

РҶҶИ ИСЛОМ (Қисми шашум)
(Таҳқиқ ва баррасӣ дар усули Ислому,
одоб ва аҳкоми он бо равишу услуби
илм ва фалсафа)

روح الدين الإسلامي (الجزء السادس)

< Тоҷикӣ - Tajik - الطاجيكية >

АФИФ АБДУЛФАТТОҲ ТАББОРА

عفيف عبد الفتاح طباره

Абӯбакри Ҳасанзода

Таҳия, тадвин, таҳричи оёту аҳодис,
баргардонӣ бо хатти кириллӣ ва
пешгуфтори

Абдулҳалим ОРИФӢ

ترجمة: عبد الحليم عارفي

Душанбе

«Ирфон»

2011

ББК 86.38+87.717

A-90

Бо ташҳиси Кумита оид ба корҳои динӣ назди
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
аз 16.06.2011 таҳти рақами 275 ба чоп пешниҳод шуд.

Аз забони арабӣ тарҷумаи

Абӯбақри Ҳасанзода

Таҳия, тадвин, таҳриҷи оёту аҳодис,
баргардонӣ бо хатти кириллӣ ва пешгуфтори

Абдулҳалим ОРИФӢ

Муқарриз

академик Мӯсо ДИНОРШОЕВ

Муҳаррирон

Абдушариф БОҚИЗОДА, Сирочиддин ИКРОМӢ

Афиф Абдулфаттоҳ Таббора

А-90 Рӯҳи ислом. – Душанбе: «Ирфон», 2011. – 600 саҳ.

Китоби «Рӯҳи ислом» асосҳои дини мубини исломро дар партави Қуръону ҳадис ва пажӯҳишҳои илмии нав баён намуда, каломи илоҳӣ будани Қуръони карим ва ҳаққонияти паёмбарии ҳазрати Муҳаммад (с)-ро бо далоили илмӣ бозгӯ менамояд

Ҳамчунин, эродҳо ва шубҳаҳоеро, ки дар атрофи Ислом ангехта шудаанд, баррасӣ намуда, бо санаду далелҳои илмӣ бутлони онҳоро собит менамояд.

Азбаски китоби мавриди назар бо забони илм ва услуби раво таълиф гардидааст, мутолиаи он барои олимон, муҳаққиқони адён, рӯшанфикрон ва оммаи васеи хонандагон ғановати фарҳангӣ ва дарёфти бесобиқа хоҳад буд.

А 0401000000-013 -2009

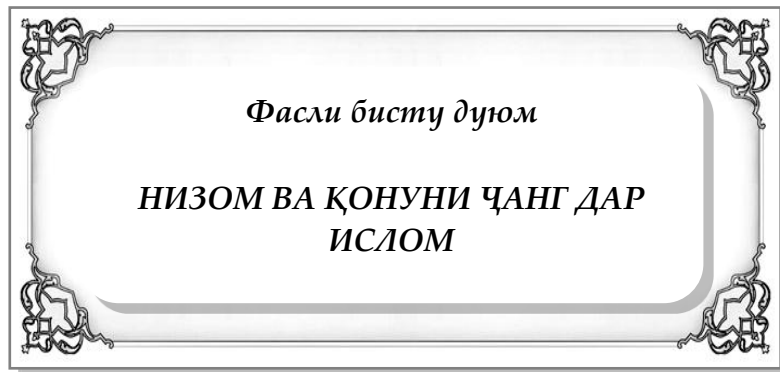
М501 (12) - 2009

ISBN 978-99947-63-33-7

ББК 86.38+87.717

© таҳия аз Орифӣ А., 2011

**Ба ифтихори бузургдошти
олими оламшумул, фақеҳи тавоно,
нобиғаи замон, пешвои аввалин мазҳаби
аҳли суннату ҷамоат Имоми Аъзам
Нӯъмон ибни Собит
(раҳматуллоҳи алайҳ) ба нашр расид**

1. Ҷанг як зарурати иҷтимоӣ аст. 2. Ҷанг аз дидгоҳи яҳудӣ ва масеҳӣ. 3. Даъвати Ислому ба сулҳу ошӣ. 4. Ҷанг ба хотири дифоъ аз нафс. 5. Ҷанг дар роҳи Худо. 6. Муқоиса дар байни қонуни Ислому ва қавонини байналмилалӣ дар мавриди ҷанг. 7. Омодагӣ барои ҷанг. 8. Тавсияҳо ва супоришҳои куллӣ ва умумӣ дар аснои ҷанг. 9. Нерӯи маънавӣ. 10. Ҷизя. 11. Касоне, ки амон меҳоянд. 12. Аҳду паймон. 13. Эътироф ва гувоҳии баъзе аз уламои Ғарб дар мавриди футӯҳоти исломӣ.

Ҷанг иборат аст аз муборизаи мусаллаҳонае, ки байни ду давлат ё бештар ба вучуд меояд, ки яке аз онҳо бо ризоят ва интиҳоби худ ҷангро шуруъ мекунад ва тарафашро маҷбур ба дифоъ менамояд.

Ҷанг василае аст, ки давлатҳо барои дастбӣ ба хостаҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва ё тавсеаталабии худ ба он мутавассил мешаванд.

ҶАНГ ЯК ЗАРУРАТИ ИҶТИМОӢ АСТ

Ҷойи тардид нест, ки ҷанг як падидаи иҷтимоӣ аст. Гоҳе ҷамъиятҳои инсонӣ барои ҳалли баъзе аз мушкилоти худ, ки ба тариқи мусолимамомез ҳал намешавад, ба он мутавассил мешавад. Албатта, инсонҳо танҳо ба хотири манофеъи моддӣ даст ба ҷанг наметананд, балки гоҳе ба манзури дифоъ аз фарҳангу адаб низ оташи ҷангҳои хатарнок шӯълавар мегардад. Чунончи ҷангу ҷидол

дар байни миллатҳо ба вуқӯъ намепаиваст, инсон аз лиҳози тамаддун ва умрон ҳеҷ пешрафте ба даст намеовард.

Гегел яке аз пешқадамони мактаби коммунистӣ мӯътақид аст, ки ҳеҷ тағйиру дигаргунӣ дар дунё ба вуҷуд намеояд, магар дар асари тазоду муборизаи шадиди нерӯҳои мутазод, ки ба тамоми маъно бо ҳам даргир шудаанд ва ҳар як меҳодад дигареро нобуд намояд. Дар натиҷаи ин мубориза омили сеюм ба вуҷуд меояд, ки аз омилҳои қаблӣ қавӣ ва нерӯмандтар аст. Баъд аз Гегел Маркс ва Энгелс мактаби моддии худро бар назарияи ӯ бино намуданд (Албатта, баъзе ҷангҳо ва мақсадҳои тарроҳони он сирф сиёсӣ мебошанд ва танҳо барои таъмини ғаразҳои гурӯҳи ҳокиме ба роҳ андохта мешаванд. Чунин ҷангҳо характери сиёсӣ, ангеҷаҳои иҷтимоӣ доранд, бинобар ин, маҳкум шудаанд). Вале Қуръон чаҳордаҳ қарн пеш ин ҳақиқатро баён намуда ва мефармояд:

﴿وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [البقرة:

[۲۰۱]

«Агар Худованд баъзе аз мардумро ба василаи баъзе аз онон аз байн намебурд, (дар асари бадкории онон) замин ба фасод мерафт, аммо Худованд ҳамеша нисбат ба ҳамаи мавҷудот дорои фазлу муҳаббат мебошад» (Бақара, 251).

Дар ҳоле ки зулму фасод ба унвони садде дар муқобили даъват ба ҳақ ва иҷрои адолат қарор мегирад ва мушкилоту нобасомониҳоеро ба вуҷуд меоварад, золимону муфсидон ҷуз бо қувваи қария даст аз зулму фасод кӯтоҳ намекунанд, Ислому иҷозат медиҳад мардум бар зидди золимон ва муфсидон ба ҷангу мубориза бархезанд.

Мебинем, давлатҳои ғарбӣ пас аз он ки ба тамаддун ва пешрафтҳои илмӣ бисёр мутараққие расидаанд, боз ҳам дар қарни бистум барои ҳалли мушкилоти мухталиф мутавасил ба ҷанг мешаванд. Дар чаҳордаҳ қарн пеш ҳам Ислому, ки бар зидди зулму фасод ва бутпарастии нобасомониҳои иҷтимоӣ бархост ва инқилобу дигаргунии азимеро дар ҷомеа ба вуҷуд овард, вақте меҳост ҳаққу адолатро дар ҷомеа ҳукмфармо намояд, бо душманони сарсаҳт ва

лачуче рӯ ба рӯ гардид. Оё дар чунин шароите қобили қабул аст, ки дифоъ аз ин ормонро бар мусулмонон ҳаром кунад? Мусалламан, тавачҷӯҳи воқеӣ ба ин матлаб ба хубӣ гуфтаи касонеро ботил менамояд, ки ба Ислом таъна мезананд ва мегӯянд: Ислом дини ҷангу ситез аст ва густариши он дар байни мардум ба василаи шамшер будааст ва маълум мегардад, ки ин эътироз ва эроде аст беасос, ки душманони Ислом мехоҳанд онро василае барои зишт нишон додани симои Ислом қарор диҳанд ва афроди беиттилоъ ва соддалавҳро гумроҳ созанд. Аз ҷумла дасисаҳо ва иттиҳомоте, ки ба Ислом водор шуда, гуфтаи Макдонал дар «Доиратулмаорифи исломӣ» аст, ки мегӯяд: «Ҳамоно, интишору густариши Ислом ба василаи шамшер як фарзи айнӣ ва динии ҳар мусулмон аст». Ин гуфтаи Макдонал маро водор намуд, то дар ин баҳс ин тӯҳмати ботил ва нораворо аз тамоми ҷиҳот рад кунам ва беасосу муғризона будани онро равшан созам.

ЧАНГ АЗ ДИДГОҲИ ДИНҲОИ ЯҲУДӢ ВА МАСЕҲӢ

Ҳар гоҳ динҳои қадими мавриди мулоҳиза қарор диҳем, мебинем, ки дини яҳуд ҷангро бар пайравони худ ба хотири ҳифзи вуҷуд ва тасаллуту қудрат дар дунё ва кишваркушоӣ воҷиб кардааст ва дастуроти динии таҳрифшудаи яҳуд дар мавриди ҷанг бар ин бино ёфтааст, ки бояд кишварҳо ва манотиқе, ки фатҳ мешаванд, мардумонаш қатли ом гарданд ва ҳолӣ аз сакана шаванд. Дар китоби панҷуми Забур чунин омадааст: **«Ҳар гоҳ Парвардигорат туро вориди сарзамине кард, то бар он тасаллут ва ҳукмронӣ дошта бошӣ ва мардумони он сарзамин қабл аз ту мардумони фаровонеро нобуд кардаанд, ту ҳам ононро то охирин нафар бикуш, ба эшон аҳду паймон ва амону паноҳ надеҳ ва набояд ҳаргиз нисбат ба онон раҳму шафқат бар ту ғалаба кунад».**

Сипас масеҳият омад ва ҷангро ба таври мутлақ ва қатъӣ ҳаром намуд. Дар Инҷили Матто омада, ки ҳазрати Исо мефармояд: **«Аммо ман ба шумо мегӯям: Дар баробари инсонҳои шарур ва ҷангӣ муқовимат накунед, ҳатто агар касе ба тарафи рости рӯи шумо**

силӣ зад, тарафи чапро ба сӯйи ӯ пеш биёред, то онро ҳам бизанад».

Касоне, ки мӯътақид ба таҳрими ҷанг ба таври мутлақ ҳастанд, ба қавли ҳазрати Исо (а) истидлол мекунанд, ки ба поп Петрус фармуд: «Шамшератро бар сари ҷояш қарор деҳ. Зеро тамоми касоне, ки шамшер бармедоранд, ба василаи шамшер ба ҳалокат мерасанд».

Бинобар ин, дини масеҳӣ ҷангро ҳаром медонад. Иддае аз раҳбарони масеҳӣ зиндагии худро дар роҳи таблиғ ва риояти таҳрими ҷанг ва таҳрим сохтани васоили ҷангӣ ва низомӣ сарф кардаанд. Иддаи дигар аз раҳбарони масеҳӣ талоши бисёр зиёде барои эҷоди ҳамоҳангӣ ва тавофуқ дар байни насси сареҳи Инҷил дар таҳрими ҷанг ва ниёзи зарурии давлат ба ҷанг ба амал овардаанд. Дар натиҷа, байни ҷанги ҷоиз бо ҷанги мамнӯъ ва ғайри ҷоиз фарқ қоил шудаанд ва дар мавриди моҳият ва ҳақиқати ҷанги одилона ва таърифи он баҳсу назарияҳои зиёде нишон додаанд, то ин ки саранҷом гуфтаанд: ҷанги одилона ва мубоҳ он аст, ки амир ва ҳоким онро эълон кунад. Ва аз тарафе, ҳоким ҳам бояд одил ва салимуннафс ва ниятпоку содиқ ва бидуни тамаъ бошад ва ҳолати ваҳшигарӣ надошта бошад. Вале баъдҳо масеҳият дар қарни ҷаҳоруми мелодӣ пас аз он ки дорои давлате ба раҳбарии император Константин шуд, ночор гардид осори бутпарастиро дар мамлакати Румония ба василаи шамшер аз байн бардорад.

Оё касоне, ки ба Ислом таъна мезананд, мехоҳанд Ислом ҷангро ҳаром кунад, дар ҳоле ки диёнатҳои қабл аз он ночор шудаанд, ба он мутавассил шаванд?! Ё мехоҳанд Ислом низ ҷангро бар пайравонаш таҳрим кунад, вале ҳар гоҳ мусулмонон ночор шуданд, бидуни тавачҷӯху эҳтиром ба таҳрими динии худ ба ҷанг бипардозанд, ҳамон гуна ки пайравони динҳои дигар чунин коре мекарданд?!

ДАЪВАТИ ИСЛОМ БА СУЛҲУ ОШТӢ

Ҳуқуқдонони байналмилалӣ қавонинеро вазъ намудаанд, ки вазифаи ҳар давлатеро дар баробари дигари давлатҳо чи дар ҳоли сулҳ ва чи дар ҳоли ҷанг мушаххас менамоянд. Аввалин моддаи он ин аст, ки равобит ва алоқаи давлатҳо бо ҳам бояд бар асоси сулҳу оштӣ ва ҳамзистии мусолимотомез бошад, то ҳамкорию табодули манофеи моддӣ ва илмию фаннӣ дар байни онҳо муяссар шавад ва битавонанд навъи инсонро ба дараҷаи камол бирасонанд. Ҳамчунин муқаррар доштаанд, ки қатъи ин равобит ва муносиботи мусолимотомез ба ҳеҷ вачҳ ҷоиз нест, магар дар ниҳояти дараҷаи изтирор ва ночорӣ, ки тамоми роҳи ҳалҳо ба бунбаст ва шикаст рӯ ба рӯ мегардад. Дар ин шароити маҷбури ба ҷанг тавассул хоҳад шуд.

Ин қавонин айни ҳамон чизе аст, ки Ислому барои таҳаққуқи он талош намуда ва менамояд. Ислому иртибот ва алоқаи мусулмонон бо ғайри мусулмононро бар асоси сулҳу амният ва зиндагонии мусолимотомез қарор додааст ва ҳаргиз иҷозат намедихад, ки касе танҳо ба хотири ин ки мусулмон нест, кушта шавад. Аз ин рӯ, ба мусулмонон иҷоза намедихад, ба хотири ихтилоф дар дину ақида бо ғайримусулмонон бичанганд, балки ба пайравони худ дастур медиҳад, бо шеваи неку писандида ва бар асоси табодули манофеъ ва ҳамкорӣ бо ғайримусулмонон рафтор кунанд. Ин матлаб ба таври ошкоро аз ин оят фаҳмида мешавад, ки Худованд мефармояд:

﴿لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ عَنِ الدّٰىنِ لَمْ يُقْتَلُوْكُمْ فِى الدّٰىنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيْرِكُمْ اَنْ تَبْرُوْهُمْ وَتُقْسِطُوْا اِلَيْهِمْ

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿الممتحنة: ٨﴾

«Худованд шуморо боз намедорад, аз ин ки некию бахшиш бикунед ба касоне, ки ба сабаби дин бо шумо наҷангидаанд ва аз шахру диёратон шуморо нарондаанд, Худованд некукорон ва додгаронро дӯст медорад» (Мумтаҳина, 8).

Боз Худованд мефармояд: «Агар (кофирон) аз шумо канорагирӣ карданд ва бо шумо наҷангиданд, балки пешниҳоди сулҳ доданд, Худованд ба шумо иҷозат намедихад, ки мутаарризӣ онон шавед ва бо онон бичангед (ва муваззаф ба

фишурдани дасте ҳастед, ки барои сулҳ ба сӯйи шумо дароз шудааст)» (*Нисо, 90*).

Ислом ба сулҳу ошті ва зиндагии мусолимотомез бо дигарон шадидан алоқаманд аст, ишқу алоқаи Ислом ба сулҳ ба хубӣ аз ин оят равшан мешавад: «**Эй касоне, ки имон доред, (ҳамагӣ исломро ба тамои ва камол бипазиред) ва ба сулҳу ошті дароед ва аз гомҳои шайтон ва васвасаҳои вай пайравӣ накунед ва аз онҳо табаият накунед ва бегумон ӯ душмани ошқори шумо аст**» (*Бақара, 208*).

Маънои оят ин аст: «Эй касоне, ки имон доред, имон ба шумо ҳукм мекунад, ки аз дари сулҳу ошти кулӣ ва ҳамаҷониба дароед ва набояд ба ҳеч фарде, ки ба шумо таҷовуз накардааст ва бо шумо наҷангидааст, таҷовуз кунед ва бо ӯ бичангед».

Яке дигар аз оятҳое, ки мусулмононро ба сулҳу ошті даъват ва ташвиқ менамояд, ояти 61-уми сураи «Анфол» аст, ки Худованд мефармояд:

﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾﴾ [الانفال: 61]

«**Агар ошон (кофирон) ба сулҳу ошті гароиш ва тамоюл нишон доданд, ту ҳам (ба он) тамоюл ва гироиш нишон бидеҳ (ва ҳеч тардиде дар ин бора ба худ надеҳ)**» (*Анфол:61*).

Ин оят баён медорад, ки эй Пайғамбар (с) ҳар гоҳ бо душманон дар ҳоли чанг будӣ ва ошон ба сулҳу ошті тамоюл нишон доданд, ба эшон ҷавоби мусбат бидеҳ ва пешниҳоди сулҳро аз ошон бипазир. Ин оят дари сулҳу оштиро ба рӯйи мусулмонон ва мухолифони онҳо боз мегузорад ва комилан ҳамоҳанг бо талошҳое аст, ки дар асри ҳозир меҳоханд бо вазъи усул ва муқаррароте аз чангу хунрезӣ ҷилавгирӣ кунанд.

Бояд комилан мутаваҷҷеҳи ин нукта буд, ки Ислом ба андозае ба сулҳу ошті ва зиндагии мусолимотомез алоқа дорад, ки ҳеч мазҳабу мактаби иҷтимоӣ то ин ҳад ба он алоқаманд набудааст ва бо таваҷҷӯҳи ин алоқаи шадид аст, ки шиори мусулмонон ба ҳангоми расидан ба ҳам ҷумлаи «*Ассалому алайкум*» мебошад, яъне, сулҳу

оромишу ошти аз ҷониби Худо ва ман ва мардум бар шумо бод ва ҳамеша дар сулҳ қарор гиред. Ин шиор ба сурати дуо рӯзона миллионҳо бор ба василаи мусулмонон такрор мешавад. Ҳамчунин, Ислом гуфтани ин ҷумларо дар охири ҳар намозе воҷиб кардааст ва ба ҳар намозгузоре лозим аст дар охири намоз бар тамоми бародарони динии худ, ки бо ӯ дар ҳоли намоз ҳастанд ва ҳузур доранд ё дар ҷойи дигаре машғули намоз мебошанд ва ҳамчунин бар дигари мусулмонон салом кунад ва бигӯяд «*Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва баракотуҳ*».

Мавридҳо ва шароит ва аҳволе, ки Ислом ҷангро дар он таъйид кардааст ва ҳадафи Ислом аз ҷанг:

ҶАНГ БА ХОТИРИ ДИФОЪ АЗ ҶОН

Пайғамбар (с) чаҳордаҳ сол бо сабру шикебой дар Маккаю Мадина нишаст ва мардумро ба дини Худо даъват намуд ва озору азиятҳои фаровони арабҳои Макка ва яҳуди Мадинаро таҳаммул кард, бе ин ки иқдом ба ҷанг ва муборизаи мусаллаҳона бинамояд. Асҳобаш кутак хӯрдаю мачрӯҳ шуда, пеши ӯ меомаданд ва аз вазъи худ шиква мекарданд ва аз Пайғамбар (с) мехостанд, то ба онон иҷозат диҳад, ба дифои худ бипардозанд ва ҷилави зулму таҷовузи душманонро бигиранд, вале Пайғамбар (с) дар ҷавоби эшон мегуфт: *Сабр кунед, чун ҳанӯз дастури ҷангро надорам*. Озору шиканҷаи мусулмонон ба ҷое расид, ки чанд нафар аз асҳоби Пайғамбар (с) аз ҷумла Сумайя модари Аммор ибни Ёсир дар асари шиканҷа кушта шуданд (Сумайя ва шаваҳараш Ёсир ба василаи оли Муғира дар азобу азияти шадид қарор гирифта буданд ва оли Муғира мехостанд ононро аз дини Ислом боздоранд ва ин шиканҷа идома ёфт, то ин ки Сумайя ба шаҳодат расид).

Вақте мушрикин муқовимату сарсахтии мусулмононро диданд ва аз баргардонидани онон ба куфр маъюс шуданд, ба шеваҳои дигаре аз хушунату азият мутавассил шуданд, то ҷое ки муттафиқан қарор гузоштанд, дастаҷамъи Пайғамбарро (с) ба қатл бирасонанд. Вақте Пайғамбар (с) бар нияти шуми онон огоҳ шуд, ба Мадина муҳочират кард. Мардуми Мадина бо гармию кушодарӯйӣ аз ӯ

истиқбол намуданд ва бар қабули дини Ислому бо ӯ байъат карданд. Албатта, куффор танҳо бо талошу дасиса барои қатли Пайғамбар (с) қаноат надоштанд, балки тамоми қабоил ва тавоифи ҷоҳилиятро барои нобудии дини Худо ва даъвати ӯ муттаҳид карда буданд ва мехостанд асаре аз он боқӣ намонад. Аз ин рӯ, Паёмбар (с) иҷозати чангро содир намуд.

Ҳар гоҳ оятхоеро, ки Худованд дар онҳо ба мусулмонон дастури чанг медиҳад, ба диққат мулоҳиза кунем, мебинем, ки ин оятҳо аз чанг ба унвони василае барои ҷилавгирӣ аз ғасод ва таҷовуз ном мебаранд, зеро табиат ва ҳӯи инсон ағлаб тамоюл ба ихтилофу таҷовуз ва салби озодӣ аз дигарон дорад.

Худованди мутаол дар ин бора мефармояд: **«Иҷозати дифоъ аз худ ба касоне дода мешавад, ки ба онон чанг таҳмил мегардад, чаро ки ба эшон ситам рафтааст (ва мuddатҳои тӯлонӣ дар баробари золимон сабру шикебойи варзидаанд) ва Худованди тавоно бар ин аст, ки эшонро пирӯз гардонад, ҳамон касоне, ки баноҳақ аз хонаю кошонаи худ ихроҷ шудаанд ва танҳо ҷурмашон ин будааст, ки мегуфтанд: Парвардигори мо Худост! Аслан, агар Худованд баъзе аз мардумро ба василаи баъзе дафъа накунад (ва бо дасти покони муслиҳон аз муфсидон ҷилавгирӣ нанамояд, ботил бар ҳама ҷо тасаллут пайдо мекунад, он вақт) дайрҳо ва калисоҳои масеҳиён ва куништҳои яҳудиён ва масҷидҳои мусулмонон, ки дар онҳо Худо бисёр ёд мешавад, хароб мегарданд, бидуни тардид Худованд ёрӣ медиҳад касонеро, ки ӯро ёрӣ диҳанд ва Худованд нерӯманду мусаллат аст»** (Ҳач, 39-40).

Ин ду оят, ки чангро раво медоранд, иллати онро зулму таҷовузе қарор додаанд, ки нисбат ба мусулмонон анҷом мегирифт, эшонро ба ноҳақ маҷбур ба тарки хонаю кошона ва диёру ватани хеш мекарданд. Сипас Худованд мефармояд: Чунончи дар ҳар асру замоне иҷозати чанг бо душманони ҳаққу озодӣ ба пайғамбарон ва мӯъминон дода намешуд, маҳали ибодати умматҳои онон ба дасти инсонҳои золиму фосид ва мутаҷовиз таҳриб мегардид ва дайрҳои роҳибон, каноиси насоро, куништи яҳудиён ва масҷиди мусулмонон,

ки бисёр номи Худо дар онҳо зикр мешавад, ҳамагӣ аз байн мерафтанд.

Баъд аз баёни иҷозаи чанг бо душманони дини Худо ва зикри сабаби он Худованди мутаол вазифаи мусулмонони пирӯзшуда дар чангро мушаххас мекунад ва мефармояд: **«Он мӯъминоне, ки Худованд ваъдаи ёрӣ ва пирӯзӣ ба онон додааст, касоне ҳастанд, ки ҳар гоҳ дар замин ба эшон қудрат бибахшем намозро ба наҳви аҳсан мехонанд ва закотро мепардозанд ва амр ба маъруф ва наҳй аз мункар менамоёнд, саранҷом ҳамаи корҳо бар Худо бармегардад»** (Ҳаҷ, 41).

Ҳадафи мусулмонон аз чанг ва пирӯзӣ дар он тавсияталбӣ ва кишваркушоӣ ва касби султа бар дигарон нест, он гуна ки давлатҳои истеъмори чунин ҳадафҳоеро аз чанг дунбол менамоёнд. Исломи иҷозат намедихад мусулмонон пас аз пирӯзӣ сарвату дорой ва манобеи иқтисодии дигаронро таҳти тасарруфи худ қарор диҳанд ва ғуруру такаббур аз худ нишон диҳанд ва ба унвони миллати бартар худнамоӣ кунанд, балки мефармояд мусулмонон вақте пирӯз шуданд, **намоз мехонанд**, сари таслиму бандагӣ дар пешгоҳи Худованд бар замин мегузоранд ва ба василаи таваҷҷӯҳ ба Худо ва ибодати Парвардигори худ рӯҳи хешро ба олами малакут боло мебаранд ва ба тазкияю тасфияи нафс аз ҳарчи боиси шарру фасод ва табоҳӣ аст мепардозанд, закот ва мазод бар ниёз моли худро дар роҳи Худо ва кӯмак ба мустамандон ва тавсияи биноҳо ва муассисоти оммулманфиат ва ғайра мебахшанд ва адолати иҷтимоиро дар замин иҷро менамоёнд. Мефармояд: **«Амри ба маъруф менамоёнд»**, танҳо ба ин розӣ намешавад, ки худ соlexу дурусткор бошанд, балки хайру салоҳи ҳамаро мехоҳанд. Ҳақ ва ҳақпарастиро дар байни мардум ривоч медиҳанд ва бо дасту забон мардумро ба покӣ ва тақво ва некӯкорӣ даъват менамоёнд. **«Аз бадихо бозмедоранд»** ва монанди садди муҳкам дар муқобили зулму таҷовуз ва фасоду корҳои номашрӯъ меистанд ва онҳоро дар ҷомеа решакан менамоёнд.

Пайғамбар (с) ба хотири ҷилавгирӣ аз фасод ва зулму таҷовузи золимону фосидон аз ҷониби Худованд маъмурият ёфт, то бо онон ба чангу мубориза бархезад ва Худованд мефармояд: **«Дар роҳи Худо**

бичангед бо касоне, ки бо шумо мечанганд ва таҷовузу тааддӣ накунед, зеро Худованд таҷовузгаронро дӯст намедорад, вақте чанг даргирифт, ҳар ҷо ононеро, ки оғозкунандагони чанг будаанд, дарёфтед, эшонро бикӯшед ва ононро аз Макка, ки шуморо аз он ҷо берун кардаанд, берун созед (ва аз чанг дар ҳарами Макка набояд бок дошта бошед, зеро онон бо шиканҷаю озор ва анвоъи фитна мехостанд шуморо аз динатон баргардонанд ва) фитна аз куштан бадтар аст (вале эҳтироми Масҷудулҳаром ба ҷойи худаш боқӣ аст ва) бо онон дар канори Масҷидулҳаром корзор накунед, магар вақте эшон бо шумо дар он ҷо ба набард бипардозанд, пас вақте бо шумо чангиданд, эшонро бикӯшед ва сазои кофирон чунин аст ва агар даст аз куфр кашиданд ва Исломо пазируфтанд, Худованд гуноҳшонро мебахшад. Бегумон, Худованд омурзанда ва меҳрубон аст ва бо онон пайкор кунед, то фитнае боқӣ намонад ва дин холисона аз они Худо гардад. Пас агар аз равиши нодурусти худашон даст бардоштанд ва Исломо пазируфтанд, аз чангу ҳамла ба эшон худдорӣ кунед, зеро чангу таҷовуз кардан ҷуз бар ситамгорон раво нест» (Бақара, 190-103).

Ин оят ба мусулмонон дастур медиҳад, то бо касоне бичанганд, ки ононро мавриди таҷовуз қарор додаанд ва ба таъқиби кофирон ҳар ҷо, ки бошанд, бипардозанд ва ононро пароканда намоянд, ҳамон гуна ки кофирон қаблан мусулмононро овора сохтанд. Дар айни ҳол ин оятҳо мусулмононро аз таҷовузу зулм нисбат ба душманони чангии худ барҳазар медоранд ва дар ин бора бо таъкид мефармоянд, ки Худованд мутаҷовизон ва золимонро дӯст намедорад. Сипас ин оятҳо ба рафторҳои нописанди кофирон дар ҳаққи мусулмонон ишора мекунанд, вақте ки қудрат доштанд, чӣ гуна бераҳмона ононро аз ватан ва хонаю қошонаи худ овораю берун карданд ва амниятро оромиши эшонро салб намуданд ва бо анвоъи азияту шиканҷа мусулмононро озор медоданд, то ононро аз динашон боздоранд ва мефармояд, ки ин фитнаю фасоде аст, ки аз куштан қабехтару хатарноктар аст, чун барои инсон ҳеҷ азобу балое аз ин саҳттар нест, ки ба хотири имону ақидае, ки аз рӯйи далелу мантиқ дар ақлу мағзи ӯ пойдор гаштааст, азияту шиканҷа шавад. Бинобар

ин, ба хотири ин фитнае, ки аз хатари марг шадидтар аст, бар мусулмонон воҷиб аст бо чунин фитнаангезоне ба ҷангу мубориза бипардозанд. Ин оятҳо ҳамчунин мусулмононро аз ҷанг дар маконҳои муқаддаса манъ менамояд, аммо ҳангоме ки душманон ба ҳурмату покии онҳо таваҷҷӯҳ накарданд, барои мусулмонон ҷоиз аст, ки ба дифоъ аз худ бипардозанд ва аз таҷовузи душман ҷилавгирӣ кунанд. Сипас ин оятҳо бо баён намудани ҳадаф аз ҷанг ба шеваи равшан хотима пайдо мекунанд, ки иборат аз нобуд сохтани фитна дар дин аст, то дин комилан барои Худо бошад, мардум ба озодии ақида даст ёбанд ва касе ононро маҷбур ба тарки дин накунад.

ҶАНГ ДАР РОҲИ ХУДО

Миллати Ислом мукаллаф ба таҳаққуқ бахшидани адолат ва иҷрои он дар замин аст ва ин таклиф мусулмононро мулзам месозад бар зидди зулму таҷовуз ва фасод ҳар ҷо, ки бошанд, қиём кунанд ва омилҳо ва сабабҳои онро решақан намоянд. На ин ки бар замин мусаллат шаванд ва манобеу манофеи миллатҳоро ба тороч баранд ва мардумонро ба зиллату бардағӣ кашонанд, балки бояд фармони Худоро мухлисона ва ба дур аз ҳар ғарази шахсӣ дар кураи замин ба иҷро дароваранд. Ислом ин ҷангу дифоъ аз арзишҳои муқаддасро ҷиҳод ва ҷанг дар роҳи Худо меномад ва Қуръон мефармояд: «Дар роҳи Худованд ба манзури ҷилавгирӣ аз фасод ва ба хотири пирӯзии ҳақ ба ҷанг бо золимону муфсидон ва кофирон бипардозед. Бидонед, ки Худованд шунаво ва огоҳ аст» (*Бақара*, 224).

«Дар роҳи Худо ҷиҳоду талош кунед, он гуна, ки шоистаи ҷиҳод ва талош дар роҳи ӯст» (*Ҳаҷ*, 78).

Сабилӣ Худо ҳамон роҳи ҳақ аст. Ҳар ҷанге, ки ба хотири дин ва дифоъ аз ҳақ бошад, ҷанги фӣ сабилиллоҳ аст ва боз ҳар ҷанге, ки ба хотири аз байн бурдани зулм ва дифоъ аз мазлумон ва кӯмак ба онон алайҳи золимон ва нусрату ёрии Ҳақ бошад, фӣ сабилиллоҳ аст, ҳар роҳе, ки инсонро ба ҳақ бирасонад ва барои дифоъ ва кӯмак ба ҳақ бошад, ин роҳи Худо ва сабилиллоҳ аст.

Қуръони карим дар оятҳои бисёре мӯъминонро ба ҷангу мубориза дар роҳи Худо, ки холисона барои ӯ ва ба дур аз манофеъи моддӣ ва дунёӣ бошад, даъват мекунад. Ба ин ду оят таваҷҷӯҳ фармоед, ки дар Мадинаи мунаввара бар Пайғамбар (с) нозил гардидаанд ва ҳадафҳои аслии ҷангу муборизаи Исломо баён менамояд: **«Бояд касоне, ки зиндагии дунёро ба охират мефурӯшанд, дар роҳи Худо бичанганд ва ҳар касе дар роҳи Худо бичангад ва кушта шавад ва ё пирӯз гардад, баъдан подоши бузурге ба ӯ медиҳем. Чаро шумо дар роҳи Худо ва наҷоти мардону занон ва кӯдакони дармонда намечангед, ки фарёд бармеоваранд ва мегӯянд: Парвардигоро, моро аз ин шаҳру диёре, ки мардумонаш ситамкоранд, хориҷ соз, аз ҷониби худ сарпараст ва ҳимоятгаре барои мо қарор бидеҳ ва аз сӯйи худ барои мо кӯмаку ёвар бирасон»** (Нисо, 74-75).

Дар ин ду оят ишораи латифе аст, ки ҷанг дар Исломо барои ҳукмронӣ бар мардум, ба зиллат кашидан ва тасаллут бар онон нест, балки ҷанги исломӣ ҷанге аст, ки дар роҳи Худо ва наҷоти бечорагону мустазъафони боимон бошад. Монанди мӯъминоне, ки дар Макка боқӣ монда буданд, куффор ононро ба зиллат кашида ва азияту озор мекарданд, то аз ҳичрати эшон ҷилавгирӣ намоянд ва ононро аз динашон баргардонанд, ҳамон бечорагоне, ки ҳеч ёру ёваре надоштанд ва ба Худо паноҳ бурданд. Ва Худованд ба мӯъминон дастур дод, ки бар шумо лозим аст ба ёрию кӯмаки ин бечорагон бишито бед, ононро аз зулму бедод наҷот диҳед. Худованд баъд аз баёни ду ояти фавқ мефармояд: **“Касоне, ки имон доранд, дар роҳи Худо мечанганд ва касоне, ки кофиранд, дар роҳи шайтон мечанганд. Пас бо ёрони шайтон бичангед, бегумон, ҳиллаю найранги шайтон ҳамеша заиф будааст”**. (Нисо, 276).

Туғён дар луғат ба маънои таҷовуз аз ҳад аст ва ҳар чизе, ки дар саркашию нофармонӣ аз ҳадду мизон хориҷ шавад, **тоғӣ** аст. Инсон ҳам вақте аз ҳадду мизон хориҷ шавад ва бар замин қудрату тасаллут пайдо кунад ва ин қудрату тасаллутро дар шарру фасод ба кор бибарад ва мардумонро ба бардағӣ бикашонанд ва ба ҳуқуқи эшон таҷовуз намояд ва ононро аз ҳуқуқи худ ва маҳсулоту неъматҳое, ки аз замин ба вучуд меояд, маҳрум кунад, ҳадафҳои палид ҷанг дар

роҳи тоғут аст, ки Худованд онро мавриди таъну таҳдид қарор дода ва ҷузъи шиори кофирон муаррифӣ кардааст, аммо ҷанг дар роҳи Худо ҷанге аст, ки ҳадаф аз он барқарор сохтани қонун ва ҳукми Худо дар замин ва тасаллоти он бар ҷаҳониён бошад, бидуни ин ки ҳадафҳои шахсӣ ва манофеи моддӣ ва султаҷӯӣ бар дигарон дар назар гирифта шавад.

Ҳамон гуна, ки Худованд мефармояд:

﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ غُلُوبًا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [القصص:

[۸۳

«Мо он сарои охиратро танҳо баҳраи касоне мегардонем, ки дар замин хоҳони такаббуру истибкор нестанд ва фасоду табоҳӣ намечӯянд. Оқибат ва оянда аз они парҳезгорон аст» (Қасас, 83).

Ва дар ҳадис омадааст, ки як араби бадавӣ аз Пайғамбар (с) пурсид: Баъзе афрод ба хотири ба даст овардани ғанимат меҷанганд ва баъзе дигар ба хотири ному шӯҳрат ва баъзе ҳам барои нишон додани худ ҷанг мекунанд, кадом як аз инҳо ҷанг дар роҳи Худо аст?». Пайғамбар (с) фармуд: *“Касе, ки ба хотири ин бичангад, ки фармону қонуни Худо бартар аз ҳар қонуне бошад, ин ҷанг дар роҳи Худо аст»* (Бухорӣ ва Муслим).

Бинобар ин, ҳадафи Ислому дар ҷиҳод ва ҷанги доимӣ ва поённопазир таҳаққуқ бахшидан ба фармон ва қонуни Худо дар замин мебошад, то низому қонунеро дар замин барқарор кунад, ки саодати башариро тазмин мекунад. Уммати Ислому муваззаф ҳастанд зулму аз фарду ҷомеа дар тамоми замин, сарфи назар аз наҷоду ранг ва ҷинси онон, бартараф созанд. Худованд ба мусулмонон мефармояд: **«Бегумон, шуморо миллати миёнараве қарор додаем, то гувоҳоне бар мардум бошед ва Пайғамбар (с) низ бар шумо гувоҳ бошад»** (Бақара, 143).

Яъне, эй мусулмонон, шуморо, ки бар мардум гувоҳ қарор додаем, ба ин хотир аст, то қусуру ифрот ва тафрити ононро мушоҳидаю дарк кунед ва ба ислоҳу бозгардонидани мутаҷовизон ба роҳи рост иқдом намоед. Манзур аз гувоҳ қарор додани мусулмонон

бар дигарон изҳори ғазл ва бартарии уммате бар уммати дигаре нест, чун Худое, ки чунин вазифаро ба ўҳдаи мусулмонон воғузур кардааст, барои ҳеҷ қавму нажоде бартарӣ бар наҷод ва қавми дигаре қоил нашудааст, вале танҳо ҷамоат ва қавмеро, ки ба усул, қонун ва каломи Худо имон доранд, аз ҳар рангу тоифа ва ҷинсе, ки бошанд, имтиёзу бартарӣ ва ғазилат бахшидааст ва оятҳои мансуси Қуръон ошкоро эълон мекоранд, ки Исломи дини умумимардум ва дини ҳамагон аст. Худованд хитоб ба пайғамбари худ ҳазрати Муҳаммад (с) мекӯяд: «Эй Пайғамбар, ба мардум бигӯ: ман фиристодаи Худо ба сӯйи шумо (арабу аҷам, сиёҳу сафед ва зарду сурх) ҳастам, ҳамон Худое, ки осмонро замин аз онӣ ӯ аст, ҷуз ӯ маъбуде нест, ӯ аст, ки мемиронад ва зинда мегардонад, пас имон биёваред ба Худо ва фиристодааш, он пайғамбари дарснахондае, ки ба Худо ва суҳанонаш имон дорад, аз ӯ пайравӣ кунед, то ба роҳи рост ҳидоят ёбед» (*Аъроф*, 158).

Исломи дини тамоми инсонҳо аст. Бинем Пайғамбар (с) сафирони худро ба сӯйи ҳашт подшоҳ ва фармонрави мучовир ва ҳамсоя бо Ҷазируталараб фиристод ва бо навиштани номаҳои эшонро ба дини Исломи даъват намуд, аммо ин подшоҳон ва фармонравоеён даъвати Пайғамбарро рад карданд, ҳатто баъзе аз онҳо сафири Пайғамбар (с)-ро ба қатл расонданд ва баъзе дигар номаи Пайғамбарро (с) пора намуданд ва сафири ӯро таҳдид карданд. Бинобар ин, вақте барои мусулмонон маълум шуд, ки ин подшоҳону ҳукмравоеён даъваткунандагонӣ ба сӯйи ҳақро ба қатл мерасонанд ва миллати таҳти тасаллути худро аз дини Худо мунҳариф сохтаанд ва онро ба бардағӣ кашонидаанд, бар мусулмонон воҷибӣ қатъӣ шуд то бо ин золимону тоғутиён ба ҷанг ва мубориза бипардозанд.

Дар ҳоле ки мусулмонон худашонро барои ҷанг бо Рум ва Форс омода мекарданд, ин ду давлат аксари нуқоти маъруфи рӯйи заминро дар байни худ тақсим карда буданд, вале аз лиҳози сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба қуллӣ шикаст хӯрда буданд ва ҷангҳои пай дар пай онро ба заъфу нотавонӣ дучор карда буд. Бо ин вазъ ҳанӯз бо ҳам дар ҳоли ҷанг буданд.

Шеваи рафтори ин ду давлат шеваи зулму қудратнамоӣ буд, ки боиси нобудӣ ва ғайрибадбахтии мардум шуда буд. Кишоварзон ва пешаварон дар зери бори хуроҷҳо ва молиётҳои камаршикан менолиданд ва ҳеҷ ишқу муҳаббате нисбат ба ватану мамлакат дар қалбашон боқӣ намонда буд. Аз лиҳози динӣ ҳам ба ақоиди ботилу музахраф рӯй оварда буданд. Эронӣён дини обою аҷдоди худро, ки дини Зардушт буд, ба маҷусии сеҳромез, ки бар асоси ҷабру зулм ва таҷовуз аз ҳақ устувор буд, тағйир дода буданд. Насроният низ дар Шарқ бо музахрафоти бутпарастӣ олула ва пӯшида шуда буд ва бо ҷидолу мунозира ва баҳсҳое, ки аз юнониёни мутааххир ба ирс бурда буданд, ба фасод кашида шуда буд. Дар натиҷа маҷусияту насроният ҳар ду ба гурӯҳҳо ва дастаҳои мутааддид тақсим шуда буданд, ки дар ниҳояти душманӣ ва кинатӯзӣ бо ҳам рафтор менамуданд ва ба дасти якдигар шиканҷа ё кушта мешуданд. Ин омилҳо комилан ба арабҳои фотех, ки ба сӯйи ин ду давлат лашкар кашида буданд, кӯмак кард ва лашкариёни Ислому дар ҳеҷ ҷое бо муқовимати мардумӣ рӯ ба рӯ нашуданд, чун барои аҳли Ироқ фарқ намекард, ки хирочу молиётро барои румиҳо ба Византия бифиристанд ва ё онро дар Мадоин ба форсҳо бидиҳанд ва ё фотехони Ислому онро ба Мадина бибаранд. Агар ироқиёнро дар байни лашкариёни Ислому Форс мухайяр мекарданд, бидуни тардид мусулмонро интиҳоб мекарданд, чун некӯқортару поктар, одилтар ва бораҳмтар буданд.

МУҚОИСАЕ ДАР БАЙНИ ҚОНУНИ ИСЛОМ ВА ҚАВОНИНИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ҶАНГ

Дар ҳоле ки Ислому ҷангро мубоҳ ва ҷоиз дониста, онро бо девори муҳкаме аз раҳму отифа ва инсоният маҳдуд кардааст, ки тамаддуни қарни бистум на танҳо ба он нарасида, ҳатто ба он наздик ҳам нашудааст. Ислому қавонине барои ҷанг муқаррар намуда ва риояи онҳоро вочиб кардааст, то ба ин васила аз бадбахтиҳо ва хисороти ҷанг бикоҳад. Ин қавонин беҳтарин қонунҳое аст, ки то ба ҳол дар мавриди риояи муҳаббату раҳм ва инсоният дар ҷанг шинохта шуда, вазъ гардидааст. Қавонини исломиро мебинем, ки бо қавонини байналмилалӣ дар аксари мавридҳо ҳамоҳанг ва мувофиқ мебошад, вале тафовуташ бо

қавонини байналмилалӣ дар ин аст, ки қавонини исломӣ қавонине ҳастанд, ки дин онҳоро вазъ намуда ва аҳкоми динӣ мебошанд. Аз ин рӯ, имони мусулмонон зомини иҷрои онҳо аст, вале қонунҳои байналмилалӣ дар ин маврид дорои қуввае нестанд, ки иҷрои онҳоро ба ӯҳда дошта бошад, ҳатто баъзе аз муҳаққиқон ақида доранд, ки ном ниҳодани тасмимоти байналмилалӣ ба қонун як навъ чашмпӯшӣ ва маҷозӣ аст, чун ба тасмимот ва аҳкоме қонун гуфта мешавад, ки дорои қувваи иҷроӣ бошанд ва нерӯи иҷроӣ онро тазмин намояд, дар ҳоле ки ҳеч қудрате нест давлатҳоро ба иҷрои қавонини байналмилалӣ мулзам созад, аммо аҳкоми ҷангии исломӣ илова бар ин ки ҳадафаш риояи раҳмату адолат аст, дорои нерӯи бисёр қавии иҷроӣ аст, ки аз имони мусулмонон сарчашма мегирад ва иҷрои онҳоро тазмин менамояд.

Ба муқоисаи қавонини ҷангии исломӣ ва қавонини байналмилалӣ таваҷҷӯҳ фармоед:

1. Қонуни байналмилалӣ мегӯяд: ҳар давлате, ки ночор ба эълони ҷанг бар зидди давлати дигаре шуд, бар он воҷиб аст, ки қабл аз шурӯи ҷанг дар муддат ва зарбулачали муайяне ба давлати мазкур эълони ҷанг бинамояд ва ба ӯ эълони хатар кунад, то он давлат ҳам эҳтиётҳои лозимиро ба амал оварад, ҳадаф аз ин эълони ҷангӣ ҷилавгирӣ аз хисорати бештар ва парҳез аз зулму ҳила ва ғофилгир намудани тараф аст.

2. Шариати Ислом мегӯяд: бар мусулмонон воҷиб аст қабл аз шурӯи ҷанг бо қуффор даъвати исломро ба онон бирасонанд ва таърих собит кардааст, ки Пайғамбар (с) бо ҳеч қавму миллате қабл аз ин ки даъвати исломро ба онон бирасонад, ба ҷанг напардохтааст ва айни ин корро ҳам ба фармондеҳонаш дастур меод. Дар «Саҳеҳ»-и Муслим омадааст, ки Пайғамбар (с) ба бархе фармондеҳонаш фармуд: *«Ҷар гоҳ бо душмани муширики худ рӯ ба рӯ шудӣ, (қабл аз шурӯи ҷанг) ӯро ба интиҳоби яке аз се чиз даъват кун. Ҷар як аз онҳоро қабул кард, онро аз ӯ бипазир. Аввал, пазируфтани дини исломро ба ӯ пешниҳод кун, агар онро қабул накард, пардохти ҷизяро аз ӯ бихоҳ, агар онро ҳам напазируфт, он гоҳ бо ӯ биҷанг»*.

Ҷизя як молиёти сабук ва ночизе аст, ки касоне ба Ислом имон намеоваранд, вале ҳукумати исломиро ба расмият мешиносанд ва ба

унвони яке аз афроди ҷомеаи исломӣ дармеоянд, онро пардохт мекунанд, ки баъдан ба тафсил дар бораи он баҳс мекунем.

3. Мутобиқи қонуни байналмилалӣ чорводорону кишоварзон, пешаварон ва ғайра, ки дар ҷанг ширкат надоранд, ҷузъи ҷангчӯён ба ҳисоб намеоянд, пас набояд азият ва озоре ба онон бирасад. Сифати ҷангчӯ ба касоне хос аст, ки дар ҷанг ширкат доранд.

4. Шариати Ислом айни ин матлабро таъйид карда ва дар ҷаҳордаҳ қарн пеш эълон намудааст. Қуръон мефармояд:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ [البقرة: 190]

«Дар роҳи Худо бо кофироне бичангед, ки бар зидди шумо мечанганд ва аз ҳадди эътидол таҷовуз накунед ва мунҳариф нашавед» (Бақара, 190).

Яке аз инҳирофҳо ва таҷовузоте, ки Худованд аз он наҳй фармудааст, куштан ва озор додани касоне аст, ки дар ҷанг ширкат надоранд, монанди зану бачаҳои душманон ва маризону пирон ва раҳбарони динии онон ва ғайра.

Раббоҳ ибни Рабаи ривоят мекунад, ки дар яке аз ғазваҳо ҳамроҳи Пайғамбар (с) будам. Пайғамбар (с) бо асҳобаш аз канори ҷасади зане, ки кушта шуда буд, гузаштанд. Пайғамбар (с) дар ҷилави он истод ва бо таачҷуб гуфт: *«Ин зан, ки ҷангчӯ набуд, намебоист кушта шавад. Сипас ба сӯйи асҳобаш нигоҳ кард ва ба яке аз онон гуфт: Бирав ва ба Холид ибни Валид бигӯ: ба ҳеҷ вачҳ набояд бачаҳо ва коргарону занонро бидушанд»* (Ривояти Муслим).

Ба ҳангоме ки Пайғамбар (с) худро омодаи берун рафтан барои ҷанги Муъта мекард, ба лашкариёни худ гуфт: *«Занҳоро набояд бидушед ва бачаҳои заиф ва мардони пири фартутро набояд ба қатл бирасонед, дарахтҳои хурморо оташ назанед ва дарахтҳоро набуред ва хонаҳоро вайрон насозед»*.

Аз Ибни Аббос ривоят шудааст, ки ҳар вақт Пайғамбар (с) лашкари худро ба сӯйи душман мефиристонд, ба онон мегуфт: *“Роҳибон ва обидонро, ки дар дайрҳо ҳастанд, накушед”*.

3. Тибқи қонуни байналмилалӣ набояд захмиҳои ҷангӣ кушта шаванд ва набояд бо ҳилаю дасиса ва найранг душманро азоб дод ва ўро ғофилгирона аз пой даровард ва набояд бомбаҳою норинҷакҳо ва аслиҳаҳо, ки азоби бештар доранд, барои куштани афрод ба кор гирифта шаванд ва захролуд сохтани чоҳҳои обу ҷӯйборҳо ва хӯроку таомҳоро манъ кардааст ва супориш кардааст, ки ҷасади кушташудагон мавриди беэҳтиромӣ қарор нагиранд ва набояд мусла шаванд ва бинию лабу гӯши кушташудагон набояд бурида гардад ва эҳтироми ҷасади кушташудагон аз ҳар қавму миллате, ки бошад, лозим аст.

3. Ислому ҳам таъкид дорад, ки набояд ҳеч як аз корҳои ғавқ дар ҷанг аз мусулмонон содир шавад. Пайғамбар (с) ҳар гоҳ фармондеҳро бар лашкаре ё гурӯҳе таъйин мекард, ба ӯ супориш менамуд, ки аз Худо тақво дошта бошад ва аз азобаш битарсад ва парҳезгор бошад, бо мусулмононе, ки бо ӯ ҳастанд, ба некию хубӣ рафтор кунад ва баъдан мефармуд: *«Ба номи Худо ва дар роҳи Худо ҷиҳод кунед ва бо касоне, ки куфр меварзанд, ба ҷанг бипардозед, вале ҳилаю хиёнат накунад ва аз қонуни Ислому хориҷ нашавед ва гадру зулм нанамоед, куштаҳоро мусла накунад ва ба қатъи бинию лабу гӯши онон иқдом нанамоед ва бачаҳоро накушед»* (Муслим).

Ҳатто агар душманон ҷасади мусулмонро мусла карданд ва бинию лабу гӯши онҳоро буриданд, бештар он аст, ки мусулмонон дар ин кор муқобилаи ба мисол накунанд. Ривояти зер айни ин матлабро таъйид менамояд: Вақте ки мушрикин дар ҷанги Уҳуд ҳазрати Ҷамза писари Абдулмутталиб ва шуҳадои дигарро мусла карданд, Пайғамбар (с) чун Ҷамза ва дигар асҳоби муслашударо дид, бисёр нороҳат шуд ва аз шиддати нороҳатӣ фармуд: *«Агар Худованд як рӯз дар ин дунё моро бар онон тирӯз гардонад, бояд ба шевае ононро мусла мекунам, ки то ба ҳол ҳеч арабе ба ин шева мусла нашуда бошад»*.

Дар ин асно ин оят нозил шуд: *«Эй мусулмонон, вақте ки хостед касонеро, ки шуморо азияту шиканҷа карданд, муҷозот кунед, ба ҳамон андоза ононро муҷозот кунед, ки шуморо азият кардаанд ва агар сабру шиканҷа пеша кунед, ҳатман шиканҷа*

барои шикебоён беҳтар аст ва сабру шикебоии шумо чуз ба лутфи Парвардигор муяссар нест» (Наҳл, 126-127).

Вақте ин оят нозил шуд, Пайғамбар (с) фармуд: «Интиқом намегирем, балки сабру шикебой менамоем». Аввалин халифаи Ислом ба фармондеҳи худ Усома тавсия ва супориш намуд: «*Набойд хиёнат кунанд ва ба ҳилаю найранг мутавасил шаванд ва муртакиби ҷавру зулм гарданд ва набояд даст ба мусла кардани душманон бизананд ва бачаҳои кӯчаку пирамардон ва занонро набояд бидушанд ва набояд дарахтҳои хурморо қатъ ва ё онҳоро оташ бизананд ва набояд ҳеҷ дарахти мевадореро қатъ намоянд ва набояд гӯсфанде ё гове, ё шутуреро, магар ба хотири хӯрдани гӯшти онҳо бидушанд*».

4. Қонуни байналмилалӣ мегӯяд, ки бо асирон ба хубӣ рафтор шавад ва азияту озор нашаванд ва набояд ононро ба қатл расонд ва ё захмӣ кард ва набояд бо эшон бадрафторӣ шавад ва ҳар гоҳ худро таслим карданд, набояд мавриди тавҳину таҳқир қарор гиранд ва ё ҳурияту озодии онон поймол гардад.

4. Шариати Ислом мегӯяд: бояд бо ҳамаи асирон бо хубӣ ва шеваи писандида рафтор шавад. Қуръон рафтори нек бо асиронро чузъи некӯӣ ва эҳсон, ки нишонаҳои имони муслмонон аст, ба ҳисоб овардааст.

Худованди мутаол муслмононеро, ки бо асирон хуб рафтор менамоянд, мавриди таърифу тамҷид қарор дода ва мефармояд: «**Аброр ва некӯкорон касоне ҳастанд, ки ҳарчанд таом барои худашон зарурӣ аст ва ба он ниёзу алоқа доранд, вале ба хотири Худо онро ба фақирону یتимон ва асирон медиҳанд ва ба эшон мегӯянд, ки мо дар муқобили ин таом ҷазо ва подошу ташаккуре аз шумо намехоҳем (ва подоши мо танҳо пеши Худо аст)**». (Инсон, 8-9).

Пайғамбар (с) асҳобашро ба ҳусни рафтор ва муомилаи писандида нисбат ба асирон супориш мекард ва мефармуд: «*Асорати ононро дар назар гиред ва ба хубӣ бо эшон рафтор намоед*».

Ислом раиси ҳукумати исломӣ ва халифаи исломро мухайяр сохтааст, ки асиронро дар баробари иваз ё беиваз ҳар кадом ба маслиҳат бошад, озод намояд ва мефармояд: «**Ҳангоме ки бо кофирон дар майдони ҷанг рӯ ба рӯ мешавед, гарданҳояшонро бизанед ва ҳамчунон идома диҳед, то ба андозаи кофӣ душманро заиф ва дарҳам бикӯбед, дар ин ҳангом асиронро маҳкам бибандед, баъдҳо ё бар онон миннат мегузored (ва бидуни иваз озодашон мекунед), ё дар баробари озодии эшон фидя мегиред» (Мухаммад, 4).**

Пайғамбар (с) бар ҷамоате аз асирон некӣ намуда ва эшонро бидуни иваз озод кардааст ва бархеро дар муқобили фидя ва пардохти мол озод кардааст ва бархеро дар муқобили таълим додан ба бачаҳои мусулмонон озод сохтааст.

ОМОДАГӢ БАРОИ ҶАНГ

Аз хусусиятҳо ва бартариҳои арзишманди қонун ва шариати Ислом ин аст, ки бо воқеияти башарӣ ва мушкилоти он бо нишон додани роҳи ҳалли амалӣ ва мантиқӣ рӯ ба рӯ мешавад. Модоме ки андарзу панд ва мавъизаи ҳасана душманро аз зулм боз надорад, модом, ки душмани Ислом риояти ҳусни ҳамҷаворӣ ва аҳду паймон доир ба озодии ақидаро наменамояд, ҷанг дар ин маврид ҳақиқате аст иҷтинобнопазир. Аз ин рӯ, Ислом ба мусулмонон дастур додааст, ки омодагии ҷангро дошта бошанд, муҳимоту васоили лозимро таҳия намоянд ва пешбиниҳои заруриро анҷом диҳанд. Худованд мефармояд:

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَعَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾ [الانفال: 60]

«Барои мубориза бо душманон то он ҷо, ки метавонед нерӯи моддӣ ва маънавӣ аз ҷумлаи аспҳои варзидаро омода созед, то ба василаи ин омодагӣ ва созу барги ҷангӣ душмани Худо ва душмани хешро битарсонед ва касони дигаре ҷуз онро низ ба ҳаросу ваҳшат андозед, ки эшонро намешиносед, вале Худованд онро мешиносад ва ҳар он чиро дар роҳи Худо сарф кунад,

подоши он ба тамои ва камол ба шумо дода мешавад ва ҳеч гуна ситаи бар шумо намеравад» (Анфол, 60).

Худованди мутаол дар ин оят ба мусулмонои дастур медиҳад, ки барои муқобила бо душманон то ҷое, ки метавонанд, худро омода намоянд ва тамои имконоти қудрати моддию маънавии худро ба кор гиранд. Ин дастуре аст доимӣ ва махсуси давра ва замоне ва ё миллату қавме нест. Калимаи **қувва** лафзе аст ом ва шомили ҳама чизҳое мешавад, ки боиси қудрат дар ҷанг аст ва шомили ҳар василаю созу барги ҷангӣ аст, аз қабиле сангарҳо ва аслиҳаҳои хушкӣ ва дарёию осмонӣ ба ҳар шаклу навъ ва кайфияте бошанд, ки бар ҳасби замону макон тағйир меёбанд ва ҳамчунин дарбаргирандаи захираю пуштивоноҳои ҷангӣ ва ҳар чизе аст, ки барои омодагии размии миллат муфид аст, аз қабиле пойгоҳҳои таълимоти низомӣ ва ёдгирии фунун ва тактикаи ҷангӣ ва чизҳое, ки боиси қудрат ва ҳайбати давлати исломӣ аст.

Худованд, ки мефармояд: **“Аспҳои рибот”**, яъне, бояд аспҳои варзидаро ҳамеша дар ҳолати омодагӣ нигоҳ дошт, ба хотири ин аст, ки асп дар замони Пайғамбар (с) беҳтарин василаи нақлия буд. Бинобар ин, ҳар гоҳ бар ҳасби тағйири замон василаи нақлия тағйир кунад ва ба ҷойи асп аз кишти ва новғониҳо ва ҳавопаймоҳои ҷангӣ ва танку тӯп истифода шавад, бар мусулмонои вочиб аст ин васоилро омодаи дифоъ намоянд. Манзур ва ҳадаф аз омода сохтани ин нерӯҳо тарсонидан ва эҷоди рӯб дар дили душманон аст, то ин тарс онро аз таҷовуз ба кишварҳои исломӣ ва манобеъи иқтисодии эшон боздорад ва мусулмонои дар хонаю кошонаи худ дар амну оромиш ба сар баранд. Ислом ин ҳолатро, ки дар истилоҳи имрӯзӣ ба сулҳи мусаллаҳона маъруф аст, бар пайравонаш вочиб намуда, мuddатҳо қабл аз ин ки Аврупо бо он ошно шавад. Ин аст маънои қавли Худованд, ки мефармояд: **«То душманони Худо ва душманони хешро битарсонед»**.

Сипас мусулмонои ташвиқ менамояд, то сарвату дороиҳои худро барои тақвияти сохтори низомӣ ва ҷангӣ ва омодагии размӣ сарф кунанд. Чун омодагии размӣ ва қудрати низомӣ бе молу пул имконпазир нест ва ба онон итминон медиҳад, ки ҳарчи дар ин роҳ

ба манзури ризои Худо сарф намоянд, Худованд подоши онҳоро чандин баробар медиҳад ва ба ҳеҷ вачҳ ба онон зулм нахоҳад шуд. Ин аст маънои фармудаи Худованд: **“Ҳар чизеро, ки дар роҳи Худо харҷ намоед, подоши он ба шумо пурра дода мешавад ва ба шумо зулме намешавад”**.

Худованд ба мӯъминон ваъда медиҳад, ки ҳар молеро дар роҳи Худо харҷ кунанд, зиёд бошад, ё кам, ҷазои кофӣ ва вофӣ ба онон дода мешавад. Қуръон дар мавридҳои дигар харҷ накардани мол дар роҳи Худо ва ҷиҳодро боиси нобудӣ ва ҳалокат дониста ва мефармояд: **«Ва дар роҳи Худо ва ҷиҳоди фӣ сабилиллоҳ моли худатонро сарф кунед ва бо тарки инфоқ худатонро бо дасти хеш ба ҳалокат наҷфканед»**.

Маънои оят ин аст: Агар дар роҳи Худо ва ҷиҳоди фӣ сабилиллоҳ инфоқ накунед, омодагии низомӣ ва размии шумо заиф мешавад. Он гоҳ душман ба хоку сарват ва манобеи табиӣ ва иқтисодии шумо чашм медӯзад ва ба шумо ҳамла мекунад ва нобудатон мегардонад, иллоти аслии ин ҳалокат ва нобудӣ худи шумо ҳастед, чун аз омодагии лашкари хеш барои ҷилавгирӣ аз таҷовузи душман худдорӣ намудаед.

ТАВСИЯҶО ВА СУПОРИШҶОИ КУЛӢИ ВА УМУМӢ ДАР АСНОИ ЧАНГ

Ҳангоме ки чанг иҷтинобнопазир шуд, Қуръон нуқоти ҳассоси онро равшан месозад ва бар мусулмонон воҷиб менамояд, ки ба хотири пирӯзии худ онҳоро риоя кунанд ва мефармояд: **«Эй имондорон! Ҳангоме ки бо гурӯҳе аз душманон дар майдони корзор рӯ ба рӯ шудед, дар баробари онон истиқомат ва пойдорӣ кунед, фирор накунед ва бисёр Худоро ёд кунед, то пирӯзу растагор шавед, аз Худо ва Пайғамбараш итоат намоед, дар миёни худ ихтилофу кашмакаш ба вучуд наёваред. Агар бо ҳам ихтилоф кунед, дармонда ва нотавон мешавед. Шукӯҳу ҳайбати шумо аз байн меравад, аз ин рӯ, шикебой кунед ва Худованд бо собирон ва шикебоён аст»** (Анфол, 45-46).

Ин ду оят шомили бар панҷ супориш ба шарҳи зер аст:

Аввал. Истиқомат ва пойдорӣ ва фирор накардан дар майдони корзор ва муқобила бо душман. Қонуни низомӣ дар асри ҳозир низ дастур ба куштани сарбози фирорӣ дар ҳоли чанг медиҳад, ин қонун ба хотири тарс аз ин аст, ки мабодо бақияи сарбозон аз ӯ табиат кунанд ва тарсу беназмӣ дар сафҳои сарбозон ба вучуд ояд ва ин амр боиси шикасти лашкар шавад.

Дувум. Супориш ба ёд ва зикри Худо дар аснои чанг аст, чун ёди Худо таъсири фаровоне дар таъйини сарнавишти чанг дорад, имон ба Худо кӯмаки маънавии бузурге ба чангҷӯ мебахшад ва боиси тақвияти нерӯи мубориза дар ӯ мегардад. Ба ҳамин хотир таъйини сарнавишти чанг дар дасти имон аст.

Севум. Супориш ба итоат ва фармонбардорӣ аст. Аввал, итоат аз Худо ва пайравӣ аз дастуроти ӯ, ки боиси пирӯзӣ ва пешрафти мусулмонон аст ва дурӣ аз маъсият ва сарпечӣ аз омилҳои илоҳӣ. Сониян, итоат ва фармонбардорӣ аз дастуроти чангии Пайғамбар (с), чаро ки он ҳазрат дар аксари чангҳо бо куффор шахсан фармондеҳиро ба ӯҳда дошт. Солисан, бар сарбозон воҷиб аст аз фармондеҳони худ итоат кунанд. Худованд мефармояд:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ [النساء : ٥٩]

«Аз Худо, Пайғамбар (с) ва соҳибони амр ва масъулони худатон итоат кунед» (Нисо:59).

Итоат аз фармондеҳи қулли қиво поя ва асоси низоми чангӣ ва рукни аслии пирӯзӣ мебошад.

Чаҳорум. Супориш ба адами эҷоди ихтилоф ва кашмакаш аст, зеро ихтилофу кашмакаш дар байни лашкариён дар ҳолати чанг муҳимтарин омилҳои шикаст ва пирӯзии душман бар гурӯҳҳои дар ҳоли низоъ аст.

Панҷум. Супориш ба сабру истиқомат ва шикебой бар боло ва нороҳатихое аст, ки аз қудрати низомӣ ва бисёрӣ нафароти душман ҳосил мешавад. Бояд яқин дошт, ки дасти пурқудрати Худо барои кӯмак ва таъйид дар пушти собирон ва муқовиматкунандагон қарор

дорад ва сабру пойдорӣ дар ҷанг яке аз омилҳои бисёр муҳими пирӯзӣ аст.

Ва яке аз супоришҳои ҷангие, ки аз Пайғамбар (с) ривоят шуда, ин аст, ки мефармояд: **“Ҷанг тактика аст”**. (Бухорӣ ва Муслим)

Ин супориш мусулмононро ташвиқ мекунад, то хушёрӣ ҷангии худро ҳифз кунанд ва аз найрангҳои душман бохабар бошанд. Ин навъ хушёрӣ имрӯз ба унвони тактика яке аз фанҳои ҷангӣ ба ҳисоб меояд ва дар донишкадаҳои низомӣ тадрис мешавад ва яке аз бузургтарин омилҳои пирӯзӣ дар ҷанг аст.

НЕРӯИ МАЪНАВӢ ДАР ҶАНГ

Аслиҳаи мӯъминон дар ҷанг ду навъ аст: Яке маънавӣ ва дигаре моддӣ. Аслиҳаи маънавӣ, ки дар қалб ҷой гирифта ва дар дарун истиқрор ёфта иборат аст аз имони комил ба Худо ва имон ба ин ки ҷанги онон барои Худост ва ин омодагии маънавӣ бар чанд амр устувор аст. Аз ҷумла имон ба ин ки кӯмак ва нусрати Худо бо мӯъминон аст ва эшонро ба василаи фариштагон дар ҷанг кӯмак менамояд, дар дилҳои душман руъбу ваҳшате меандозад, ки тоби муқовиматро аз даст медиҳанд. Худованд мефармояд: **«Эй Пайғамбар, ба ёд биовар он замонро, ки Парвардигорат ба фариштагон ваҳй кард, ки Ман бо шумо ҳастам ва мӯъминонро бо истиқомат ва собитқадам бидоред ва Ман ҳам дар дилҳои кофирон ҳаросу хавф ва руъб меандозам»** (Анфол, 12).

Шуҷоату шаҳомати касе, ки аз Худованд мешунавад, ки Парвардигораш бо ӯ аст ва ӯро ба василаи фариштагон кӯмак мерасонад, бояд ба чӣ марҳалае расида бошад?! Баъд аз ин навиди нерӯбахш аз Парвардигораш оятҳои дарёфт медорад, ки беш аз пеш ӯро ташҷеъ ва ташвиқ менамоянд ва нури умедро дар дарунаш шӯълавар месозанд, ки гурӯҳҳои, ки аз лиҳози теъдод кам ҳастанд, вале аз лиҳози имон қавӣ ва нерӯманд мебошанд, бар дастаҳои, ки аз назари теъдод фаровонанд, вале имон надоранд, ба амру хости Худо пирӯз мешаванд. Худованд мефармояд: **“Гуфтанд касоне, ки ба дидори Парвардигорашон яқин доштанд, чӣ қадар гурӯҳи каме**

бо изни Худо бар гурӯҳи бисёре пирӯз гардидааст ва Худо ҳамроҳи собирон аст”.

Ва боз мефармояд:

﴿إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾ [الأنفال: ٦٥]

«Ҳар гоҳ аз шумо бист нафар инсонии собир ва шикебою варзида ва боимон вучуд дошта бошад, бар дувист нафар (ки дорои чунин сифоте нестанд) ғолибу пирӯз мешаванд ва агар аз шумо сад нафар бошанд, бар ҳазор нафар аз кофирон ғалаба менамоянд» (Анфол, 65).

Ин бист нафаре, ки бар дувист нафар ва ин сад нафаре, ки бар ҳазор нафар пирӯз мешаванд, ҳамон гурӯҳҳое камададе ҳастанд, ки бар гурӯҳҳои серадад ғолиб меоянд. Чун онон бо силоҳи рӯҳӣ ва маънавии бисёр қавӣ ва нерӯманде мусаллаҳ ҳастанд, ки заъфи моддӣ ва қиллати ададиро ҷуброн менамояд ва ба василаи қудрати маънавий бар душман ғалаба менамоянд.

Пояи дигаре, ки қудрати маънавий бар он устувор аст, ин аст, ки Худованд дари умеду раҳмати худро бар рӯйи лашкариёне, ки дар роҳи ӯ мечанганд, боз кардааст. Аҷри бузургеро, ки дар охират барояшон омода сохтааст, баён мекунад ва мефармояд: «Онон, ки ҳичрат карданд ва аз хонаҳои худ берун ронда шуданд ва дар роҳи Ман азият ва озорашон расониданд ва ҷангиданду кушта шуданд, ҳамонро гуноҳашонро мебахшам, ба бихишташон дармеоварам, ҳамон бихиште, ки нахрҳо дар зери дарахтони он равон аст. Ин подоше аст барои эшон аз сӯйи Худо ва подоши некӯ танҳо дар назди Худо аст» (Оли Имрон: 195)

Пояи дигаре, ки қудрати маънавий бар он устувор аст, ин аст, ки Худованд мӯъминонро ба ҷанг дар роҳи худ ташвиқ намудааст ва ҷанг дар роҳи худро дар қалби онон мавриди ишқу алоқа қарор додааст. Чун натиҷаи ҷанг ҳарчӣ бошад, чи зинда бимонад ва чи кушта шаванд, ба нафъи мучоҳидон аст. Агар зинда бимонанд, ба унвони вориси гузаштагон дар замин ҳукумат мекунанд ва Худованд

мефармояд: «Худованд ба касоне аз шумо, ки имон овардаанд ва корҳои шоистаеро анҷом додаанд, ваъда медиҳад, ки ононро яқинан ҷойгузини пешиниён ва вориси ҳукумати эшон дар замин хоҳад кард, ҳамон гуна ки пешиниён(и) (додгарро) ҷойнишини тоғутиён ва золимон қабл аз худ кардааст» (*Нур*, 55).

Ва агар дар ҷанг шаҳид шаванд, подоши эшон ба таври қатъӣ бихишт аст, мефармояд: «Агар дар роҳи Худо кушта шавед ё бимиред, мағфират ва раҳмате, ки шуморо дар бар мегирад, беҳтар аз ҳама чизҳое аст, ки онҳоро дар тӯли умр ҷамъ мекунанд» (Оли Имрон: 157)

Сипас мебинем, ки Қуръон таъбири дигаре ба кор мебарад, ки итминон ва оромишро ба қалб боз мегардонад ва изтиробу нооромии онро аз байн мебарад ва ҳаёту зиндагии доимии баъд аз маргро тазмин мекунад ва таъкид мекунад, ки шаҳид шудан дар роҳи Худо марғи абадӣ нест, балки интиқол аз марҳалаи муқаддамотӣ ба марҳалаи ҷовидонии ҳаёт аст ва шуҳадо дар пешгоҳи Парвардигорашон зинда ҳастанд ва мефармояд: «Ҳаргиз набояд касонеро, ки дар роҳи Худо шаҳид мешаванд, мурда ҳисоб ороӣ, балки эшон зинда ҳастанд ва дар назди Парвардигорашон ба эшон рӯзӣ дода мешавад» (Оли Имрон: 169)

Қуръон ба манзури тарғиби мӯъминон ба ҷиҳод шеваҳо ва услубҳои гуногуни балоғиро ба кор гирифтааст. Аз ҷумла мефармояд: «Бегумон, Худованд ҷону моли мӯъминонро ба баҳои бихишт харидорӣ кардааст. Онон бояд дар роҳи Худо бичанганд ва бикӯшанд ва кушта шаванд. Ин ваъда аст, ки Худованд онро дар китобҳои осмонии худ – Тавроту Инҷил ва Қуръон (ба унвони санади мӯътабар сабт кардааст) ва ваъдаи ростин ва бидуни таҳаллуфи онро додааст. Чӣ касе аз Худованд ба ваъдаи худ вафокунандатар аст? Пас ба муомилае, ки бо Худованд анҷом додаед, шод бошед ва ин муомила барои шумо саодату пирӯзии бас бузург аст» (*Тавба*, 111).

Дар ин ояти шарифа Худованди мутаол маънои ҷиҳодро ба тасвир кашида, онро мучассам сохта ва дарки онро барои дилҳо осон кардааст. Онро ба сурати муомила ва тичорате, ки мардум дар байни

худ анҷом медиҳанд, тамсил задааст бо ин тафовут, ки ин муомила як навъи махсус ва ҷудо аз дигар муомилот аст. Харидори он Зоти Аллоҳ аст ва фурӯшанда бандагони ӯ мебошанд ва ҳеҷ кас аз Худованд дар вафо ба аҳду паймонаш ростгӯтар нест. Он гоҳ Худованд баҳои ҷону моли харидоришуда аз мӯъминонро бихишт қарор медиҳад, ба тавре ки ҳар гоҳ мӯъминон ҷону моли худро дар роҳи Худо фидо кунанд, истехқоқу шоистагии дарёфти баҳое, ки Худованд ваъдаи онро додааст, хоҳанд дошт.

Ҳамчунин Худованди мутаол дар ин оят мӯъминонро ба ҷангу мубориза дар роҳи худ ташвиқ намуда, ҷиҳодро барои дилҳояшон маҳбӯб гардондааст ва онҳоро ба талош барои расидан ба савобу ҷазои некӯи ҷиҳод дар қиёмат ташвиқ намудааст. Ва дар ҷойи дигаре дар Қуръон мебинем, ки Худованд мӯъминонро аз оқибатҳои бади тарки ҷиҳод дар роҳи ӯ барҳазар медорад ва ононро аз розӣ шудан ба зиндагии дунё ба ҷойи охират мавриди сарзаниш ва тавбих қарор медиҳад ва мефармояд зиндагии дунё дар муқобили зиндагии охират ночизу беарзиш ва қобили муқоиса нест: **“Эй имондорон! Чаро ҳангоме ки ба шумо гуфта мешавад барои ҷиҳод дар роҳи Худо ҳаракат кунед, сустӣ мекунад ва дил ба дунё медиҳед? Оё ба зиндагии ин ҷаҳон ба ҷойи зиндагӣ дар охират розӣ ва хушнудед? (Оё фониро бар боқӣ тарҷеҳ медиҳед, магар сазовор аст, ки ин корро кунед) ва колои ин дунё дар баробари неъматҳои қиёмат чизи каму беарзише беш нест”**. (Тавба, 38).

Он гоҳ Худованди мутаол баъд аз тавбири мӯъминон ва сарзаниши эшон бар тарки ҷиҳод шева ва услуби таҳдидро ба кор мебарад ва руъбу ваҳшатро дар дили касоне меандозад, ки ҷиҳод дар роҳи ӯро ба фаромӯшӣ месупоранд ва мефармояд: **«Агар барои ҷиҳод басуръат ҳаракат накунад, Худованд шуморо (дар дунё бо истилои душманон ва дар охират бо оташи сӯзон) азоби дарднок медиҳад (ва шуморо нобуд мекунад) ва қавмеро ҷойгузини шумо мекунад, ки ғайри шумоанд.** (Ва нофармони шумо танҳо ба зиёни худатон аст), **ҳеҷ зиёнеро ба Худованд намерасонед ва Худованд бар ҳама чиз тавоно аст»** (Тавба, 39).

Худованд мӯъминонро таҳдид менамояд, чунончи ба ҷои посухи мусбат ва лаббайк гуфтан ба даъвати илоҳӣ ба ҷиҳод сустӣ ва танбалӣ нишон диҳанд, ононро бо азоби шадиду дардноке азоб хоҳад дод, ки ҳамон азоби зиллату бардагӣ, аз даст додани қудрату ҳукм ва расидани қудрат ба қавму миллати дигар ва ғайра мебошад.

Боз Худованди мутаол ба услуби дигаре тавачҷӯҳи мусулмононро ба ҳақиқат ва саранҷоми ҷиҳод ҷалб менамояд ва мефармояд ҳарчанд ҷанг дар роҳи Худо ба сурати зоҳир бо тарс ҳамроҳ аст ва дилҳо ҷандон ба он моил нестанд, вале василаи расидан ба саодат ва чизҳои мавриди ишқу алоқа аст ва натоиҷи муфиду боарзиши фаровонеро дар бар дорад. Аз ҷумла эълони калими Ислому ва пирӯзии дини Худо ва дафъи зулм мебошад. Худованд мефармояд: **«Ҷанг бар шумо воҷиб гаштааст ва ҳол он ки аз он безоред, лекин чи басо чизеро дӯст намедоред, вале он чиз ба нафъи шумо аст ва чи басо чизеро дӯст дошта бошед, вале он чиз ба зарари шумо аст ва Худованд (ба румузи корҳо огоҳ аст ва маслиҳати шуморо) медонад ва шумо (аз асрор беҳабаред ва маслиҳати худатонро чунончи лозим аст) намедонед»** (Бақара, 216).

ҶИЗЯ

Қабл аз ин ки давлати Ислому алайҳи давлати дигаре эълони ҷанг кунад, онро дар байни қабули дини Ислому ё пардохти ҷизя, ё ҷанг мухайяр месозад ва ҳадаф аз ҷизя ин аст, ки давлати ғайриисломӣ тахтулҳимояи мусулмонон бошад ва Ислому аз шарри он маҳфуз шавад ва аз тарафе заминаи таблиғот ва даъват ба сӯи Ислому боз ва озод бошад, ба тавре ки даъват ба дин бидуни икроҳ ба ҳамаи гурӯҳҳо ва қабоил бирасад ва мубаллиғони исломӣ аз газанду таҷовузи дигарон маҳфуз бимонанд.

Асл ва далели машрӯбияти ҷизя ин оят аст, ки мефармояд: **«Бо касоне аз аҳли китоб, ки ба Худо ва рӯзи ҷазо имон надоранд ва чизеро, ки Худованд онро дар Қуръон ва фирстодааш (дар суннати худ) таҳрим кардаанд, ҳаром намедонад ва ойини ҳақро намепазиранд, бо чунин афрод пайкору корзор кунед, то замоне**

(ба Ислом гардан ниҳанд) ва хожеона ба андозаи тавоноӣ қизяро пардозанд» (Тавба, 29).

Қизя иборат аст аз як навъ молиёти шахсӣ, ки лозим аст афроди ғайримусулмон, ки ҷузъи табааи кишвар ва давлати исломӣ ҳастанд, ба давлат бипардозанд. Қизяи ғайримусулмонон ба манзалаи закот вочибе аст, ки мусулмонон бояд ба давлат пардохт кунанд, то дар масолеҳи омма сарф шавад, аз ин рӯ, вочиб аст табааи ғайримусулмон онро пардохт кунанд, то мутақобилан аз ҳуқуқи як табаа ва шахрванди исломӣ бархурдор бошанд ва ба ҳамин хотир аст, вақте ки мусулмон мешаванд, қизя аз онҳо соқит мегардад ва пардохти закот бар онҳо вочиб хоҳад шуд.

Ҳаргиз Ислом вазифаи раҳму шафқатро фаромӯш намекунад, иҷозат намедихад, ки қизя бар афроди заифу нотавон ва фақир вазъ шавад ва онро мулзам бар пардохти қизя кунанд. Дар номаи Холид ибни Валид ба аҳли Ҳира омада, ки Холид мегӯяд: «Ҳар пирамарде, ки аз кор афтода бошад, ҳар касе, ки ба офату маразе аз маразҳо мубтало бошад, ҳар сарватманде, ки фақир шуда бошад, ба тавре ки аҳли дину мазҳабаш ба ӯ садақа ва эҳсон медиханд, қизяро намедихад ва хароҷоти зиндагии худ ва хонаводаашон то замоне, ки таҳти ҳукумати исломӣ қарор доранд, ба ӯҳдаи байтулмоли муслимин аст».

Абӯюсуфи шогирди Имом Абӯҳанифа дар китоби худ ба номи «Ал-Хироҷ» чунин мегӯяд: «Қизя бар занону кӯдакон ҷоиз нест, қизя аз фақире, ки мардум ба ӯ кӯмак мекунанд, гирифта намешавад, афроди кӯре, ки дорои шуғл ва санъате нестанд, касоне, ки фалаҷ ҳастанд, қизя намедиханд, аммо агар афроди кӯру фалаҷ сарватманд бошанд, бояд қизя бидиханд ва аз роҳибону обидоне, ки дар дайрҳо зиндагӣ мекунанд, қизя гирифта намешавад, магар ин ки дорои сарвату мол бошанд».

Дар таъйини ҳаҷм ва андозаи қизя, ки чи қадар аст, Имом Абӯҳанифа мегӯяд: «Қизя бар инсони фақир дувоздаҳ дирҳам дар сол аст ва бар инсони мутавассит бисту чор дирҳам аст ва бар сарватмандон чихилу ҳашт дирҳам аст».

Ҳар гоҳ ғайримусулмон ҷизяро пардохт намуд, бар давлати исломӣ воҷиб аст, ки амнияти ӯро таъмин кунад ва аз ӯ ҳимоят намояд. Ҳангоме ки мавриди таҷовуз қарор гирифт, ба дифоъи ӯ бархезад, озодии диниро ба ӯ ато кунад, монанди як шаҳрванди мусулмон бо адлу мусовот бо ӯ рафтор кунад. Афроди тахтулҳимояи мусулмонон дар истилоҳ **аҳли зимма** ном доранд, чун тамоми ҳуқуқҳои як шаҳрванди исломӣ ба муқтазои аҳду зиммаи Худо ва расули Худо барои онон собиту воҷиб аст. Фармонравоёни исломӣ ба ин шева бо аҳли зимма рафтор кардаанд. Ба аҳду паймоне, ки Холид ибни Валид бо аҳли Димишқ бастааст, тавачҷӯҳ фармод: «Ин таахҳуде аст, ки Холид ибни Валид вақте ки воридаи Димишқ шуд, ба мардуми он шаҳр месупорад: ба эшон амони ҷонӣ ва молӣ дода ва ононро дар умури динӣ ва калисо таъмин ва озод сохтааст. Девори муҳофизи шаҳрашон хароб намешавад, касе ҳақ надорад ба зӯр дар хонаҳои эшон сукунат кунад. Ҳаққе, ки доранд тазмини он ба василаи аҳд ва зиммаи Худо ва зиммаи расули Худо ва зиммаи хулафо ва мӯъминон аст, модоме ҷизяи худро пардохт кунанд, ҷуз некӣ ва ҳусни рафтор чизе нахоҳанд дид».

Ба ростӣ, ҷизя маблағи ночизе аст, ки аҳли зимма дар баробари таахҳудоти ҳукумати исломӣ пардохт менамояд ва як навъ кӯмак ба артише аст, ки дифоъ аз онро ба ӯҳда дорад ва беҳтарин далел бар ин ки мусулмонон ҷизяро ба унвони ҳаққи дифоъ аз аҳли зимма мегирифтанд. Ин аст, ки Абӯюсуф дар китоби худ «Ал-хироҷ» мегӯяд: «Баъд аз ин ки Абӯубайда ибни Ҳароҷ бо аҳли Шом мусолиҳа кард ва ҷизяро аз эшон гирифт, ба ӯ хабар расид, ки давлати Рум тамоми қудрату нерӯи низомии худро ҷиҳати муқобила бо ӯ омода сохтааст. Ин хабар барои Абӯубайда ва мусулмонон хабари ногуворе буд. Абӯубайда фавран ба тамоми фармондеҳони худ, ки дар шаҳрҳои буданд, ки бо аҳли он шаҳрҳо мусолиҳа шуда буд, нома навишт ва ба эшон дастур дод, ки ҳар ҷизя ва хироҷе, ки аз мардумони он шаҳрҳо дарёфт шудааст, ба онон бозгардонанд ва ба мардум бигӯянд: ба ин далел амвол ва ҷизяи шуморо бармегардонем, чун ба мо хабар расидааст, ки Рум бо тамоми қувва қасди ҳамла ба мо дорад ва шумо ба ин шарт ҷизяро ба мо додаед, ки аз шумо дифоъ кунем, чун мо қудрати дифоъ аз шуморо надорем, он чиро, ки аз

шумо гирифтаем, пас мегардонем. Агар Худованд моро ба Рум пирӯз кард, мо бар шарти худ пойдорем ва ба таахҳуду сулҳномае, ки дар байни мо навишта шудааст, вафо дорем. Вақте ки фармондеҳон ба дастури Абӯубайда амволи аҳли Шомро ба онон пас гардониданд ва он чи Абӯубайда супориш карда буд, ба эшон гуфтанд, аҳли Шом гуфтанд: «Худованд шуморо ба сӯйи мо бозгардонад ва шуморо ба Рум пирӯз намояд».

Далели дигар бар ночиз будани ҷизяе, ки мусулмонон аз табааи ғайримусулмон мегирифтанд, дар муқобили таахҳуде, ки ба онон месупурданд, эътироф ва иқрори донишманд ва алломаи маъруф Дарибар аст, ки дар китоби худ ба номи «Мубориза дар байни илму дин» чунин мегӯяд: «Бегумон, ончи мусулмонон аз афроди тахтулҳимояи худ мегирифтанд, чизи бисёр кам ва беарзиш буд, ки ба ҳеч ваҷҳ бо он чи ки бо ҳукуматҳои миллии худ қаблан меоданд, қобили муқоиса набуд».

Ҳуқуқдони маъруф Мантискию дар китоби худ ба номи «Рӯҳи қонунҳо» ҳангоми ишора ба хироч ва молиёти давлатӣ мегӯяд: «Хироч ва молиёти сангине, ки аз тарафи давлатҳои вақт бар мардум вазъ шуда буд, боис шуд, ки мусулмонон ба осонӣ ва саҳлу содда бо футӯҳоти худ рӯ ба рӯ шаванд. Чун мардум диданд ба ҷойи ин ки дар муқобили як занҷираи бепоён аз хирочу молиёти сангин, ки тамаъ ва ҳирси инсонҳои мағрур онро вазъ карда буд, гардан ниҳанд, беҳтар он аст ҷизяи кам ва ночизро, ки бар эшон саҳл аст, пардохт намояд».

КАСОНЕ, КИ АМОН МЕХОҲАНД ВА БА МУСУЛМОНОН ПАНОҲАНДА МЕШАВАНД

Яке дигар аз қонунҳои Ислом, ки далолат бар гузашт ва сабаи садри мусулмонон дар асноъи чанг бо куффор дорад, ин аст, ки Ислом бар афрод ва гурӯҳҳои душман иҷоза додааст, то ба мусулмонон паноҳанда шаванд ва дохили сарзамини онон гарданд ва таҳти ҳимояти қонуне, ки дар фикҳи исломӣ ба номи **амон** маъруф аст, зиндагӣ кунанд. Ислом на танҳо ҳифозати паноҳандагонро тазмин мекунад, балки бар мусулмонон воҷиб кардааст, то замоне, ки ин паноҳандагон дар мамлакати исломӣ ҳузур доранд, аз ҷону моли

онон ҳифозату ҳимоят кунанд. Ҳатто Ислом қадами болотар дар ин маврид бармедорад ва аз анвои имтиёзоти иҷтимоӣ ва ахлоқӣ ононро бархурдор менамояд ва эшонро аз баъзе аҳкоме, ки бар мусулмонон вочиб аст, муъоф мекунад (монанди иҷрои ҳад дар муқобили хӯрдани шароб). Ҳадаф аз амоне, ки Ислом онро вочиб кардааст, ин аст, ки ба паноҳандагон фурсат дода шавад, то битавонанд ҳақиқати исломро ба хубӣ дарк кунанд ва аз рӯйи илм бо он ошно шаванд. Бегумон, ин навъ муомила беҳтарин омил барои густариши даъвати Ислом аст.

Далели шаръии амон ва паноҳ додан ба кофирон ин оят аст, ки Худованд мефармояд:

«Ҳар гоҳ яке аз мушрикони ба ту паноҳ оварад ва амон хост, ба ӯ амон бидеҳ, то фурсати шунидани каломи Худоро дошта бошад, вақте ки каломи Худоро шунид, ӯро ба ҷое, ки барои ӯ амн аст, бирасон» (Тавба, 6).

Маънои ин оят ин аст: Эй Пайғамбар (с), ҳар гоҳ яке аз мушрикони ба ту паноҳ овард, то каломи Худоро бишунавад ва ҳақиқату моҳияти исломро бишиносад ё туро аз наздик бибинаду бишиносад, ба ӯ паноҳ бидеҳ ва ӯро тазмин кун, то битавонад каломи Худоро бишнавад. Ин фурсате аст барои ӯ, то исломро гӯш ва шиносӣ кунад, он гоҳ агар ба сӯйи Ислом ҳидоят пайдо кард ва аз рӯйи илму далел ба он имон овард, чӣ беҳтар ва агар имон наовард, бар ту вочиб аст ӯро ба ҷое бирасонӣ, ки дар он ҷо бар ҷону моли худ эмин бошад. Ислом дар мавриди паноҳ додан ба куффор дари васеъеро боз кардааст ва ба ҳар як аз мусулмонон иҷоза додааст, то ба ҳар фарду гурӯҳи кофир паноҳандагӣ диҳанд ва ин ҳаққи амону аҳде, ки ҳар фарди мусулмон ба кофир медиҳад, бояд мӯҳтарам шумурда шавад, чун Пайғамбар (с) мефармояд: **«Аҳду зиммаи ҳамаи мусулмонон яке аст. Камтарин ва заифтарин фарди мусулмон аҳду зиммаро анҷом медиҳанд»** (Ҳоким).

Ислом паноҳ додану амон додани зани мусулмонро ба монанди амони марди мусулмон мепазирад. Чун Пайғамбар (с) мефармояд: **«Эй Умму Ҳонӣ (яке аз занони Макка буд) мо, ба касе, ки ту ба ӯ амон додай, амон додаем»** (Бухорӣ).

Ислом дар қонуни паноҳандагӣ ҳеҷ шартро дар назар нагирифтааст, магар он шартҳое, ки боиси тазмини амну оромиши мусулмонон аст, монанди таъкид бар ин ки афроди паноҳандашуда, ҳаққи доштани қудрати низомӣ ва афроди мусаллаҳ дар хоки исломро надоранд ва таъкид бар ин ки набояд нишонаи тамоюл ба фитнаю ҷосусӣ аз эшон мушоҳида шавад. Албатта, ин ба он нест, ки Ислом ҳаққу ихтиёри халифа ва раиси ҳукумати исломиро фаромӯш карда бошад, чун имом ҳақ дорад ҳар навъ паноҳандагии фардиро, ки бо маслиҳати мусулмонон нест, бекор кунад.

АҲДУ ПАЙМОН ВА ҚАРОРДОД ДАР ИСЛОМ

Аз қадимулайём то ба ҳол муоҳадот ва паймонҳо василаи бисёр муҳиме барои беҳбуди муносибатҳо ва ҳалли мушкилот ва ихтилофот аз тариқи мусолимотомез буда, нақши арзандаеро анҷом додааст. Бадехӣ аст, ки бояд муоҳада бар пояи эътимоди мутақобил дар байни ду тараф устувор бошад. Ҳар гоҳ ин эътимод аз байн биравад, бузуртгарин рӯки сулҳу оромиш дар байни миллатҳо аз байн хоҳад рафт. Ислом эҳтироми лозимро барои ҳифзи муоҳадот дар назар гирифта ва замонатҳои иҷроии фаровоне барои он қарор додааст, ба тавре ки мусулмононро мулзам сохта, то риояту эҳтиром ба муоҳадотро болотар аз масолах ва хостаҳои шахсӣ ва отифии худ қарор диҳад.

Ҳар гоҳ бар асари вазъият ва шароит ҳосила дар байни давлати исломӣ ва ғайриисломӣ ихтилофе пеш омад, шаръан лозим нест, ки тарафро дар байн қабули Ислом ва пардохти ҷизя мухайяр намояд. Чун се ҳолате, ки маъмулан мусулмонон онҳоро ба душманонашон пешниҳод мекарданд, ҳолатҳои мунҳасир ба фард нестанд, балки ҳолатҳои дигаре низ вучуд дорад. Зеро мебинем, ки тавофуқномаҳо ва паймонҳо ва ҳолатҳои сулҳ дар байни мусулмонон ва ҳамсояҳояшон барқарор будааст, бидуни ин ки бар яке аз ҳолатҳои сегонаи фавқ буда бошад. Ҳар гоҳ ба аҳду паймонҳои зиёд ва иттиҳодҳои, ки Пайғамбар (с) онҳоро баста буд, муроҷиат кунем, мебинем танҳо шарте, ки дар тамоми онҳо зарурӣ ва риояташ вочиб аст, қасди густариши даъват ба Ислом аст, то ба василаи ин даъват сулҳу оштии Ислом ошкор гардаду густариш ёбад.

Ба ҳамин чиҳат аст, ки Қуръон дар аксари оятҳояш вафо ба аҳдро бар мусулмонон воҷиб намуда, мефармояд:

﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ [الاسراء: ۳۴]

«Ба аҳду паймонҳо вафо кунед. Бегумон, аҳду паймон (аз ҷониби Худованд) **мавриди бозпурсӣ қарор мегирад»** (Исро, 34).

Худованди мутаол сифоти мӯъминони содиқро баён мекунад ва мефармояд: **«Мӯъминони содиқ ва ростин касоне ҳастанд, ки амонатҳоеро, ки бар онҳо амин қарор дода шудаанд ва ба аҳду паймоне, ки бастаанд, риоя менамоянд ва дар ин амонатҳо ва паймонҳо хиёнат намекунанд»** (Мӯъминун, 8).

Қуръони карим дур шудан аз фазилат ва ахлоқи писандидаи вафо ба аҳдро ба манзалаи дур шудан аз фазилати инсонӣ қарор дода, сифати инсон буданро батамом аз чунин афроде салб кардааст ва мефармояд: **«Бегумон, бадтарин ҷунбанда ва ҳайвон дар пешгоҳи Худо касоне ҳастанд, ки кофиранд ва имон намеоваранд, ҳамон касоне, ки аз онон паймон гирифтаӣ, (ки мушрикони кӯмак ва ёрӣ накунанд), вале онон ҳар бор паймони худро мешикананд ва (аз хиёнату нақзи аҳд) парҳез намекунанд»** (Анфол, 55-56).

Мулоҳиза фармояд, Қуръон аз кофирон ва паймоншиканон ба лафзи ҷунбанда ном мебарад, на ба лафзи инсон. Ислому намехоҳад дар паноҳи муоҳадаҳою паймонҳо султаҷӯӣ кунад, тавсеаталабӣ намояд, ба истеъморгарӣ даст бизанад, паймонро василаи найрангу фиреби миллатҳо ва хиёнат ба онҳо қарор диҳад ва худро ба унвони қудрату бартар нишон диҳад, балки ҳадафи Ислому аз муоҳадот барқарори сулҳу оромиш аст ва Худованд мефармояд: **«Ба паймони Худо, ки бо ҳам мебанед, вафо кунед ва савгандҳоеро, ки бо зикри номи Худо бар он таъкид мекунанд, нақз ва ботил нанамоед, дар ҳоле ки Худовандро зомини вафо ба аҳди худ қарор додаед ва ўро бар худ гувоҳ гирифтаед. Бегумон, Худо ба он чи, ки анҷом медиҳед, олим ва огоҳ аст. Шумо ба аҳду паймони худ вафодор бимонед ва мисли он зане набошед (ки ба иллати девонагӣ) пашмҳои ришташудаи худро баъд аз тобидан**

муҷаддадан аз ҳам ҷудо мекард. Набояд ба хотири ин ки гурӯҳе ҷамъияташ аз гурӯҳи дигаре бештар аст, паймонҳо ва савгандҳои худро нақз карда, аҳдшиканӣ кунед» (*Наҳл, 91-92*).

Маънои оят ин аст, ки набояд дар нақзи аҳду паймон ва таҷдиди он монанди он зани девонае бошед, ки пашимҳои ришташудаи худро баъд аз тобидан ва суфту муҳкам шудан муҷаддадан ба ҳолати пашми риштанашуда дармеоварад ва паймонҳоятон бар пояи хиёнат ва дасиса устувор бошад, то дар асари он миллате бар миллати дигаре чира ва пирӯз шавад ва дорои молу нафароту қути бештар гардад ва бар дигарон тавфиқ пайдо кунад.

Қуръон вафо ба аҳдро вочиб медонад, ҳарчанд боис шавад, ки мусулмонон натавонанд ба бародарони динии худ, ки дар кишварҳои ғайримусулмонӣ ҳампаймон зиндагӣ мекунад, кӯмак намоянд ва ин дар ҳоле аст, ки Қуръон тамоми мусулмононро сарфи назар аз рангу наҷод ва ҷинс як миллат ва уммати воҳида ба ҳисоб меоварад. Ҳар таҷовузу зулмеро, ки дар ҳаққи гурӯҳи қавме аз мусулмонон бишавад, онро таҷовуз ба ҳамаи мусулмонон медонад. Худованд мефармояд: «**Ва касоне, ки имон овардаанд, валекин муҳочират накардаанд, масъулият ва вилояту сарпарастӣ бар онон надоред, то он гоҳ, ки муҳочират кунанд ва агар (ин мӯъминони ғайримухочир) ба сабаби динашон (мавриди зулму таҷовуз қарор гирифтанд) ва аз шумо кӯмак хостанд, кӯмак ба эшон бар шумо вочиб аст, магар замоне, ки муҳолифони онон гурӯҳе бошанд, ки дар байни шумо ва эшон паймону муоҳадаи дӯстӣ ва тарки муҳосама мунақид шуда бошад**» (*Анфол, 72*).

Аммо ҳар гоҳ касоне, ки муоҳадаеро бо мусулмонон мунъақид кардаанд, онро нодида гирифтанд ва аз вафо ба иҷрои шурути он худдорӣ карданд, мусулмонон иҷоза доранд бо эшон ба корзор бипардозанд. Худованд мефармояд: «**Ҳар гоҳ паймонҳоеро, ки бастаанд ва бар риояи он таъкид намудаанд, нақз карданд ва дини шуморо мавриди таъну тамасхур қарор доданд, (ин аҳдшиканон сардастагонӣ куфранд) ва бо сардастагон ва раҳбарони куфр ва залол бичанганд, зеро паймонҳои эшон камтарин арзише надорад, шояд дастбардор шаванд**» (*Тавба, 12*).

Ҷамчунин ҳар гоҳ мусулмонон нишонаҳо ва аломати хиёнатро аз душманони ҷампаймони худ эҳсос карданд, иҷозат доранд бо онон нақзи паймон намоянд ва душманони худро аз он хабардор кунанд. Худованд мефармояд: «**Ҷар гоҳ аз қавме, ки ҷампаймони шумо аст, хавфи хиёнат доштед** (ва ё нишонаҳои нақзи паймонро аз онҳо мушоҳида намудед, ақду паймонро ба сурати ошкор ба тарафи онон партоб намоед ва ба онон хабар диҳед, ки паймонро бекор намудед ва ба сурати ғофилгирона ба онон ҳамла накунед, дар ҳоле, эшон гумон кунанд, ки ҳанӯз муоҳада барқарор аст ва ин кор хиёнат аст) **ва Худованд хиёнаткоронро дӯст намедорад**» (*Анфол, 58*).

ЭЪТИРОФИ БАЪЗЕ ДОНИШМАНДОНИ ҒАРБ ДАР МАВРИДИ ФАТҲУ ПИРҶЗИИ ИСЛОМӢ

Меҳоҳам дар ин маврид ба гуфтаҳои муаррихон ва нависандагоне истинод кунам, ки ба ҳеҷ ваҷҳ иртиботе бо Исломи надоранд, вале эшон уламои иҷтимоӣ ҳастанд, ки ҳаводисро мавриди таваҷҷӯҳ ва иновти лозим қарор медиҳанд ва баъд аз баррасии дақиқи мавзӯ ба натоиҷи илмии он арҷ мениҳанд.

Доктор Густав Лубун дар китоби худ «Ғамаддуни араб» мегӯяд: «Вақте дар мавриди футӯҳоти араб ва омилҳои пирӯзиҳои эшон ба баҳсу баррасӣ мепардозем, хонанда ба хубӣ мутаваҷҷеҳ мешавад, ки омили истишор ва густариши Қуръон қудрат ва зӯр набудааст. Дар ҳақиқат, арабҳо миллатҳои мағлубро дар риояи усул ва шаоири динашон озод мегузаштанд, агар баъзе вақтҳо баъзе аз қабил ва халқҳои насронӣ батамом ба дини Исломи рӯй меоварданд, исломро ба ҷойи масеҳият интиҳоб менамуданд, забону луғати арабиро ба унвони забони расмии худ бармегузиданд, ҳама ба хотири ин буд, ки арабҳои фотех ва пирӯз ба адолати мусовоте муттасиф буданд, ки мардум назари онро надида буданд. Ба хотири ин буд, ки усул ва пояҳои Исломи ба андозае саҳлу содда ва қобили фаҳм буд, ки ҳеҷ дини дигаре дорои чунин имтиёзе набуд».¹

Доктор Густав Лубун дар ҷойи дигар аз ҳамин китоб чунин мегӯяд: «Ин имкон вуҷуд дошта, ки фатҳу пирӯзӣ чашми арабҳои

¹ Нақл аз тарҷумаи арабии «Ғамаддуни араб»-и устод Муҳаммадодили Зуъайтар. – С. 145.

садри аввали исломро кӯр намояд ва мағрурона даст ба зулму таҷовузҳое бизананд, ки маъмулан фотехону пирӯзмандон даст ба онҳо мезананд ва бо миллатҳои мағлуб бадрафторӣ намоянд ва ононро маҷбур ба пазируфтани дини худ созанд, ҳамон дине, ки алоқа доштанд, то дар тамоми нуқоти дунё густариш пайдо намояд.

Вале арабҳои садри аввали Ислом даст ба чунин корҳое назаданд. Чунончи муртакиби ин рафторҳо мешуданд, тамоми миллатҳое, ки баъдан аз зери фармони эшон хорич шуданд, чамъ мешуданд ва ба онон ҳамла мекарданд ва балое бар сарашон меомад, ки бар салибиҳо ҳангоми дохил шудан ба мамлакати Сурия дар ин авохир омад. Аммо хулафои собиқи Ислом, ки дорои нубуғу шахсияти чунон азиму барҷастае буданд, ки назари он дар байни тарафдорон ва мубаллиғони мактабҳо ва динҳои ҷадид низ ба нудрат пайдо мешавад, ба хубӣ медонистанд, ки назму қонун ҷузъи чизҳое нестанд, ки ба зӯру фишор бар мардум таҳмил шаванд. Бинобар ин, бо аҳли Сурия ва Миср ва Испания ва ҳар нуқтаи дигаре, ки бар он мусаллат мешуданд, ба оромӣ ва меҳру муҳаббат фаровон рафтор мекарданд. Ононро дар риояти назму қонун ва мӯътақадоти динӣ озод мегузоштанд. Ба ҷуз ҷизъи ночизе дар муқобили дифоъ ва ҳимоят аз онон хирочу молиётеро бар онон қарор надода буданд. Ҳақиқатан, дунё фотехони бораҳму гузашт мисли арабро ҳаргиз ба худ надидааст. Раҳму муҳаббат ва гузашти арабҳои фотеху пирӯзманд аз омилҳои густариши футӯҳоти эшон буд ва ҳамин хусни рафтор боис шуд, ки аксари мардум ба дини эшон рӯй биёваранд ва низому қонун ва луғати ононро пазираанд.

Дин ва фарҳанги исломӣ дар нуқоти мухталифи сарзаминҳои фатҳшуда чунон нуфуз ва истехоме ёфт, ки дар баробари ҳамалоти сангин муқовимат намуд ва дар камоли сарбаландӣ ва қудрат боқӣ монда, ҳатто баъд аз заъф ва аз байн рафтани қудрати арабҳо ҳанӯз дар сатҳи ҷаҳонӣ ба унвони як дин ва фарҳанги нерӯманд матраҳ мебошад. Ҳарчанд муаррихон ин ҳақиқатро инкор кардаанд, вале кишвари Миср беҳтарин ва равшантарин далел бар ин воқеият мебошад. Мисриҳо динеро, ки арабҳо бо худ оварда буданд, ба хубӣ пазируфтанд ва онро ҳифз намуданд, дар ҳоле ки фотехони пешини Миср аз қабилҳои Форсу Рум натавонистанд дар тамаддуну фарҳанги

қадимии фиръавнии мисриҳо тағйире эҷод кунанд ва мисриҳоро водор ба қабули дин ва фарҳанги худ намоянд».

Боз Густав Лубун дар ҷойи дигаре аз ҳамон китоби худ «Тамаддуни араб» мегӯяд: «Иддае аз уламо ва донишмандони мунсифи аврупой, ки мутаассифона теъдодашон кам аст, баъд аз ин ки ба диққат таърихи арабро мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор додаанд, ба раҳму гузашт ва хусни рафтори арабҳои пирӯзманд эътироф кардаанд ва Робертсон дар китоби худ ба номи «Таърихи Шарлкан» мегӯяд: «Танҳо мусулмонон тавонистаанд дар байни ҷиҳод ва гузашту раҳм нисбат ба пайравони дигари динҳое, ки мағлуб воқеъ шуданд, ҳамоҳангӣ ва тавофуқ ҳосил намояд ва ин сифотро бо ҳам чамъ кунанд. Чун вақте мусулмонон бар миллате ғолиб мешуданд, ононро дар риоя ва баргузори шаоири динии хеш озода мегузоштанд».

Мишуд дар китоби худ «Таърихи ҷангҳои салибӣ» менависад: «Бегумон, исломе, ки ба ҷиҳод дастур додааст, бо пайравони дигар динҳо бисёр богузашт ва меҳрубон аст ва уламою рӯҳониён ва роҳибону ходимони ононро аз пардохти ҷизя ва ҳар гуна ҳуқуқоти давлатӣ муоф намудааст, махсусан бар таҳрими куштани роҳибон, ки машғули ибодат ҳастанд, таъкид кардааст. Вақте Умар ибни Хаттоб Байтулмуқаддасро фатҳ намуд, кӯчактарин газандеро ба масеҳиён нарасонд, дар ҳоле ки салибиҳо вақте дохили Байтулмуқаддас шуданд, мусулмононро сар буриданд ва яҳудиёнро дар оташ сӯзонданд».

Кант Ҳенри Декостри дар китоби худ ба номи «Ислом хотираҳо ва сонехаҳо аст» менависад: «Вақте арабҳо мусулмон шуданд ва ба Қуръон имон оварданд ва қалбҳои эшон бо нури дини ҳаниф ва яктопарастӣ равшан шуд, бо чеҳраю шахсияти ҷадида дар муқобили тамоми дунё намоён гаштанд ва шахсияти худро нишон доданд.

Ин шахсияти тоза иборат буд аз сулҳҷӯӣ, оштиталабӣ ва озодии афкор, дар ҳоле ки оятҳои аз Қуръон ба таҳдиди қабоили саркашу золиму туғёнгар мепардозад, ба дунболи онҳо оятҳои дигаре ба мусулмонон дастури некӯкорӣ ва гузашту хусни рафтор содир менамояд».

Тарзи рафтори Пайғамбар (с) баъд аз пирӯзӣ ва мусулмон шудани арабҳо ба шевае буд, ки баён кардем. Баъд аз вафоти ӯ хулафо ҳам дақиқан аз ӯ пайравӣ намуданд. Ин ҳақиқат моро маҷбур мекунад, ки монанди Робертсон бигӯем: «Танҳо пайравони Муҳаммаданд, ки тавонистаанд байни некӯкорӣ ва ҳусни рафтор ва ишқ ба интишор ва густариши дини худ ҷамоҳангӣ ва тавофуқ ҳосил намоянд ва онҳоро дар худ бо ҳам ҷамъ кунанд. Ишқ ба интишори дини Ислому буд, ки арабҳоро водор намуд, то дар роҳи фатҳи кишварҳо қадам бардоранд. Ин амр омиле аст боарзиш, ки ҳеҷ нақсу эроде бар он нест. Саранҷом Қуръон болҳои худро бар лашкариёни пирӯзманди Ислому густурад (ва мардум гурӯҳ-гурӯҳ ба сӯйи он рӯй меоварданд). Ҳангоме ки ба Шом ҳамла оварданд ва аз он ҷо барқосо ба Африқои Шимолӣ ва аз дарёи (Баҳри) Сурх ба ҷониби дарёи (уқёнуси) Атлантик ҳаракат намуданд, ҳеҷ асаре аз зулму беадолатӣ нисбат ба мардуми воқеъ дар масири ҳаракаташон аз худ боқӣ нагузоштанд, магар корҳое, ки билиҷбор дар ҳар ҷанге пеш хоҳад омад. Мусулмонон ҳеҷ қавму миллатеро ба иллати ин ки ислому намепазируфтанд, ба қатл намерасонданд».

Бояд гуфт барои интишори сареи дини Ислому ва таслими миллатҳо дар баробари қудрати он омиле дигаре низ вучуд дошт, ки боис шуд Ислому ба суръати ҳарчи бештар дар ду қораи Осиё ва Африқои Шимолӣ мунташир шавад ва он иборат буд аз зулму истибдоди Қустантания, ки ба охирин дараҷаи худ расида буд. Бедодгарии фармонравоён ҷони мардумро ба лаб расонида буд. Бинобар ин, ҳамин ки Ислому омад, мардум ба хотири наҷот аз зулму ситами давлат ва ғорату чаповули мулк ва сарваташон ба василаи фармонравоён ба сӯйи Ислому шитофтанд.

Бо вучуди ҳамаи инҳо Ислому ба ҳангоми ҷанг омилҳо ва мубаллиғони махсусе ҳамроҳи лашкариёни худ надошт, ки ҳамзамон мардумро ба дини Ислому даъват намоянд ва усули ислому ба онон ёд диҳанд, он гуна ки дар диёнати масеҳӣ иддаи махсусе барои ин амр таъйин шудаанд. Агар Ислому дорои ин иддаи махсус мебуд, он вақт шинохти сабабҳои густариши сареи он барои мо осон мешуд (чун мегуфтем дар асари таблиғоти мубаллиғони махсус густариш пайдо кардааст). Мебинем, малики Шорлмон ҳамеша дар ҷангҳо иддае аз

кашишҳо ва роҳибонро ҳамроҳ дошта, ҳамин ки кишвареро мекушуд, кашишону роҳибон ҳам машғули кушудани қалби мардум мешуданд, вале дар Ислом як маҷмӯаи динӣ ва ё паёмоварони диниро пушти сарбозони Ислом намебинем ва баъд аз фатҳи кишварҳо ҳам роҳибону обидони мусулмонро мушоҳида намекунем, ки машғули таблиғот бошанд. Ҳаргиз касе ба василаи шамшер маҷбур ба қабули Ислом нашуд ва ё бо таҳдид ӯро ночор ба пазируфтани Ислом нанамуданд, балки Ислом аз рӯи ишқу алоқа ва ихтиёр ба дилҳо роҳ ёфт ва дар асари оятҳои Қуръон буд, ки тавонист бар қалби мардум тасаллут пайдо кунад ва онҳоро ба сӯйи худ ҷалб намояд».

Муаррихон эътироф кардаанд, ки интишори Ислом дар байни насорои Калисоҳои Шарқӣ дар асари ин буд, ки насоро аз сафсатаҳои мазҳабие, ки ба василаи ҳелинизм¹ бо лоҳути масеҳӣ омехта шуда буд, ранҷ мебуданд ва аз дарки онҳо очиз буданд. Ба хотири ин буд, ки насоро диданд, Ислом барои онон хайру баракат ва озодию адолат дар бар дорад ва ин қудратро ҳам дорад, ки ононро аз ин саргаштагии мазҳабӣ, ки ба он гирифтаганд, наҷот диҳад.

Аммо мардуми Шарқ, ки ҳама ба афкори содда ва равшан алоқаманд буданд, фалсафаи ҳелинизм аз ҷанбаи динӣ балое буд, барои онон бас хатарнок, ки таълимоти вораҷаю воло ва соддаи Масеҳро бо афкор ва назариёти мушкилу пур аз шакку шубҳаҳо дарҳам омехт, ки мардум аз дарки он очиз буданд. Ин амр боис шуд, ки яъсу навмедӣ дар мардум ба вуҷуд ояд, ҳатто усули ақоиди динӣ низ мутааззил гардад. Бинобар ин, ҳамин ки хабари ваҳии осмонии ҷадид ба таври ногаҳонӣ дар саҳрои Арабистон мунташир шуд, дигар муқовимате барои масеҳияти Шарқ боқӣ намонд. Зеро дар дохил дучори тафриқа ва ихтилоф буд ва яъсу ноумедии ҷунун шадиде бар мардум мусаллат шуда буд, ки умеде ба наҷот аз ин барояшон боқӣ намонда буд. Дар ҷунун ҳолат масеҳият ҷи гуна бо дини пурқудрати ҷадид, ки танҳо бо зарбае аз зарибаш тавонист тамоми шакку ва шубҳаҳои беарзишро маҳв кунад, муқобила ва мубориза намояд?

¹ Фалсафаи юнонгароие аст, ки шомили андешаҳо ва назариёти мушкил ва пур аз шакку шубҳаҳо мебошад.

Ҳамон дини ҷадиде, ки хусусиятҳои бузурги моддиро бо усул ва пояҳои возеҳу содда, ки ҳеҷ як аз онҳо қобили ҷадалу инкор нест, ҳамроҳ сохтааст. Пас дар чунин шароите миллати Шарқ дини Масеҳро тарк карданд ва худро дар оғӯши Пайғамбар андохтанд.

Дар китоби «Олами исломии ҷадид» чунин омадааст: «Ҳадафи араб аз футӯҳоти худ ба даст овардани ғанимат ва аз байн бурдани осори фарҳангу тамаддун набуд, балки ба хилофи ин тасаввур як миллати шариф ва наҷибе буданд, ки таълиму тааллумро дӯст доштанд ва ба осори боқимондаи тамаддунҳои собиқ эҳтиром мегузоштанд, дар байни миллатҳои ғолибу мағлӯб иртиботу ҳамбастагии заносӯӣ ба вуҷуд омад ва муҳаббату бародарии динӣ қалбҳои эшонро беҳтар пайванд дод. Ҳамин ки ин ду даста бо ҳам муттаҳид шуданд, фавран тамаддуни ҷадидеро ба номи Ислом ба башарият ҳада намуданд, ки осори Форсу Юнон ва Румро зинда намуд ва онҳоро ба шакл хусусиятҳо ва завқи арабӣ ва шеваи назари исломӣ даровард».

Ин буд назария ва гуфтаҳои баъзе аз донишмандон ва муаррихону нависандагони Ғарб дар бораи чигунагии футӯҳот, пирӯзиҳо ва нашру густариши Ислом. Ба ростӣ, ҳеҷ миллате дар масири таърих, чи аз лиҳози динӣ ва чи аз ҷанбаи иҷтимоӣ, дорои чунин шеваи рафтор ва хусни ахлоқ набудааст ва ин амр худ гувоҳ бар ин аст, ки Қуръон ончунон таъсири амиқе бар афроду ҷамоат ва миллатҳо гузоштааст, ки ҳеҷ китоби дигаре қабл аз он дорои ин таъсир набудааст. Ин ду далел бурҳони возеҳе аст бар ин ки Қуръон ваҳйи илоҳӣ аст.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммад ва олиҳи ва асҳобиҳи аҷмаин.

Фасли бисту сеюм
**МАҚОМИ ЗАН ВА ХОНАВОДА
ДАР ИСЛОМ**

1. Мақоми зан дар назди миллатҳои қадим. 2. Озод шудани занон ба таври кулӣ ба василаи Ислому. 3. Озод шудани занон араб ба василаи Ислому. 4. Издивоҷ аз дидгоҳи Ислому. 5. Усули издивоҷ дар Ислому. 6. Мусовот дар байни зану шавҳар. 7. Зани мусулмон дар робита бо ҳиҷоб. 8. Мубоҳ будани тааддуи завҷот. 9. Талоқ. 10. Идда. 11. Ҳуқуқҳои шахсии зан.

Дар ҳеҷ асру замоне монанди асри ҳозир масъалаи зан матраҳ набуда ва баҳсу баррасӣ дар бораи он то ин андоза доманатор нашудааст. Албатта, ҷойи тааҷҷуб нест, ки зан дорои чунин мақому аҳамияте бошад. Ба ҳеҷ ваҷҳ набояд зан ба унвони василаи саргармӣ дар назар гирифта шавад ва ё ба сурати колои қобили харидуфурӯш ба он нигоҳ кунанд ва ё дар ҷомеа ҳаққе барояш қоил нашаванд, балки зан рукну пояи асосии хонаводаи инсонӣ ба шумор меояд. Бинобар ин, зарурат дорад уламою донишмандон ва мутафаккирони муосир масъалаи зан ва ҳуқуқи ӯро бо инояту ҷиддияти комил мавриди тавачҷӯҳ қарор диҳанд. Махсусан, ҳоло ки муваффақ шуда, ба ҳуқуқи фаровоне даст ёбад. Бидуни шак, ҷаҳиш ва инқилоби бузурги иҷтимоӣ дар ин замина ҳосил шуда, ҷомеаи инсонӣ бедор гаштааст ва бояд маълум шавад чӣ шарияту дин ва мактабе ба табақаи зан бештар аҳамият дода ҳуқуқи ӯро дар назар гирифтааст. Бояд маълум шавад, оё Ислому занро озод кард ва шахсияту эҳтиромро ба ӯ бахшид ва ӯро маҳфуз нигоҳ дошт ё ин ки ӯро маҳкум ба бардагию зиллат намуд? Қабл аз ин ки озод шудани занро ба василаи дини Ислому ба тафсил баён намоем, назари кӯтоҳро ба арзиш ва мақоми иҷтимоии зан дар назди миллатҳои қадимаи қабл

аз Ислом ва баъд аз он назар меандозем, то дар партави он битавонем тоблӯи возеху рӯшане аз арзишу мақоме, ки зан дар Ислом ба даст овардааст, мушоҳида кунем.

МАҚОМИ ЗАН ДАР НАЗДИ МИЛЛАТҲОИ ҚАДИМ

Афиниҳо, ки қадимтарин миллати мутамаддини дунё ҳастанд, онҳо занро ҷузъи колоҳои беарзиш қарор дода буданд, ўро дар бозорҳо хариду фурӯш мекарданд, аз ў ба унвони наҷас ва амали шайтон ном мебуданд, тамоми корҳоро ба ҷуз кори манзил ва тарбияи бачаҳо бар онҳо ҳаром карда буданд. Дар шариати Ҳинд ҳам чунин омадааст: «Тоун ва маргу чаҳаннам ва захри мору оташ ҳама аз зан беҳтар аст».

Аз тарафи дигар, Таврот нисбат ба зан аз шариати Ҳинд меҳрубонтар набудааст ва дар сифри ҷомеъ чунин омадааст: «Ман ҳамроҳи қалбам ба таҳқиқ ва баррасӣ пардохтам, то бидонам ва таҳқиқ кунам ва ҳикмату ақл ба даст биоварам ва бидонам, ки ҷаҳолату нодонӣ шарри маҳз аст ва ҳамоқату ҷунун аст, сипас ба ин ҳақиқат пай бурдам, ки зан аз марг талхтар аст ва зан таллае аст, ки қалбаш домҳои он талла мебошад ва дастҳояш занҷирҳое ҳастанд, ки дар гардану по маҳкам мечаспанд, дар байни ҳар ҳазор мард як нафар дуруст ва ҳисобиро пайдо намудам, вале дар байни тамоми занон як зани дурустро пайдо накардам».

Дар мамлакати Рум конфронси бузурге ташкил гардид ва дар бораи шаъну мақоми зан ба баҳсу баррасӣ пардохт. Баъдан эълон намуд, ки зан мавҷуде аст фоқиди нафси инсонӣ, ба ҳамин иллат аз зиндагии охират маҳрум аст (ва монанди ҳайвон пас аз марг зинда нахоҳад шуд) ва муқаррар дошт, ки зан наҷас аст. Бинобар ин, ҳаққи хӯрдани гӯштро надорад ва набояд бихандад, ҳатто ҳаққи сухан гуфтанро надорад, балки муваззаф аст тамоми вақти худро ба намозу ибодат ва хидмат ба сар барад. Ба хотири ин ки занонро аз сухан гуфтан манъ намоянд, лабҳояшонро сӯроҳ мекарданд ва даҳонашонро қуфл менамуданд ва занҳои хонаводаҳои мӯхтарам дар манзил ва беруни манзил мушоҳида мешуданд, ки меоянду мераванд ва қуфли оҳание дар даҳан доранд ва ин кор ғайр аз шиканҷаҳои

бадании дигаре буд, ки мепиндоштанд, чун зан василаи гумроҳӣ аст ва шайтон барои ба фасод кашидани дилҳо аз ӯ истифода мекунад, бояд бо ин навъ шиканҷаҳо азият шавад.

Дар соли 586 мелодӣ конфронсе дар яке аз иёлатҳои Фаронса ташкил шуд, ки дар он дар ин маврид, ки оё зан одам маҳсуб мешавад ё не, баҳсу баррасӣ ба амал омад ва саранҷом конфронс эълوم кард, ки зан одам аст, вале ба хогири хидмат ба мард офарида шудааст.

Аммо дар Англия Ҳенрии ҳаштум дастуре содир намуд, ки бар асоси он мутолиаи китоби муқаддас бар занон ҳаром ва мамнӯъ шуда буд ва ҳамон тавр бар асоси қонуни соли 1850-уми Англия занон дар саршуморӣ ва омор ҷузъи ҷамъият ба ҳисоб намеомаданд ва дорои ҳуқуқи шахсӣ набуданд, ҳатто ҳаққи тамаллуқи либосҳои худро ҳам надоштанд ва молеро, ки бо ранҷи бозу ва арақи ҷабин ба даст меоварданд, моли эшон набуд.

Зан дар сарзамини Арабистон ҳам қабл аз биъсати ҳазрати Муҳаммад (с) ҳамон гуна, ки баъдан ба тафсил баён хоҳем кард, аз аксари ҷиҳоти зиндагии ғардӣ ва иҷтимоӣ мавриди тавҳин ва зулму беадолатӣ воқеъ шуда буд.

ОЗОД ШУДАНИ ЗАНОН БА ТАВРИ КУЛӢ БА ВАСИЛАИ ИСЛОМ

Вақте Ислому омад, авзои ҷаҳон дар мавриди зан ба наҳве буд, ки баён кардем. Ислому шурӯъ ба озод сохтани зан ва бурун овардани ӯ аз зери бори сангини беадолатӣ намуд, ӯро ба ҷунону мақому манзалати баланде иртифоъ дод, ки болотарин тамаддунҳо натавонистаанд, ӯро ба ҷунин манзалате бирасонад. Дар ҳоле ки зан дар назди миллатҳои аврупоӣ ва ғайриаврупоӣ ҷузъи ҳайвоноти беабон маҳсуб мешуд ва ё аз ӯ ба унвони шайтони малъун ном мебуданд, Ислому бо садои баланд эълум кард, ки зан яке аз ду асл ва унсуре аст, ки инсонҳо аз онҳо ба вуҷуд омадаанд ва Худованд ин амрро ба унвони неъмату миннат бар инсон зикр мекунад ва мефармояд:

﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ آتِفُوا رَبُّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [النساء: 1]

«Эй мардум, аз Парвардигори худатон тақво дошта бошед ва аз азобаш битарсед, ҳамон Парвардигоре, ки ҳамаи шуморо аз як нафс (ки Одам аст), офаридааст ва ҳамсараш Ҳавворо аз чинси ҳамон нафс ба вучуд овард ва аз ин ду (Одаму Ҳавво) мардону занони зиёде бар рӯи замин пароканда шудаанд» (Нисо, 1).

Дар ҳоле ки иддае ақида доштанд, ки зан арзиши доштани динро надорад, Ислому эълону намуд, ки зан ҳам монанди мард подоши аъмол ва корҳои хайри худро дарёфт медорад ва мефармояд: «Ҳар кас корҳои хубро анҷом диҳад, хоҳ мард бошад ё зан, дар ҳоле ки имон дошта бошад (ва корҳои ба хоҳири Худо ва аз рӯи имон ба Худо бошанд), онон дохили бихишт мешаванд ва ҳеҷ зулме дар ҳаққи эшон намешавад ва ҳаққи аз эшон зоеъ намегардад» (Нисо, 124).

Ислому ҳамон гуна ки мардонро ба доштани имон ва ақида ва ахлоқи писандида мукаллаф кардааст, занонро ҳам ба муттасиф шудан ба имон ва ақидаю ахлоқ мулзам ва мутааҳҳид сохта ва мефармояд: «Бегумон, мардону занони мусулмон, мардони боимон ва занони боимон, мардони фармонбардори Худо ва занони фармонбардори Худо, мардони ростгӯ ва занони ростгӯ, мардони шикебо ва занони шикебо, мардони фурутан ва занони фурутан, мардони бахшанда ва занони бахшанда, мардони рӯзадор ва занони рӯзадор, мардони покдоман ва занони покдоман, мардоне, ки бисёр Худоро ёд мекунанд ва заноне, ки бисёр Худоро ёд мекунанд, Худованд барои ҳамаи онон подоше бузургро фароҳам дидааст» (Аҳзоб, 35).

Ислому эълону кард, ки зан дорои шахсияти мустақил ва масъулияти мустақил ва ҷудо аз масъулияти мард мебошад. Чунончи зан солеҳ ва дурусткор бошад, фасоду туғени шавҳараш зиёне ба ӯ намерасонад, ҳамон гуна, ки агар зан фосиду нодуруст бошад, хайр ва салоҳ ва тақвои шавҳараш барои ӯ фоиде надорад ва Худованд мефармояд: «Худованд аз миёни кофирон зани Нӯҳ ва зани Лутро

масал задааст, онон дар ақди никоҳи ду тан аз бандагони хуби мо буданд, аммо ин ду зан ба шавҳаронашон хиёнат карданд ва он ду бандаи солеҳ натавонистанд дар пешгоҳи илоҳӣ камтарин коре барои эшон анҷом диҳанд (ва ононро аз азоби саҳти қиёмат наҷот бахшанд ва ба ҳангоми марг фариштагон ба эшон) гуфтанд: «Ба дӯзах дароед, бо ҳамаи касоне, ки ба он дармеоянд». Ва Худованд аз миёни мӯъминон зани Фиръавнро масал задааст, вақте гуфт: «Парвардигоро, барои ман дар бихишт хонае бино кун ва маро аз шарри Фиръавн ва корхояш раҳой бахш ва аз ин мардумони ситамкор наҷотам бидеҳ» (*Таҳрим, 10-11*).

Ҳамин тавр, мебинем, ки Ислом дар додани ҳаққи байъат ва интихобу таъйиди раҳбар дар байни зану мард мусовот барқарор сохтааст, Пайғамбар (с) аз мардон байъат ва таахҳуд бар қабул ва итоати фармони Худо ва анҷом додани ҳудуду муқаррароти шаръӣ мегирифт, ҳамон гуна, ки айни ҳамин байъату таахҳудро аз замон мегирифт. Худованд ба расули худаш дастур медиҳад ва мефармояд: «Эй Пайғамбари Худо! Ҳар гоҳ занони имондор пеши ту омаданд, бо ту байъат намуданд ва таахҳуд карданд, ки ҳеҷ чизеро шарикӣ Худо қарор надиханд ва дуддӣ накунанд ва муртакиби гуноҳи кабираи зино нашаванд ва фарзандони худро накушанд ва бардурӯғ фарзандеро ба худ ва шавҳари худ нисбат надиханд, ки дар ҳақиқат зодаи эшон нест ва дар кори неке (ки эшонро ба он фаро мехонӣ) аз ту нофармонӣ накунанд, бо эшон байъат кун ва барои эшон аз Худованд омурзиш бихоҳ. Бегумон, Худованд омурзгор ва меҳрубон аст» (*Мумтаҳина, 12*).

Дар ҳоле ки баъзе аз миллатҳо занро таҳқир мекарданд ва ӯро шоистаи он намедиданд, ки дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ бо мардон ширкат намояд, мебинем, ки Ислом собит намуд, ки зану мард дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ баробар ҳастанд. Худованд дар ин маврид мефармояд: «Мардону занони мӯъмин, бархе дӯстону ёрони бархе дигаранд, ҳамдигарро ба кори нек даъват мекунанд ва аз кори бад боз медоранд. Намозро чунончи бояд, анҷом медиҳанд ва закотро мепардозанд ва аз пайғамбараш итоат мекунанд, инон касонеанд, ки Худованд ба зудӣ эшонро машмули раҳмати худ мегардонад (ин ваъдаи ҳақ аст ва Худованд ваъдаи дурӯғ

намедиҳад ва аз вафо кардан ба он нотавон нест, чаро ки) **Худованд тавоно ва ҳақим аст»** (Тавба, 71).

Ин оят дӯстию ҳамкорию занону мардони мӯъминро бо ҳам собит менамояд, зеро вилоят иборат аст аз ҳамкорӣ ва таъовуни бархе аз эшон бо бархе дигар дар корҳои хайру салоҳ. Боз ҳам ин оят ҳаққи амр ба маъруф ва наҳй аз мункар ва иқдом ба корҳои хайрро барои занон собит менамояд. Ин беҳтарин бурҳону далели возеҳ аст, ки Ислому ба занон иҷозат додааст, то дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ ширкат намоянд.

ОЗОД ШУДАНИ ЗАНОНИ АРАБ БА ВАСИЛАИ ИСЛОМ

Баъзе аз арабҳо одат доштанд, ки духтарҳои худро зинда ба гӯр мекарданд, ҳамин ки Ислому омад, ин кори бисёр зиштро ҳаром намуд ва ононро аз куштани чигаргӯшаҳои худ манъ кард. **Худованд дар ин бора мефармояд:**

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾﴾ [النحل: ٥٨، ٥٩]

«Духтаронро моё нангу саршикастагӣ медонистанд ва ҳангоме, ки ба яке аз онон муждаи таваллуди духтар дода мешуд (ончунон нороҳат мешуд, ки рӯяш сиёҳ мегардид ва бо ҳашму ғазаб ва ғаму андӯх пур мешуд ва) аз қавму қабила ба хоҳири ори ин муждаи баде, ки ба ӯ дода мешуд, хештанро пинҳон мекард (ва саргаштаю ҳайрон ба худ мегуфт) оё ин нангро бар худ бипазирад ва духтарро нигоҳ дорад ва ё ӯро дар зери хок зинда ба гӯр созад? Ба ростӣ, чӣ қазовати баде, ки мекарданд» (Наҳл, 58-59).

Боз **Худованд мефармояд:**

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾﴾ [الاسراء: ٣١]

«Набояд бачаҳои худатонро ба хоҳири тарс аз фақру тангдастӣ бикушед (шумо рӯзидиҳандаи эшон нестед, балки танҳо) мо ба онон ва шумо рӯзӣ мерасонем. Бегумон, куштани онон гуноҳи бас бузурге аст» (Исро, 31).

Арабҳо одат доштанд занони ворис ва писарбачаҳоеро, ки аз майит ба ҷо мемонданд, аз ирс маҳрум мекарданд ва танҳо касонеро ворис мешинохтанд, ки қудрати муқобила бо душманро дошта бошанд ва дар майдон мубориза намоянд, аммо Ислом эълон намуд, ки зан ҳаққи мерос дорад ва ҳуқуқи занонро, хоҳ духтар, ё модар, ё хоҳар бошанд, таъйин намуд ва мефармояд: **«Барои модарон ва барои занон аз он чи падару модар ва хешовандон аз худ ба ҷой мегузоранд, саҳме аст, хоҳ он тарака кам бошад, ё зиёд, саҳми ҳар якро Худованд вочиб ва мушаххас кардааст»** (Нисо, 7).

Арабҳо низ одат доштанд, ки ҳамсари хешовандон ва наздикони худро баъд аз марги эшон ба зӯру иҷбор ба ирс мебурданд, вориси майит тиккапорчаеро бар рӯйи сари ҳамсари майит меандоخت ва мегуфт: «Ин занро саҳмулirsi худ қарор додам, ҳамон гуна, ки сарваташ ирси ман аст». Он гоҳ ин ворис тамоми ихтиёроти он занро дар даст мегирифт, агар мехост бо ӯ издивоҷ мекард ва ё ӯро ба никоҳи каси дигаре дармеовард ва маҳрияшро барои худ мегирифт ва ё ӯро аз издивоҷ манъ мекард, то ба ӯ фишор биоварад ва маҷбур шавад худро бозхарид намояд ва ё саранҷом бимирад ва аз ӯ ирс бибирад. Ислом, ки омад, ин зулми шадидро ҳаром кард ва мӯъминонро аз он манъ намуд ва мефармояд: **«Эй касоне, ки имон доред, барои шумо дуруст нест, ки занонро ба зӯр (монанди колое) ба ирс баред (ва ононро бидуни маҳрия ва ризоят ба издивоҷи худ дароваред ва) ҳол он ки онон чунин қореро наменписанданд, вале маҷбур мешаванд. Ононро таҳти фишор қарор надихед, то ба ин васила (эшонро водор ба чашмпӯшӣ аз қисмате аз маҳрия кунед ва) бархе аз он чиро, ки ба эшон додаед, ба чанг оваред»** (Нисо, 19).

Арабҳо одат доштанд, ки канизҳои худро маҷбур ба иртиқоби зино мекарданд, то аз ин тариқ молу сарвати номашрӯёро ба даст биоваранд. Ислом ононро аз ин қори номашрӯъ манъ намуд, мефармояд:

﴿وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَعُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ [النور: ٣٣]

«Канизони худро ба хотири ба чанг овардани колои зудгузари дунё водор ба зино ва танфурӯшӣ накунад, агар онон хостанд поку покдоман бимонанд» (Нур, 33).

Баъзе аз арабҳо одат доштанд, ки занони падарони худро ҳамроҳи сарвате, ки аз ӯ боқӣ мемонд, ба ирс мебурданд ва онҳоро ба сурати ҳамсари худ дармеоварданд. Ислому ба шиддат ин корро манъ намуд ва мардонро аз он барҳазар дошт ва фармуд: **«Бо заноне издивоҷ накунад, ки падарони шумо бо онон издивоҷ кардаанд, чаро ки ин кор амали бисёр зиште аст (ва дар пеши Худою мардум мабғуз буда ва равиши бисёр нодурусте аст), магар он чи ки гузаштааст (ва дар замони ҷоҳилият будааст, ки мавриди афви Худо қарор мегирад)» (Нисо, 22).**

Дар замони ҷоҳилият анвоъи издивоҷҳои фосид ривоҷ дошт. Вақте Ислому омад, ҳамаро ботилу ҳаром эълон намуд. Аммо ҳоло ҳам баъзе аз ин издивоҷҳои фосид дар назди касоне, ки бебанду боранд, боқӣ мондааст.

ИЗДИВОҶ АЗ ДИДГОҲИ ҚУРЪОН

Таърифи издивоҷ пеш аз ин ки Қуръон онро таъриф намояд, чист? Оё як муомилаи тиҷоратӣ аст, ки дар байни ду шарик анҷом мегирад? Ё издивоҷ василае аст лозим ва зарурӣ барои баровардани ғаризаи ҷинсӣ ва таскину ором шудани васвасаҳои шайтони он? Албатта, ин назарияҳо ва назоири онҳо чизҳое ҳастанд, ки мактабҳои ҷомеаҳо қабл аз омадани Ислому бо тавачҷӯҳ ба чигунагӣ ва навъи издивоҷ онро барои худ тасаввур мекарданд. Вале издивоҷ аз назари Қуръон ташкили як зиндагии муштараки инсонӣ аст, ки аз лиҳози фардӣ ва иҷтимоӣ дорои мақому арзиши фаровон мебошад ва дар мавқеияти саҳеҳ ва дурусти худ қарор гирифтааст. Издивоҷ як воқеаи иҷтимоӣ аст, то аз инқирози навъи башар ҷилавгирӣ шавад, боиси оромиши рӯҳӣ ва ҷисмӣ фард ҳам мебошад ва беҳтарин роҳ барои эҷоди ишқу алоқа ва муҳаббат дар байни мардону занон аст. Қуръон ба манзури ташвиқи мардум ба издивоҷ ва парҳез аз саҳтгирӣ дар он хитоб ба тамоми уммат мефармояд:

﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ مِنَكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَسِعَ عَلِيمٌ﴾ [النور: ٣٢]

«Мардону занони муҷаррад худатонро ва ғуломону канизонеро, ки ба синни издивоҷ расидаанд, ба издивоҷи якдигар дароваред! (Аз фақр натарсед), агар фақиру тангдаст бошанд, Худованд ононро дар партави фазли худ сарватманду бениёз мегардонад» (Нур, 32).

Ин ояти шарифа хитоб ба вали ва сарпараст аст, ки шомили ҳама мегардад ва дастур медиҳад, ки мардону занони муҷаррадро ба издивоҷи якдигар дароваранд ва набояд тангдастию фақр монеи издивоҷи онон гардад, чун Худованд аз рӯйи фазлу карами худ бениёзии ононро тазмин кардааст. Аммо касоне, ки бисёр фақиранд ва қудрати таҳияи маҳрия ва нафақаи ҳамсарро надоранд, ояти баъдӣ ононро ба иффату покдоманӣ даъват менамояд, то вақте ки Худованд молеро насиби эшон кунад ва битавонанд издивоҷ кунанд ва мефармояд: «**Онон, ки имконоти издивоҷро надоранд, бояд дар роҳи покдоманӣ ва иффат талош кунанд, то Худованд аз фазлу карами худ ононро бениёз кунад**» (Нур, 33).

Издивоҷ дар Ислом аҳду паймоне аст дар байни зану шавҳар ва Худованд мефармояд: «**Занон** (бо ақди издивоҷе, ки бо шумо мебанданд) **аҳду паймони бисёр муҳкаме аз шумо мегиранд**» (Нисо, 21).

Ин оят нишон медиҳад, ки издивоҷ аҳду паймоне аст бисёр маҳкам, ки зан онро аз мард мегирад ва бо эҷоди чунин аҳд ва мисоқе дар байни онон ҳар як мутаахҳид мешаванд, ки вазифаи худро нисбат ба ҳам ба хубӣ анҷом диҳанд ва ин ҷумла, ки Худованд мефармояд: «**Паймони мустаҳкам**» таъбире аст бисёр ҷолиб ва бо арзиш ва ишора ба ин аст, ки робитаи занашӯӣ бояд дар аълодараҷаи истеҳком бошад, ишқу алоқа бар он ҳукмфармо гардад. Бинобар ин, издивоҷ як муомилаи тиҷоратӣ ва тамалукӣ монанди хариду фурӯш ва иҷора нест ва ё муомилае нест, ки занро тақрибан ба сурати барда дароварда ва ихтиёроти ӯро салб карда бошад.

Робита ва алоқа дар байни зану шавҳар робитаи итминон ва оромиш аст, қалбҳо ором мегиранд ва меҳру муҳаббат ба вучуд меояд. Дар ин маврид Худованд мефармояд: «**Яке аз нишонаҳои азамату қудрати Худо ин аст, ки аз ҷинси худатон ҳамсароне барои шумо офарид, то дар канори онон биоромед ва дар миёни шумо меҳру муҳаббат андохт. Мусалламан, дар ин амр нишонаҳо ва далоиле бар азамату қудрати Худо вучуд дорад, барои афроде, ки ақлу фикр доранд ва ба масоил меандешанд**» (Рум, 21).

Ин оят мардону занонро огоҳ мекунад, ки яке аз бузургтарин далоил ва нишонаҳои қудрати Худо ва караму лутфи ӯ нисбат ба бандагонаш ин аст, ки ҳамсари мардро аз навъ ва ҷинси худӣ ӯ қарор додааст, то бо эҷоди тафохум ва дарки ҳамдигар дар канори ҳам ором гиранд. Оромиш ва итминони нафсие, ки дар ин оят зикр шуда, таъбири бисёр расо аст, аз эҳсосу дарки ишқ ва меҳру муҳаббат ва шавқе, ки зану шавҳар нисбат ба ҳам доранд. Ҳамон ишқе, ки боиси аз байн рафтани ташаннуҷоти қалб ва фикри инсон мегардад ва ҳаргиз нафс бидуни издивоҷ наметавонад онро дошта бошад. Ҳамчунон аз нишонаҳои дигари қудрати илоҳӣ, ки ин оят ба мо нишон медиҳад, ин аст, ки дар байни зану шавҳар як навъ меҳру муҳаббати амиқу собит ва устувор қарор додааст, ки кӯҳна намешавад ва монанди дигар муҳаббатҳои шаҳвонӣ ғайримашруъ нест, ки пас аз муддате фаромӯш гардад.

Қуръон дар бораи иртиботи муҳками зану шавҳар мефармояд:

﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾ [البقرة: 187]

«Ҳамсаронатон либоси шумо ҳастанд ва шумо либоси эшон мебошед» (Бақара, 187).

Ин оят ҳар як аз зану шавҳарро ба либос ташбеҳ кардааст. Ҳамон гуна, ки либос инсонро мепӯшонад, зану мард низ якдигарро мепӯшонанд, зану шавҳар ба ҳам ниёзманд ҳастанд, ҳамон тавр, ки ба либос ниёз доранд, ҳамон гуна ки либос айби баданро мепӯшонад ва онро аз газанди сармою гармо ва ғайра маҳфуз медорад ва боиси

зинату зебой аст, зану мард ҳам якдигарро мепӯшонанд ва якдигарро аз газанд маҳфуз медоранд ва моёи оромиши ҳамдигаранд.

Яке аз пояҳои муҳкам ва устувор барои давоми меҳру муҳаббат ва оромиш дар байни зану шавҳар вучуди таносуби тарбиятӣ ва ахлоқӣ дар байни онон аст. Дар ин маврид Худованд мефармояд: **«Занони нопок аз онӣ мардони нопоканд ва мардони нопок аз онӣ занони нопоканд ва занони пок мутааллиқ ба мардони поканд ва мардони пок мутааллиқ ба занони поканд»** (Нур, 26).

Маънои қисми аввали оят ин аст, ки занони нопок ва бадқора шоиста ва лаёқат надоранд, ҷуз ин ки бо мардони нопоки мисли худ издивоҷ кунанд. Зеро марде, ки дорои шарафу қаромат ва муравват бошад ва қабул накунад, ки номусаш дар маърази лағзиш ва инҳироф қарор гирад, ҳаргиз ҳозир нест бо зане нопок ва беиффат робитаи заносӯӣ барқарор кунад ва ӯро ба унвони ҳамсари худ интиҳоб намояд ва мардони беиффату нопок низ ҳамин тавранд, лаёқату шоистагӣ надоранд, ҷуз ин ки бо занҳои мисли худ издивоҷ намоянд, зеро занҳои афифу покдоман ва бошахсият ҳаргиз ҳозир нахоҳанд шуд бо инсонҳои беиффат ва паст издивоҷ кунанд. Вақте зану мардони поку боиффат аз нопокон дурӣ ҷустанд ва худдорӣ намуданд, замина омода мешавад, ки занони пок бо мардони пок, ки аз лиҳози адабу ахлоқ ва тарбият ба ҳам наздиканд ва бо ҳам таносубдоранд, издивоҷ намоянд. Ин аст маънои охири оят, ки мефармояд: **“Покдоманон барои покон ва покон барои покдоманон мебошанд”**.

Сукуну оромиш ва итминони доимӣ, ки дар натиҷаи ҳамфикрӣ ва таносуби ахлоқ ба даст меояд, ҳамон оромишу итминоне аст, ки аз тарбияи саҳеҳи динӣ ҳосил мешавад. Дар ин маврид Пайғамбар (с) мефармояд: **«Зан ба хошири ҷаҳор сифат барои никоҳ интиҳоб мешавад, ба хошири молаш, ба хошири хонавода, ба хошири зебой ва хушқиефа буданаш ва ба хошири дину ахлоқаш, вале зани диндору боахлоқро интиҳоб кунед, то хушбахт шавед»** (Бухорӣ ва Муслим).

Албатта, ин ҷаҳор сифат муҳимтарин сифоте ҳастанд, ки инсон ба ҳангоми издивоҷ ба дунбол ва ҷустуҷӯи онҳо аст ва Пайғамбар (с) ҳам мардонро ба пайгирии онҳо тарғибу ташвиқ менамояд, вале чун

дар назари мардум вучуди дину ахлоқ дар охирин дараҷаи аҳамият қарор дошт, Пайғамбар (с) ба касоне, ки мехоҳанд издивоҷ кунанд, таъкид мекунад, то занҳои диндор ва ботарбиятро бар дигар занҳо тарҷеҳ диҳанд ва қабл аз ҳар чиз мутаваҷҷеҳи сифати дину ахлоқи онҳо бошанд. Манзур аз зани мутадаӣин танҳо ин нест, ки намоз бихонад ва рӯза бигирад, балки бояд тарбияту ахлоқи исломӣ дошта бошад ва худро бар асоси одобу равиши Ислам ҳифз кунад ва ба рафтору сифоти исломӣ хӯ гирифта бошад.

Мусалламан, издивоҷ танҳо бо заноне ҷоиз аст, ки Худованд онро ҳалол кардааст ва издивоҷ бо занони маҳрам ҷоиз нест. Худованд дар ин маврид мефармояд: **«Худованд бар шумо ҳаром намудааст издивоҷ бо модаронатон, духтаронатон, хоҳаронатон, аммаҳоятон, холаҳоятон, бародарзодагонатон, хоҳарзодагонатон, модароне, ки ба шумо шир додаанд, хоҳари разоиятон, модарони ҳамсаронатон, духтарони ҳамсаронатон аз мардони дигар, ки таҳти кафолат ва риояти шумо парвариш ёфтаанд ва бо модаронашон низ ҳамбистар шудаед, вале агар бо модаронашон ҳамбистар нашуда бошед, гуноҳе (дар издивоҷ бо чунин духтароне) бар шумо нест, ҳамсарони писари пушти худ ва билохира ин ки ду хоҳарро бо ҳам дар никоҳ ҷамъ кунед, магар он чи ки гузаштааст. Бегумон, Худованд бисе омурзанда ва меҳрубон аст»** (Нисо, 23).

УСУЛ ВА АРКОНИ ИЗДИВОҶ ДАР ИСЛОМ

Издивоҷ дар Ислам монанди дигар ақду муомилот ниёз надорад, ки ҳатман як рӯҳонӣ ва олими динӣ онро анҷом диҳад ва лозим нест, ки ҳатман як маросими динӣ барои он барпо шавад, он гуна, ки дар аксари динҳо ташкили чунин маросиме лозим аст. Ислам издивоҷро ба унвони аҳду мисоқе қарор медиҳад, ки бар асоси тафохуму ҳамоҳангӣ ва эҳсоси масъулият дар байни тарафайн, яъне зану шавҳар устувор бошад. Шароити издивоҷ иборат аст аз эҷоб ва қабули издивоҷ ва ҳузури ду шоҳид, агар зану марде пас аз хостгорӣ ва тавофуқи тарафайн ризоят ва тавофуқи худро бо ҳузури ду нафар шоҳиди одил ва мӯътабар эълон карданд ва лафзи эҷоб ва қабулро

дар хузури ин ду шоҳид қорӣ намоянд, ақди издивоҷ дар байни онон комил мегардад ва ин ду ба сурати зану шавҳар дармеоянд¹, хоҳ ин издивоҷ бо хузури роҳбари динӣ, ё ҳокиму қозӣ анҷом гирад, ё ҳеч як аз онон набошад. Агар издивоҷ дар дафтари издивоҷи расмӣ бо хузури ду нафар шоҳид анҷом гирад ва ба сабт бирасад, аз лиҳози динӣ било ишкол аст.

Издивоҷи исломӣ бо қонунҳои маданӣ, ки ба василаи башар вазъ шудааст, тафовут дорад, чун издивоҷ аз дидгоҳи мазкур фақат як ақду тавофуқи расмӣ дар байни зану шавҳар аст ва холи аз сифоту хусусиятҳои динӣ аст, дар ҳоле ки шариати Ислом издивоҷро ба унвони яке аз масоили динӣ ба ҳисоб меоварад, ки бояд усул ва қавоиди он аз ҷониби дин мушаххас шуда бошад ва амре аст, ки Ислом мардумро ба он ташвиқ менамояд. Дар ин маврид Пайғамбар (с) мефармояд: *«Эй ҷамоати ҷавонон! Ҳар як аз шумо, ки қудрати таъмини махориҷи издивоҷро дорад ва метавонад хароҷоти онро таҳия кунад, бояд издивоҷ кунад, чаро ки издивоҷ беҳтар чаширо назорат мекунад ва номусро беҳтар маҳфуз медорад, аммо касе, ки натавонад нафақаи издивоҷро таъмин кунад, бояд рӯза бигирад, чун рӯза боиси заъфу кам шудани шаҳват ва заризаи ҷинсӣ аст»* (Бухорӣ, Муслим, Аҳмад ва Абӯдовуд).

Аҳкоми фаровоне аз ҷанбаи шаръӣ бар ақди издивоҷ ба вучуд ояд, аз ҷумла зани мусулмон ҳақ надорад бо марди ғайримусулмон (аҳли Китобу мушрик) издивоҷ кунад ва ҷоиз нест марди мусулмон бо зани мушрик издивоҷ намояд ва ширхорагӣ (разоат) аз асбоби таҳрим издивоҷ аст (касе, ки шири касеро бихӯрад, ба манзалаи фарзандони ӯ дармеояд. Аз ин рӯ, издивоҷи мард бо модари ширӣ ва хоҳару аммаю хола ва бародарзода ва хоҳарзодаи ширии худ ҳаром аст), вале қонунҳои маданӣ ва ғайрихудой ҳамаи инҳоро ҷоиз медонанд.

¹ Имом Абӯҳанифа бо истинод ба бархе аҳодиси саҳеҳ мегӯяд: “Ҳар гоҳ зан марди муносибашро барои издивоҷ интихоб намуд, вали ва сарпарастии ӯ ҳаққи мамониати онро надорад”. Ва ин як навъ озодӣ аст, ки то чандин сол пеш занони Аврупо ба он нарасида буданд. Қонуни Фаронса ба писарону духтарони ҷавон қабл аз расидан ба синни 25-солагӣ ҳаққи озодии издивоҷро наредид ва бидуни иҷозат ва ризояти вали иҷоза наредид қабл аз 25-солагӣ издивоҷ намоянд.

ХОСТГОРӢ

Хостгорӣ, ки пеш аз издивоҷ анҷом мегирад, ба ин шева аст: Марде, ки мехоҳад бо зани мавриди назараш издивоҷ кунад, ба назди хешону наздикони ӯ меравад ва хостаи худро баён мекунад, бо онон ба баҳсу гуфтугӯ дар мавриди мувофиқат бо хостааш ва шароити он мепардозад. Беҳтар ин аст, ки қабл аз ақд тарафайн ҳамдигарро бибинанд, то дилхояшон ба сӯйи ҳам ҷалб шавад ва дар байни онон муҳаббату алоқа ба вучуд ояд, то ҳангоме, ки кор ба марҳалаи амалӣ мерасад, пушаймон нашаванд.

Аз Муғира ибни Шўъба ривоят шудааст, ки занеро хостгорӣ кард ва Пайғамбар (с) ба ӯ гуфт: *«Ба ӯ нигоҳ кун ва ӯро бибин, чун ин амр беҳтар боиси созишу давоми муҳаббат дар байни шумо мегардад».*

Лозим аст, ки воли ва сарпараст (аз қабиле падар, бобо ва бародар ва ғайра) мувофиқати зани хостгоришударо, ки ба синни булуғ расида, барои издивоҷ бо марди хостгор ба даст оварад, дар ин маврид Пайғамбар (с) мефармояд: *«Бевазан маслиҳати худро беҳтар аз валию сарпарасташ медонад ва дӯшиза ҳам бояд барои издивоҷ аз ӯ иҷоза гирифта шавад. Ва ҳамин ки дӯшиза сукут намуд (ва эътироз накард), сукуташ ба маънои иҷозат аст».* (Муслим, Насоӣ ва Абӯдовуд)

Ҳар як аз тарафайни марду зан баъд аз хостгорӣ ва эълони мувофиқат метавонанд пушаймон шаванд ва агар яке аз онҳо пушаймон шуд, ҳадяҳое ки ба якдигар додаанд ва боқӣ мондани аст, монанди тиллотор ва ғайра, бояд баргардонида шаванд, аммо чизҳое, ки қобили давом нест, монанди ширинию ғизо ва атрҳои сарфшуда, чизе бобати онҳо пардохт намегардад.

Дар фосилаи байни хостгорӣ ва ақди издивоҷ ҷоиз нест марду зан бо ҳам танҳо бошанд ва дар як макон хилват кунанд, чун то замоне, ки ақди издивоҷ анҷом нагирад, ин ду бо ҳам бегона ҳастанд. Зеро хостгорӣ ваъдаи издивоҷ аст, худи издивоҷ нест.

КАФОАТ

Яке аз шароити издивоҷ ин аст, ки бояд мард ҳамсон бо зане бошад, ки меҳоҳад бо ӯ издивоҷ намояд. **Кафоат** дар луғат ба маънои мусовот ва ҳамсонӣ аст. Кафоат бояд дар насабу мол бошад ва шарафи илм болотар аз насаб аст. Кафоат дар мол ин аст, ки мард қудрати таъмини маҳр ва нафақаи занро дошта бошад, сарватмандӣ шартӣ кафоат нест, балки танҳо қудрати таъмин ва маҳрия шартӣ мӯътабар мебошад. Вақте зан бе иҷозати валий шартӣ кафоатро нодида бигирад, валий ҳақ дорад, ки тақозои фасхи никоҳи ӯро бинамояд.

МАҲРИЯ

Ислом ба мард воҷиб намуда, ки ба ҳангоми издивоҷ қисмате аз моли худро ба унвони маҳрия барои ҳамсараш таъйин кунад. Худованд аз ин маҳрия ба исми садуқа ном мебарад ва мефармояд:

﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا﴾ [النساء : 4]

«Маҳрияҳои занро ба унвони ҳадоёи холисона ва фаризаи худӣ бипардозед. Он гоҳ агар бо ризояти хотир чизе аз маҳрияи худро ба шумо бахшиданд, онро ҳалолу гуворо масраф кунед» (Нисо, 4).

Арабҳо одат доштанд, ки ба ҳаққи моликияти зан бар маҳрия эҳтироми қоил нашаванд, вақте валий маҳрияи духтар ё хоҳар ва ғайри худро мегирифт, онро ба ӯ намедод ва агар ҳам медод, ин бор шавҳар бе иҷозаи ӯ ба майли худ дар он дахлу тасарруф менамуд. Ислом ин навъ рафторро ботил намуд ва дастур дод, то маҳрияро ба занон бидиҳанд ва касе бе иҷозати эшон дар он даҳлат накунад. Ояти фавқ таъкид мекунад, ки бояд бо хоҳари хуш ва бо шавқу алоқа маҳрия ба занон дода шавад ва шавҳар ақида дошта бошад, ки ин ҳаққе аст барои ҳамсараш, ки бояд ба ӯ бирасад ва аз анҷоми ин вазифа қаблан шод бошад. Валий ва шавҳар бояд бидонанд, ки ҳақ надоранд бе иҷозаи зан ҳеч гуна истифодае аз маҳрияи ӯ бинамоянд, ҳамон гуна ки маънои моликият ҳам ин аст, ки ҳаққи молик нисбат ба молаш мӯхтарам шумурда шавад. Бо ин дастури осмонӣ Ислом

муқаррар намуда, ки зан ҳаққи моликияти саҳеҳ ба нисбати маҳраш бар зимма ва моли шавҳараш дорад. Баъзе аз душманони Ислому қарор додани маҳрия барои зан аз ҷониби Ислому ба сурати хариду фурӯши зан ҷилва додаанд ва дарки фалсафаи маҳрро накардаанд, ки он саҳме аст, ки бояд мард барои зиндагии муштарак ва ташкили хонавода бипардозад ва ин тааҳҳуд дар муқобили ҳаққи аст, ки ба ӯ дода шудааст, ҳамон ҳаққи сарпарастӣ ва риояи хонавода, ки ба ҳукми қонуни табиӣ ва талошу кӯшиши мудовим барои зиндагӣ ба мард дода шудааст.

Зан дар Аврупо дар ҳукми урфу одати (муҳолиф бо табиат) мукаллаф аст барои касе, ки шавҳари ояндаи ӯст, хона ва кошона таъмин намояд ва ин амр дар назди аврупоиён ба исми *дута* маъруф аст. Ин таклиф, ки зан дар зиндагии заносӣ мулзам ба таҳияи манзил ва мояҷтоҷи зиндагӣ бошад, дар ҳоле ки қудрати ӯ барои талошу кӯшиш ба ҳукми фитрату табиат аз мард камтар аст, ба ҳақиқат, вожгун кардани табиат ва амал ба хилофи муқтазои он аст. Мизони маҳре, ки аз ҷониби Ислому воҷиб шудааст, мушаххас нест ва бо тавачҷӯх ба қудрати молии шавҳар ва тавофуқи тарафайн фарқ мекунад то ҷое, ки фақири пеши Пайғамбар (с) омад ва шикоят намуд, ки қудрати пардохти маҳрро, ки одатан пардохт мешавад, надорад. Пайғамбар (с) ба ӯ фармуд: *«Чизеро пайдо кун, ҳарчанд як ангуштари оҳанӣ ҳам бошад»* (Бухорӣ).

Воҷиб нест, ки тамоми маҳр ба ҳангоми ақди издивоҷ фавран пардохт шавад, балки ҷоиз аст, ки тамоми маҳр ё қисмате аз он ба сурати қарз бошад ва ё ба шевае ақсоте (кам-кам) пардохт гардад ва зани болиғу оқил ва дорои рушди фикрӣ метавонад баъд аз ақди издивоҷ ба нафъи шавҳараш аз тамоми маҳр ва ё миқдоре аз он бигузарад.

Аммо одате, ки имрӯз дар байни иддае аз мусулмонон ривоҷ дорад, ки маҳри сангинеро барои духтарони худ дархост менамоянд, боис шуда, ки ҷавонон аз издивоҷ рӯғардон шаванд, зеро қудрати таъмини нафақа ва ҳароҷотҳои сангинро надоранд ва бо даромади маҳуде, ки доранд, аз пардохти он оҷизанд. Бидуни шак, бо рӯҳи Қуръон ва аҳдофи олии он муғоирот дорад, ки мефармояд: *«Агар*

мардон фақир буданд (ба хотири фақрашон аз издивоҷ бо онон худдорӣ накунед, зеро) **Худо эшонро бо фазлу карами худ ғанӣ ва бениёз менамояд»** (*Нур*, 32).

Рӯҳи Қуръон ин аст, ки набояд инсонҳо ба хотири фақр ва надоштани қудрати пардохти маҳрияҳои газоф аз издивоҷ маҳрум бимонанд ва дар ин маврид Пайғамбар (с) мефармояд: *«Ҳар гоҳ касе, ки аз лиҳози динӣ ва ахлоқӣ мавриди ризоияти шумо аст, барои хостгорӣ пеш омад, духтарони худатонро ба издивоҷи ӯ дароваред, агар накунед, фитнаю фасоди бузург дар замину дар миёни мардум ба вуҷуд хоҳад омад»* (*Тирмизӣ*).

Мулоҳиза фармояд, ки Пайғамбар (с) мелоки издивоҷро ахлоқу дин қарор додааст ва аз мол исме набурдааст ва ба мо ихтор карда, ки агар ин корро накунем, фитнаю фасоди бузурге дар ҷомеа пайдо мешавад. Оре, мо имрӯза ин фитнаю фасоди азимро дар миёни ҷавонон мушоҳида мекунем, ки ба сабаби надоштани қудрати таъмини хароҷоти издивоҷ дар корҳои номашрӯъ ва фасод ғарқ шудаанд ва дар доми одатҳои хатои иҷтимоӣ, ки муҳолиф бо рӯҳи Қуръон аст, гирифта мондаанд.

БАРОБАРӢ ДАР БАЙНИ ЗАНУ ШАВҲАР

Хонавода ҳалқаи марказии ҷомеи башарӣ аст. Саодати инсон дар авзоъ ва аҳвол ба саодати хонавода бастагӣ дорад. Мустаҳкамӣ, қудрат ва ҳамбастагии хонавода нишонаи истехком, қудрату ҳамбастагӣ ва пешрафти ҷомеа аст. Вақте ки хонавода аз зану шавҳар ташкил гардид, саодату оромиши он ба дараҷаи фаҳми дурусти он ду аз таахҳуд ва масъулияти муштараке, ки дар зиндагии ҷадид нисбат ба ҳам доранд ва ин ки чӣ гуна бояд равобити худро таҳким бахшанд ва ба унвони ҳастаи марказӣ нақши худро ифо намоянд, вобастагӣ дорад.

Замонҳои бисёр тӯлонӣ сипарӣ шудааст, бидуни ин ки мақоми воқеии зан дар ҷомеа шинохта шавад ва аксари миллатҳо гумон мекарданд, ки издивоҷ ба маъноӣ ба ғуломӣ даровардани зан барои мард мебошад. Аммо Қуръони карим зану мардро дар ҳуқуқи

заношӯӣ дар як сатҳи мусовӣ ва баробар қарор дода ва раёсати хонаводаро ба ӯҳдаи мард воғузур намудааст. Дар ин маврид Қуръон мефармояд:

﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ [البقرة: ٢٢٨]

«**Барои ҳамсарон** (ҳуқуқу воҷиботе) **аст** (ки бояд шавҳарон онҳоро адо кунанд), **ҳамон гуна, ки бар ҳамсарон ҳуқуқу воҷиботе аст, ки бояд нисбат ба шавҳаронашон адо намоянд, ба гунае, ки шоиста бо урфи саҳеҳ ва муқаррароти Ислому бошад ва мардон** (дар риоя ва ҳифозат дар умури хонаводагӣ) **бар занон бартарӣ доранд**» (Бақара, 228).

Ин ояти шарифа бо ҷумалоту калимоти мухтасаре, ки дорад, қавоид ва дастуротеро дар худ ҷамъ кардааст, ки тафсили он ниёз ба китоби бузурге дорад. Як қоидаи куллие аст, ки эълум мекунад: зану мард дар тамоми ҳуқуқи мутадовила бо ҳам баробар ҳастанд. Ин оят миқёсе барои мард таъйин мекунад, то дар тамоми авзоъ ва аҳвол бар асоси он бо ҳамсараш рафтор намояд ва ҳар гоҳ бихоҳад чизеро аз ҳамсараш дархост намояд, бояд бидонад, ки ба андозаи он барои ӯ дар муқобили ҳамсараш таахҳуд ба вучуд меояд. Ба ҳеҷ ваҷҳ одилона нест, ки яке аз зану шавҳар баноҳақ бар дигаре ҳукмфармо бошад ва ӯро ба унвони бардаи залил дар ҷиҳати манофеи худ ба кор гирад. Махсусан, вақте ки зану мард зиндагии муштаракӣ заношӯиро ташкил медиҳанд, давраи ҷадидеро шурӯъ менамоянд. Бидуни шак, идомаи он ба таври шарофатмандона бе эҳтироми мутақобил ва риояи ҳуқуқи якдигар имконпазир нест.

Ин оят пас аз ин ки дар байни зану шавҳар баробарӣ дар ҳуқуқи мутадовиларо эълум менамояд, як амрро аз он истисно мекунад, ки Қуръон ба унвони “Мардон бар занон бартарӣ доранд”, аз он таъбир намудааст, яъне «барои мардон бар занон бартарӣ вучуд дорад». Қуръон худ дар ояти дигар ин бартариро тафсир мекунад ва мефармояд: «**Мардон бар занон сарпарастанд** (ва дар хонавода ҳаққи раҳбарӣ, ниғаҳбонӣ ва риояи занон ба ӯҳдаи эшон аст. Чун Худованд барои назми иҷтимоъ мардонро дар бархе сифот бар занон бартарӣ бахшидааст), **баъзеро бар баъзе фазилат додааст ва низ ба**

он хотир, ки маъмулан мардон ранҷ мекашанд ва пул ба даст меоваранд ва аз амволи худ барои хонавода харҷ мекунанд» (Нисо, 34).

Бинобар ин, ҳаққи сарпарастӣ ва раёсати хонавода барои мард аз ҷиҳати бартарии табиӣ ва қудрати фитрӣ ва истеъдоди мард мебошад ва ношӣ аз ин аст, ки масъулиятҳои иҷтимоӣ ва таъмини хароҷоти хонавода ба ўҳдаи мард аст ва барои таъмини маош ва идораи хонавода мард аз зан босабртар, бурдбортар ва нерӯмандтар мебошад, харҷанд зан аз лиҳози қудрати ақлӣ ва ҷисмӣ бо мард яксон бошад. Чун зан ба ҳукми қонуни фитрату табиат ба ҳангоми ҳомилагӣ ва шир додан ба бача ва дигар нороҳатиҳои занона ночор аз қору фаъолият боз мемонад, пас ин мард аст, ки бояд зиндагии занро таъмин кунад ва имконоту фурсати лозимро барояш овард, то битавонад дар манзил ба тарбияи фарзандони худ бипардозад ва ба қорҳое, ки боиси роҳат ва оромиши хонавода аст, бирасад.

Илова бар ин, зан дар ҳар моҳ як ҳафта дар ҳолати одати моҳуёна ба сар мебарад, ки боиси касолат аст ва ниёзи бештаре ба истироҳат дорад. Аз тарафи дигар, зиндагии занушӯӣ ва хонаводагӣ як зиндагии муштараки иҷтимоӣ аст ва ҳар иҷтимоӣ лозим аст, раис дошта бошад, вагарна ҳар кас ба орзу ва салиқаи худ, ки дар баъзе маврид бо дигарон мутафовит аст, иқдом ба қор менамояд ва ин амр боиси беназмӣ ва ҳарачу мараҷ мегардад, вале агар раис доштанд, ба ҳангоми бурузи ихтилоф ба қавли ў амал мекунанд ва аз беназмӣ ҷилавгирӣ мешавад ва иттиҳоду ҳамбастагӣ аз байн намеравад ва бидуни шак, барои риоя ва сарпарастии хонавода ҳаққи сабқият бо мард аст, зеро ў аз масолеҳи хонавода огоҳтар аст ва бар иҷрои манофеи он тавонотар мебошад.

ТАРЗИ РАФТОРИ ШАВҲАР БО ҲАМСАРАШ

Шариати Исломи шавҳаронро ба рафтори некӯ ва хуб бо ҳамсаронашон ташвиқу тарғиб менамоянд ва Қуръон дастур медиҳаду мефармояд: **«Бо ҳамсаронатон ба шеваи хуб ва некӯ рафтор кунед»** (Нисо, 11).

Ва боз мефармояд: **«Пас ҳамсаронатонро ба шеваи хубу писандида нигоҳ доред ва ё ононро ба наҳви аҳсан ва шеваи писандида талоқ диҳед»** (Бақара, 231).

Вазифаи шавҳар аст, ки дасти худро боз бигузорад ва ба дур аз исроф ё бухлу тангназарӣ зану бачаҳояшро идора намояд. Дар ин маврид Худованд мефармояд: **«Бояд шавҳарон аз имконоте, ки доранд, барои ҳамсарони худ харҷ кунанд, касе, ки фақир аст, бояд ба нисбати он чи Худованд ба ӯ бахшида, харҷ намояд, чун Худованд ҳеҷ нафсеро мукаллаф намекунад, магар ба андозаи тавону имконоте, ки ба ӯ бахшидааст»** (Талоқ, 7).

Ба ҳангоми сарпечии зан аз фармони шавҳараш мард ҳақ дорад ба шеваҳое, ки дар ин оят мушаххас шудааст, аз сарпечию нофармонии ӯ чилавгирӣ кунад. Дар ин маврид Худованд мефармояд: **«Заноне, ки аз нофармонӣ ва саркашии онон бим доред, панд ва андарзашон диҳед ва (агар муассир воқеъ нашуд) аз ҳамбистарӣ бо онон худдорӣ ва бистари хешро ҷудо кунед (ва бо эшон сухан нагӯед ва агар боз ҳам муассир воқеъ нашуд) ононро (танбеҳ кунед) ва бизанед. Он гоҳ агар аз шумо итоат карданд (тартиби танбеҳи сегонаро муруот кунед ва аз сабук ба саҳт наравед ва ҷуз ин роҳе барои) эшон начӯед»** (Нисо, 34).

Ин ояти шарифа бо сароҳат эълום медорад, ки ҳар гоҳ мард чизҳоро аз занаш мушоҳида намояд ва бимнок шавад, ки ба нофармонию саркашӣ ва адами риоят нагардидани ҳуқуқи занаш мунҷар мегардад, бар ӯ лозим аст қабл аз ҳар чизе ӯро насиҳат кунад ва бо баёни панду андарзҳое, ки фикр мекунад муассир аст, ӯро панд диҳад. Вақте маълум шуд насиҳат фоидае надорад, он гоҳ иқдом ба ҷудо сохтани бистари худ аз бистари ҳамсараш менамояд ва қаҳру норизоятии худро ба ӯ нишон диҳад.

Фалсафаи дур шудани мард аз бистари ҳамсараш, ки як муҷозот ва танбеҳи рӯҳӣ аст ва занро рӯҳан нороҳат мекунад, ба хотири ин нест, ки занро чанд рӯз ё чанд ҳафтае аз лаззати ҷисмонӣ маҳрум кунад, зеро зан ҳарчанд ба хубӣ медонад, ки аз лиҳози табиӣ нисбат ба шавҳараш заифтар аст, вале модоме ин эҳсосро дошта бошад, ки бо ба коргирӣ ғитнаю фунуни загонагӣ метавонад ишқу алоқаи

шавҳарашро ба худ ҷалб кунад ва ўро мағлуби меҳру муҳаббати худ созад, заифии табиии худро тарафи ғолиб ба ҳисоб меоварад ва тасаввур мекунад мард ҳар андоза қавӣ ва нерӯманд бошад, дар баробари фитнаю фунуни ў тоби муқовимат надорад, пас метавонад дар арсаи хонавода яккатози майдон бошад.

Аммо вақте замони фуру рафтан дар раҳти хоб мерасад ва зан эҳсос мекунад беҳтарин фурсат барои бакоргирии фитнаю фунуни қудратнамоӣ аст, ҳамин ки мутаваҷҷеҳ шуд, ки шавҳараш таҳти таъсири шигарфҳои ў воқеъ нашуда ва бо камоли қудрат бар худ мусаллат ва шахсият ва мардонагии худро ҳифз кардааст ва ҳозир нест ба ҳеҷ ваҷҳ таслими саркашӣ ва нофармонии ў шавад ва ба унвони ихтор раҳти хобашро аз ў ҷудо намудааст, дар чунин ҳолат зан таконе меҳӯрад ва ба худ меояд ва мутаваҷҷеҳ мешавад, ки он чи дар тавон дошта, ба кор гирифта, вале муассир воқеъ нашудааст ва шавҳараш бо ҳайбату иқтидори тамом ва азми росих бо ибрази эътироз аз ў дури менамояд.

Дар ин ҳангом ҳақиқатан, бар заъфи худ огоҳ мегардад ва ба қудрату иродаи шавҳараш эътироф мекунад ва чорае надорад ҷуз ин ки сари таслим ба унвони тамкин фуруд оварад ва аз саркашиҳою нофармониҳо гузашта, худ пушаймон шавад ва узр бихоҳад. Бинобар ин, дурии мард аз зан як навъ танбех ва муҷозоти рӯҳӣ барои ҷилавгирӣ аз саркашӣ ва нофармонӣ аст, чун ҳеҷ омиле барои ҷилавгирӣ аз саркашӣ ва нофармонӣ муассиртар аз ин нест, ки инсони саркаш ба заъфу нотавонии худ дар муқобили қудрати касе, ки аз ў нофармонӣ мекунад, огоҳ бошад.

Вақте шавҳар мутаваҷҷеҳ шуд, ки панду андарз ва ҷудо кардани раҳти хоб аз саркашӣ ва нофармонии ҳамсараш ҷилавгирӣ намекунад, иҷозат дорад бо даст ва бидуни шиддат ба ғайри рӯи ў бизанад. Албатта, ин иҷозат ба ин маъно нест, ки шавҳар ҳақ дорад ҳар вақте, ки бихоҳад, ҳар ҳамсаре, ки бошад, ўро бизанад, балки танҳо ба ҳангоми ночорӣ, ки ҷуз задан чорае нест, набояд ба он тавассул шавад, чаро ки Расули Худо, ки аввалин иҷроқунандаи дастуроти Қуръон аст аз задани зан безорӣ менамояд ва онро танбех

мекунад ва мефармояд: *«Инсонии хуб ва бошахсият дар байни шумо касе аст, ки ҳамсарашаро намезананд».*

Ва боз мефармояд: *«Магар касоне аз шумо, ки занҳояшонро мисли барда кутак (калтак) мезананд, шарм намедоранд, ки дар аввали рӯз ононро кутаккорӣ мекунанд ва дар охири он бо эшон ҳамбистар мешаванд»* (Бухорӣ ба ҳамин мазмун ҳадис ривоят карда).

Ривоят шуда, ки Пайғамбар (с) ҳаргиз занашро назадааст. Лозим аст зарбае, ки ба ҳамсар ворид мешавад, хафиф бошад ва асаре дар бадани ӯ ба ҷой нагузорад, аз тарафе роҳи ҳалле ҷуз он набошад, дар чунин ҳолате танбех бо зарб бехтар аз танбех бо талоқ аст, чун зарар ва алами зарб дар чанд лаҳза танҳо оиди шахси зан мешавад, вале зарару зиёни талоқ мутаваҷҷеҳи фарзандону хешон ва ҳама афроди хонаводаи тарафайн мегардад.

Шариати Исломи танҳо ба хотири ин ба шавҳар иҷозат додааст, ки ба ҳангоми ночорӣ ҳамсарашро ба василаи задани хафиф танбех кунад, зеро баъзе аз заноне ҳастанд ҷуз бо задан танбех намешаванд ва онон заноне ҳастанд, ки дар муқобили кутак хӯрдан эҳсоси шарму хиҷолате надоранд.

ЗАНИ МУСУЛМОН ДАР РОБИТА БО ҲИҶОБ

Аммо масъалаи ҳиҷоб, ки аксари нависандагони ғарбӣ ба он ҳамла кардаанд ва онро мавриди эроду таън қарор додаанд, бояд гуфт Қуръон, ки риояи онро воҷиб намудааст, танҳо ба хотири ҳифзи виқору шахсият ва ахлоқи зан аст. Бидуни шак, хатари шаҳват ва ғароизи ҷинсӣ ба маротиб бештар аз хатароти иҷтимоии дигар аст, ки ба манзури ҷилавгирӣ аз онҳо қавонин ва муқаррароте вазъ мегардад, то бо онҳо мубориза бишавад ва озодии онҳо контрол гардад.

Худованди мутаол дар бораи ҳиҷоб мефармояд: **«Эй Пайғамбар (с), ба мардони мӯъмин бигӯ** (ки онон муваззафанд аз нигоҳ ба аврат ва маҳалли зинати занони номаҳрам) **ҷашмони худро фуру гиранд ва авратҳои худро** (бо пӯшонидан ва дурӣ аз пайвандҳои номашрӯъ) **маҳфуз доранд, ин кор барои эшон боиси покӣ ва**

зевандагии бештар аст. Бегумон, Худованд ба он чи ки анҷом медиҳанд, огоҳ аст ва ба занони мӯъмина бигӯ чашмони худро аз номаҳрамон фурӯ гиранд (ва чашмчаронӣ накунад) ва авратҳои хештанро (ҳамчун, сар, сина, бозу, соқ, гардан, халхол ва гарданбанду бозубанд) намоён насозанд, магар он миқдоре, ки табиатан ва маъмулан ба ҳангоми кор намоён мегардад ва чаҳорқаду рӯсарихои худро бар гиребонҳояшон бикашанд, худро намоён накунад, магар барои шавҳаронашон, падаронашон, падарони шавҳаронашон, писаронашон, писарони шавҳаронашон, бародаронашон, писарони бародаронашон, писарони хоҳаронашон, занони (ҳамкеши) худашон, канизонашон, тобеоне, ки ниёзи ҷинсӣ дар онон нест (монанди муҳаннасон, аблаҳон, пирони фартут ва ашхоси фалаҷ) ва кӯдаконе, ки ҳанӯз бар аврати занон огоҳӣ пайдо накардаанд (ва ҳанӯз аз умури ҷинсӣ чизе намедонад) ва пойҳои худро (ба ҳангоми роҳ рафтани) ба замин назананд, то зинатҳое, ки пинҳонаш медоранд, (чалби тавачҷӯҳ кунад ва садои халхоли пойҳояшон ба гӯши мардум бирасад) ва мардум мутаваҷҷеҳи он шаванд. Эй мӯъминон, ҳама ба сӯи Худо баргардед, то растагор шавед» (Нур, 30-31).

Худованди мутаол дар ин ду оят ба мардону занони мӯъмин дастур медиҳад, ки чашмони худро фурӯ гиранд ва онро назорат намоянд ва калимаи **ғазз** ба маънои озод нагузоштани он аст, ки иҷоза надиханд ба дунболи орзуҳои шаҳвонӣ бошад ва аз чашмчаронӣ онро мамнӯъ кунанд, вагарна манзур ин нест, ки инсон ҳамеша сар ба зер андозад ва ба ҳеч зане нигоҳ накунад, чун ин амр бисёр мушкил ё ғайримумкин аст. Ба ҳамин иллат аст, ки Худованд мефармояд: **“Аз нигоҳҳояшон”** бо калимаи **мини табъиз** онро баён мекунад, яъне аз баъзе аз нигоҳҳое, ки боиси барангехтани таҳриқи ғаризаи ҷинсӣ аст ва мӯҷиби ташвиши қалбӣ ва фасод мебошад, худдорӣ кунед. Бинобар ин, назарҳои бидуни шаҳват ва хавфи фитна ва ё иттифоқию тасодуфе мубоҳ мебошад”.

Худованд мефармояд: **“Барои шумо покизатар аст”** калимаи **зако** ба маънои рушду нумӯ ва тухру покии ҳарду омадааст, агар ба маънои рушду нумӯ бошад, маънои оят чунин хоҳад буд: Назорати

чашм ва бозгардонидани он аз чашмчаронӣ ва ҳавасронӣ боиси рушду тараққии истеъдодҳо ва неъматҳои худододӣ дар вучуди инсон мешавад ва инсон ба тарафи камоли рӯҳӣ ҳаракат мекунад ва қудрату талоши худро дар роҳи хайру салоҳ ба кор мегирад ва ба унвони як унсури солаху муфид бузургтарин хидматҳоро ба ҷомеа менамояд. Ҳамон гуна ки агар инсон ба дунболи чашмчаронӣ ва ҳавасронӣ ва таъқиби номуси бародарони худ бошад, аз фазои ахлоқӣ бозмеонад ва шахсияту истеъдод ва арзиши инсонии худро зоеъ менамояд ва дар мунҷалобе гирифта меояд, ки паёмадҳои бисёр нописандидаеро дар интизор дорад”.

Ва агар ба маънои тухру поки бошад, он гоҳ маънои ояи ин аст: чашмпӯшӣ аз номуси дигарон ва нигоҳ накардан ба зинату аврати онон ва худдорӣ аз чашмчаронӣ боиси покию назофати чашм мебошад, ки мӯчиби иффату покии нафс мегардад ва нафс аз васвасаҳои шайтонӣ мубарро ва муназзах боқӣ мемонад. Аммо Худованд, ки мефармояд: **“Зан бояд тамоми баданаширо ба ҷуз ҷойҳое, ки зоҳир мешавад, пӯшонад”**, манзур аз ин ҷойҳо, ки ночор бояд зоҳир шавад, рӯ ва ду дасти зан то банди он аст, ки вочиб нест, ки ба ҳангоми набудани фитна зан онҳоро дар баробари афроди номаҳрам бипӯшонад, вале вақте хавфи фитна дар байн бошад, ҳақ надорад онҳоро дар баробари афроди бегона ва номаҳрам намоён кунад”.

Аксари уламои Исломи дар мавриди **«Он чи аз он зоҳир бошад»**, ҳамин ақидаро доранд. Мазҳаби уламои ҳанафӣ ва қавли дуҷуми шофеъӣ ва қавли асаҳҳ дар назди уламои моликӣ ин аст, ки зан метавонад ба ҳангоми берун рафтан аз манзил ва омадурафт дар роҳҳо рӯ ва дастҳояшро то банди он дар баробари афроди номаҳрам намоён кунад, касоне, ки ин ақидаро доранд, мегӯянд, ки манзур аз ояи **«Зинати худро ба ҷуз аз ҷойҳое, ки намоён нест, зоҳир нанамоянд»** ин аст, ки занон ҳақ надоранд ҳеч як аз аъзои худро намоён кунанд, магар ҷойҳое, ки ба ҳукми одат ҳамеша зоҳиру намоён ҳастанд, ки иборатанд аз рӯ ва дастҳо то банди онҳо. Албатта, ин иҷозат то замоне аст, ки тарс аз фитнаю фасод дар байн набошад, вақте ҷунин хавфе ба вучуд омад ва боиси барангехтани инсонҳои

ботааҳхуд шуд, бояд аз кашфи рӯ ва дастҳояш низ монанди дигари аъзо худдорӣ кунад.

Ҳайати фатво, ки тобеи ал-Азҳар мебошад, дар ин бора чунин меғӯяд: «Ба ақидаи ҳайати фатво, бар асоси ду қоидаи бузурги исломӣ (яке юср ва саҳл будани дин ва дигаре чилавгирӣ аз фасод) ин қавл роҷеҳтар аст, ки меғӯяд: рӯ ва дастони зан чузъи аврат нест. Бинобар ин, агар ин ду узв дар баробари марди бегона боз ва намоён бошад, ба манзури дафъи душворию ҳарач дар корҳои умумӣ ва шахсӣ ишколе надорад ва ҳар гоҳ тарси фитна вучуд дошта бошад, бар зан воҷиб аст рӯ ва дастҳояшро бипӯшонад, то аз фасод чилавгирӣ шавад».

Дар аини ҳол ҳайати фатво эълон намуд, ки намоён кардани рӯ ва дастҳое, ки ба рангҳои мутадовил ороиш мешаванд, чузъи худнамоӣ ва худороии зан маҳсуб аст, ки мавриди нафрати шариат аст ва ба шиддат онро манъ менамояд. (Зан ҳақ надорад рӯ ва дастҳо ва нохунҳои рангу ороишшудаи худро ба афроди номаҳрам нишон диҳад) ва танҳо иҷозат дорад рӯ ва дастҳои табиӣ ва ҳолӣ аз ҳар гуна ороишро ба ҳангоми амн аз фитна нишон диҳад. Ҳайати фатво мусулмононро даъват мекунад, ки ба манзури ҳифзи саодати худ занону духтарони худро бар ин ахлоқу адаб ва тарбияи исломӣ тарбият намояд ва ононро маҷбур ба риояи он кунанд ва ба эшон бифаҳмонанд, ки муҳолиф бо ин адаб ва ахлоқ боиси барангехтани ғазаби Худои азиз ва рафтани ахлоқу шахсияти хонавода мебошад.

Хулосаи матлаб ин аст, ки Қуръони карим иҷозат намедиҳад, ки зан ҷойҳои зинатии худро ошкор ва намоён кунад ва барои гумроҳ сохтан ва эҷоди фасод дар байни афроди бегона ва номаҳрам худнамоӣ кунад ва ғайр аз афроди бегона ва номаҳрам зан метавонад бо афроди маҳрами хонавода ва касоне, ки дар ояти фавқ зикр шуданд ва ба зинат ва зебоии ӯ мутаассир намешаванд, бо дасту рӯйи боз рӯ ба рӯ шавад (вале зан ҳақ надорад ба назди афроди маҳрам ҳатто писару падари худ, ронҳо ва дигари ҷойҳои ҳассоси бадани худро намоён кунад).

Шояд иддае фалсафаи наҳйи Қуръон аз худнамоии занонро дарк карда бошанд ва бидонанд, ки хатароти шаҳват ва ғариза бисёр шадид аст ва чизе аст, ки вочиб аст дин барои он роҳи чорае пайдо намояд. Аз ин рӯ, мебинем, ки Қуръони карим беҳтарин ва муфидтарин роҳи ҳалро нишон додааст.

ҲАҚИҚАТИ МУБОҲ БУДАНИ БИСЁРЗАНИ

Китобҳо ва мақолоти фаровоне дар Аврупо аз тарафи мусташирикони ва ҷомеашиносон дар мавриди мубоҳ будани тааддуи заваҷот дар Ислом мунташир шудааст, ки куллан ба ин одат дар Ислом ҳамла кардаанд ва онро кори ношоистае ҷилва додаанд ва ба мусулмонон тавзеҳ кардаанд, ки зарурат дорад аз ин кор даст бардоранд то ҷое, ки иддае аз ин нависандагон тараққӣ ва пешрафти мусулмононро аз ҷанбаи иҷтимоӣ ба аз байн бурдани ин одат вобаста донистаанд.

Дар ҳақиқат, бояд гуфт, ки бисёрзани аз ҷониби Ислом ба вучуд наомадааст, балки дар аксари шароеъ ва қавонини қабл аз Ислом вучуд доштааст ва арабҳо қабл аз Ислом беш аз ҳар миллати дигаре занҳои фаровонро дар никоҳ доштаанд. Ислом омад ва ҳадди васатро дар ин маврид интиҳоб кард ва барои бисёрзани дар назар гирифт, ки бо риояи ин шароит зиёнҳо бисёрзани аз байн хоҳад рафт, ки ба тафсил ба баёни ин мавзӯ мепардозем.

БИСЁРЗАНИ БА ХОТИРИ ҲИМОЯТ ВА ДИФОЪ АЗ ҲАҚҚИ ЗАН АСТ

Ислом бисёрзаниро мубоҳ намуда ва онро вочиб накардааст (**ҳар кас имконоту шароити лозимро дошта бошад, агар моил бошад, метавонад то ҷаҳор зан бигирад, аммо вочиб нест, ки ҳатман ҷаҳор зан дошта бошад**). Вале ғарбиҳо, ки дар ин маврид баҳс мекунанд, чунин нишон медиҳанд, ки Ислом бисёрзаниро бар ҳама пайравонаш вочиб намудааст. Ҳатто вақте ғарбиҳо дар масъалаи бисёрзани баҳс мекунанд ва шумо суханони ононро мешунавед, чунин ҳаёл мекунед, ки Ислом бар ҳар марди мусулмоне вочиб

намуда, ки чанд зан дошта бошад ва иҷозат намедихад, ки ба як зан қаноат намояд. Бояд гуфт, ки Ислом ба хотири фалсафа ва ҳикмати бисёр ҳақимона ва дақиқе, ки ҷуз инсонҳои бобасират, тезхуш ва ҳақим онро намебинанд, ба манзури ислоҳи ҷомеа ва пояи бисёрзани таъйид кардааст ва ин фалсафа ин аст: Ислом медонад, ки иддае аз мардон ҳастанд, ки ҳеҷ родеъ ва монее наметавонад ҷилави ҳавасронии ононро бигирад (вақте оташи ғаризаи онон фурузон гардид, бо ҳеҷ обе хомӯш намешавад, ҷуз баровардани он). Бинобар ин, ба эшон иҷозати бисёрзаниро додааст. Албатта, ин иҷозат танҳо ба хотири хориҷ намудани ин гуна афрод аз мазьяқа ва тангно нест, балки ба хотири ҳифзу ҳимоят аз номус ва шахсияти зане аст, ки дар маърази шарру хатароти чунин ашхосе қарор мегирад. Ин гуна мардон дар ҷомеаҳои аврупоӣ, ки иҷозаи бисёрзаниро ба онон намедиханд, чандин маъшуқа ва дӯсту ҳамхобаро мегиранд, ки шабу рӯз монанди зани расмӣ бо онҳо ба сар мебаранд ва дар ҳақиқат, ин маъшуқаҳо занҳои ғайрирасмӣ онҳо ҳастанд, ки худро дар ихтиёри ин гуна мардон қарор додаанд. Аммо аз тамоми ҳуқуқи занонашавҳарӣ маҳрум ҳастанд. Бидуни шак, зулму хисороте, ки аз ноҳияи ин навъ иртиботи урфӣ ва мутадовил дар Аврупо бар зан ворид мешавад, қобили тасаввур нест. Чунин занҳое ҳамеша дар маърази ин хатар қарор доранд, ки бидуни доштани ҳеҷ ҳаққи иддаое ба василаи мардон ронда шаванд ва ҳатто агар фарзанде аз ин мардон дошта бошанд, ҳаққи нисбат додани он фарзандро ба эшон надоранд.

Пас ҳадафи Ислом ин аст, ки занро мавриди ҳимоят ва инояти худ қарор диҳад ва иҷоза надихад дар ҳолатҳои яъсу ноумедие, ки ҳеҷ тазмини иҷтимоӣ надорад, қарор гирад ва ба сурати олати дасти афроди ҳавасбоз дарояд. Ислом мехоҳад зан дар тамоми шароит ва аҳвол ба шеваи як зани расмӣ, ки дорои тамоми ҳуқуқи қонунӣ ва шаръӣ аст, бо мард рафтор кунад ва иртиботи шарофатмандона барқарор намояд. Шумо худ қазоват кунед, кадом як бисёрзани дар Ислом, ё гирифтани ҳамхоба дар Ғарб ба ҳоли зан муфидтар ва барои ҳифзи шахсият ва шарофати ӯ беҳтар аст? Оё агар зан ба сурати ҳамсари дуҷуми шаръӣ ва қонунӣ марде бошад, ки метавонад хароҷоти зиндагии худ ва бачаҳояшро мутолиба кунад ва агар он мард бимирад, худаш ва бачаҳояш аз мол ва сарвати ӯ ирс мебаранд,

беҳтар аст? Ё ин ки ҷузъи занҳои худфурӯхтае бошад, ки на худ ва на бачаҳояш ҳаққе бар гардани шавҳари номашрӯъ надошта ва натавонанд аз вай ирс бибаранд ва дар ҳолати яъсу бепаноҳӣ ба сар баранд ва ба сурати сари бори ҷомеа дароянд?

ДАЛОИЛ ВА ИСБОТҲОИ ИЛМӢ БАРОИ МУБОҲ БУДАНИ БИСӢРЗАНИӢ

Далоили илмӣ барои ҷоиз будани бисӢрзаниӢ фаровон аст, ки ба хусусиятҳо ва табиату сиршти инсон бармегарданд ва аз фитрати башарӣ сарчашма мегиранд ва ё аз заруриёту шароити иҷтимоӣ ношӣ мешаванд. Хусусиятҳои сиршитаи ва табиати инсонӣ бисӢрзаниро иқтизо менамояд, чун омору саршумориҳои миллатҳо нишон медиҳад, ки теъдоди занон ҳатто дар замони сулҳ аз теъдоди мардон бештар аст, чи расад ба замони ҷанг, ки омори занон бисӢр болотар хоҳад шуд. Теъдоди занон дар аксари кишварҳои аврупоӣ, ки оташи ҷанг дар онҳо равшан аст, бисӢр болотар аз теъдоди мардон аст ва шӯълаи ҷангҳои хавфнок яке баъд аз дигаре равшан мешаванд, мисли ин ки ҷанг ҷузъи зиндагии оддии башар дар Аврупо мебошад. Ва ин амр ҳар рӯз бар теъдоди занон меафзояд. Чигунагии идора ва рафтор ва ҳифзи шахсияти ин ҷамъияти сарсомовари занон ба сурати суоле даромада, ки фикру зеҳни уламо ва донишмандони ахлоқӣ дар Аврупоро ба худ машғул кардааст ва медонанд дар ҳоле ки табиат ва ғароизи инсонӣ шадидан ниёз ба баровардани худдоранд, агар ба мавқеъ чораандешӣ нашавад ва роҳи ҳалли муносиб мушаххас нагардад, беш аз пеш фитнаю фасод ва худфурӯшӣ, ки имрӯз ба сурати лакаи нангу нуқтаи сиёҳ дар пешонии зани Аврупо дида мешавад, густурдатар ва домангиртар мегардад.

Аз дигар омилҳои иҷтимоӣ, ки бисӢрзаниро таъйид менамояд, ин аст, ки баъзе вақтҳо зан ба бемориҳои шадид ва саъбулилоҷ мубтало мегардад, ё ақим ва нозо мебошад, ё ғаризаи ҷинсӣ дар ӯ ба хомӯшӣ мегарояд ва ё ба акс мард дорои ғаризаи ҷинсии шадид ва тезтаре аст ва наметавонад бо як зан иффати худро маҳфуз нигоҳдоранд ва ё гоҳе одати моҳонаи зан тӯлонӣ аст ва ба даҳ рӯз дар ҳар моҳ мерасад. Агар дар чунин шароит ва авзои иҷтимоӣ ба мард

ичозати тааддуди заваҷот дода нашавад, он мард ночор аст ё дучори корҳои номашруъ шавад, ё занашро талоқ диҳад ва тардиде нест, ки талоқ дар чунин авзоъ ва аҳволе ба маротиб барои зан зиёновартар аз ин аст, ки зани дигаре шарикӣ зиндагӣ шавад.

ҚОНУНҲО ВА АҲКОМИ ИСЛОМ ДАР МАВРИДИ БИСЁРЗАНИ

Қаблан гуфтем, ки тааддуди заваҷот пеш аз Ислому дар Ҷазирату-л-Араб бисёр шоеъ будааст ва аксари арабҳое, ки мусулмон мешуданд, ҳар як чанд зан дар никоҳ доштанд. Баъзе аз онон вақте мусулмон мешуданд, даҳ зан доштанд. Вақте Ислому омад, ба қулли тааддуди заваҷотро ботил нанамуд, балки онро таъдил ва ораста сохт, дар ҳоле ки тааддуди заваҷот қабл аз он ҳеҷ қайду шарте надошт. Ислому чи аз ҷанбаи миқдору теъдод ва чи аз лиҳози сифат ва ҷиғунагӣ қайду шартҳое барои он қарор дод, то бо риояҳои онҳо дар ин иҷозат ва ибӯҳаи исломӣ зулме вучуд надошта бошад ва Қуръон дар ин бора мефармояд: (Занҳоро, ки барои шумо ҳалол ва дилатон онҳоро меҳаҳад ва писанд мекунад, аз як то ба чаҳор зан дар никоҳ ва издивоҷи худ дароваред ва набояд беш аз чаҳор зан дар никоҳ дошта бошед ва ин амр вақте аст, ки битавонед дар байни онон адолат ва мусовот дар ҳуқуқи шаръиро риоя кунед).

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا﴾ [النساء : ۳]

“Вақте бими он доштед, ки қодир ба риояи адолат дар байни чанд ҳамсар намебошед, бояд ба никоҳи як зан иктифо кунед ва ё бо канизони худ, ки харочот ва умедҳои камтар доранд, издивоҷ намоед. Риояи ин дастур ва қонун беҳтарин роҳ барои ҷилавгирӣ аз зулми шумо нисбат ба ҳамсарону афроди хонаводае аст, ки таҳти кафолати шумо ҳастанд. Ислому иҷоза намедиҳад, ки ҳаққе аз онон зоеъ шавад» (Нисо, 3).

Ин оят аз як тараф тааддуди заваҷотро мувоҳидаи машруъ месозад ва аз тарафи дигар мувоҳидаи машруъ ба ин мекунад, ки набояд аз лиҳози теъдод бештар аз чаҳор зан бошанд ва аз лиҳози сифат риояи мусовоту адолат дар байни ононро шартӣ қарор медиҳад ва ҳатто мефармояд ба муҷарради ин ки бими адами риояи адолат дар

байни онон бароятон ҳосил шуд, бояд ба як зан ё каниз иктифо кунед. Манзур аз риояи адолат ва мусовот дар байни занон мусовоти корҳои зоҳирӣ ва рафтори иҷтимоӣ ва заншӯӣ ва нафақаю таҳияи маскан ва тақсими вақт ва ҳусни муошират ва анҷоми вазоифи лозима мебошад.

Ҳамин тавр, ин оят ҷоизии тааддуди заваҷотро маршрут ба амни мутлақ аз зулм намудааст, зулме, ки тарс аз он боиси тарки тараддуд аст, муқайяд ба ҳеч қайде нест. Бинобар ин, муҷарради хавф аз ҳар гуна зулму беадолатӣ мӯҷиби тарки тааддуд аст, хоҳ тарс аз зулме бошад, ки аз ноҳияи шавҳар мутаваҷҷеҳи зан мебошад ва ё аз ноҳияи наздикони мард мутаваҷҷеҳи ӯ мегардад. Ва ҳамчунин шомили тарс аз адами иҷрои адолат дар нафақаю таҳияи маҳалли сукунат ва ҳусни муошират ва худоса, шомили ҳарчи, ки боиси адами мусовот аст, низ мегардад.

Лозим аст назари худро муавачҷеҳи нуқтаи бисёр ҷолиб дар ин ояти шарифа, ки иҷозаи тааддудро додааст, бинамоем ва он ин аст, ки ин оят мефармояд ба муҷарради бим аз адами иҷрои адолат бояд ба як зан иктифо кард ва мефармояд ҳар гоҳ яқин ҳосил кардед ё гумони роҷеҳ доштед, ки наметавонед адолатро иҷро кунед, як зан бигиред. Бо тавачҷӯх ба ин нуқта бидуни таъвил ва ба таври возеҳ равшан мегардад, ки Қуръон доираи иҷозати тааддуди заваҷотро бисёр тангу маҳдуд намудааст, ҳатто муҷарради тарс аз адами иҷрои адолат ва мусовотро мӯҷиби иктифо ба як зан донистааст (ки ин тарс дар аксар қариб ба иттифоқи мавридҳо мавҷуд аст). Бинобар ин, лозим аст касоне, ки исломро ба тӯҳматҳои нораво мутаҳҳам мекунанд, бо ин ҳақоиқ ошно шаванд, то эътироф намоянд, ки Ислом дини Худо аст.

Пайғамбар (с) ва баъзе аз асҳоби ӯ, ки дорои чанд зан буданд, ба таври комил риояи ҳудуди шаръӣ ва муқаррароти исломӣ ва иҷрои адлу мусовотро дар байни онон мекарданд ва ба тавсия ва супориши Пайғамбар (с) амал мешуд, ки мефармояд: *«Касе, ки ду зан дошта бошад ва ба хотири яке аз онон ба дигаре зулм намояд, дар рӯзи қиёмат яке аз пойҳояш ланг мебошад»* (Ривояти Насоӣ).

Адолату мусовоте, ки дар ин ҷо манзур аст, адолати зоҳир ва ҳуқуқӣ ва ҳусни муошират ва дигари чизҳое аст, ки риояи адолат дар онҳо имконпазир аст, аммо муҳаббати қалбӣ, ки ихтиёрӣ нест ва иҷрои адолат дар он имкон надорад, мақсуд намебошад, ҳатто Пайғамбар (с) наметавонист дар байни занҳояш дар муҳаббати қалбӣ мусовот барқарор созад. Аз Оиша уммулмўъминин (р) ривоят шуда, ки гуфта: *«Пайғамбар (с) ҳамеша дар байни занонаш вақтҳои худро тақсим мекард ва дар ин амр риояти мусовоту адолат менамуд ва мегуфт, Худовандо, ин аст тақсими ман дар бораи амре, ки дар ихтиёр дорам ва маро бар чизе, ки дар ихтиёри Ту аст ва дар ихтиёри ман нест, мавриди таъну лавм қарор надох»* (Абӯдовуд, Тирмизӣ ва Насоӣ).

Манзури Пайғамбар (с) аз чизе, ки дар ихтиёри ӯ нест ва дар ихтиёри Худо аст, меҳру муҳаббати қалбӣ аст, ки Қуръони карим низ ба ин амр ишора мекунад ва мефармояд: **“Шумо ҳаргиз наметавонед аз назари муҳаббати қалбӣ миёни занон додгари (комил) барқарор намоед (ҳарчанд дар ин роҳ ба худ заҳмат диҳед) ва ҳамаи кӯшишу товони худро ба кор гиред, вале ба таври кулӣ аз зане, ки ба он алоқа надоред, дурӣ накунед ва ӯро монанди занҳои муаллақа ва канор гузошташуда қарор надиҳед, ки бесарнавиштанд ва на шавҳар доранд ва на бе шавҳаранд”**. (Нисо, 129).

Адлу мусовоте, ки Худованд фармуда, **шумо қодир ба риояи он нестед**, адолат дар меҳру муҳаббат аст ва ба хоҳири ин аст, ки инсонҳоро мукаллаф ба риояи он накардааст, зеро ҳарчанд инсон бихоҳад риояи адолат дар муҳаббат намояд, қодир нест, барои ин аст, ки мефармояд: **“Ҳарчанд дар он талош варзед. Пас (он занеро, ки камтар дӯст медоред) ба сурати бесарнавишт нагузоред”**.

Пас риоя нагаштани адолат дар муҳаббати қалбӣ дар байни занон чун ихтиёрӣ нест, ҷоиз аст ва гуноҳ нест, вале шавҳар ҳақ надорад нисбат ба яке аз ҳамсаронаш камоли ишқу муҳаббатро нишон диҳад ва нисбат ба дигаре ончунон бемайлу алоқа бошад, ки ӯро ба сурати зане муаллақае тарк кунад, ки на шавҳар дорад ва на бешавҳар мебошад ва дар ҳолати бесарнавишти ба сар мебарад ва аз

ҳар меҳру муҳаббате маҳрум ва бебаҳра аст. Илова бар ин, Исломи аз мушкилоте, ки аз тааддуи заваҷот ба вучуд меояд, ғофил намонда, махсусан ба мушкилоте, ки аз ҳассосоият ва ҳасодати зан нисбат ба боғчуни худ ба вучуд меояд, тавачҷӯҳ кардааст. Ба ҳамин хотир аст, ки ихтиёрро аз даст навода, ҷамъ дар байни никоҳи ду хоҳар ва духтару модар ва дар байни зану амма ё холаашро ҳаром кардааст, то муҳаббату дӯстӣ дар байни хешону афроди хонавода собит ва маҳфуз боқӣ бимонад. Кишварҳои арабии имрӯза дар баробари масъалаи тааддуи заваҷот дорои се гӯшаи назар ва аксуламал ҳастанд: Яке аз ин назарияҳо ин аст, ки тааддуи заваҷот бар асоси аҳкоми динӣ иҷро шавад. Назари дувум ин аст, ки доираи тааддуи заваҷот бояд бо шароити қайдҳои тозае тангтару маҳдудтар гардад ва шартҳои монанди бим аз зулм дар байни заваҷот ва ё бим аз адами қудрат бар таъмини нафақа бар шароити шаръӣ изофа шавад.

Савумин назар ин аст, ки тааддуи заваҷот ба қулӣ бар мусулмонон ҳаром бошад. Маҷмаи баҳсу таҳқиқоти исломӣ дар дувумин конфронси худ, ки дар Қоҳира ташкил гардид, масоилро, ки роҷеъ ба ибӯҳа ва таҷвизи тааддуи заваҷот ва ё таҳрим намудан ва ё муқайяд сохтани он ба шароити ҷадид, монанди маршрут кардани он ба иҷозати қозӣ ё иҷозати қозӣ ба шартӣ қудрат бар таъмини нафақа ё ба шартӣ қудрати риояи адолат дар байни занон мавриди баҳсу баррасӣ қарор дод ва қарореро ба ин сурат эълон кард: “Дар мавриди тааддуи заваҷот конфронс эълон медорад, ки тааддуи заваҷот ба насси сареҳи Қуръон мубоҳ аст ва мубоҳияти он маршрут ба шароите аст, ки дар Қуръон баён гардидааст ва таҳқиқ дар бораи ин ҳақ ба шавҳар воғузур мешавад ва ниёз ба ҳукму иҷозати қозӣ надорад”.

ТАЛОҚ ВА АҲКОМИ МАРБУТ БА ОН

Талоқ дар фикҳ ва шариати исломӣ иборат аст аз гусехтани ақди никоҳ ва мунҳал шудани он дар замони ҳол ё оянда ба василаи калимот ва алфозе, ки дар ин маъно сареҳ ҳастанд, монанди ин ки шавҳар ба ҳамсараш бигӯяд: ту талоқ хастӣ (яъне, дигар ин зан ҳамсари он мард нест ва озод аст масири худро худ таъйин кунад) ва

ё талоқ ба василаи алфозе бошад, ки дар талоқ сарех нест, балки ба сурати киноят аст, монанди ин ки шавҳар ба занаш бигӯяд: ту бар ман ҳаром ҳастӣ (ин ҷумла дар талоқ сарех нест, чун шавҳар метавонед бигӯяд манзурам ин буда, ки гӯшти ӯ барои ман ҳаром аст ва манзурам талоқ набудааст, вале вақте бигӯяд: ту талоқ ҳастӣ, дигар наметавонад бигӯяд манзурам талоқ набудааст. Бинобар ин, вақте талоқ ба алфози сарех иҷро шавад, талоқ мутлақан воқеъ мегардад, хоҳ мард қасди талоқ дошта бошад, ё не, аммо вақте ки бо алфози ғайрисарех ва киноят иҷро шавад, барои ҳукм ба вуқӯи талоқ ниёз ба қасди мард ба вуқӯи талоқ дорад).

Барои вуқӯи талоқ роҳи дигаре ҳам вучуд дорад, ки бино ба дархости зан қозӣ дар мавридҳое ҳукм ба вуқӯи талоқро содир менамояд. Фалсафаи талоқ дар шариятҳо ва қавонине, ки дар шароити ночорӣ ва изтирорӣ онро мувоҳид медонанд, яке ишқ ба доштани авлод ва бақои насл аст, ки мавриди алоқаи ҳар касе аст ва мехоҳад мунқатеъ нагардад, зеро зан гоҳе ақим мебошад ва шавҳар фақир аст ва қудрати гирифтани ду занро надорад ва дар айни ҳол орзу дорад, ки наслаш боқӣ бошад, то ба ҳангоми пирӣ кӯмаке дошта бошад ва баъд аз марг ҳам исму расму ному нишонаш маҳфуз бимонад, ин ҷавоб ба касоне аст, ки мегӯянд ба ҷойи талоқ дар чунин шароите мард зани дигаре бигирад.

Фалсафаи дигар аз фалсафаҳои талоқ аз байн бурдани душворӣ ва ҳарач ва бардоштани бори сангине аз дӯши зану мард аст, зеро баъзе вақтҳо ба сабаби бадахлоқӣ ва бо заъфи динӣ яке аз тарафайн ё ҳар ду дар фишору норухатӣ ва тангнои шадид қарор мегиранд ё ба хотири ихтилофи салиқа ва тазоди фикрӣ нисбат ба ҳам мутанаффир мешаванд ва ё улфату муҳаббат ва алоқаи онон аз байн меравад. Мусалламан, хонавода вақте бар асоси меҳру муҳаббат поягузори нашавад ва ё бо ҳамкорию ҳамоҳангӣ ва тафовуқ тақвият нагардад, ҳарчи зудтар пояҳояш фуру мерезанд ва муталошӣ хоҳад шуд.

Ба ҳамин ҷиҳат аст, ки дар ин авохир мебинем аксари давлатҳои аврупоӣ ва амрикоӣ ночор шуданд ба талоқ паноҳ баранд, ки қаблан онро бар Ислому эрод мегирифтанд. Дар қонуни маданияи хеш издивоҷ ба шартӣ доштани ҳаққи талоқро тасвиб ва таъйид намуданд ва онро

ба сурати қонуни собит дар аҳволи шахсият қарор доданд, ҳарчанд ин кор муҳолиф бо усули динии ин давлатҳо буд, вале онро ба унвони яке аз усули тамаддун ва пашрафт қаламдод карданд. Аз тарафи дигар, бояд гуфта шавад, ки талоқ амре нест, ки Ислом онро ба вучуд оварда бошад, балки дар байни шароеъ ва қавонини қадима дорои реша ва умқи фаровон аст. Дар он даврон мард ба майли худ дар камоли озодӣ ва бе риояи ҳеҷ қайду шарте занро талоқ меод, аммо ба ҳеҷ вачҳ зан ҳаққи мутолибаи талоқро надошт ва то даврони ҳукумати румиҳо вазъ ба ин шеваи номатлуб идома дошт. Равобити заношӯӣ ба ниҳояти сустӣ ва заъфу беъътимодӣ расида буд ва талоқ ҳам густариши фаровон дошт. Қавонини ибрии қадима ва афинӣ низ ба ҳамин шева иҷро мешуд. Баъдан, ки Мӯсо омад, вазъи занонро беҳбуд бахшид. Вай дар се маврид талоқро мубоҳ намуд: иртиқоби зино аз ҷониби зан, ақим ва нозо будани зан ва инчунин айбу нақси ахлоқӣ ё хилқатӣ ва ё узвӣ.

Аммо дар дини Масеҳ қавлу назари роҷеҳ дар байни раҳбарони калисо ин аст, ки ҳатто талоқи зани зинокор ҳам ҳаром аст ва бар мард воҷиб аст зани хатокори худро ҳар вақт, ки аз гуноҳаш пушаймон шуд ва тавба кард, ба назди худ баргардонад, ҳамон гуна ки бар ӯ воҷиб намудааст, аз зане, ки барои идомаи хатои худ исрор дорад, дурӣ ҷӯяд, вале дар айни ҳол мард ҳаққи издивоҷ бо зани дигарро надорад. Бинобар ин, ҳар гоҳ марде иддао кунад, ки занаш муртакиби зино шудааст, ин амр боиси инфисолу ҷудоии ҷисмии онон мегардад, вале агар зан иддао кунад, ки шавҳараш муртакиби зино шудааст, дар байни эшон ҳеҷ фосола қарор дода нахоҳад шуд. Инфисол ва ҷудоии ҷисмонӣ дар байни зану шавҳар дар дани масеҳ иртиботи издивоҷро қатъ наменамояд, балки танҳо боиси аз байн бурдани ҳуқуқот ва вазоифи воҷибаи тарафайн нисбат ба ҳам мешавад. Бо вучуди ин қаввом ва вилояти шавҳар бар зан ба ҳолати худ боқӣ мемонад (ва ҳаққи талоқи онро надорад).

Ҷудоии ҷисмии зану шавҳар, ки асоси он ба василаи раҳбарони калисо ба вучуд омадааст, бо талоқ ҳеҷ фарқ надорад, ҷуз ин ки ба ҳасби зоҳир пайванди издивоҷ ҳанӯз боқӣ аст, вале дар ҳақиқат, хонавода муталошӣ ва зану шавҳар ба дур аз ҳам зиндагӣ менамоянд ва ҳеҷ робита ва ҳуқуқу аҳкоме ба ҷуз ду чиз дар байни онҳо боқӣ намондааст. Яке вучуби нафақаи зан бар мард ва дигаре надоштани

ичозати издивоҷ барои тарафайн аст. Чун ин ду нафар исман зану шавҳар ҳастанд, аз ин рӯ, ҳеҷ кадом иҷозати издивоҷи дувумиро надоранд ва ҳамон тавр ки Мисеобалоятнул¹ мегӯяд: «Зану шавҳар дар чунин ҳолате зиндагии худро бидуни расидан ба ниёзҳои худ фидо менамоянд ва мебинанд, ки ба тарки заносӯи иҷборӣ маҳкум шудаанд». Боз дар ин бора мегӯяд: «Ағлаби аз ҳам пошидагии зиндагии муштарак ва доимии заносӯӣ ин аст, ки яке ё ҳардуи онон муртакиби зино мешаванд, он гоҳ аз ҳам ҷудо мешаванд ва ҳаққи издивоҷро ҳам надоранд. Магар тасаввур мешавад, ки бо ҷудосозии онҳо аз ҳам аз иртиқоби фасоду зино худдорӣ хоҳанд кард? Вақте ки зан ба фасод кашида шуд, мавқеияти иҷтимоии ӯ чӣ мешавад? Ҳайсияту шараф ва эҳтироми марде, ки зани дуршудааш бо ҳайсияти ӯ бозӣ мекунад ва ба зоҳир ҳамсару модари бачаҳояш мебошад, чӣ хоҳад шуд, ки ин гуна занҳо ағлаб дар чунин ҳолатҳо пулҳои газиферо аз шавҳаронашон дархост мекунад ва онро таҳдид менамоянд, чунончи бо онон мувофиқат накунад, даст ба фасоду фаҳшои бештар хоҳанд зад ва онро дар ҷомеа бештар расво хоҳад кард».

Он гоҳ Мисеобалоятнул мегӯяд: «Ба ростӣ, ҷудо намудани ҷисмии зану шавҳар аз ҳам (дар дини Масеҳ) ҳамеша балое буда, ки балоҳои фаровони дигарро ба дунбол доштааст. Ҳарчанд имкон дорад меҳру муҳаббат ва ишқу алоқа, ки ҳадафи заносӯӣ аст ва бояд дар байни зану шавҳар вучуд дошта бошад, ба зӯр дар байни онон, ки аз ҳамдигар мутанаффиранд, ба вучуд оварда шавад, вале бояд донист, ки ҷудо намудани онон аз ҳам боиси фитнаю фасодҳои аланӣ мегардад ва тарафайнро ба яъсу навмедӣ аз зиндагӣ дучор месозад, ҳатто вақте ки ҷисман аз ҳам ҷудо шуданд, ба маротиб иртиқоби фасод барояшон зиёдтар мегардад».

РҶҲ ВА ҲАҚИҚАТИ ТАЛОҚ ДАР ИСЛОМ

Бо вучуди ин ки Ислом аз талоқ мутанаффир аст ва онро мазмум донистааст, вале дар мавридҳои онро ҷоиз ва машрӯъ медонад. Абӯдовуд ибни Моҷа аз Пайғамбар (с) ривоят кардаанд, ки

¹ Конуни маданияи Фаронса. Ҷ. 1. – С. 347.

фармудааст: «*Бадтарин ва манфуртарин ҳалолҳо дар пешгоҳи Худованд талоқ аст*» (Абӯдвуд, Ибни Моча ва Ҳоким).

Талоқ аз назари Ислому ин нест, ки баъзеҳо ҳаёл мекунанд, ки шавҳар метавонад ба орзуи худ ҳар гоҳ ҳавас кунад занашро талоқ диҳад ва ҳақ дорад иқдом ба чунин коре бинамояд. Ин тасавури ғалат боиси зишт ҷилва додани қонуни талоқ дар Ислому аст. Қуръон ба баъзе аз омилҳои, ки мӯҷиби талоқ мегардад, ишора мекунад, вале ҳамаи онҳоро баён наменамояд ва омилҳои махсусро мӯҷиби талоқ қарор намедиҳад. Ҳатто миллатҳои ғарбӣ, ки талоқро қабул кардаанд, ба омилҳои, ки боиси он мешавад, тафовуқ надорад. Чӣ тавр имкон дорад дини шомилу ҳамагонии Ислому, ки барои давронҳои зиёд ба миллатҳои мухталиф дар афкор ва тамаддун омадааст, омилҳо ва асбоби талоқро дар чандин маврид махсус ва маҳдуд кунад, дар ҳоле ки ин омилҳо ба тафовути шароити замонию маконӣ ва табиати башарӣ тафовут менамояд?!

Ангезаи талоқ, ки дар Қуръон омадааст, ин аст, ки зану шавҳар ба ҳақиқат моил ба ҷудоии аз ҳам ва идома надодани зиндагии муштарақ бо ҳам бошанд. Албатта, манзури Қуръон ин нест, ки ҳар ихтилофе дар байни онон боиси талоқ мебошад, балки манзур ихтилофу носозгорие аст, ки бо давоми он зиндагии заносӯй имконпазир нахоҳад шуд. Худованди мутаол ин навъ носозгорию ба исми **шиқоқ** ном мебарад ва маънои шикӯҷ, яъне, ба ду қисмат тақсим шудан аст (яъне, тарафайн ба ду қутби муҳолиф тақсим шаванд) ва мефармояд:

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۗ﴾

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٥﴾ [النساء : ٣٥]

«**Агар дар миёни зану шавҳар ихтилофе афтод ва тарсидед (ки ин кор боиси) ҷудоии онон шавад, доваре аз хонаводаи шавҳар ва доваре аз хонаводаи ҳамсар (интиҳоб кунед ва барои рафъ ва баррасии ихтилоф) бифириsted, агар ин ду довар қасди ислоҳ дошта бошанд, Худованд он дуру (кӯмак намуда) ва муваффақ мегардонад**» (Нисо, 35).

Дар ин оят Қуръони карим дар байни зану мард дар масъалаи шиқоқу ҷудой мусовот қарор дода ва бо лафзи **шиқоқ дар байни онҳо** мавзӯро эълон доштааст, яъне, ҳар як аз тарафайн ба ҳангоми адами имкони созиш ҳақ доранд, ки дархости ғасх ва ботил намудани пайванди занушӯро аз дигарӣ бинамоянд ва бо эълони лафзи шиқоқ ба ҳолати иҷбор ва изтирорӣ будани талоқ ишора менамояд, яъне, талоқ вақте бояд анҷом гирад, ки ҳеч чорае набошад ва тарафайн ба ду қутби мутақод ё мутафовитулқутб тақдир шуда бошанд.

Он гоҳ мефармояд ба муҷарради пеш омадани ҳолати тазод набояд фавран робитаи занушӯӣ дар байни завҷайн қатъ шавад, балки лозим аст ибтидо ба эҷоди сулҳ ва рафъи сӯйитафоҳум иқдом шавад ва қабл аз талоқ як нафар аз хешовандони шавҳар ва як нафар аз хешовандони ҳамсар ба унвони муслиҳ ва ҳакам ба ихтилофи онон расидагӣ намоянд ва ба эшон насиҳату андарз диҳанд ва аз авоқибӣ бади бадрафторӣ бо ҳам барҳазарашон доранд, шояд дар натиҷаи ин сулҳ ва миёнҷигарии тарафайн бар сари ҳавсалаю фикр оянд ва ин миёнҷигарӣ ва ислоҳро фурсати муносибе барои пушаймонӣ аз тасмими қаблии худ бидонанд. Барои ин аст, ки Қуръон бо сароҳат мефармояд: **“Ҳакаме аз хонаводаи мард ва ҳакаме аз аҳли зан бифиристан. Агар онҳо воқеан ҳам, ислоҳро бихоҳанд, Худованд дар эҷоди тавофуқ дар байни онҳо эшонро муваффақ мегардонад”**.

Ин оят мефармояд, ки бар ин ду ҳакам лозим аст аз ҳеч гуна талошу кӯшише барои эҷоди созиш ва сулҳу сафо дар байни завҷайн дарег накунанд. Онон бояд бидонанд, ки имдоду тавфиқи илоҳӣ пуштибони эшон аст ва модом, ки эшон талош кунанд, Худованд тавфиқашон медиҳад. Бинобар ин, талоқ вақте анҷом мегирад, ки роҳи ҳалли созиш вучуд надошта бошад ва танаффури тарафайн нисбат ба ҳам бисёр шадид бошад. Дар ин ҳолат оё талоқ ҳаққи кист? Ҳаққи яке аз тарафайн аст ва танҳо яке аз онон ҳаққи иҷрои талоқро дорад? Ё талоқ ҳаққи ҳар ду тараф - зану шавҳар муштаракан мебошад ва бояд ҳар ду онро ба марҳалаи иҷро дароваранд? Дар ҷавоб бояд бигӯем.

ТАЛОҚ ҲАҚҚИ ШАВҲАР АСТ

Ислом ихтиёри талоқро дар дасти шавҳар қарор додааст ва қозӣ ҳаққи талоқро надорад, магар ба дархости зан дар баъзе мавридҳо ва агар касе бигӯяд: вақте ки зану шавҳар ҳарду дархости талоқ надошта бошанд, балки танҳо яке аз онон хостори талоқ бошад, беҳтар ин аст талоқ ба дасти қозӣ бошад, на ин ки танҳо яке аз онон дорои чунин ихтиёре бошад. Чун қозӣ нозирӣ бетараф аст, аз тарафи издивоҷ ақде аст лозим, ки ҳуқуқоти воҷибаеро ба вучуд меоварад, ки танҳо ба хости яке аз тарафайн аз байн намеравад. Аз тарафи дигар, агар ҳаққи талоқ танҳо дар дасти яке аз тарафайн бошад, ақду паймони издивоҷ бо андак хашму асабонияте мунҳал ва гусехта мегардад ва кор аз кор мегузарад ва пушаймонӣ суде нахоҳад дошт.

Дар ҷавоб гуфта мешавад, ки ин мавзӯё ҷойи баҳсу тааммул аст ва шариятҳою қавонин онро дар назар гирифтаанд, вале ин амр имконпазир нест, магар ҳангоме ки масоили рӯҳӣ ва ниёти қалбӣ бо далоили зоҳирӣ қобили исбот бошад, чун қозӣ ба чизе ҳукм мекунад, ки аз тариқи нишонаҳое ва аломатҳо ва далоили равшане ба исбот расида бошад. Аз тарафи дигар, қозӣ мавзӯёти худро аз ин дид баррасӣ мекунад, ки бидонад ҷурме воқеъ шуда ва масъала ҳақ аст ё зулм, то ҳақро ба соҳибаш баргардонад ва зулмро аз байн бибарад, аммо мавзӯи зиндагии муштараки зану шавҳар масъалаи золиму мазлум нест, балки масъала ин аст, ки оё зиндагии онон қобили давом ва истимрор аст? Оё метавон бо эҷоди ишқу алоқа ин пайвандро маҳфуз нигоҳ дошт, ё не?

Масалан, вақте шавҳаре пеши қозӣ биёяд ва аз ӯ тақозои талоқи ҳамсарашро бидунад ва бигӯяд, ки занашро дӯст намедорад ва риштаи ишқу алоқа дар байни онон пора шудааст, қозӣ пас аз талоқи фаровон муваффақ ба мунсариф намудани ӯ аз тасмимаш нашавад, дар ин ҳолат қозӣ чӣ бояд кунад? Оё зани ӯро талоқ медиҳад, ё не? Бидуни шак, дар чунин ҳолат талоқ амре аст зарурӣ ва ҳатмӣ ва вақте талоқ ҳатмӣ бошад, чӣ фарқ мекунад иҷрои сиғаи он ба василаи қозӣ бошад ё ба василаи шавҳар? Вале вақте ки омил ва ангезаи талоқ масоили дигаре ғайри масъалаи набудани муҳаббат

бошад, оё саҳеҳ аст асрори хонавода аз муҳити хонавода берун ояд ва дар дафтари қозӣ мунташир шавад ва дар дафтари додгустарӣ ва додгоҳ сабт шаванд, дар ҳоле ки баъзе аз ин асрор ҷоиз нест ба ҳеч вачҳ фош шаванд.

ҲАҚҚИ ЗАН ДАР МАВРИДИ ТАЛОҚ

Зан ҳаққи иҷрои талоқро надорад, магар ба василаи қозӣ ва фалсафаи ин кор ин аст, ки зан ҳамеша таҳти отифа қарор дорад, вақте отифа бар корҳои муҳим ҳукмфармо шавад, зарараш фаровон хоҳад буд ва фоидаеро ҳам дар бар нахоҳад дошт ва талоқ ҳам яке аз корҳои бисёр муҳим ба ҳисоб меояд. Ба таҷриба собит шудааст, заноне ки ҳаққи талоқ ба онон воғузур шудааст, ба наҳви бисёр бад ва номатлубе аз ин ҳақ истифода кардаанд ва ба хотири масоили бисёр ҷузъӣ ва беарзиш талоқи худро гирифтаанд, аммо мард чун барои издивоҷ ҳазинаҳои фаровонро матаҳаммил мегардад ва масъулиятҳои зиёде ба дӯш мегирад ва аз тарафе бо ишқу алоқае, ки ба авлод дорад, то пас аз ӯ ба ҷояш бинишонад ва осорашро гум нанамояд ва ҳамчунин ба хотири оқибатҳои баде, ки аз талоқ падид меояд, ночор аст дар амри он ачала накунад, сабру шикебой дошта бошад. Қаблан мавзӯро ба хубӣ баррасӣ намуда, он гоҳ иқдом кунад. Мусалламан, то замоне ки ба хубӣ барояш равшан нашавад, ки талоқ бештар ба нафъи ӯ аст, иқдом ба он намекунад.

Аммо агар талоқ дар дасти зан қарор мегирифт, боиси зулм бар мард мешуд, зеро дар ин роҳ ҳазинаи фаровоне ба хотири издивоҷ анҷом додааст. Бинобар ин, зан ҳаққи воқеъ сохтани сиғаи талоқро надорад, магар ба василаи қозӣ ва он ҳам ба шарте, ки шавҳар талоқи ӯро ба василаи қозӣ қабул намояд, ҳамсар ҳам ҳозир бошад, миқдоре аз хисороти молии шавҳар ё тамоми онро ҷуброн кунад. Ин навъ талоқро дар истилоҳи уламои фикҳ **хулъ** мегӯянд. Ривоят шудааст, ки ҳамсари Собит ибни Қайс пеши Пайғамбар (с) гуфт: «Эй Расули Худо, Собит ибни Қайс аз лиҳози ахлоқӣ ва динӣ ҳеч айбу эроде надорад, вале дӯст надорам, ки дар Ислом амале анҷом диҳам, ки мӯчиби муоширати бад шавад». Пайғамбар (с) фармуд: «*Оё богчаеро, ки аз ӯ гирифтаӣ, бар ӯ бармегардонӣ?*» (Ҳамон богчае, ки шавҳараш ба

унвони маҳрия ба ҳамсараш дода буд). Он зан гуфт: «Оре, ҳозирам онро ба ӯ боз диҳам». Он гоҳ Пайғамбар (с) ба Собит ибни Қайс гуфт: **Богчаро аз ӯ нас бигир ва ӯро як талоқ бидеҳ**» (Бухорӣ).

Дар ин ҷо суоле пеш меояд: вақте ки шавҳар намехоҳад занро талоқ диҳад, оё зан ҳақ дорад бо иқомаи далели шаръӣ аз додгоҳ тақозои талоқ кунад? Дар ҷавоби ин суол бояд гуфт: Исломи ба зан иҷозат додааст, хангоме ки шавҳараш аз таъмини нафақаи ӯ очизу нотавон бошад, тақозои талоқ намояд ва ин мазҳаби Имом Молик ва асҳоби Имом Молик мебошад, ки ба ин фармудаи Пайғамбар (с) истидлол мекунад: **«Ҳамсари шумо ҷузъи афроде аст, ки нафақаашон бар шумо воҷиб аст ва аёли шумо ҳаст ва ҳақ дорад ба шумо бигӯяд ё хӯроку нафақаи маро таъмин кун, ё маро талоқ деҳ**».

Яке дигар аз омилҳое, ки боиси мешавад зан ҳаққи тақозои талоқро аз додгоҳ дошта бошад, ин аст: вақте шавҳар дорои айбу норасоии ҷисмӣ бошад, ки илочнопазир бошад ва ё имкони илочи он вучуд дорад, вале ниёз ба замони тӯлонӣ дорад ва зан қудрати таҳаммули ин муддати тӯлониро надорад, монанди ҷунун, ҷузом ва барас. Ҳамчунин вақте шавҳар муддати як сол ё бештар аз он дур бошад, ҳамсараш ҳақ дорад тақозои талоқ намояд. Ин назария дар китоби «Мудавванам»-и мазҳаби Моликӣ мавҷуд мебошад. Бинобар ин қавл, ба шавҳари ғоиб нома навишта мешавад ва ҷунончи имкони расиди нома ба дасти ӯ вучуд дошта бошад, аз ӯ хоста мешавад ё ба назди ҳамсараш баргардад, ё ҳамсарашро ба назди худ бибарад, ё ӯро талоқ диҳад. Агар шавҳар ба ҳеч як аз пешниҳодҳои сегона тавачҷӯх накард, қозӣ зарбулачалеро барои ӯ таъйин мекунад, то дар ин муддат яке аз онҳоро анҷом диҳад ва дар сурати гузаштани муддат ва адами тавачҷӯх ба дастуроти қозӣ, қозӣ дар байни ин зану шавҳар талоқро иҷро менамояд.

Аммо агар мард дар ҷое бошад, ки имкони расидани нома ба дасти ӯ вучуд надошта бошад, қозӣ ҳукм ба талоқи занаш мекунад, зеро ҳамсарашро ба воситаи тарки муошират ва анҷом надидани ҳуқуқоти занашӯӣ дучори зиён кардааст, вале бо вучуди ин агар ҳамсари ӯ ин зиёну фишорро қабул кунад ва ба шавҳари худ розӣ бошад, робитаи занашӯӣ ва ақди издивоҷ ба ҳоли худ боқӣ мебошад.

ОМИЛҲОИ БОЗДОРАНДАИ ТАЛОҚ

Ислом ихтиёри талоқро дар дасти мард қарор додааст ва қозӣ ҳаққи талоқро надорад, магар ин ки зан бо иқомаи далоили машрӯъ, ки баён кардем, аз қозӣ тақозои талоқ кунад. Бо вучуди ин ки Ислом ин ихтиёрро ба мардон вогузор намудааст, ба онон тавсия ва супориш кардааст, ки бо ҳамсаронашон бо шеваи хубу писандида ва бо сабру бурдборӣ муоширату зиндагӣ кунанд, аз рафторҳои номатлуби ҳамсаронашон гузашт намоянд ва ба хотири корҳои сода ва беарзиш ба талоқ мутавассил нашаванд. Худованд мефармояд:

﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ۝﴾

[النساء : ١٩]

«Эй мардон, ба шеваи хубу писандида бо ҳамсаронатон рафтор кунед ва агар аз онон ба чиҳоте норизоиятӣ дошта бошед, (шитоб накунед ва зуд тасмим ба ҷудой нагиред) чӣ басо аз чизе бадатон биояд, ки Худованд хайру хубии фаровон дар он қарор дода бошад» (Нисо, 19).

Ҳамчунин мардонро аз воқеъ намудани талоқ ба ҳангоме ки ҳамсаронашон дар ҳолати одати моҳона қарор доранд, манъ ва наҳй кардааст, зеро дар ин ҳолат робита ва алоқаи чинсӣ дар байни завҷайн қатъ мешавад. Аз Ибни Умар ривоят шудааст, ки ӯ занаширо дар ҳоле ки дар одати моҳона қарор дошт, талоқ дод ва ин дар замоне буд, ки ҳанӯз Пайғамбар (с) дар қайди ҳаёт буд. Умар ибни Хаттоб дар ин бора аз Пайғамбар (с) суол кард, Пайғамбар (с) фармуд: *“Ба ӯ (Ибни Умар) бигӯ то занаширо ба ақди никоҳи худ раҷъат диҳад, баъд аз раҷъат бояд ӯро дар ақди худ ниғаҳ дорад, то ин ки аз одати моҳонааш пок мегардад ва баъд аз пок шудан муҷаддадан ба ҳолати моҳона дармеояд ва баъд аз пок шудан аз ин одат он гоҳ агар моил бошад, ӯро нигоҳ дорад ва агар моил набошад, ӯро талоқ диҳад ва бояд қабл аз ин ки бо ӯ ҳамбистар шавад (яъне ҳамхоба нашуда), ӯро талоқ диҳад”*.¹ (Бухорӣ ва Муслим)

¹ Ишора ба ин оят аст, Худованд мефармояд: «Онҳоро дар вақти муносиб барои иддаашон талоқ намоед», Талоқ-1.

Ҳикмати риояи талоқ ба ин шева ин аст, ки талоқ додани зан дар покӣ талоқе аст, ки ҳангоме ба вуқӯъ мепайвандад, ки нафс муштоқу орзуманд ба барқарори иртиботи заносӯӣ мебошад ва модом муҳаббате боқӣ монда бошад, ин иртибот бидуни монеи шаръӣ барқарор мегардад ва аз густариши ихтилоф ҷилавгирӣ ба амал меояд, вале агар бо вучуди иштиёқи нафс ва набудани монеъ боз шавҳар мусаммам бар талоқи ҳамсараш бошад, ин амр нишондиҳандаи он аст, ки нафрату ихтилоф ба авҷ расидааст ва имкони созиш боқӣ намонадааст. Яке аз омилҳое, ки Ислому ба манзури ҷилавгирӣ аз талоқ таъйин намудааст, шоҳид гирифтани бар талоқ аст, ки Худованд мефармояд: **“(Вақте ҳамсаратонро меҳоҳед талоқ диҳед), ду шоҳиди одилро аз худатон бар он гувоҳ қарор диҳед ва бар шоҳидайн лозим аст, ки барои Худо (ва ба дур аз ҳар таассубе) шаҳодатро адо намоянд”.** (Талоқ, 2).

Бидуни тардид, риояи ҳузури ду нафар шоҳиди одил ва бошахсият ағлаб кӯмаке мешавад, то шахсе меҳоҳад занашро талоқ диҳад, бар сари ақл ояд ва ба авзоъи худ фикр кунад ва баъд аз баррасии дақиқи мавзӯъ тасмими худро иҷро кунад. Уламои шиа мегӯянд шаҳодат гирифтани бар талоқ шартӣ вуқӯъ он аст ва ҳамон гуна ки ақди издивоҷ бидуни вучуди ду шоҳид ботил аст, талоқ ва пора кардани робитаи издивоҷ ҳам бидуни ҳузури ду шоҳид ботил мебошад ва Қуръони карим ҳам бо сароҳат эълон мекунанд, ки ба ҳангоми талоқ бояд ду шоҳиди одил ҳузур дошта бошад. Бо вучуди ҳамаи монеаҳо ва омилҳои боздоранда барои ҷилавгирӣ аз талоқ ҳар гоҳ зану шавҳар тасмими қатъиро гирифтанд, ҳақдоранд тасмими худро иҷро намоянд. Ағлаби қавонини маданияи кишварҳои ғарбӣ ҳам имрӯз ин ҳақиқатро пазируфтаанд.

АНВОЪИ ТАЛОҚ

Талоқ ба се қисм тақсим мешавад: аввал талоқи раҷъӣ; дувум талоқи боинаи суғро, сеюм талоқи боинаи кубро.

ТАЛОҚИ РАҶЪӢ

Талоқи раҷъӣ он аст, ки шавҳар метавонад баъд аз иҷро намудани талоқ ҳамсари талоқшудаашро ба ақди никоҳи худ боз гардонад, бидуни ин, ки ниёзе ба ақди издивочи ҷадид ё маҳрияти ҷадид дошта бошад. Талоқи раҷъӣ робитаи заносӯиро аз байн намебарад, то замоне ки муддати идда нагузашта бошад, шавҳар метавонад ҳар гоҳ моил бошад, занашро ба ақди худ баргардонад. Идда иборат аз муддат замоне аст, ки баъд аз талоқ барои зан дар назар гирифта мешавад, то осори боқимондаи даврони заносӯӣ бакуллӣ мунтафӣ гардад. Ҳар гоҳ зану шавҳар аз ҳам ҷудо шуданд, ба муҷарради ҷудоии онҳо аз ҳам тамоми равобитии заносӯӣ аз куллияи ҷихот аз байн намеравад, балки бояд зан мунтазир бимонад ва ҳаққи издивоҷ бо каси дигаре надорад то муддате, ки ба номи идда барояш таъйин шудааст, сипарӣ мегардад, ки баъдан ба тафсил андоза ва миқдори анвоъи иддаро баён менамоем.

Ислом талоқро ибтидо аз ҷониби худ вазъ накардааст, балки арабҳо дар даврони ҷоҳилият одат доштанд, ки занонашонро талоқ медоданд, сипас дар ҳоле ки зан ҳанӯз дар идда буд, боз ӯро ба таҳти никоҳи худ бармегардонданд. Дар он даврон теъдоди талоқ ва дафаоти он маҳдуд набуд ва зан ба сурати бозичаи дасти мард даромада буд ва мард вақте дилаш мехост, ба василаи талоқ ӯро азият мекард (ба ин тариқ, ки ӯро талоқ медод ва қабл аз гузаштани идда боз ӯро ба никоҳи худ бозмегардонад ва боз ӯро талоқ медод ва бо идомаи ин рафтори нодурусти худ монעי озодии зан мешуд, то натавонад бо марди дигаре издивоҷ кунад. Ин вазъи асафнок идома дошт), то ин ки Ислом омад ва теъдоди талоқро ба ду дафъа маҳдуд ва маҳсур кард. Қуръон дар ин бора мефармояд:

﴿الطَّلُقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ [البقرة: ٢٢٩]

«Талоқ ду дафъа аст (ҳамон талоқе, ки ҳаққи мурочиат дар он маҳфуз аст, баъд аз ду мартаба талоқ шавҳар бояд яке аз ду корро анҷом диҳад) **нигаҳдории зан ба гунаи шоиста ва писандида, ё**

раҳо кардани ӯ бо некӣ ва эҳсон ва ба дур аз зулму ҷавр»¹ (Бақара, 229).

Манзур аз талоқ дар ин оят талоқи раҷъӣ аст, талоқи раҷъӣ талоқе аст, ки шавҳар онро дар ҳаққи ҳамсаре, ки бо он ҳамбистар шудааст ва қаблан ҳам ӯро талоқ надодааст ва ё танҳо як бор ё ду бор онро талоқ додааст, иҷро менамояд. Талоқи раҷъӣ боиси аз байн рафтани ақди завҷият нест ва шавҳар ҳақ дорад бо занаш, ки бо сурати раҷъӣ талоқ дода шуда, то замоне, ки муддати иддааш боқӣ бошад, муоширати занашӯӣ кунад. Ин муошират дар муддати идда ба маънои баргашт додан аст ва ҳукми талоқи раҷъиро ботил ва хунсо менамояд.

Ҳар гоҳ яке аз завҷайн қабл аз инқизои иддаи талоқи раҷъӣ фавт кунад, дигаре аз мутаваффо ирс мебарад, нафақаи зан дар муддати иддаи талоқи раҷъӣ бар шавҳар воҷиб аст ва шавҳар метавонад дар талоқи раҷъӣ, то замоне, ки муддати иддаи он боқӣ бошад, занашро ба қайди никоҳи худ баргардонад. Ин раҷъатро ба шеваи амалӣ анҷом диҳад, монанди ин ки бо занаш муоширати занашӯӣ анҷом диҳад ва ё шеваи қавли ӯро ба никоҳи худ баргардонад, монанди ин ки ба ҳамсараш бигӯяд туро ба зимма ва таҳти никоҳи худ баргардонидам.

Ва Худованд дар ин бора мефармояд: **«Ва шавҳарони онон барои баргардониданашон дар муддати идда аз дигарон сазовортаранд, дар сурате ки шавҳарон ба ростӣ хоҳони ислоҳ бошанд** (ва аз ин баргардонидан қасди азияти забон ва хиёнат ба ҳамсаронашон надошта бошанд)» (Бақара, 228).

Ҳар гоҳ муддати идда сипарӣ шавад ва шавҳар дар ин муддат ҳамсарашро ба ақди худ раҷъат надихад, талоқаш воқеъ мешавад ва ба сурати талоқи боина дармеояд, дигар шавҳар наметавонад

¹ Сабаби нузули ин оят ин аст: Тирмизӣ ва Ҳоким аз ҳазрати Оиша (р) ривоят карданд, ки дар даврони ҷоҳилият шавҳар ҳар андоза дилаш мехост, занашро талоқ меод, вақте ки ӯро раҷъат мекард, зани ӯ мегардид ва вақте ки талоқ меод, дар идда буд ва агар сад бор ин корро такрор мекард, боке надошт, то ҷое ки марде ба ҳамсараш гуфт: «Қасам ба Худо, туро ба қуллӣ талоқ намедихам, ки аз дасти ман халос шавӣ ва ҳаргиз ҳам туро ба назди худ барнамегардонам». Занаш ба ӯ гуфт: «Ба чӣ шевае метавонӣ ин корро бикунӣ?» Шавҳар гуфт: «Туро талоқ медиҳам, то замоне ки муддати сипарӣ шудани иддаат наздик мешавад, он гоҳ аз нав туро раҷъат медиҳам». Он зан мавзӯро ба Пайғамбар (с) хабар дод. Пайғамбар (с) соқит монд, то ин оят нозил шуд...

занаширо раҷъат диҳад, балки агар бихоҳад ўро ба ақди худ дароварад, ниёз ба ақди ҷадид ва ризояту махрияи ҷадид дорад. Худованд мефармояд: **“Талоқ ду навбат аст”**.

Талоқи қобили раҷъат ду мартаба ва ду дафъа аст ва намефармояд талоқ ду талоқ аст, балки ба ҷои лафзи ду талоқ мефармояд ду дафъа аст. Ишора ба ин аст, ки барои воқеъ шудани ду талоқ бояд ду дафъа ва ду бор иҷро шавад, на ин ки як бор ду талоқ ҷорӣ шавад. Ҳамин тавр ба муқтазои насси ин оят талоқҳое, ки лафзан муқорин бо ададҳо ҳастанд (масалан, шахсе мегӯяд ду талоқ ё се талоқаш воқеъ шавад) бояд танҳо як талоқ воқеъ шавад.

Ҳар як аз талоқҳои воқеъшуда дар марҳалаи аввалу дувум ба унвони таҷрибаи ҷудой муваққат мебошад ва дар ин ду марҳала ба шавҳар фурсат дода шуда, то муҷаддадан ба равобити заносўии собиқи худ баргардад. Аз ин рӯ, барои истифода аз ин фурсат ба зану шавҳар иҷозат дода шуда, то дар муддати иддаи талоқи раҷъӣ ба танҳой бо ҳам дар як манзил ба сар бибаранд, агар мард дар ин муддат пушаймон шуд ва аз тасмими худ мунсариф гардид, ба сурати феълу амал ё лафзӣ ва қавлӣ занаширо ба қайди никоҳи худ раҷъат диҳад.

ТАЛОҚИ БОИНАИ СУҒРО

Талоқи боинаи суғро талоқе аст, ки фавран ақди издивочро бекор менамояд ва ҳуқуқи заносўии мард бар занаш бар муҷарради вуқўъи он қатъ мешаванд ва агар бихоҳад баъд аз он муҷаддадан бо ҳамсари собиқи худ робитаи заносўӣ барқарор кунад, бояд муҷаддадан бо ҳузури ду шоҳиди одил ва касби ризояти ҳамсар ва махрияи ҷадид ўро ақд кунад. Ва ин ақди ҷадид вақте ҷоиз ва имконпазир аст, ки қаблан се бор занаширо талоқ надода бошад. Талоқи боинаи суғро дар ҷаҳор ҳолат пеш меояд:

Аввал. Талоқ қабл аз духул ва ҳамбистар шудан бо ҳамсар воқеъ шавад. Касе, ки қабл аз наздикӣ бо ҳамсараш ўро талоқ диҳад, фавран талоқ воқеъ мешавад ва ин навъ талоқ идда надорад ва бар шавҳар лозим аст нисфи маҳрро ба ҳамсари талоқшудаи худ бипардозад.

Дувум. Талоқе аст дар муқобили мол, ки баъд аз духул ва ҳамбистарӣ воқеъ мешавад, ба ин шева, ки зан миқдоре ё кулли маҳрияро, ки аз шавҳараш гирифта буд, ба ӯ пас медиҳад ва ё моли дигаре ба ӯ медиҳад, ё ин ки ҳамсар шавҳарро аз пардохти нафақаи даврони идда ё маҳрияе, ки ба ӯхдаи шавҳараш боқӣ мондааст, озод ва ҳалол мекунад. Риояти идда дар ин навъ талоқи боинаи суғро бар зан воҷиб аст.

Сеюм. Талоқе аст, ки дар асари нақс ва айби ҷисмӣ ё ҳабси шавҳар мебошад ва ё ба хотири зиёне аст, ки ба сабаби ғоиб будани шавҳар мутаваҷҷеҳи ҳамсар мегардад. Ин навъ талоқ танҳо ба ҳукми қозӣ воқеъ мешавад. Дар ин навъ талоқ низ риояи идда бар зан воҷиб аст ва дар сурати ҳукми қозӣ ба пардохти маҳрия пардохти он аз тарафи шавҳар воҷиб мебошад.

Чаҳорум. Талоқи раҷъие аст, ки муддати иддаи он сипарӣ мегардад ва шавҳар аз раҷъат додани ҳамсар худдорӣ мекунад. Аз ин рӯ, талоқи раҷъӣ ба талоқи боинаи суғро мубаддал мешавад ва бо ин навъ талоқ пардохти маҳрияи боқимонда дар зиммаи мард қарор мегирад ва бар ӯ воҷиб мегардад. Талоқи боин мӯҷиб мегардад маҳрияе, ки дар зиммаи мард қарор дорад ва ба сурати вом мебошад, ба ҳолати талаби ҳозир ва билфёъл дарояд. Талоқи боин монёби ирс бурдани зану шавҳар аз ҳамдигар аст, магар ин ки шавҳар танҳо ба хотири маҳрум сохтани ҳамсараш аз ирс иқдом ба иҷрои он намояд. Ба ин шева, марде, ки дар ҳоли марг мебошад, ба хотири ин ки занашро аз ирс маҳрум намояд, ӯро талоқ медиҳад, дар ҳоле ки занаш ба ҳеҷ ваҷҳ ба ин талоқ розӣ нест, дар чунин ҳолат, модоме мард дар муддати иддаи зани талоқшудааш фавт кунад, зан аз ӯ ирс мебарад.

ТАЛОҚИ БОИНАИ КУБРО

Талоқи боинаи кубро талоқе аст, ки шавҳар ба василаи он талоқи сегонашро такмил мекунад. Бинобар ин, ба василаи севумин талоқ (ки боинаи кубро ном дорад) тамоми равобите, ки дар байни зану шавҳар вучуд дорад, аз байн меравад ва шавҳар ҳақ надорад муҷаддадан бо ӯ издивоҷ кунад, магар пас аз он ки ин зан ба майли

худ ба манзури ташкили зиндагии навин бо марди дигаре издивоч кунад. Албатта, (на танҳо барои ҳалол шудан барои шавҳари қаблияш) бояд шавҳари нав бо ӯ тамоси заношӯӣ ҳосил намояд ва баъдҳо агар дар байни шавҳари ҷадид ва он зан ихтилофе ба вучуд ояд ва зан талоқ дода шавад.

Пас аз гузаштани муддати идда издивочи ин зан бо шавҳари аввалааш ҳалол мебошад ва далелаш ин оят аст, ки Худованд мефармояд: **“Агар шавҳар баъд аз ду дафъаи талоқ севумин дафъа занашро талоқ дод, пас аз он дигар он зан барои ӯ ҳалол нест (чун се талоқаш такмил шудааст), магар ин ки шавҳари дигаре бикунад, агар шавҳари (дувумӣ) ӯро талоқ диҳад, бар ин зан ва шавҳари аввалааш гуноҳе нест, ки ба сӯйи ҳам баргарданд (ва мучуддадан бо ҳам издивоч кунанд), ба шарти ин ки ақида дошта бошанд, ки ин бор метавонанд худуду муқаррароти Худовандро риоя менамоянд (ва ё эҷоди ишқу алоқа ва ҳамкориҳои муҳити хонаводаро ором нигоҳ медоранд)».** Вале агар баъд аз вуқӯи се талоқ зан ба қасди таҳлил ва ҳалол шудан барои шавҳари аввалааш бо шавҳари дувумӣ издивоч кунад, ин издивочи дувумӣ (ки дар истилоҳи фикҳӣ таҳлил ном дорад) ботил ва беарзиш аст (ва боиси ҳалол шудани издивочи зан бо шавҳари аввалааш намебошад)”. (Бақара, 229).

Фалсафа ва ҳикмати ин ки зан баъд аз талоқ гирифтани аз шавҳари дувумаш метавонад ба назди шавҳари аввалааш баргардад ва издивочашон бо ҳам ҳалол мешавад, ин аст: Ислому ба зану шавҳар иҷозат додааст баъд аз воқеъ шудани талоқи аввал, чи дар аснои идда ва чи баъд аз инқизои он, мучаддадан равобити заношӯӣ худро ба василаи раҷъат ё ақди нав барқарор намоянд. Ба умеди ин ки ҳарду дар муддати идда ва баъд аз он ба ҳоли худ фикр карда ва аз аворизи ногувори ҷудой ибрат гирифта бошанд ва ин бор бо сабру эҳсоси масъулияти бештар зиндагии муштаракӣ худро шуруъ намоянд ва ҳамчунин баъд аз талоқи дувум ҳамин ҳақро ба онон бахшидааст, чун сатҳи тафаккуру ибратпазирӣ ва таҷрибаандӯзии афрод мутафовит аст. Баъзе афрод бо ишора метавонанд ҳақиқатро дарёбанд, вале баъзе дигар ниёз ба фурсату талош ва таҷрибаи бештаре доранд. Бинобар ин, Ислому ба таври қулӣ ба ҳама фурсат медиҳад, то

бияндешанд ва авоқиби ваҳими талоқро дар назар бигиранд ва чунончи пушаймон шуданд, ҳақ доранд баъд аз талоқи дувум, чи дар ҳолати идда ва чи баъд аз он, ба занашӯӣ ва зиндаги муштарак собиқи худ баргарданд. Зимни ин ки ба онон ихтор менамояд, ки ин охирин бор аст, ки метавонанд баъд аз талоқ ба сӯйи ҳамдигар баргарданд. Чунончи талоқи сеюмӣ воқеъ шавад, дигар онон, чи дар замони идда ва чи баъд аз он, ҳаққи мурочиат ва ё издивоҷ бо ҳамроҳ надоранд. Чун ба таҷриба собит кардаанд, ки ҳудуд ва муқаррароти илоҳиро дар амри занашӯӣ риоя намекунанд ва ба ҷойи меҳру муҳаббату ҳамоҳангӣ, ки поя ва асоси ҳар зиндагии муштарак аст, аз хушунату нафрат ва адами қабули масъулият истифода менамояд, пас ба ҳеҷ вачҳ иҷозати издивоҷ ба ҳамроҳ надоранд, магар ин ки зан ба майли худ ва бидуни қасди таҳлил ҳамсари дигарро интиҳоб кунад, баъд аз ташикли хонаводаи ҷадид ва ҳамбистарӣ бо шавҳари ҷадид чунончи ихтилофе дар байни эшон ба вучуд ояд ва мунҷар ба талоқ аз ҷониби шавҳари дувум шавад, дар ин сурат зан метавонад баъд аз гузашти идда аз шавҳари дувумӣ ба назди шавҳари аввалӣ баргардад ва бо ӯ издивоҷ кунад, шояд ҳам зан ва ҳам мард пас аз таҷрибаи талху ногувори ҷудой ва издивоҷи дувуми зан, ки барои ҳар ду дарднок ва азобовар аст, беҳтар битавонанд бо ҳам тафоҳум ҳосил кунанд.

Бо тавачҷӯҳ ба маротиби фавқи хато ва иштибоҳ Сермуйер дар китоби худ ба номи «Зиндагонии Муҳаммад» маълум мешавад, ки гуфтааст: «Ҳангоме ки зан се бор талоқ дода шуд, намедонам чаро қабл аз ин ки шавҳари дигар бикунанд, барои шавҳари аввалаш ҳалол нест, вале баъд аз шавҳари дувум ва гирифтани талоқ аз ӯ метавонад муҷаддадан бо шавҳари аввалӣ издивоҷ кунад ва фалсафаи ҳалол будан барои шавҳарро аввал баъд аз талоқ аз шавҳари дувум чист? »

Агар Сермуйер ба ҳубӣ ба рӯҳонияти миллати араб ошно мебуд, ки миллате ҳастанд дорои ғайрату ҳассосияти шадид дар муқобили ирзу номус, медонист, ки маршрут намудани ҳаққи издивоҷи зану шавҳар баъд аз талоқи сеюм ба издивоҷ бо шавҳари дигар ва ҳамбистар шудан бо ӯ бузургтарин родеъ ва монёъ ва омили боздорандаи талоқ мебошад ва Қуръон барои ҷилавгирӣ аз талоқ ҳассостарин нуқтаро мавриди тавачҷӯҳ қарор додааст, то дар

густариш ва вуқӯи он дар байни миллате ҷилавгирӣ кунад, ки ба таассуб ва ғайрати шадид нисбати ҳифзи номуси занҳояшон шӯҳрат доранд.

ИДДА

Ба манзури давоми робитаи заносӯӣ ҳатто дар ҳолате, ки ихтилоф дар байни завҷайн ба авҷ расида ва мунҷар ба иҷрои талоқ гардидааст, Ислом монеаҳо ва омилҳои боздорандаи зиёде бар сари роҳи ҷудоии зану шавҳар қарор дода ва намехоҳад ба ҳеҷ вачҳ ин ду аз ҳам дур шаванд ва чароғи умеди пурфурӯғи хонаводаро хомӯш кунанд. Бинобар ин, иддаро баъд аз талоқ бар зан вочиб намудааст, ки тибқи он бар зан лозим аст баъд аз ҳар талоқе (ба ҷуз талоқи қабл аз духул) дар муддати замоне, ки идда ном дорад, аз издивоҷ бо дигарон худдорӣ кунад ва дар ин бора Худованд мефармояд: «**Эй Пайғамбар (с), ҳар гоҳ хостед занонро талоқ диҳед, ононро дар вақти фаро расидани идда (яъне, оғози пок шудан аз одати моҳонае, ки шавҳараш дар он покӣ бо ӯ наздикӣ накарда бошад) талоқ диҳед ва ҳисоби иддаро нигоҳ доред**» (Талоқ, 1).

Муддати замони идда бар ҳасби ҳолати зан аз лиҳози кӯтоҳ ё тӯлонӣ будани он тафовут мекунад, ба тафсили ин амр тавачҷӯҳ фармояд.

Аввал: Иддаи зани ҳомила то вақте аст, ки вазъи ҳамл мекунад, дар ин бора Худованд мефармояд:

﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ [الطلاق : ٤]

«Занони бордор муддати иддаашон то вақте аст, ки вазъи ҳамл кунанд» (Талоқ, 4).

Дувум. Иддаи зани талоқшуда бе ҳамл аст, ки ин навъ идда бар ду қисм аст: яке иддаи заноне аст, ки дорои одати моҳона мебошанд. Иддаи онон се давраи комил аз ҳайзу покӣ аст ва Худованд дар ин бора мефармояд: **“Занони талоқгашта бояд баъд аз талоқ ба муддати се бор одати моҳона (ду ё се бор покӣ аз он) интизор бикашанд ва иддаро нигоҳ доранд ва агар ба Худованд ва рӯзи**

қиёмат бовар доранд, барои онон ҳалол нест, ки он чиро Худованд дар раҳми онон қарор додааст (ҷанин ё хуни моҳона) пинҳон кунанд". (Бақара, 228).

Дигар иддаи заноне аст, ки аз ҳолати одати моҳона маъюс шудаанд ва ба синне расидаанд, ки дигар одати моҳонаро аз даст додаанд. Иддаи ин гуна занон се моҳ аст. Худованд мефармояд: «Заноне, ки аз иддати моҳона ноумед ҳастанд ва ҳамчунин заноне, ки ҳанӯз одати моҳонаро надидаанд, агар дар бораи ҳукми эшон ба шак афтодед, бидонанд, ки иддаи онон се моҳ аст» (Талоқ, 4).

Заноне, ки ба синни булуғ расидаанд, вале одати моҳона надоранд. баробари насси ин оят ҳукми занонро дорад, ки синнашон боло рафта ва одати моҳонаро аз даст додаанд ва иддаи онон ҳам се моҳ аст. Қобили зикр аст заноне, ки қабл аз духул ва наздикӣ талоқ дода мешаванд, ба ҳеч вачҳ идда надоранд. Чун Худованд мефармояд: «Эй имондорон! Ҳар гоҳ бо занони имондор издивоҷ кардед ва пеш аз наздикӣ ва ҳамбистарӣ бо эшон ононро талоқ додед, барои шумо иддае бар онон нест, то ҳисоби онро ниғаҳ доред. Эшонро аз ҳадя ва бахшиши муносибе баҳраманд созед ва ба шеваи мӯҳтарамона ва писандида ононро озод созед» (Аҳзоб, 49).

Замони идда баъд аз иҷрои талоқ шуруъ мешавад, ҳамин ки талоқ воқеъ шуд, зан дар идда қарор мегирад ва зану шавҳар дар муддати иддаи раҷъӣ дар як манзил бо ҳам зиндагӣ мекунанд ва мард ба таъмини нафақаи зан дар муддати идда бояд идома диҳад, ҳақ надорад зани талоқшуда (бо талоқи раҷъӣ) худро аз манзил берун кунанд, магар дар ҳолате, ки аз худ бадахлоқӣ ва бадрафаторӣ нишон диҳад. Дар ин маврид Худованд мефармояд: «Эй Пайғамбар, вақте хостед занонро талоқ диҳед, ононро дар вақти фаро расидани идда (яъне, оғози пок шудани зан аз одати моҳонае, ки шавҳараш дар он покӣ бо ӯ наздикӣ накардааст), талоқ диҳед ва ҳисоби иддаро ниғаҳ доред ва аз азоби Худо, ки Парвардигори шумо аст, битарсед ва парҳезгорӣ кунед. Занонро баъд аз талоқ дар муддати идда аз хонаҳояшон берун накунед ва занон ҳам набояд

то поёни иддашон аз манозили шавҳаронашон берун раванд, магар ин ки занон кори зиштро ошкоро (монанди зино ва фаҳошӣ ва носозгории тоқатфарсо бо шавҳар ва афроди хонавода) аз худ нишон диҳанд» (Талок, 1).

Ин ояти шарифа дорои ҳадафу фалсафаи ошкоре аст, ки иборат аз идомаи равобити заносӯӣ аст. Бо боқӣ мондани зан дар манзили шавҳар дар муддати идда ба тарафайн фурсат дода мешавад, то диққат кунанд равобити завҷияти худро мучаддадан таҳким бахшанд ва ихтилофу носозгорию канор бигузоранд. Дар ин муддат, ки зан дар хонаи шавҳар боқӣ аст, модоме ки умеде ба созиш ва меҳру муҳаббати онон бо ҳам вучуд дошта бошад, дар ин фурсат аз он истифода хоҳанд кард, аз карда пушаймон мешаванд ва равобити худро бо эҷоди меҳру муҳаббат таҳким менамоянд.

Идда дорои аҳкоми бешуморе аст. Муҳимтарини онҳо ин аст, ки муддати замоне, ки зан дар идда қарор дорад, хостгории ӯ бар дигарон ҳаром аст ва то муддати идда боқӣ бошад, бар зан воҷиб аст аз манзили шавҳараш берун наояд, магар барои корҳои бисёр зарурӣ, чун ниёз ба берун омадан надорад ва касе ҳаст, ки нафақаи ӯро таъмин кунад. Албатта, ин дар сурате аст, ки идда ба хотири талок бошад. Дар ин сурат зиннату ороиш ва муқаддамоту мусталзимоти он бар зан ҳаром нест, зеро ин амр боиси ташвиқ ва тасреъ дар бозгашт ба зиндагии заносӯӣ онон мешавад. Агар идда ба хотири ғавти шавҳар бошад, боз зан иҷозат надорад (магар ба хотири зарурати бисёр шадид) аз манзил хориҷ шавад ва чун дар ҳолати азо қарор дорад, ороишу зиннат ва дигари чизҳо аз ин қабил низ бар ӯ ҳаром аст.

Қарор додани идда бар зани талокгашта ва шавҳармурда аз ҷониби Ислому муштамил бар ҳикматҳо ва фалсафаҳои зиёде аст. Аз ҷумла, Ислому алоқаманд аст, ки ақди издивоҷ муҳкаму устувор барои ҳамеша боқӣ бошад, аммо ҳар гоҳ дар асари омилҳо ин ақд ба василаи талок гусехта шавад, идда ба унвони омили пайванддиҳанда дар байни завҷайн боқӣ мемонад. Ин ба шавҳар имкон медиҳад, ки дар ин фосила ба таҳкими мучаддади робитаи заносӯӣ иқдом кунад ва идда муддати замоне аст кофӣ барои баҳсу баррасӣ ва тафаккуру

тасмимгирӣ дар ин бора. Яке дигар аз фалсафаҳои идда ин аст, ки дар муддати идда зан ҳомила аст ё не маълум мегардад. Аз ин рӯ, ба василаи идда аз ихтилоти насабҳо ҷилавгирӣ ба амал меояд.

Риояи идда барои ғавти шавҳар ба маънои азодорӣ ва сӯтвории зан барои аз даст додани шавҳараш мебошад. Аз даст додани шавҳар зарбаи бисёр шадиду ҳавлноке барои ҳамсар ба ҳисоб меояд. Зан ёру ёвар, ҳамкору ғамхор ва раиси хонаводаи худро аз даст медиҳад, ҳуқуқи заносӣ ва ишқу алоқае, ки дар байни онон ба вучуд омада, эҷоб менамояд, ки зан он андоза вафо дошта бошад, ки то муддати замоне баъд аз марги шавҳар дар ҳолати азо қарор гирад ва аз издивоҷу худнамоӣ дурӣ кунад.

ҲУҚУҚИ ШАХСИИ ЗАН

Бидуни шак, қонуни Ислом аз қонунҳои ҷадид, ки зану мардро дар эътои ҳуқуқ баробар донистанд, комилтар ва мутараққитар ва пешқадамтар аст. Шариати Ислом зану мардро дар ҳаққи моликияти сарпарастӣ ва дахлу тасарруф дар амволи худ мусовӣ ва яксон қарор дода, ҳар гоҳ зан ба синни издивоҷ расид ва дорои шууру идрок шуд, ҳақ дорад мустақиману мустақилан тамоми дахлу тасарруфоти мумкинаро нисбат ба сарвату дороии худ, чи ба сурати қавлӣ ва чи ба сурати феълу амал анҷом дода, ба тамоми муомилоти мутадовила иқдом намояд. Амволашро бифурӯшад, амволи дигареро бихарад, иҷора кунад ва ба иҷора бидиҳад, раҳн кунад, қарз бидиҳаду қарз бигирад, вадиат бигузораду ҳадя бидиҳад, ҳиба намояд, васият бикунад, васии дигарон бишавад, касеро дар тасарруфоти мулкаш вакили худ қарор диҳад ё вакили дигарон бошад. Ислом иҷозат намедиҳад, ки падар ё шавҳари зан ва ё ҳар каси дигаре бе ризоияти комили ӯ дар амволаш ҳеҷ гуна дахлате дошта бошанд. Ин тарзи шаъни ҳуқуқи зан дар Ислом дар ҷаҳондаҳ қарн пеш аст, вале беҳтар аст нигоҳе ба вазъи ҳуқуқи зан аврупоӣ ҳам андохта шавад.

Ағлаби кишварҳои аврупоӣ ба ҳангоми издивоҷ молу сарвати занро ба қайди моликияти шавҳар дармеоваранд. Дар Инглистон аз назари қонуни умумӣ ва қуллӣ зану шавҳар ба ҳангоми издивоҷ ба сурати як нафар ва як шахс дармеоянд. Зан ҳақ надорад ба танҳои

чизеро молик шаваду аҳду паймону муомилаеро анҷом диҳад ва мутааҳҳид ба чизе шавад. Сипас, дар қонуни соли 1882 мелодӣ омадааст, ки зани шавҳардор ҳаққи моликият дорад ва илова ҳуқуқҳои дигареро ҳам ба ӯ дод, ки қаблан дорои чунин ҳуқуқҳо набуд. Ба мӯҷиби ин қонун зан худ масъули таахҳудот ва илтизомоти худ ба андозаи дороии шахсии худ шинохта мешуд. Ин қонун шавҳарро аз натоиҷе, ки аз тасарруфоти занаш ба вучуд меояд, мубарро надониста аст ва бо талабкору муддаӣ иҷозат додааст, ки барои ба даст овардани талаби худ ба худ завҷа ё зану шавҳар ҳар ду муроҷиат кунад, ҳар гоҳ завҷа дорои сарвате набошад, ки талабкор битавонад, талаби худро аз он ҳосил намояд, метавонад ба шавҳараш муроҷиат кунад, ба хотири ин ки мард масъули тасарруфот ва корҳои занаш мебошад.

Аммо дар мавриди ҳуқуқи зан дар Фаронса бояд гуфт, ки дар маҷаллаи махсуси масоили ҳуқуқӣ ва қонунии Фаронса, 20 феввали соли 1938 чунин омадааст: Зане, ки шавҳар дошта бошад, қонунан иҷозати иқдом ба ин корҳоро надорад:

1. Имзои авроқи молӣ ва чек, магар ба иҷозати қозӣ;
2. Боз кардани суратҳисоби ҷорӣ дар ҳеч бонке, магар ба иҷозати қозӣ;
3. Имзои ҳеч гуна санад ва муомилоти молӣ, магар ба иҷозати қозӣ;
4. Ҳақ надорад мустақиман саҳмулирсро дарёфт намояд, магар ба иҷозати қозӣ.

Бинобар ин, метавон гуфт, дар ҳоле ки озодӣ ва доштани ҳаққи тасарруф ва даҳолат дар молу дорой барои зан ба унвони демократия ва озодӣ дар қарни бистум ба шумор меояд, бояд занони мусулмон ифтихор кунанд, ки ин озодию демократияро аз ҷаҳордаҳ қарн пеш ва дар қарни шашуми мелодӣ ба даст овардаанд. Исломи дар байни зану мард дар тасарруф дар моли шахсӣ ва махсус ба худ мусовот барқарор кардааст, вале дар тақсими саҳмулирс дар байни онон тафовут гузошта ва саҳми мардро ду баробари саҳми зан қарор додааст. Ин тафовут ҳам ба хотири риояи адолат ва ҳикмату

фалсафае бисёр қобили қабул аст, зеро масъулияти таъмини зиндагӣ ва идораи умур марбут ба зиндагии хонавода аз лиҳози моддӣ ва ғайри моддӣ ба ўҳдаи мард аст. Ислом мардро мукаллаф сохта, то сангинии бори хонаводаро ба дӯш бикашад ва ниёзмандиҳои онро бартараф созад, ба хилофи зан, ки аҳкоми ҳеҷ як аз ин масъулиятҳоро ба ў вогузор накардааст, ҳатто таҳияи нафақаи нафси худаш ҳам ба ўҳдаи ў нест. Замоне, ки ҳанӯз издивоҷ накардааст, бар сарпарасту бародар ва хешовандони ў воҷиб аст зиндагии ўро таъмин намоянд ва баъд аз издивоҷ нафақа бар ўҳдаи шавҳар мебошад ва фарқе намекунад зан шахсан фақир бошад ва қудрати таҳияи нафақаи худро надошта бошад, ё сарватманд буда иститоати таъмини зиндагии худро дошта бошад, дар ҳар ду сурат нафақаи ў бар шавҳараш воҷиб аст. Агар зане шавҳар ва хешовандони бузург надошта бошад, нафақааш бар байтулмол воҷиб аст. Зан ба таъмини нафақаи бачаҳояш маҷбур нест, балки ба ўҳдаи падари бачаҳо аст ва агар падар надошта бошанд, ба ўҳдаи хешони наздики падарашон мебошад.

Бинобар ин, Ислом, ки шариат ва қонуни одилонаеро бо худ овардааст, барои ҷуброни ҳазинаҳои изофӣ ва масъулиятҳое, ки ба ҳукми табиат ба ўҳдаи мард аст, саҳмулirsi ўро ду баробар таъйин кардааст, то дар байни онон мувозинат ва таодул барқарор шавад ва ба мардон ҳам, ки масъулиятҳои сангинии хонаводагӣ ва иҷтимоиро ба ўҳда доранд, зулму ноадолатие нашавад.

ЭЪТИРОФ ВА ГУВОҶИИ ЯКЕ АЗ ДОНИШМАНДОНИ ҒАРБ БА ҲУҚУҚИ ЗАН ДАР ИСЛОМ

Мавзӯи мақоми зан дар Исломо бо баёни эътироф ва шаҳодати доктор Густав Лубун дар мавриди арзиш ва мақоми зан дар Ислом ба поён мерасонем, ки мегӯяд: «Ҳар гоҳ бихоҳем дараҷаи таъсири Қуръон дар тағйири авзои зан ва боло бурдани мақоми ў дар иҷтимоъ бидонем, бар мо воҷиб аст, ки авзоъ ва аҳволи ўро дар даврони шукуфоии ҳукумати Ислом мавриди тавачҷӯҳ қарор диҳем. Муаррихон нақд кардаанд, ки қонони мусулмон дорои ҳамон манзалату мақом ва арзише ҳастанд, ки хоҳаронашон дар Аврупо ба

тозагӣ онро ба даст овардаанд ва дар воқеъ, онро аз арабҳои наҷиби шариф ва дорои одатҳои писандидаи Андалус иқтибос ва касб кардаанд, ки ин мавзӯро дар фасли пеш баён кардем. Ба ростӣ, аврупоиён усули мардонагӣ ва он чиро, ки боиси эҳтиром ва арзиши зан буд, аз арабҳо ёд гирифтанд. Ин дини Ислом буд, ки ба фарёди инсон расид ва ӯро аз дарки асфал ва чоҳи зиллату бадбахтӣ берун овард ва ба болотарин мақом расонид, на насроният.

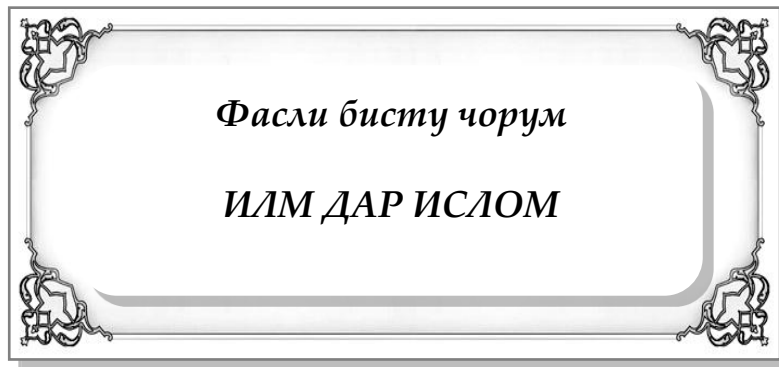
Шумо агар шеваи рафтори умаро ва мақомоти боло ва моликони бузурги насрониро дар асрҳои миёна мавриди мулоҳиза қарор диҳед, мебинед, ки ҳеҷ гуна эҳтироме барои зан қоил набуданд ва ҳар гоҳ китобҳои таърихии он давронро varaқ бизанед, мутаваҷҷеҳ мешавед, ки моликони бузурги насронӣ қабл аз ин, ки рафтору ахлоқи писандида нисбат ба занонро аз арабҳо биёмӯзанд, дар ниҳоятти хушунат ва бераҳмӣ бо онон рафтор мекарданд».¹

Доктор Густав Лубун дар идомаи суҳанонаш мегӯяд: «Мутаассифона, шӯълаи тамаддуни араб пас аз ин ки ғайри арабҳо ба ҷойи эшон нишастанд ва худро вориси араб муаррифӣ карданд, ба хомӯшӣ гароид, махсусан дар даврони ҳукумати туркҳо арзиши зан бисёр поён омад. Дар ҷойи дигар собит мекунем, ки бо вучуди ин таназул ҳанӯз вазъи мавҷуди занони мусулмон аз вазъи хоҳаронашон дар Аврупо беҳтар аст».

Бо таваҷҷӯҳ ба маротиби фавқ маълум мегардад, ки поён овардани арзиш ва мақоми зани мусулмон ба хилофи дастури Ислом ва Қуръон будааст ва ҳаргиз Қуръон онро таназул надодааст. Боз тақрор мекунем, Ислом, ки боиси боло рафтани арзиши зан ба наҳви бисёр ҷашмгире будааст, ҳаргиз онро поён намеоварад. Ин танҳо мо нестем, ки аввалин бор ба ин ҳақиқат эътироф менамоем, балки қабл аз мо Кусон Дурисфол ва Мисйу Борталми Ҳилар низ ин воқеиятро эълон намудаанд.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммад ва олиҳи ва асҳобиҳи аҷмаин.

¹ Тамаддуни Ғарб. с. 429. Таҷумаи устод Муҳаммад Одили Зуъайтар.

1. Тазодду муборизаи илм ва дин дар Аврупо. 2. Арзиш ва мақоми илм дар Ислом. 3. Ислом дини далел ва бурҳон аст. 4. Ислом дини яқин аст на гумон. 5. Ислом душмани тақлид аст. 6. Ислом мардумро даъват мекунад, то беҳтаринҳоро бипазиранд. 7. Мақоми ақл дар Ислом. 8. Чаҳон дорои қонунмандиҳо ва низомҳои собит аст. 9. Мақом ва арзиши таҷрибаҳо ва мушоҳидот. 10. Илме, ки Ислом мардумро ба он даъват мекунад. 11. Эътироф ва гувоҳии бархе аз донишмандони Ғарб дар бораи тамаддуни Ислом.

Дар қарни гузашта дар байни аврупоиён тӯҳмати бисёр нораво шоеъ буд, ки Ислом бо озодии фикру баён душманӣ дорад ва тамоми наҳзатҳои илмиро сарқӯб мекунад ва бо илму фалсафа дар мубориза мебошад. Аз муҳимтарин тарафдорони ин тӯҳмат ва ифтиро олими фаронсавӣ Эрнест Ринон аст, ки дар китоби худ бо номи «Ислом ва илм» муртакиби ин хиёнат шудааст.

Мо дар ин баҳс дар партави Қуръон ва гувоҳии таърих бар ин тӯҳмат ҷавоб медиҳем ва ботилу нораво будани онро собит менамоем ва маълум мекунем, ки душманони Ислом ба қасди адоват бо ҳақ амдан ба чунин хиёнатҳое даст мезананд.

ТАЗОД ВА МУБОРИЗАИ ИЛМУ ДИН ДАР АВРУПО

Дар ҳақиқат, қасоне, ки бо илм ба мубориза бархостаанд, миллатҳои ғайримусулмон ҳастанд, на муслмонҳо. Муаррихон иттифоқи назар доранд, ки дар асрҳои миёна уламо ва донишмандони улуми ҷадид аз дасти уламои дин дар Аврупо заҷрҳо

ва шиканҷаҳое бисёре мекашиданд ва монанди душман бо онон рафтору бархӯрд мекарданд ва додгоҳҳои махсусе барои муҳокимаи донишмандон ба ҷурми ин ки бо назари калисо ва поп ба муҳолифат пардохтаанд, ташкил мегардид. Ҳар гоҳ дар ин додгоҳҳо чунин хилофе бар донишманде собит мешуд, аз ӯ меخواستанд аз гуноҳи худ тавба кунад ва замонату васиқа аз ӯ мегирифтанд, ки бори дигар муртакиби чунин гуноҳе нашавад ва агар касе бори дувум ба чунин ҷурме муттаҳам мешуд, ӯро зинда дар оташ месӯхтанд ва ё аз ҷойи баланде ба поён мепартофтанд. Дар тайи даврони асрҳои миёна шумори зиёде аз уламо, донишмандон, нобиғаҳо ва ашхоси ғаъл ва бошахсият бо ин гуна иттиҳомоти беасос аз дасти додгоҳҳои калисо ба ҳалокат расиданд.

Авзоъ ба ҳамин ҳолат боқӣ монда, то ин ки қудрати калисо ба воситаи ихтилоф ва дудастигии азиме, ки бо пайдоиши мазҳаби протестантӣ ба вуқӯъ пайваст, тамоман заиф гардид. Тамоми мамлакатҳои аврупоӣ ба мазҳаби протестантӣ рӯй оварданд ва мазҳаби протестантӣ низ ба манзури ҷалби тавачҷӯҳи мардум заминаро барои рушди ақлу фикр фароҳам кард ва саранҷом дар Аврупо илм бар дин пирӯз шуд, вале дар натиҷаи фишорҳои норавое, ки аз ҷониби раҳбарони дин ба аҳли илм расида буд, аксари афроде, ки тарафдори илм буданд, танҳо ба интиқомгирӣ аз риҷоли дин қаноат намекарданд, балки худӣ динро низ мавриди ҳамла қарор медоданд ва бо таълифи китобҳои бар зидди дин онро ба боди интиқод мегирифтанд ва усулу пояҳои онро сусту заиф нишон медоданд. Гумон мекарданд, ки дин аз ҷониби Худо нест, балки аз мавҳумоти одамони ибтидоӣ аст ва аз ҳар фурсате, ки даст меод, барои костан аз эҳтиром ва арзиши дин ҳадди аксари истифодаро мекарданд. Кор ба ҷое расида буд, ки мардум ба шиддат аз дин фирор мекарданд ва дар байни ҳар гурӯҳ ва ҷамоате куфру илҳод ривож ёфта буд, то ҷое ки тамассук ба дин ва эълони диндорӣ далел ва нишонаи ҷаҳлу ноогоҳӣ ба ҳисоб меомад.

Дар ин ҷо намунае аз ҳамла ба дин ба баҳонаи озодии фикрро аз «Доируту-л-маориф»-и Лорус – қарни нуздаҳум таҳти унвони калимаи **дин**, ки аз раҳбарони динӣ суҳан мегӯяд, нақл мекунем, то дараҷаи зиддияти илму динро дар Аврупо бишиносем: “Агар мо ба

раҳбарони калисо бигӯем: завқу эҳсоси башарӣ тақозо мекунад, танҳо ба чизҳое бовару эътиқод дошта бошад, ки дарк ва тааққули онҳо барои инсон мумкин аст, онон дар ҷавоб мегӯянд: Не, не, ҳақ надоред, пас ин раҳбарони динӣ дар талошанд, нури ақли инсонро хомӯш созанд, дар ҳоле ки бо ин нур метавон байни хайру шар ва хубию бадӣ ва адолату зулму аз ҳам ҷудо намуд. Онон ин талошро ба ҷое расониданд, ки ақдро кӯру хомӯш сохтанд ва нури идрокро аз он салб карданд ва ба ҷое расиданд, ки мӯъҷизотро ба сурати амри оддӣ дароварда ва ба мардум сиёхро сафед нишон медоданд ва разолату пастиро ба унвони иззату фазилат ҷилвагар месохтанд. Ҳар рӯз дин мардумро ба итоату ибодат ва фармонбардорӣ даъват мекунад, агар аз раҳбарони калисо пурсида шавад, аз чӣ касе итоат кунем, оё метавонем аз ақли худ пайравӣ намоем, зеро танҳо ақл аст аз муқаддамот ва усуре, ки барои ҳама собит аст, натиҷаро ба даст меоварад? Дар ҷавоб мегӯянд: “Не, не, бояд шумо итоат кунед ва гунгу кӯр бошед ва тақлид намоед”.

АРЗИШ ВА МАҚОМИ ДИН ДАР ИСЛОМ

Ислом бо иноят ва тавачҷӯҳи хосе, ки ба фарогирии илм дорад, пайравони худро ба он тарғибу ташвиқ менамояд ва пешрафту тараққӣ ва такомулро бар мусулмонон вочиб гардонидааст, зеро шахсияти инсонӣ дорои каромат нахоҳад буд, магар пас аз он ки ба фазилати илму дониш ораста шавад. Худованд дар ташвиқи мӯъминон ба касби илм мефармояд:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ [الزمر: 9]

«Оё касоне, ки ақли илманд ва медонанд бо касоне, ки ҷоҳиланд ва намедонанд, баробаранд? Танҳо касоне, ки дорои ақли солим ҳастанд, мутазаққир ва пандпазиранд» (Зумар, 9).

Ин ояти карима ба арзиш ва мақоми илм ишора мекунад ва олимонро бар ҷоҳилон тарҷеҳ медиҳад ва мақоми олимонро ба ҳеҷ ваҷҳ бо ҷоҳилон яксон ва баробар намедонад. Он гоҳ пандпазириро махсуси инсонҳои оқил менамояд. Тардиде нест, ки муҳимтарин поя ва ниғаҳдорандаи ақл илм аст.

Сипас мебинам, ки Қуръон дар ояти дигаре бо сароҳат эълон медорад, ки уламо дорои дараҷот ва имтиёзоти махсусе ҳастанд ва мефармояд: **«Худованд мақому дараҷоти мӯъминон ва касоне, ки ба онон илм бахшида шудааст, боло мебарад»** (*Муҷодала, 11*).

Худованд ба эътироф ва гувоҳии аҳли илм бар ваҳдонияти худ истинод намуда ва онро мӯътабар донистааст ва мефармояд: **«Худованд гувоҳӣ медиҳад, ки ҷуз ӯ маъбудӣ барҳаққе нест. Фариштагон ва аҳли илм низ гувоҳӣ медиҳанд, ки ҷуз ӯ ҳеҷ маъбудӣ барҳаққе нест ва дар миёни бандагонаш ба додгарию адолат рафтор мекунад»** (*Оли Имрон, 18*).

Чӣ эҳтироме барои соҳибони илму дониш аз ин болотар аст, ки Худованд шаҳодати ононро то ҷое мӯътабар донистааст, ки онро дар радифи шаҳодати худ ва фариштагон зикр кардааст. Баръакс, мебинем, ки Қуръони карим ба тавре дар бораи одами ҷоҳил суҳан мегӯяд ва сифоте барои онон собит мекунад, ки ҳеҷ инсонӣ бошууре ба доштани ин сифот розӣ нест ва мефармояд: **«Ба ин шева Худованд қалби касонеро, ки намедонанд ва ҷоҳил ҳастанд, мӯҳр мекунад»** (*Рум, 59*).

Яъне, касоне, ки ҷоҳиланд ва дар роҳи фасод пеш мераванд, Худованд ба василаи гуноҳшон қалбашонро торик мекунад ва қудрати дарки ҳақиқатро аз даст медиҳанд ва монанди сандуқи мӯҳршудае, ки чизе ба он роҳ надорад, мӯҳр мешавад ва ҳақиқат ба он ҷо роҳ намеёбад. Худованд ба манзури ин ки уламо ба илми худ мағрур нашаванд ва ҳамеша дар талаби касби илм бошанд ва худро омодаи пазириши интиқоди мунтақидон кунанд, мефармояд: **«Болотар аз ҳар соҳиби илм ва донише олими дигаре вучуд надорад»** (*Юсуф, 76*).

Яъне, илм ҳадду марзи мушаххас надорад. Қуръони карим аз мусулмонон мехоҳад, ки ба касби илм эҳтимом варзанд, то ононро ба мақоме бирасонад, ки дар ҳар масъалаи моддӣ ва маънавӣ ҳарфи дурусту ниҳой аз они эшон бошад ва мефармояд:

﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ [طه: ١١٤]

«Бигӯ, Парвардигоро, бар илмам бияфзо» (*Тоҳо, 114*).

Ислом дар даъват ба илм танҳо ба инҳо қаноат накардааст, балки барои пешгирӣ аз карахтии фикрӣ ва таҳаччури ақлӣ ва муқаддаснамой чанд аслу қоидаеро вазъ намудааст, ки мо ба баёни шуморе аз онҳо мепардозем.

ИСЛОМ ДИНИ ДАЛЕЛ ВА БУРҲОН АСТ

Мо медонем, ки илм то далелу бурҳони қатъӣ ва равшане надошта бошад, намегӯяд фалон чиз ҳақ аст. Қонуни Ислом ҳам ҳамин тавр аст. Қуръон дастур медиҳад, ки инсон набояд чизеро ба унвони ҳақ бипазирад, магар ин ки далелу бурҳони қотеъе бар ҳаққонияти он дошта бошад ва мефармояд: **«Ва гӯянд чуз касе, ки яҳудӣ ё масеҳӣ бошад, ҳаргиз каси дигаре дохили биҳишт нахоҳад шуд, вале ин танҳо орзуи «пучу ботили эшон аст». Бигӯ, агар воқеан, рост мегӯед, далелу бурҳони қотеъро барои ин иддаои худ нишон диҳед»** (Бақара, 111).

Ислом эълон менамояд, ки имон ва эътиқод ба ҳар чиз бояд аз рӯйи далели қотеъ ва равшан бошад ва имон бе бурҳони қотеъ мавриди қабул нест. Бинобар ин, касоне, ки танҳо аз рӯйи тақлиди дигарон ба чизе эътиқод пайдо менамоянд ва онро шарикӣ Парвардигор қарор медиҳанд, Худованди мутаол ононро бар ин имони бедалел мавриди бозхост ва мучозот қарор медиҳад ва мефармояд: **«Ҳар кас, ки бо Худо маъбудӣ дигареро ба фарёд хонад, ки ҳеч далелу бурҳоне бар ин амр надорад, ҳисоби ӯ танҳо бо Худо аст ва яқинан, кофирон растагор намегарданд»** (Мӯъминун, 117).

Дар ояти дигаре мебинем, ки Худованд ба манзури исботи аҷзу нотавонии кофирон аз эшон дархост мекунад то бурҳону далели қотеъе бар ҳаққонияти чизҳое, ки маъбудӣ худ қарор додаанд, пешкаш намояд ва вақте наметавонанд далеле иқома кунанд, бояд аз куфру ширк дурӣ чӯянд ва мефармояд: **«(Оё маъбудони дурӯғини шумо беҳтаранд) ё касе, ки офариниширо оғоз мекунад, сипас онро баргашт медиҳад ва касе, ки шуморо аз осмону замин рӯзӣ ато мекунад. Бигӯ, далелу бурҳони худро нишон диҳед, агар рост мегӯед»** (Намл, 66).

Ин оятҳо ба мо нишон медиҳанд, ки ҳар кас иддаое дошта бошад, бояд бар сихати он далелу бурҳон иқома кунад ва бар касоне, ки чунин иддаоеро мешунаванд, низ вочиб аст, ки аз муддаиён бихоҳанд, то далели худро ироа кунанд.

ИСЛОМ ДИНИ ЯҚИН АСТ, НА ЗАНН (ГУМОН)

Илм инсонро ба таври кулӣ аз қабули мавзӯе, ки ба он яқин надорад, барҳазар медорад ва иҷозатт намедиҳад, ки масоили занниро (гумониро) ба ҷойи масоили яқинӣ бипазирад. Илм дараҷаи қатъият ва яқини худро дар бораи ҳар мавзӯъ бо андозаи қудрату қотеияти далели он марбут медорад. Ҳар андоза қотеияти далел бештар бошад, мавзӯъ қатъитар ва яқинтар аст ва агар далели қатъие вучуд надошта бошад, мавзӯъ заннӣ (гумонӣ) аст.

Ин чудосозии илм дар мавриди арзиши ҳаққу занн ҳамгому ҳамоҳанг бо дастуроти Қуръон аст, ки ба мӯъминон фармон медиҳад, ки ба кулӣ аз занну ҳаёлот парҳез кунанд ва пайравӣ аз гумонҳою ҳаёлотро боиси гумроҳии мардум ва ба фасод рафтани ақоиди онон медонад ва мефармояд: «**Аксари мардуми рӯйи замин тавре ҳастанд, ки агар аз эшон табиат кунӣ, туро аз роҳи Худо гумроҳ месозанд, чаро ки онон ҷуз аз занну ваҳм пайравӣ намекунанд ва ҷуз дурӯғгӯён чизе дигаре нестанд**» (*Анъом, 116*).

Боз Худованд дар ин бора мефармояд:

﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾﴾ [يونس :

[36]

«Аксари онон ҷуз аз гумону ваҳм аз чизи яқинӣ пайравӣ намекунанд ва бешак, занн инсонро ба ҳеҷ вачҳ аз Ҳақ бениёз намекунад» (*Юнус, 36*).

Ин оят мефармояд, ки аксари мардум дар ақоиди худ ҷуз занн (гумон) аз чизи дигаре пайравӣ намекунанд ва занн ҳам тасавуру ҳаёле аст бедалелу мадрак, ки боиси саргаштагию гумроҳӣ ва расидан ба ақидаи ботил мегардад. Занн ҳеҷ гоҳ наметавонад ба ҷойи

яқин ва ҳақ, ки имони дурусту саҳеҳ бояд бар асоси он поягузорӣ шавад, қарор гирад.

Қуръон ба мӯъминон фармон медиҳад, то бар илму яқин эътимод ва така дошта бошанд ва касонеро, ки ба дунболи занну ваҳм саргардонанд, мавриди сарзаниш ва беарзишӣ қарор медиҳаду мефармояд: **«Балки золимон аз ҳавою ҳаваси худ бе доштани илму яқин пайравӣ мекунанд»** (Рум, 29).

Аз тарафи дигар, мебинем, ки Қуръони карим касонеро, ки мӯътақид ба вучуди Худо нестанд, танбеҳу маломат менамояд ва мефармояд: **“Касоне, ки ба вучуди Худо мӯътақид нестанд, мегӯянд: ҷуз ҳаёту зиндагии дунё ҳаёту зиндагии дигар вучуд надорад, (бархе аз) мо мемирем ва бархе зинда мемонем ва ба ҷуз даҳру замона ва табиат касе моро ба ҳалокат намерасонад. (Худованд дар радди онон мефармояд:) Ҳеч илм ва далеле ба ин иддао надоранд ва танҳо аз занну ваҳм пайравӣ менамоянд”**. (Ҷосия, 24).

Ва боз мефармояд: **«Пайравӣ накун аз суханоне, ки ба онҳо илми яқинӣ надорӣ, чаро ки инсон дар рӯзи охират аз он чи мешунавад, ё мебинад, ё ҳифз менамояд ва ба онҳо илм надорад, мавриди суолу бозхост қарор мегирад»** (Исро, 36).

Бинобар ин, бар асоси насси оятҳое, ки зикр кардем, маълум мегардад, ки ҳикмати Қуръон бар илме, ки собиту яқин бошад, устувор аст ва монанди фалсафаҳое, ки пеш аз Ислому буданд, мисли фалсафаи юнонӣ, ки бар асоси занн ва ҳаёли маҳз қарор доранд, намебошад. Ҳикмати Ислому ҳикмати ҷадида аст, ки танҳо дар қарни нуздаҳум буд, ки уламо тавонистанд таҳти унвони фалсафа вазъе, ки аз ҷадидтарин фалсафаҳо дар ҷаҳон ва пурнуфузтарини онҳо бар ақл аст, даст ёбанд, зеро мардум аз фалсафаҳои заннӣ ва ҳаёли ба сутӯҳ омада буданд. Аксари пояҳои заннии ин фалсафаҳо мӯҷиб мешуд, ки аҳкоми ҳаёли бар онҳо бино шавад ва ин амр мардумро ба бераҳаҳо мекашонид ва мӯҷиби ихтилофҳои фаровон мегардид.

Албатта, тамоми аҳком ва андешаҳои фалсафаи вазъии ҷадид бар далоили қатъӣ ва ҳиссӣ устувор аст, ки гузашти замон дар он

халале ворид намеоварад, ҳамчуноне, ки асоси ҳикмати Қуръон илми яқин ва далели ҳисси аст, ки гузашти замон онро дигаргун нахоҳад кард.

ИСЛОМ ДУШМАНИ ТАҚЛИД АСТ

Илм душмани тақлид ва пайравии бедалел аз гуфтаҳо ва ақоиду назариёти дигарон аст ва иҷозат намедихад, модоме далели қонёқунандае набошад, аз ҳеҷ кас кӯркӯрона табаият намуд. Илми ҷадид дар ин масъала бо илми қадим муҳолиф аст, чун дар замонҳои қадим, махсусан дар асрҳои миёна шеваи истидлоли аксари аврупоиён бар сӯхат ё адами сӯхати мавзӯе чунин буд. Чунончи собит мешуд, ки ин қазия мувофиқ ё муҳолифи раъйи фалон олим аст, танҳо ба назари ӯ қаноат мекарданд ва ба муҷарради нисбати амре ба яке аз донишмандон онро илм медонистанд. Масалан, вақте собит мешуд, ки Арасту дар бораи фалон мавзӯъ назаре додааст, дигар масъала қатъӣ мешуд ва бе ин ки дар бораи дурустӣ ва нодурустии назари Арасту таҳқиқе ба амал оваранд ва бигӯянд: Арасту далелаш чӣ будааст, онро ба унвони ҳуҷҷат ва бурҳони қотей мепазирuftанд. Аммо асоси кори илми ҷадид бар ҳуҷҷату бурҳон ва махсусот аст ва тақлиди бедалелро қабул надорад.

Ин амр, ки илм тақлиди кӯр-кӯроноро намепазирад, комилан бо Қуръон мувофиқ мебошад, чаро ки Қуръон касонеро, ки ба раъйи ақидае мечаспанд, албатта, на ба хоҳири далел ва ҳуҷҷати қатъӣ, ки доранд, балки ба ин хотир, ки ақидаю назари гузаштагон ва аҷдодашон мебошад, ба шиддат мавриди ҳамла қарор медихад ва мефармояд:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ كَانُوا آبَاءَهُمْ

لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ [المائدة: ١٠٤]

“Ҳангоме ки ба онон (касоне, ки аз ҳавои нафс пайравӣ мекунанд) гуфта шавад: биёед ба сӯйи он чи Худованд нозил карда ва он чи ки Пайғамбар (с) баён намудааст, баргардем, то ҳидоят ёбем, мегӯянд, чизе барои мо кофӣ ва мавриди қабул аст, ки падарону ниёғони худро бар он ёфтаем. Оё агар падарону

ниёгонашон чизеро надониста бошанд ва роҳ наёфта бошанд, боз ҳам чунин мегӯянд ва мекунанд?” (*Моида, 104*).

Ва боз мефармояд: «**Ҳангоме ки ба онон (кофирон) гуфта мешавад: аз он чи ки Худованд (бар Пайғамбар (с) нозил кардааст, дар посух мегӯянд: Балки мо аз он чи ки падарон ва ниёғони хешро бар он ёфтаем, пайравӣ мекунем. Оё агар падарону ниёгонашон чизеро нафаҳмида бошанд ва роҳ наёфта бошанд? (боз аз онон пайравӣ мекунанд). Мисолу намунаи касоне, ки куфр меварзанд (ба ҳангоме ки ба сӯйи Ҳақ даъват мешаванд ва чизе аз даъватро намефаҳаманд), монанди чӯпоне аст, ки гӯсфандонро садо бизанад, вале онҳо чуз сару садо чизеро аз садои чӯпон намешунаванд. Карону гунгон ва кӯронанд. Барои ҳамин, онҳо аз рӯйи хирад амал намекунанд ва аҳли дарк нестанд»** (*Бақара, 170-171*).

Ин ояти шарифа бо сароҳат эълон медорад, ки пайравии бедалелу ҳуҷҷати ақлӣ хислати кофирон аст ва ҳеч фарде мӯъмин ҳисоб намешавад, то ин ки исломро аз рӯйи илму яқин ва далел бишиносад ва баъд аз исботи он аз рӯйи далел имон оварад ва Ислом имони тақлидиро қабул надорад. Сипас ояти фавқ ҳоли кофирон ва касонеро, ки ононро ба сӯйи тавҳид даъват менамоянд, вале аз қабули он худдорӣ мекунанд, ба ҳоли чаҳорпоён ва чӯпоне ташбеҳ намудааст, ки ҳар андоза чӯпон бар онон фарёд бароварад ва ононро аз чизе манъ намояд, чуз садое, ки барои онон бемаъно аст, аз доду фарёди чӯпон чизе намефаҳманд, чаро ки кофирон аз шунидани даъвати Ҳақ каранд ва аз ҷавоб додан ба он гунганд ва аз дидани Ҳақ кӯранд ва қудрати дарки ҳақиқатро надоранд.

Қуръони карим мардумро аз тақлид барҳазар медорад ва ба онон иҷозат намедиҳад, ки кӯр-кӯрона ва бедалел аз раҳбарони динӣ ва рӯҳониён тақлид кунанд ва ба сароҳат мефармояд: “**Чӣ касоне, ки пайравӣ мекунанд ва чӣ касоне, ки аз онон пайравӣ мешавад, ҳар ду гурӯҳ дорои азоби яқсон ҳастанд, вақте бар ботил бошанд ва мефармояд: “(Дар он ҳангом ки қиёмат фаро мерасад, пайравони саргашта аз раҳбарони гумроҳкунанда мехоҳанд, ки растагорашон созанд ва) роҳбарон аз пайравони худ безорӣ мечӯянд** (ва нисбат

ба онон изҳори ношиносой ва бегонагӣ мекунанд) **ва азобро мушоҳида менамоянд ва равобит** (ва пайвандҳои дӯстонае, ки дар дунё дар миёнашон буд) **гусехта мегардад** (ва дасташон аз ҳама кӯтоҳ мешавад)". (Бақара, 166).

Ин оят мефармояд, ки раҳбарони гумроҳкунанда дар қиёмат аз пайравони худ безорӣ мечӯянд ва ҳар ду даста дар интизори азоб ба сар мебаранд ва равобиту алоқаи байни эшон ба кулӣ қатъ мешавад. Ин аст дастурот ва қавонини сарех ва равшани Ислому, ки дар ҳама ҷо бо тақлид мубориза менамояд ва мардумро ба пайравӣ аз ақлу далел ва бурҳон даъват мекунад.

ИСЛОМ МАРДУМРО ДАЪВАТ МЕКУНАД, ТО БЕҲТАРИНҲОРО БИПАЗИРАНД

Пас аз он ки Қуръон мусулмононро аз тақлиди кӯр-кӯрона ва бедалел аз обою аҷдод ва таслим бе чуну чаро дар баробари роҳбарони динӣ манъ менамояд, боз мардумро барҳазар медорад, ки танҳо як раъю назарро мавриди таваҷҷӯҳ қарор бидиҳанд ва дигар назариётро раҳо созанд, балки дастур медиҳад, то дар байни аъмолу афкор ва назарияҳо ба таҳқиқу баррасӣ бипардозанд ва бо санҷиши далоили онҳо беҳтарини онҳоро интихоб намоянд, на ин ки монанди аксари мардум, ки аввалин бор чизе ва ё назарияро аз шахси мавриди эътимоди худ мешунаванд ва ё дар китоби мӯътабаре мехонанд, ба он муҳкам мечаспанд ва ҳар назари дигаре, ки мухолифи он бошад, ба дур меандозанд ва бар гумроҳии худ боқӣ мемонанд ва роҳи начотро аз даст медиҳанд.

Интихоби беҳтаринҳо ҳаракати ҷадид ва навине аст дар заминаи ҳақдӯстӣ ва дурӣ аз таассуб ва ихлос нисбат ба ҳақоиқ, ки танҳо дар назди донишмандони қарни нуздаҳум ба камоли воқеии худ ноил гардид. Дар ин қарн уламо фаҳмиданд, ки имкон надорад тамоми ҳақоиқ мунҳасир ба як фалсафа ва мактаб бошад.

Аз ин рӯ, бар эшон вочиб аст то дар ҷустуҷӯи беҳтаринҳо дар ҳама фалсафаҳо бошанд ва як шева ва услуби баҳс ба танҳои ҳақ надорад иддао кунанд, ки метавонад мардумро ба ҳақоиқ бирасонад. Интихоби аслаҳ ва беҳтаринҳо асле аст, ки Қуръони карим аз ҷаҳордаҳ қарн пеш

мардумро ба он даъват карда мефармояд: «**Касоне, ки суханон (ва афкори дигаронро) мешунаванд ва аз беҳтарини онҳо пайравӣ мекунанд, онон ҳастанд, ки Худованд эшонро ба роҳи рост ҳидоят карда ва ба ростӣ, эшон дорои фаҳму шуури кофӣ мебошанд**» (Зумар, 18).

Ин оят мусулмононро иршоду роҳнамоӣ мекунад, то ба тамоми гуфтаҳо ва афкору назариёти дигарон гӯш фаро диҳанд ва таассуб нисбат ба назарияи ҳосе набояд монеи таҳқиқу баррасӣ ва тавачҷӯх ба дигар назариёт бошад. Инсони мӯъмин бояд ҳамаи онҳоро бишунавад ва ба баррасии онҳо бипардозад ва беҳтарин раъйро бипазирад. Дар ин оят Худованд касонеро, ки даст ба чунин коре мезананд, ба ҳидоятёфтагон аз ҷониби худ ва ба инсонҳое, ки дорои фаҳму шуури баланданд, тавсиф менамояд. Ин оят нишон медиҳад, ки Ислом усулу қавоиде барои пайравони худ вазъ кардааст, ки пешрафтатарин фалсафаҳо баъд аз қарнҳо тавониста ба онҳо бирасад.

МАҚОМИ АҚЛ ДАР ИСЛОМ

Яке аз асосҳои илмӣ ин аст, ки ақл дар тамоми умуре, ки ба инсон марбут аст, ба унвони довар ва қозӣ қарор мегирад. Албатта, манзур аз ақл ҳамон ақле аст, ки шароити фаҳму идроки саҳеҳро дошта бошад ва он қудратро дошта бошад, ки дар бораи мавзӯе, ки пеш меояд, ба шеваи дуруст қазоват кунад. Қуръони карим ҳам ақдро ба унвони довару қозӣ мешиносад ва касонеро, ки аз он истифода намекунанд, мавриди ҳамлаю интиқод қарор медиҳад. Мақоми ақл дар пешгоҳи Парвардигор ба андозае боло ва воло аст, ки тақрибан панҷоҳ бор калимаи ақл ва шоҳаҳои он ва калимаи **улудалбоб** ба маънои соҳиби ақл даҳ бор ва **улуннуҳо** боз ба ҳамин маъно як бор дар Қуръон зикр гардидааст ва ин амр нишондиҳандаи муҳимтарин эҳтимомии илоҳӣ ба ақл ва ашхоси оқил мебошад. Қуръон баён медорад, ки ақл аз неъматҳои бузурги илоҳӣ аст, Бинобар ин, лозим аст, ки дар корҳои марбут ба инсон ба кор гирифта шавад ва таслими ҳукму қазовати он гардад. Қуръон дар поёни оятҳои фаровоне

мефармояд: “Дар ин амр оятҳо ва мӯъҷизоте вучуд дорад барои касоне, ки аҳли дарку шуур ҳастанд”.

Ва ё мефармояд: “Ба ростӣ, оятҳою мӯъҷизоти худро барои касоне, ки ақлу шуур доранд ва масоилро дарк мекунанд, баён доштаем”.

Ва ё мефармояд: “Чаро дарк намекунанд ва ақл надоранд”.

Мебинем Қуръони карим аз касоне, ки ақдро ба қор намегиранд, интиқод мекунад ва эшонро ба шевае мавриди сарзаниш қарор медиҳад, ки ҳеҷ шевае дигар ба андозаи он муассир ва боздоранда нест ва мефармояд: «Бадтар аз ҳар чорпое ба назди Худованд касоне ҳастанд, ки аз шунидани ҳақ қаранд ва аз гуфтани ҳақ гунганд ва дарки ҳақоиқ намекунанд ва ақл надоранд» (Анфол, 22).

Ва ё мефармояд:

﴿أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ [الفرقان: ٤٤]

“Оё гумон мебарӣ, ки бештари онон (чунончи бояд) мешунаванд, ё мефаҳманд? (Ҳа, онон намешунаванд ва намефаҳманд) Онон ҳамчун чаҳорпоён ҳастанд, балки аз онҳо гумроҳтаранд”. (Фурқон, 44).

Ва Худованди мутаол бетаваҷҷӯҳӣ ба ақлу андеша ва баҳра нагирифтани аз ин неъматро боиси азоби охират қарор додааст ва мефармояд:

﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ [الملك: ١٠]

«Агар ба ҳақ гӯш медедем, ё фаҳму дарки ҳақоиқро медоштем, аз зумраи дӯзахиён намебудем» (Мулк, 10).

Ин оят таърифу тамчиди бузурге аст барои ақл. Ислом онро ба мақома расонидааст, ки боиси наҷоти соҳиби худ аз азоби охират муаррифӣ мегардад ва дар ҳақиқат, ҳеҷ дине чунин имтиёзеро ба ақл набахшидааст.

ҶАҲОН ДОРОИ ҚОНУНМАНДИҶО ВА НИЗОМИ СОБИТ АСТ

Яке аз усули илм куллият ва давоми ҳақоқиқ табиӣ аст. Вақте ҳаққоният амре ба далел собит шавад, ин амр барои ҳамеша ҳақ мебошад. Ва ин асл, ки илм худро пойбанди он медонанд, яке аз усули Қуръон аст ва мефармояд: «**Ҳаргиз дар суннат ва қонуни Худо дигаргунӣ нахоҳӣ ёфт**» (Фотир, 43).

Ва боз мефармояд: «**Ҳеҷ тағйире дар суннати Худо нест** (ва тамоми умур бар асоси низомҳои собите мебошад)» (Рум, 30).

Ин оятҳо бо сароҳат эълон медоранд, ки қавонини табиӣ собит ва тағйирнопазиранд ва суннати илоҳӣ то замоне ки аҷал ва мавъиди муқаррари онҳо намерасад, бе ҳеҷ тағйире собиту устувор боқӣ аст.

МАҚОМ ВА АРЗИШИ ТАҶРИБА ВА МУШОҶИДОТ

Равиши илмӣ дар таҳқиқот, хоҳ марбут ба улуми табиӣ, ҳаёт ва ё ҷомеа ва хоҳ марбут ба афлок бошад, фарқе намекунад, ин равиш бо мусалламоти мутлақа бо як назми фалсафии хос ва ё як назари махсус баҳсро шуруъ наменамояд ва бар аҳкоми содиргашта, аз рӯйи тааммулу тафаккури зеҳнӣ ва ё бар гуфтаҳои инсонҳои донишманд такя намешавад, балки бар таҷрибаю мушоҳидоте, ки қувваҳои идрок, бахусус гӯшу чашм дар он ба кор гирифта мешавад, такя мекунад, вале ба шарт ин ки ин таҷрибаҳо ва мушоҳидот бо васоили дақиқ монанди микроскопҳои бисёр қавӣ, ки қудрати нишон додани аҷсоми бисёр хурде, ки чашм ба танҳои қодир ба دیدани онҳо нест, тақвият шавад ва аз телескопҳо истифода шавад, ки ҷирмҳои осмонии бисёр дурро ба инсон наздик месозад, ки қаблан ба ҳеҷ вачҳ дида намешуданд.

Ин навъ мушоҳидоти дақиқ тариқа ва шевае аст, ки улуми табиӣ барои дастбӣ ба муқаддамоти саҳеҳ ва дуруст аз он истифода менамояд. Агар илм ин шеваро мавриди истифода қарор наредод, ба пешрафте ноил намешуд ва ба кашфи баъзе аз асрори офариниш муваффақ намегардид.

Албатта, мушоҳидае, ки илм онро ба унвони яке аз усули худ қарор додааст, як асли қуръонӣ низ мебошад, зеро оятҳои, ки фармон медиҳанд чашму гӯш ва ақл барои дарки ҳақоқиқ ба кор гирифта

шаванд, зиёд ҳастанд. Ибтидо оятҳоеро, ки бакоргирии чашму ақдро бо ҳам зикр мекунад, баён менамоем ва Худованд мефармояд: «(Эй Пайғамбар,) **бигӯ, ба сайру сафар дар замин бипардозед ва бо чашм мушоҳида кунед ва бо ақл ҳақоикро мавриди баррасӣ қарор диҳед ва бибинед Худованд чӣ гуна офариниширо оғоз кардааст**» (*Анкабут, 20*).

Ва дар бораи истифода аз гӯш бо ақл Худованд мефармояд: «**Оё дар замин ба сайру сафар напардохтаанд, то (аз мушоҳидаи осор ва вайронаҳои кохи ситамгарон) дилҳое дошта бошанд, ки ба онҳо ҳақоикро дарк кунанд ва гӯшҳое дошта бошанд, ки ба онҳо фармони Худоро бишунаванд, чаро ки ин чашмҳо нестанд, ки кӯр мешаванд, балки ин дилҳои даруни синаҳо ҳастанд, ки нобино мегарданд**» (*Ҳач, 46*).

Манзур аз қулуб дар ин оят ақлҳо аст, зеро чун омили идроку фаҳм ақл аст ва ин ки мефармояд: «Дилҳое, ки ба василаи он тааққул намоянд, бар ин амр далолат дорад, чаро ки манзур ин аст, ки бо вучуди ин ки ақл аз ҷанбаи **усмонӣ** ба марази мубтало нашудааст, вале ба сурати кӯру қаре даромадааст, ки қудрати дарки чизеро надорад. Яке аз асрори равоншиносӣ ин аст, ки гоҳе қалб ба кӯрии басират мубтало мешавад ва қудрати дарку ташхисро аз даст медиҳад, ки дар муқобили он кӯрии чашм бисёр ҷузъӣ ва беаҳамият мебошад, зеро ин кӯрӣ нури басирату дарки ҳақоикро аз инсон салб менамоед, ки зиндагии дурусту шарофатманд танҳо ба он равшан мегардад ва мадори саодати инсонҳо аст, барои ҳамин Худованд вучуди нури фаҳм ва шуурро аз қалби кофирон нафӣ мекунад ва мефармояд: «**Барои кофирон дилҳое аст, ки ҳақоикро бо онҳо дарк намекунад ва чашмҳое аст, ки ҳақиқатро бо онҳо намебинанд ва гӯшҳое аст, ки фармони Худоро бо онҳо намешунанд. Дар ҳақиқат, онон монанди чаҳорпоёни бефаҳму дарк ва шууранд, балки аз онҳо низ гумроҳтаранд**» (*Аъроф, 179*).

Дарк ва шиносӣ ба чашму гӯш ва ақл бастагӣ дорад, касе ки аз ин се неъмат маҳрум бошад, қудрати дарку ташхисро надорад. Масалан, агар бачаеро ҳабс кунанд ва ба ҷуз заруриёти зиндагӣ ўро аз ҳама чиз дур доранд, чунин тифле ҳарчанд аз назари ҷисмонӣ

рушд мекунад ва ба марҳалаи як мард мерасад, вале рушди ақлонию ӯ дар ҳадди як тифл боқӣ хоҳад монд. Ва уламои тарбиявӣ ҳам бар ин боваранд ва Қуръони карим низ ба ин мавзӯъ ишора мекунад мефармояд: «Худованд, ки шуморо аз шикамҳои модаронатон берун овард, ҳеч чизеро намефаҳмидед (ва барои дастбӣ ба дарки ҳақиқат) Худованд гӯшу чашм ва ақдро барои шумо қарор дод, то ӯро сипосгузори намоед ва қадри неъматҳои илоҳиро бишиносед» (Наҳл, 78).

Ин оят бо сароҳат эълон меорад, ки инсон баъд аз ин ки ба дунё меояд, тамоми илму дониши худро ба василаи гӯшу чашм ва ақл касб менамояд.

ИЛМЕ, КИ ИСЛОМ МАРДУМОНРО БА ОН ДАЪВАТ МЕНАМОЯД

Манзур аз илме, ки Ислому мардумро ба он даъват мекунад, кадом аст? Оё ҳамин гуна, ки баъзеҳо гумон мекунад, танҳо улуми динӣ аст? Не, манзур аз он ҳар илме аст, ки ҳақро аз байн бибарад, фарқ намекунад марбут ба масоили динӣ бошад, ё марбут ба масоили моддӣ ва зиндагии дунёӣ. Бинобар ин, илме, ки Ислому мардумонро ба он даъват менамояд, шомили улуми табиӣ, равоншиносӣ, таърих, ҷуғрофиё, ҷомеашиносӣ ва ғайра мебошад. Қуръон мардумро ба фарогирии ҳар илме – динию ғайридинӣ даъват мекунад. Худованд мусулмононро ташвиқ мефармояд, ки илм биомӯзанд ва ба асрори ҳақиқатҳои ошно шаванд, он гоҳ азамату қудрати Парвардигори тавоно дар офариниши махлуқот бар эшон мутаҷаллий ва ошкор хоҳад шуд. Ҳамчунин дар фарогирии улум ҳикмати дигаре вуҷуд дорад ва он ин аст, ки Худованд мехоҳад бо касби илм ва ба коргирии он рафӯҳу осоиш ва оромӣ насиби ҷомеаи башарӣ шавад ва зиндагии беҳтарро ба даст оваранд.

ДАЪВАТ БА ФАРОГИРИИ УЛУМИ ТАБИИ

Оятҳои, ки мардумро ба касб ва фарогирии улуми табиӣ даъват менамоянд, зиёд ҳастанд, аз ҷумла Худованд мефармояд: «Магар

намебинӣ, ки Худованд аз осмон оби судмандеро нозил мекунад ва аз он маҳсулоти гуногун ва меваҳои рангорангеро ба вучуд меоварад? Ва (магар намебинӣ, ки) кӯҳҳо хатҳо ва ҷодаҳои аст, ки бар сатҳи замин кашида шудааст, хатҳо ва ҷодаҳои, ки баъзе сафед ва бархе дигар сурх ва баъзе сиёҳи пурранг аст ва ҳар як аз онҳо ба рангҳои мухталифе ва дар тарҳҳои мутафовите аст. Инсонҳо ва ҷунбандагону ҷаҳорпоён низ дорои рангҳои мухталифе буда ва мутафовитанд (ин нишонаҳои бузурги офариниш беш аз ҳама тавачҷӯҳи хирадмандон ва фарзонагонро ба худ ҷалб мекунад ва ин аст, ки Худованд мефармояд, танҳо бандагони доно ва донишманд аз Худо тарси омехта бо таъзим доранд". (Фотир, 27-28).

Ва мефармояд:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَخْتِلَافَ اللَّسَانِ وَاللُّغَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَلْعَلِيمِينَ ﴿٢٢﴾﴾

[الروم: ٢٢]

«Ва аз ҷумлаи нишонаҳои (қудрату азамати Худо) офариниши осмонҳо ва замин ва мухталиф будани забонҳо ва рангҳои шумо аст. Бегумон, дар ин офариниши пур аз асрору роз далоиле вучуд дорад, барои фарзонагону донишварон» (Рум:22).

Аз равиши ин оятҳо ба хубӣ равшан аст, ки манзур аз уламо дар ин ҷо донишмандоне аст, ки бо асрору нишонаҳои ки Худованд дар офариниши мавҷудоти замин ба вадиат гузоштааст, иттилоъ доранд ва мавзӯъ ва матлабе, ки оятҳо дар бораи он ба баҳс пардохтаанд, айни ҳамон мавзӯе аст, ки улуми табиӣ дар бораи он ба баҳс мепардозанд. Илми табиӣ аз мавҷудоти олами ҳастӣ, хусусиятҳо ва равобити мавҷуд дар байни онҳо ва дар сурати имкон аз ҳақиқату моҳияти онҳо баҳс менамояд ва оятҳову нишонаҳои, ки Худованд дар ҳалқати ашё ба вадиат қарор додааст, баррасӣ менамояд.

Сирри нузули борон аз осмон, ки дар ояти сураи «Фотир» омадааст, ҷуз ба василаи илми табиӣ шинохта намегардад. Таркибу хусусиятҳои он танҳо ба воситаи илми кимиё равшан мегардад. Чигунагии сабз шудани гиёҳон ва самар додани онҳо ҷуз ба василаи илми гиёҳшиносӣ шиносӣ намешавад, шинохти кӯҳҳо, тарзи

роҳҳои сафеду сурх ва сиёҳи он имконпазир нест, ҷуз ба воситаи илми заминшиносӣ, шинохти ихтилофи навъи башар ва хазандагону ҷунбандагон ва чаҳорпоёну паррандагон ҷуз ба воситаи ҷонваршиносӣ мумкин нест. Баъд аз инҳо охири оятро ба диққат мулоҳиза фармоед:

﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾ [فاطر: ٢٨]

“Танҳо уламо тарси омехта бо азамат аз Худованд доранд”.
(Фотир, 28).

Тарс ва ҳайбати комилро мухсуси уламо донистааст, ки дар асрори кавну табиат ба баррасию ҷустуҷӯ мепардозанд, чаро ки агар мӯъмин бошанд, илмашон ба асрори табиат ононро ба хавфу тақво аз Худованд водор мекунад.

ИЛМИ ЗИСТШИНОСӢ

Мебинем, ки Қуръони карим таваҷҷӯҳи инсонро ба сӯи нафсаш ва чигунагии пайдоиш ва мароҳили рушди он ҷалб мекунад ва мефармояд: **«Инсон бояд бинигарад ва диққат кунад, ки аз чӣ чизе офарида шудааст, аз оби ҷаҳандаи ночизе офарида шудааст, обе ки аз миёни устухони пушт ва устухонҳои сина берун меояд»** (Ториқ, 5-7).

Бо таваҷҷӯҳ ба асли хилқату пайдоиш ва таҳқиқу баррасӣ дар ин бора инсон ба воситаи илми зистшиносӣ ба асрору шигифтиҳои он ошно мешавад, ки чӣ тавр нутфаю зарраҳои мавҷуд дар он сарчашмаи пайдоиши инсон аст, он гоҳ рушд мекунад ва дар давронҳои мухталиф ба ҳолатҳои гуногун тағйири шакл медиҳад.

РАВОНШИНОСӢ

Намунае, ки дар бораи шинохти нафс ва ошноӣ бо авзоъ ва аҳволи он дар Қуръони карим омадааст, ин оят аст: **«Дар нафси худатон оятҳо ва далоили равшан (бар вучуд ва қудрати холиқ) мавҷуд аст, чаро ин оятҳо ва далоилро намебинед»** (Зориёт, 21).

Дар ин оят ва амсоли он Худованд моро иршод мефармояд, то ба шинохти нафс ва хусусиятҳои он ва ғароизу ангезаҳои нафси инсонӣ дастрасӣ пайдо кунем.

ИЛМИ ТАЪРИХ ВА ҚОМЕАШИНОСӢ

Ислом танҳо ба ин иктифо накардааст, ки муслмононро ба омӯзиш ва баррасии масоиле, ки бо онҳо сару кор доранд ва дар дастрасии онон қарор гирифтааст, ташвиқу тарғиб намояд, балки ононро водор месозад, ки ба таҳқиқу баррасии авзои миллатҳои гузашта низ бипардозанд ва қудрату тасаллут ва мизони пешрафту тамаддуни эшонро шиносӣ кунанд. Он гоҳ саранҷоми шуму нақбатбори ононро мавриди таваҷҷӯҳ қарор диҳанд, ки чӣ гуна бо пайравӣ аз ҳавои нафс ва ноҳида гирифтани ҳақоик ва ривочи фасод ба ҳалокат расидаанд ва аз саҳнаи вучуд хорич шудаанд ва мефармояд:

﴿أَوْ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضِ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ [الروم: ٩]

«Оё дар замин ба гашту гузор напардохтаанд, то бинигаранд, ки саранҷоми кори мардумони пеш аз эшон ба кучо расидааст? Он касоне, ки аз эшон нерӯи бештаре доштанд ва заминро беш аз эшон обод сохтаанд ва дар умрони он кӯшидаанд ва пайғамбаронашон ба сӯйи онон рафтаанд ва мӯъҷизаҳои азиме ба эшон нишон доданд, (аммо ба қойи ин ки таслими амри Худо шаванд, ба куфру туғён ва куштани пайғамбарон пардохтанд, саранҷом ба муҷозоти дардноки аъмоли худ гирифтор омаданд) ва Худованд ба эшон ситам накардааст, валекин худашон ба хештан ситам раво доштаанд» (Рум, 9).

Миллате, ки аз қониби Парвардигор чунин таълимот ва дастуроте барояш нозил шуда бошад, оё сазовор аст ба худ иҷозат диҳад аз сафарҳои илмӣ ба манзури ошноӣ бо омилҳои ба вучуд омадани миллатҳо ва тамаддуноҳо ва пешрафту ақибафтодагӣ ва аз

байн рафтани онҳо кӯтоҳӣ кунад ва ё ба кулли онро фаромӯш созад? Оё ошноӣ бо ин масоил боиси ошноӣ бо таърих ва гузаштаи миллатҳо ва бофти ҷомеаҳои гузашта нахоҳад шуд?

ЭЪТИРОФ ВА ГУВОҲИИ БАЪЗЕ АЗ ДОНИШМАНДОНИ ҒАРБ ДАР БОРАИ ТАМАДДУНИ ИСЛОМ

Ба шаҳодати таърих ва муаррихони Ғарб собит шудааст, ки мусулмонони садри аввали Ислому дар ақсои нуқоти олам хузур пайдо мекарданд ва мардумро ба Ислому даъват менамуданд ва илму санъате, ки дар назди дигар миллатҳо буд, касб ва дар бораи онҳо ба таҳқиқу баррасӣ мепардохтанд. Ишқ ба камолу пешрафт ононро водор менамуд, то ба решаёбии онҳо бипардозанд ва ба манобеу марочеи навишташудаи онҳо муроҷиат кунанд ва бар хилофи тамоми кишваркушоёни дигар, ки ҳар навиштаеро, ки ба даст меоваранд, месӯзонданд, мусулмонон он чиро, ки ба даст меоваранд, ниғаҳ медоштанд. Ҳамчунин бо маҳорати комил бар манобеи аслии улум дастрасӣ пайдо менамуданд ва китобҳои аввалияи онҳоро ба даст оварданд. Он гоҳ уламо ва донишмандони мусаллат он китобҳо ва забонҳоро ҷалб мекарданд, то ин манобеъ ва масодири аслиро ҳарф ба ҳарф тарҷума намоянд ва пулҳои газоферо ба ин донишмандон медоданд, то бо ишқу алоқаи зиёде дар ин бора кӯшишу талош ба амал оваранд. Баъд аз тарҷумаи манобеи улум аз дигари забонҳо ба арабӣ бо ҷиддияти фавқуллода ва талоши шабонарӯзӣ шурӯъ ба баҳсу баррасӣ мепардохтанд ва онҳоро ба воқеият татбиқ менамуданд.

Албатта, умаро ва подшоҳону сарватмандон ба тамоми маъно уламоро дар ин бора кӯмак мекарданд ва аз лиҳози моддию маънавӣ эшонро мавриди тарғибу ташвиқ қарор медоданд, то кор ба ҷое расид, ки мусулмонон дар илму дониш ҷойнишини юнониён ва румиҳо шуданд ва мадорису марокизи илмии мусулмонон ба сурати нуқтаи тавачҷӯҳи донишҷӯёни тамоми миллатҳо даромада буд ва аз ақсои нуқоти олам барои касби илму дониш ба он ҷоҳо азимат менамуданд. Мусулмонон тавонистанд бар доманаи улуми он замон биафзоянд ва риштаҳои зиёде дар тиббу химия ва риёзиёт ва ғайра

изофа карданд. Хонандаи мӯхтарам ба эътирофи баъзе муаррихон ва донишмандони аврупоӣ дар ин маврид тавачҷӯх фармояд.

Аллома Дарибар, устоди донишгоҳи Нью-Йорк дар китоби худ ба номи «Мубориза ва тазод дар байни илм ва дин» чунин мегӯяд: «Дастёбии мусулмонон ба илм ва машғул шудан ба фарогирии он ба аввалин даврони қудрати онон бармегардад. Вақте дар соли 638 мелодӣ, шаш сол баъд аз фавти Муҳаммад (с) Искандарияро фатҳ карданд, ду қарн бар эшон нагузашт, ки тавонистанд бо тамоми кутуби илмии юнонӣ ошно шаванд ва ба тамоми маъно ба матолиби боарзиш ва фавоиди онҳо даст ёфтанд, то ин ки хилофат дар соли 813 мелодӣ ба Маъмун расид ва Бағдод ба сурати маркази илмии бисёр бузурге дар рӯи замин ҷилвагар шуд. Халифа китобҳои бешумореро гирдоварӣ намуд ва тавачҷӯҳи донишмандону уламоро ба сӯи Бағдод ҷалб кард ва дар эҳтиромӯ мусоидати онон аз ҳеҷ базлу бахшише кӯтоҳӣ намеварзид». Дарибар ба гуфтаҳои худ идома медиҳад ва ба пешрафтҳои мусулмонон дар улуми табиӣ ишора мекунад ва сипас мегӯяд: «Агар мо бихоҳем, осори мусулмонон ва пешрафтҳои эшонро дар ин ҳаракатҳо ва ҷаҳишҳои илмӣ мавриди баҳс қарор диҳем, аз ҳадду марзи ин китоб хориҷ мешавем. Ба ростӣ, мусулмонон дар улуми қадима пешрафти бисёр ҷашмгире доштанд ва улуми ҷадидеро кашф карданд, ки қаблан вучуд надошт». Ва дар ҷойҳои дигаре аз ҳамон китоб мегӯяд: «Дари донишгоҳҳои кишварҳои исломӣ ба рӯи донишҷӯёни аврупоӣ, ки ба манзури касби илм ба он ҷо мерафтанд, боз буд ва подшоҳон ва ҳукмронони аврупоӣ барои муолиҷа ба кишварҳои исломӣ азимат мекарданд».

Донишманд ва алломаи маъруф ба номи Садю дар китоби худ ба номи «Таърихи араб» чунин менависад: «Мусулмонон дар асрҳои миёна дар илму фалсафа ва фунун яккатози майдон буданд ва ба ҳар ҷо мерасиданд, ба густариш ва нашри илму фалсафа ва санъат мепардохтанд ва илму фалсафа аз кишварҳои исломӣ ба Аврупо сироят намуд ва ин мусулмонон буданд, ки боиси пешрафти Аврупо шуданд».

Аллома, донишманд ва ҷомеашиноси маъруф доктор Густов Лубин дар китоби маъруфи худ ба номи «Тамаддуни араб» мегӯяд:

“Шарқ ба тасарруфи миллатҳои фаровоне даромадааст, Форсу Рум ва ғайра бар он фармонравой кардаанд. Ҳарчанд таъсири ин ақвом бар Шарқ аз лиҳози сиёсӣ фаровон ва боаҳамият будааст, вале аз лиҳози тамаддун ва пешрафти иҷтимоӣ таъсири бисёр заифу ночизе бар он гузоштаанд. Он чи ки ин ақвом дар Шарқ аз анҷоми он очиз буданд, қавми араб тавонистанд бо суръати зиёд ва бе икроҳу фишор бар мардум ба осонӣ анҷом диҳанд. Тавфиқеро, ки араб дар Миср ба даст оварданд, тавонистанд назари онро дар ҳар ҷое, ки парчами худро бар рӯи он ба эҳтизоз дармеоварданд, монанди Африқо, Сурия, Эрон ва ғайра ба даст биоваранд тамаддуни онон дар Ҳинд нуфуз кард, дар ҳоле ки танҳо ба унвони обир аз он убур мекарданд. Дар Чин таъсири фаровоне доштанд, гарчи фақат барои тичорат ба он ҷо мерафтанд. Дар таърихи башарият миллатеро намебинем, ки монанди миллати араб дорои тамаддуни муассир то ин андоза бошад, ба тавре ки ҳар миллате бо онон робитае дошт, ҳарчанд барои муддати кӯтоҳ ҳам буд, аз эшон пайравӣ мекард. Албатта, таъсири тамаддуни араб дар Шарқ танҳо аз ҷанбаҳои динию забон ва фанну санъат намоён набуд, балки аз лиҳози пешрафти илмӣ низ таъсири бисёр қобили тавачҷӯх дошт. Дар аснои равобити араб бо Ҳинду Чин арабҳо тавонистанд миқдори азиме аз маорифи илмӣ худро ба он ду кишвар содир намоянд, дар ҳоле ки аврупоиён ба ноҳақ иддао мекунанд, ки ин маорифи ҳиндиюлаш ё чиниюлаш будааст. Ман дар ин ҷо собит мекунам, ки таъсири арабҳо бар Аврупо ва Ғарб монанди таъсири онон бар Шарқ бисёр муассир будааст ва тамаддуни Аврупо маҷуни арабҳо аст.

Наметавонам ба аҳамияти тамаддуни араб ва таъсири он бар Аврупо ошно шавем, магар ин ки авзои Аврупоро ба ҳангоми ворид шудани тамаддуни арабҳо ба он ҷо бишиносем ва агар ба қарни нӯҳуми мелодӣ баргардем, ҳамон вақте ки тамаддуни арабҳо дар Андалус дар авҷи шукуфӣ буд, мебинем, ки марказҳои тамаддун ва фарҳанги Ғарб бурҷҳо ва коҳҳо буданд, ки моликон ва заминдорони бузург ва ваҳшӣ дар он менишастанд ва ба бесаводию ҷаҳли худ ифтихор мекарданд. Муддати тӯлонӣ сипарӣ шуд, аммо ханӯз Аврупо ба ҷаҳлу нодонии худ пай набурда буд, танҳо дар қарни ёздаҳум ва дувоздаҳуми мелодӣ буд, ки ишқу майл ба касби илм

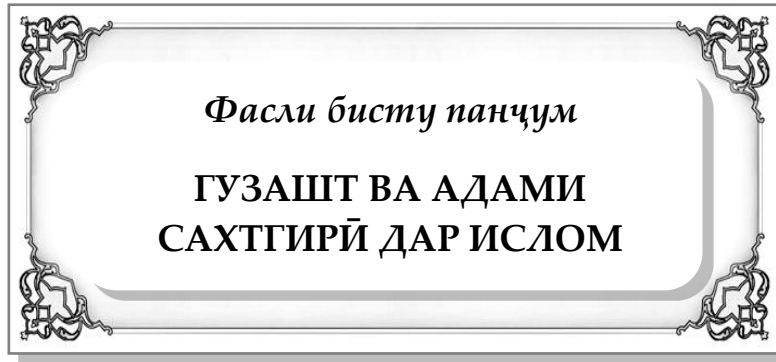
намоён гардид ва иддае дар Аврупо пайдо шуданд, ки фаҳмиданд вочиби аст кафанеро, ки аз ҷаҳду нодонӣ бар тан доранд, ҳарчи зудтар пора кунанд ва ба дур бияндозанд. Аз ин рӯ, ба сӯйи арабҳо рӯй оварданд ва аз тамаддуну фарҳанги онон мадад ҷустанд”.

Аз олими дигари ғарбӣ ба номи устод Лейбарӣ нақл шудааст, ки гуфтааст: «Агар арабҳо дар масири таърих ба вучуд намеоманд, наҳзати ҷадиди илмии Аврупо чандин қарн ба таъхир меафтад, чаро ки китобҳои илмии арабҳо буд, ки ба забонҳои аврупоӣ тарҷума шуда буданд ва танҳо манобеъе буданд, ки дар донишгоҳҳои Аврупо барои шаш қарни мутаволи тадрис мешуданд. Ҳатто метавонем бигӯем, ки таъсири арабҳо дар баъзе улум бар Аврупо монанди илми тиб, масалан, то имрӯз ҳам бардавом аст ва китобҳои Ибни Сино дар охири қарни гузашта дар Манбилия тарҷума шудаанд».¹

Ин буд эътирофу гувоҳии баъзе уламо ва ҷомеашиносони Аврупо, ки имкон надорад эшонро дар ин маврид муттаҳам ба муболиға ва газофағӯӣ кард. Чаро ки ҳеҷ манофеъе аз ин бобат надоранд ва мо гуфтаҳои эшонро барои он нақл мекунем, ки собит кунем, ки исломи воқеӣ дорои рӯҳу қудрате аст, ки афроди ҷомеаро ба тамаддун ва пешрафте мерасонад, ки назари он дар таълимоту қавонини башарӣ вучуд надорад ва ин худ аз бузургтарин далоил аст, ки Ислому ваҳӣ илоҳӣ аст, рӯҳе аст, ки аз ҷониби Худо бар ҳазрати Муҳаммад, саллаллоҳу алайҳи ва саллам, нозил шудааст ва зодаи афкори башар нест.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммад ва олиҳи ва асҳобиҳи аҷмаин.

¹ (Ин назари Лейбарӣ аст, ки ба иштибоҳ фарзанди миллати тоҷик Ибни Синоро аз олимони араб қаламдод кардааст.)

1. Мубори́за ва ҷидол дар байни пайравони динҳо. 2. Ихтилоф дар байни одамон амри фитрӣ ва суннати Худо дар махлуқи ӯст. 3. Озодии итиҳоби дин. 4. Далоили манъи издивоҷи зани муслмон бо марди кофир. 5. Мубори́заи Исло́м бо таассуб. 6. Рафтори муслмонон бо ғайри муслмонон. 7. Гувоҳӣ ва эътироф иддае аз донишмандони Ғарб дар бораи гузашту тасомух дар Исло́м.

МУБОРИ́ЗА ВА ҶИДОЛ ДАР БАЙНИ ПАЙРАВОНИ ДИНҲО

Ҳар гоҳ давраҳои таърихро баррасӣ намоем, мебинем, ки ҷомеаи башарӣ ба воситаи ихтилофи динӣ ҳаргиз рӯи амну оромишро ба худ надидааст ва ҳар гурӯҳу миллате алайҳи муҳолифони ақидати худ бе вақфа дар ситезу ҷидол будаанд, ки ағлаб мунҷар ба ҷангҳо ва хунрезӣҳо ва кушторҳои ҷамъии ваҳшатноке шуда, ки боиси нанги таърих аст. Бидуни шак, решаи ин адоват ва душманиҳои хушунатбор дар асари тухми кина ва ҳашме буд, ки раҳбарони ҳар дине дар дили пайравони худ алайҳи пайравони динҳои дигар мекоштанд. Яке аз муҳаққиқон ба номи Ҷон Семон дар китоби худ ба номи «Озодӣ ва эътиқод» иддао мекунад ва меғӯяд танҳо як қарну ним аст, ки аз фишори шадидаи адовату кинаи динӣ коста шудааст. Ва таърихи озодии дин чандон дур нест. Ба ростӣ, таърихи ҷаҳон пур аст аз кинатӯзиҳо ва душманиҳои динӣ. Ҷон Семон пас аз ин ки ҷиноятҳо ва осори таассуби нораворо дар ҷаҳон аз қарнҳои аввали таърих то асрҳои миёна яке баъд аз дигаре зикр мекунад, меғӯяд: «Ахиран дар таърихи 4 апрели соли 1789 мелодӣ рӯҳи фалсафӣ ва озодихоҳӣ ба ҷое расид, ки тавонист озодии динҳоро таъйид намояд, вале ин орзуи дерина ва хостаи одилона то соли 1791 мелодӣ, ки соли

озодии қавми яҳуд аз чанги золимон аст, таҳқиқи комил пайдо накард. Бо вучуди ҳамаи инҳо инқилоби Фаронса ба воситаи мудириятҳое, ки дар идораи умур дошт, натавонист озодии динро тасбит намояд».

Бегумон, гуфтаи Ҷон Семон, ки меғӯяд озодии динӣ танҳо дар як қарну ним пеш таъйид ва тасбит шудааст, дуруст нест, балки аз чаҳор қарн пеш ин асл ба василаи Ислому таъйид ва тасбит гардидааст ва мо барои исботи ин амр чорае надорем, ҷуз ин ки ба насси сареҳи Қуръон ва шеваи рафтори мусулмонони аввал ва гувоҳии баъзе донишмандони Ғарб бар дурустии иддаои худ истидлол кунем ва назари Ҷон Семонро мардуд созем.

ИХТИЛОФ ДАР БАЙНИ ОДАМОН АМРИ ФИТРӢ ВА СУННАТИ ХУДО ДАР МАХЛУҚИ ЁСТ

Ислому чӣ гуна тавонист кинатӯзиҳои диниро аз дили пайравони худ берун оварад? Ба ростӣ, Ислому ба шевае ин кинатӯзиҳоро аз қалби мусулмонон поксозӣ кард, ки то ин авохир, ки донишмандон дар илми инсоншиносӣ ба асрор ва шигифтиҳои нафси инсон пай бурданд, ин шева ношинохта буд. Ахиран донишмандон доништаанд, ки одамону дорони ихтилофҳои зотӣ ҳастанд ва рафтору аҳком ва қазоватҳои мухталиф нисбат ба масоил ва ашё доранд, барои ҳамин, Қуръон бо сароҳат эълон медорад, ки ихтилофи мардум дар афқору ақоидашон амри фитрӣ ва суннати Худо дар махлуқи ёст ва мефармояд: «(Эй Муҳаммад, ки бисёр алоқаманд ба имон овардани қавми худ ва мутаассиф аз рӯйгардонии эшон аз даъвати осмонӣ ҳастӣ, бидон ки) **агар Парвардигорат мехост ононро (ҳамчун фариштагон дар як масир қарор медод ва) миллати ягона мекард (ва ҳама пайрави як ойин мешуданд), вале (Худованд одамону мухтор ва боирода офарид ва) онон ҳамеша (дар ҳама чиз, ҳатто гузиниши дин ва усули ақоиди худ) мутафовит хоҳанд монд. Магар касоне, ки Худованд ба эшон раҳм карда бошад ва Худованд барои ҳамин, ихтилоф ва таҳқиқи ихтиёрию ирода дар инсонҳо (дод) ва саранҷом раҳми Худо нисбат ба некӯкорон эшонро офаридааст» (Худ, 118-119).**

Боз хитоб ба пайғамбари худ, ҳазрати Муҳаммад, саллаллоҳу алайҳи ва саллам, мефармояд: «**Ҳарчанд ту бар имони мардум ҳарис бошӣ ҳам, вале аксари мардум имон намеоваранд**» (Юсуф, 103).

Бар асоси ин усул ва таълимоти Қуръон муслмонон ба хубӣ фаҳмиданд, ки барояшон воҷиб аст бо мухолифони динии худ кинатӯз набошанд ва бар онон саҳтгирӣ накунанд ва бо сулҳу мусовот бо онон рафтор кунанд, зеро ихтилоф дар ақоид дар миёни мардумон аз асрори хилқат ва фитрату суннати Худованд мебошад.

ОЗОДИИ ДИНӢ

Дар ҳоле ки мебинем, раҳбарони аксар динҳо ба пайравони худ дастур медиҳанд барои маҷбур сохтани дигарон ба қабули дини худ аз ҳеч шеваю тариқи хушунату иҷбор кӯтоҳӣ накунанд ва ҳатто агар ба қимати куштани даҳҳо ҳазор нафар тамошавад, боз лозим аст нақшаи онон ба марҳалаи иҷро дарояд. Мулоҳиза мекунем, ки дини Ислом хитоб ба муслмонон мегӯяд, ҳақ надоред, ки ҳеч фардери маҷбур ба тарки дини худ ва пайравӣ аз дини Ислом намоед ва Худованд мефармояд: «**Ҳеч иҷборе барои қабули дини Ислом вучуд надорад, чаро ки роҳи ҳаққу тараққӣ аз роҳи саргаштагию гумроҳӣ ҷудо шуда ва ҳарду ошкор мебошанд** (ва ҳар кас озод аст бо ихтиёри худ яке аз онҳоро интихоб намояд)» (Бақара, 256).

Ва боз мефармояд:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ [يونس

[۹۹ :

«**Эй Муҳаммад, агар Парвардигорат мехост, тамоми мардумони рӯи замин** (ба сурати икроҳу иҷбор) **имон меоварданд**, (аммо имони иҷборӣ ба дард намехӯрад), **оё ту, эй Муҳаммад, мехоҳӣ мардумро маҷбур сози, ки имон биоваранд?** (Ин кор на саҳеҳ аст ва на судманд ва на аз дасти ту сохтааст)» (Юнус, 99).

Яъне, эй Муҳаммад, имкон надорад, ки битавонӣ мардумро маҷбур ба имон кунӣ, аз тарафи дигар, икроху иҷбори мардум ба қабули дин ҷузъи вазоифе нест, ки ту ба онҳо мабъус шудай. Мусулмонони садри аввал бар ҳамин аслу асос равобити иҷтимоии худро бо пайравони дигар динҳо тархрезӣ ва тибқи ин тарҳ бо онон муомила менамуданд. Ҳар кишвару шахреро, ки фатҳ мекарданд, ба мардумонаш иҷозат медоданд бо пардохти пули каме ба номи ҷизя бар дини худ боқӣ бимонанд ва мусулмонон дар муқобили ҷизяе, ки мегирифтанд муттаҳид буданд дар баробари ҳар гуна таҷовузе ба онон кӯмак кунанд ва ба ақоиду шиор ва ибодатгоҳҳои онон зиёне нарасонанд. Беҳтарин намуна ва шоҳид бар ин мавзӯ аҳду паймоне аст, ки Умар ибни Хаттоб, разияллоҳу анҳу, бо аҳли Қудс дар фатҳи Байтулмуқаддас мунъақид намуд, ки ононро бар нафсу мол, калисоҳояшон, бар салибҳояшон, бар шаоири нодуруст ва дурусташон, бар дигар маросими миллӣ ва диниашон таъмину тазмин кард, ба наҳве, ки калисоҳо ва маъбадҳои эшонро тасарруф накунанд, онҳоро хароб нанамоянд, ба соҳату ҳарими онҳо таҷовуз накунанд, салибҳои эшонро маҳфуз бидоранд, ба молу сарвати онон дастдарозӣ накунанд, эшонро ба тарки дини худ маҷбур насозанд, ба ҳеч кас аз онон зиён нарасонанд ва дар шаҳри Илиё ҳатто як нафар яхудиро бо онон искон надихад.¹

Оре, озодие ки дар ҳукумати исломӣ ба ғайри мусулмонон дода шудааст, Ислом ҳаргиз онро ба мусулмонон намедихад, чаро ки Ислом нӯшидани шаробро бар мусулмонон ҳаром карда ва ҳар мусулмоне, ки шароб бинӯшад, ҳадди шаръӣ бар ӯ иқома мегардад ва муҷозот мешавад, вале ғайримусулмон озод аст, ки шароб бихӯрад ва нӯшидани шароб барои ӯ аз назари Ислом муҷозоте надорад. Ва ҳамин тавр, Ислом хӯрдани гӯшти ҳукро бар мусулмонон ҳаром кардааст, вале ба ғайримусулмон иҷозати онро додааст, ба шарт ин ки хӯрдани гӯшти ҳук дар дини онон ҳаром нашуда бошад. Ислом ба андозае дар аътои озодӣ ба муҳолифони худ пеш рафта, ки ҳар гоҳ як мусулмон шароби як ғайримусулмонро, ки ба унвони замӣ дар ҳукумати исломӣ зиндагӣ мекунад, бирезад ва ё ҳуки ӯро бидушад, бар ӯ воҷиб аст, ки қимати шароби рехташуда, ё ҳуки ба

¹ «Таърихи Табарӣ». Ҷ. 1. Таъриху-л-улам вал мулук.

қатлрасидаро ба соҳиби ғайримусулмони онҳо бипардозад (Албатта, ин назари имом Молик ва имом Абӯҳанифа мебошад).

Яке аз осори озодии динии ғайримусулмонон дар ҷомеаи исломӣ қонуне аст, ки Ислом барои баҳсу мучодалаи динии мусулмонон бо ғайримусулмонон вазъ кардааст, баҳсу мучодалае, ки асоси он бояд бар ақлу мантиқ бошад ва ба беҳтарин шева, оромӣ ва эҳтиром анҷом гирад. Худованд мефармояд:

﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا ءَامَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾﴾ [العنكبوت: ٤٦]

«**Бо аҳли Китоб** (яъне, яҳудиён ва масеҳиён) **ҷуз ба шевае, ки некӯтар** (нармагару оромгар) **бошад, баҳсу гуфтугӯ нақун, магар бо касоне аз эшон, ки ситам кунанд** (ва мутавассил ба зӯр ё густохӣ шаванд ва муқобила ба мисл дар ин сурат бо онон биломонеъ аст) **Бигӯед, ба тамоми он чи аз сӯйи Худо бар мо ва бар шумо нозил шудааст, имон дорем, маъбудӣ мо ва маъбудӣ шумо яке аст ва мо танҳо таслиму фармонбардори ӯ ҳастем**» (Анкабут, 46).

Боз Худованди мутаол дар ин бора мефармояд: «(Эй Пайғамбар) мардумро бо суҳанони устувору матин ва андарзҳои некӯ ва зебо ба роҳи Парвардигорат фаро хон ва бо эшон бо шеваи ҳарчи некӯтар ва беҳтар гуфтугӯ кун» (Наҳл, 125).

Худованди мутаол тарз ва чигунагии муомилаи мусулмонон бо ғайримусулмононро таъйин мекунад ва мефармояд: «Худованд шуморо бознамедорад аз ин ки некӣ ва бахшиш кунед ба касоне, ки ба сабаби дин бо шумо наҷангидаанд ва аз шаҳру диёратон шуморо берун нарондаанд. Худованд некӯкоронро дӯст медорад. Балки Худо бозмедорад аз дӯстӣ варзидан бо касоне, ки ба хоҳири дин бо шумо ҷангидаанд ва шуморо аз шаҳру диёратон берун рондаанд ва барои рондани шумо пуштибонӣ кардаанд ва ёрӣ додаанд, касоне, ки эшонро ба дӯстӣ гиранд, золиму ситамгаранд» (Мумтаҳина, 8-9).

Худованди мутаол дар ин ояти шарифа ба мусулмонон дастур медиҳад, то бо муҳолифони динии худ боадлу додгарӣ рафтор ва

муомила кунанд ва ба ин ҳам иктифо намекунад, балки ба эшон тавсия менамояд, то ба ғайримусулмонон некӣ ва эҳсон намоянд. Мусалламан, рафтор бо некӣ ва эҳсон болотар аз рафтор, ба шеваи адлу додгарӣ аст ва тардиде нест, ки хайру эҳсон чуз аз меҳру муҳаббат ва алоқа содир намешавад. Вале Худованд касонеро, ки бо мусулмонон кинатӯзӣ доранд ва бо онон дар ҳоли ҷангу ситез ҳастанд, аз ин қоидаю шеваи рафтор истисно мекунад ва мефармояд, муқобили ба мисл бо ин идда биломоней аст. Мусалламан, ин ҳам адлу додгарӣ аст ва ҳеч зулме дар он мушоҳида намешавад.

Дар ҳақиқат, Ислом ҳамеша ҷанбаи сулҳу сафоро бар адовату кинатӯзӣ тарҷеҳ медиҳад ва мефармояд: **«Умед аст Худованд миёни шумо ва душманонатон (то тавфиқ додани онон ба пазириши дини Ислом) пайванд ва муҳаббат барқарор созад, чаро ки Худо бисёр тавоно аст ва ӯ омурзандаи меҳрубон аст»** (*Мултаҳина, 7*).

Яке аз мазоҳири ҳусни муомилаи мусулмонон бо ғайримусулмонон ин аст, ки Ислом ба мӯъминон дастур додааст, то бо падару модарашон, хоҳ мусулмон бошанд ва ё кофир, ба некӣ ва эҳсон рафтор намоянд ва дар ин амр ҳеч фарқе байни волидаини мӯъмину кофир қарор намодааст ва мефармояд: **«Мо ба инсон дар бораи падару модараш супориш кардаем, (ки дар ҳаққи эшон ба некӣ рафтор намояд, чаро ки) модараш ҳомила шудааст ва ҳар дам ба заъфу сустии тозае дучор омадааст, поёни даврони ширхорагии ӯ ду сол аст (ва дар ин муддат кӯдак шираи ҷони модарро мемакад), аз ин рӯ, тавсияи мо ба инсон ин аст, ки ҳам сипосгузори Ман ва ҳам сипосгузори падару модараш бошад ва саранҷом бозгашти ҳама ба сӯи Ман аст. Ҳар гоҳ падару модар талош кунанд, ки чизеро шарикӣ Ман қарор диҳӣ, ки камтарин огоҳӣ дар будани чунин шарикӣ барои Ман надорӣ, аз эшон фармонбардорӣ накун, вале дар дунё ҳамеша ба тарзи шоиста ва некӯ бо эшон рафтор кун»** (*Луқмон, 14-15*).

Яке аз дигар нишонаҳои гузашт ва ҳусни муомилаи мусулмонон бо ғайримусулмон дар Ислом ин аст, ки ба мусулмонон иҷозат додааст, аз ғизою таоми аҳли Китоб бихӯранд ва таому забҳи эшон барои мусулмонон ҳалол аст. Мусулмонон иҷозат доранд аз ҳайвоне,

ки гӯшташ ҳалол аст ва ба дасти аҳли Китоб забҳ мешавад, бихӯранд ва боз ба мусулмонон иҷозат додааст, бо занони аҳли китоб (яхуду насоро) издивоҷ намоянд ва мефармояд: **«Ва хӯроки аҳли Китоб ва забҳҳои эшон (чӯз он чи ба оёти дигар таҳрим шудааст, барои шумо ҳалол аст) ва хӯроки шумо барои онон ҳалол аст (ва издивоҷ бо) занони покдомани мӯъмин ва занони покдомани аҳли китоби пеш аз шумо ҳалол аст»** (*Моида, 5*).

Бидуни шак, чамъ шудан бар як суфра ва ғизо хӯрдан бо ҳам ва барқарор сохтани робитаи издивоҷу заносӯӣ дар байни ашхос мӯчиби эҷоди ишқу алоқа ва муҳаббату ҳусни рафтор дар байни онон хоҳад шуд.

Аз дигар нишонаҳои гузашти Ислом нисбат ба ғайримусулмон ин аст, ки ононро аҳли **зимма** ном мебарад, яъне, касоне, ки таҳти парчами ҳукумати Ислом зиндагӣ менамоянд, дар зимма ва аҳду паймони Худо қарор мегиранд ва касе ҳақ надорад ба ҳуқуқи эшон таҷовуз кунад. Ривоят шудааст, ки Пайғамбар (с) дар мавриди супориш ба аҳли зимма ва ҳусни рафтор бо онон фармудааст: **«Касе, ки як нафар зиммиро азият кунад, ман душмани ӯ ҳастам ва касе, ки ман бо ӯ душман бошам, ҳатман, дар рӯзи қиёмат ӯро шикаст медиҳам»** (*Ривояти Хатиб*)

ДАЛОИЛИ МАНӢИ ИЗДИВОҶИ ЗАНИ МУСУЛМОН БО МАРДИ КОФИР

Зиндагии заносӯӣ – зиндагии муштарак ва ҳамкорию мусовот байни зану шавҳар дар тамоми ҳуқуқи умумӣ аст, зиндагии муштарак аст, ки танҳо бар асоси муҳаббат ва эҳтироми мутақобили ҳар як аз зану шавҳар нисбат ба ҳамдигар устувор аст ва бояд тамоми корҳои онон бар асоси тафохум ва алоқа анҷом гирад. Бидуни шак, яке аз муҳимтарин масоиле, ки лозим аст, дар зиндагии муштарак дар ҳифзу ниғаҳдории он камоли диққат ба амал оварда шавад, дин аст.

Ислом ба марди мусулмон иҷозат медиҳад бо зани яҳудӣ ё масеҳӣ издивоҷ кунад ва дар айни ҳол тамоми ҳуқуқе, ки зани

мусулмон бар шавҳар дорад, ба чуз ирс барои зани аҳли Китобе, ки бо марди мусулмон издивоҷ кардааст, дар назар мегирад, вале ба иллоти ихтилоф дар дин на зани аҳли Китоб аз шавҳари мусулмонаш ва на шавҳари мусулмон аз зани аҳли Китобаш, ҳеҷ кадом ирс намебаранд. Ба ростӣ, Ислом дорои низоме аст одилона ва бо инсоф, ки дар ин масъала ҳам дар байни зану шавҳар адолату баробариро барқарор кардааст, ба хилофи мазҳаби яҳуд, ки агар марди яҳудӣ бо зани ғайрияҳудӣ издивоҷ кунад ва зан бимирад, мард аз ӯ ирс мегирад, вале агар мард бимирад, зан аз ӯ ирс нахоҳад бурд.

Ислом ба марди мусулмон супориш мекунад, ки бо зани ғайримусулмонаш бо некию хубӣ ва эҳтиром рафтор намояд ва фарқ намекунад зан яҳудӣ бошад ё масеҳӣ, бояд ба ақоиди ӯ эҳтиром бигузорад ва ӯро маҷбур накунад, ки динашро тарк кунад ва маҷбуран мусулмон шавад, балки бояд ӯро озод гузорад, ки ба хоҳиши дил мусулмон шавад, ё бар дини худ боқӣ бимонад. Ҳарчанд беҳтар он аст, ки бо мавъизаю андарзҳои зебо, ба шеваи орому мулоиматомез зани ғайримусулмонашро (яҳудӣ бошад, ё масеҳӣ), ба Ислом даъват кунад. Зеро Ислом охирин динҳои осмонӣ ва такмилкунандаи онҳо аст ва хурофоту ботилҳои, ки бар динҳои собиқ ворид шудааст, тасҳеҳ кардааст.

Илова бар ҳамаи инҳо, медонем ки яке аз аркон ва асоси дини Ислом имону эҳтиром ба пайғамбароне аст, ки аз ҷониби Парвардигор барои ҳидояти башар фиристода шудаанд. Ҳазрати Исо ва ҳазрати Мӯсо чузъи пайғамбарони улулазм мебошанд, ки ҳамаи мусулмонон ба рисолати эшон имон доранд ва рисолати ононро арҷ мениҳанд. Вақте зани китобӣ мутаваҷҷеҳ шуд, ки шавҳари мусулмонаш барои пайғамбараш эҳтиром қоил аст ва ба рисолати ӯ имон дорад, тафохуму алоқаи бештаре дар зиндагии заносӯи онон эҷод мегардад. Аммо агар зани мусулмон бо як марди яҳудӣ ё масеҳӣ издивоҷ намояд, зиндагии муштарак ва қонуни хонаводагии онон аз тафохум ва ишқу алоқа ва муҳаббат холи хоҳад буд, чаро ки муҳаббату тафохум ва таовун дар зиндагии заносӯӣ бар асоси эҳтироми мутақобили зану шавҳар дар тамоми умур устувор аст ва ин эҳтироми мутақобил дар байни зани мусулмон бо марди яҳудӣ ё масеҳӣ вучуд надорад, зеро зани мусулмон бо касе издивоҷ

карда, ки бо пайғамбараш ҳазрати Муҳаммад (с) душманӣ дорад ва ўро такзиб мекунад ва чун гузашту вусъати назаре, ки мусулмонон дар мавриди ақида доранд, ба ҳеҷ вачҳ дар назди яҳудиҳо ва масеҳиҳо мавҷуд нест ва шавҳари китобӣ ба чашми ҳақорат ба зани мусулмонаш менигарад ва гумон мекунад, ки вай мӯътақид ба дине аст, ки пояю асос надорад ва ин амр боиси эҷоди нороҳатӣ дар байни онон мегардад, бидуни тардид, шавҳар иҷозат намедиҳад, ки занаш бар дини Ислом боқӣ бимонад ва ё шаоири динии худро озодона анҷом диҳад. Бинобар ин, чунончи иҷозат дода мешуд, ки зани мусулмон бо марди китобӣ издивоҷ кунад, ҳатман яке аз ин ду ҳолат пеш меояд, ё қонуни хонаводаи онон ба ҷаҳаннаме табдил мешуд ва эҳтирому муҳаббати мутақобил аз байн мерафт ва ё ин ки зан маҷбур буд, дини худро тарк кунад, ки ҳарду амр мағоир бо фалсафаи Ислом аст. Барои ҳамин, Ислом издивоҷи зани мусулмонро бо аҳли Китоб ҳаром намудааст. Албатта, издивоҷи зану марди мусулмон бо кофири ғайрикитобӣ ба ҳеҷ вачҳ ҷоиш нест.

МУБОРИЗАИ ИСЛОМ БО ТААССУБ

Ислом шак ва ҳаёлоте, ки ба афкори пайравони дигар динҳо ғалаба карда ва боиси ба вучуд омадани таассуби миллӣ ва қавмӣ нописандидаи мазмум гардида, ба тавре ки гумон мекунанд, ки танҳо эшон уммати мумозанд ва иддао доранд, ки фарзандони махсуси Худо ҳастанд ва саодату хушбахтӣ ва бихишт аз они эшон аст ва на ғайр, бакуллӣ рад карда ва бо он ба мубориза бархоста мефармояд: «Яҳудиёну масеҳиён мегӯянд: мо фарзандон ва дӯстдоштагони Худоем! Бигӯ, пас чаро шуморо дар баробари гуноҳонатон азоб медиҳад? Балки шумо инсонҳое ба монанди дигар одамон ҳастед, ки Худо онҳоро офаридааст. Худованд ҳар киро бихоҳад, мебахшад ва ҳар киро бихоҳад, азоб медиҳад ва салтанату ҳукмронии осмонҳо ва замин ва он чи дар миёни онҳо аст, хоси Зоти Парвардигор аст, бозгашти ҳама ба сӯйи ўст» (*Моида, 18*).

Боз дар ин бора мефармояд: «Гӯянд ҷуз касе, ки яҳудӣ ё масеҳӣ бошад, ҳаргиз каси дигаре вориди баҳишт нахоҳад шуд. Ин танҳо орзу ва дилхушиҳои эшон аст, ки ба дур аз ҳаққу ҳақиқат

мебошад. Бигӯ, агар рост мегӯед, далели хешро биоваред. Оре, ҳар кас холисона рӯ ба Худо кунад ва некӯкор бошад, подоши ӯ дар пеши Худояш маҳфуз аст ва на биме бар онон аст ва на андӯҳгин хоҳанд гардид» (Бақара, 111-112).

Қуръони карим бо сароҳат эълон медорад, ки худи инсоният сарфи назар аз нажоду қавм ва рангу миллат сазовори эҳтирому тақрим аст ва мефармояд:

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَبْرِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا

تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ [الاسراء: ٧٠]

«**Мо одамизодагонро** (бо додани ақл, ирода, ихтиёр, нерӯи гуфтор ва пиндору навиштор, қомати рост ва ғайра) **гиромӣ доштаем ва ононро дар хушкӣ ва дарё** (бар маркабҳои гуногун) **ҳамл кардаем ва аз чизҳои покиза рӯзияшон намудаем ва бар бисёре аз офаридагони худ бартарияшон додаем...**» (Исро, 70).

Бинобар ин, дар Ислому ҳеч миллате вучуд надорад, ки танҳо он мумтоз ва баргузидаи Худо бошад, балки ба муқтазои машияти илоҳӣ тамоми инсонҳое, ки бар кураи Замин зиндагӣ мекунанд, сазовори эҳтиром ва тақрим мебошанд.

РАФТОРИ МУСУЛМОНОН БО ҒАЙРИМУСУЛМОНОН

Дар мавриди чигунагӣ ва тарзи рафтори муслмонон бо ғайримусулмонон Пайғамбар (с), ки дар тамоми қорҳо беҳтарин пешво ва раҳбар аст, дар ин маврид ҳам комилтарин намунаро нишон додааст ва дар маҷлиси шодии эшон ширкат мекард, аз беморони қуффор аёдат менамуд, аз ҷамоате, ки ба унвони намоянда ба назди ӯ меомаданд, истиқбол ба амал меовард ва бо эшон ба некӣ рафтор мекард.

Ривоят шудааст, ки Пайғамбар (с) гоҳе пули нақдро аз аҳли китоб ба қарз мегирифт ва зиреҳи худро дар раҳни (гарави) он қарор медод ва ҳангоме ки он ҳазрат вафот ёфт, зиреҳаш дар наздики яке аз яҳудиёни Мадина дар гарави қарз буд ва баъд аз вафоташ буд, ки халифа бо пардохти қарзи ӯ зиреҳи Пайғамбар (с)-ро озод кард.

Пайғамбар (с), ки аз яхудӣ қарз мегирифт ва зиреҳашро дар гарави он мегузошт, ба хотири ин набуд, ки наметавонист аз асҳобаш қарз бигирад, чаро ки дар байни асҳоб афроди сарватманде буданд, ки ҳамеша омода буданд, ҷону моли худро ба манзури ҷалби ризои Худо ва пайғамбараш фидо намоянд, балки ба хотири иршоду роҳнамоии мусулмонон иқдом ба чунин корҳое менамуд.

Мусулмонон ҳам бар суннату сирати пайғамбари хеш қадам мебардоштанд, бо ғайримусулмонон ва аҳли ақоид ва мазҳаби дигар бо сафою муҳаббат рафтор ва бархӯрд мекарданд. Яхудиву масеҳӣ дар ҳамсоғии мусулмон зиндагӣ мекарданд ва бо онон омадурафт доштанд ва ба дидани ҳам мерафтанд ва барои ҳам ҳадя мебурданд ва ба ҷуз масҷиду калисо чизи дигаре ононро аз ҳам ҷудо наменамуд. Ривоят шудааст, ки яке аз хидматгузoron Ибни Аббос, саҳобаи маъруфи Пайғамбар (с) ҳайвонеро забҳ кард. Ибни Аббос ба ӯ гуфт: «Ҳамсоғии яхудӣ аз ёдат наравад». Ва ин ҷумларо ин қадар такрор кард, то хидматгузораш бо асабоният ба ӯ гуфт: «Чаро ин гуфтаро то ин андоза такрор мекунӣ?!» Ибни Аббос гуфт: «Пайғамбар (с) ба андозае супориши ҳамсоғихоро ба мо мекард (ва мефармуд бо онон ба некӣ рафтор кунед), ки мо фикр мекардем, ки ҳамсоғиро ба унвони вориси ҳамсоғӣ қарор медиҳад». Насси ин ривоят эълон медорад, ки Ибни Аббос ҳамсоғии яхудӣ буда ва ба фиристодани ҳадя барояш эҳтимом варзидааст ва ба манзури эҳтимоми ҳамсоғӣ некию эҳсон бо ӯро мавриди таваҷҷӯҳ қарор додааст ва ин амр далолат бар ин дорад, ки Ислому дар ҷаҳон ахлоқӣ ва риояти ҳуқуқи иҷтимоӣ байни мусулмонон бо ғайримусулмон фарқ намегузорад.

Барои ин ки бидонем, то чӣ андоза ҳулафои рошидин ба риояти озолии динӣ пойбанд буданд, ин ривоятро нақл мекунем, ки Умари Форук дар калисо ба номи «Калисои ал-Қиёма» дар Байтулмуқаддас нишаста буд, ҳангоми намоз фаро расид. Умар аз ҷой бархост ва дар он ҷо намоз нахонд, то мабодо баъд аз ӯ мусулмонон он калисо ба сурати масҷид дароваранд ва нисбат ба аҳли он зулм раво доранд.

Таърих гувоҳӣ медиҳад, ки шариати Ислому ба ғайри мусулмон иҷозат медиҳад, ки ба назди ҳокиме аз бузургтарин ва болотарин мақоми мусулмон шикоят кунанд ва ӯро ба муҳокима бикашанд.

Ривоят шудааст, ки як яҳудӣ аз Алӣ ибни Абӯтолиб, амакбача ва домоди Пайғамбар (с) ва яке аз номзадҳои хилофат ба назди хулафои Ислом Умар ибни Хаттоб шикоят кард ва ҳар ду пеши Умар рафтанд ва нишастанд. Умар ба Алӣ нигоҳ карда гуфт: «Эй Абулҳасан, ҳамтироз ва дар қатори он тарафи даъво бинишин». Алӣ, ки ҳамтироз ва тарафаш дар баробараш нишаст, нишонаи таассур ва нороҳатӣ дар чеҳрааш дида шуд. Вақте муҳокима ва ихтилоф ба поён расид, Умар гуфт: «Эй Алӣ, оё аз ин ки ба шумо гуфтам, бо тарафат ҳамрадиф бинишин, нороҳат шудӣ?» Алӣ гуфт: «Не, аз ин нороҳат шудам, ки риояи мусовот (баробарӣ) дар байни ману тарафамро накардӣ ва маро бар ӯ бартарӣ додӣ ва маро бо Абулҳасан, ки нишонаи эҳтиром аст, садо кардӣ».

Иттифоқ афтод, ки писари Амр ибни Ос (ки ҳокими Миср буд) як қибтиро зад, ба тавре ки қибтӣ қасам хӯрд, ки пеши амирулмӯъминин Умар ибни Хаттоб шикоят кунад. Писари Амр ибни Ос дар ҷавоб гуфт: «Ҳарчӣ аз даст меояд, дарег надор, боке надорам, ҳеҷ зиёне мутаваҷҷеҳи ман нахоҳад шуд, чаро ки ман писари бузургтарин ва мӯҳтарамтаринҳо ҳастам». Баъд аз муддате, ки Умар бо иддае аз сарони Ислом, аз ҷумла Амр ибни Ос, ки писараш ҳам ҳамроҳаш буд, дар маросими ҳаҷ чамъ шуда буданд, он марди қибтӣ ба назди эшон омад ва хитоб ба Умар гуфт: «Эй амирулмӯъминин, ин мард (ба писари Амр ибни Ос ишора кард), ба зулм маро зада ва гуфт: «Бирав, ҳарчи аз дастат бармеояд, дарег накун. Ман писари бехтаринҳо ва мӯҳтарамтаринҳо ҳастам)». Умар ибни Хаттоб нигоҳе ба Амр ибни Ос карду гуфт: «Аз чӣ замоне мардумро ба сурати барда (ғулом) даровардаед, дар ҳоле ки модаронашон ононро озод ба дунё овардаанд». Он гоҳ Умар рӯ ба шикоятгари қибтӣ кард ва тозиёнаашро ба ӯ доду гуфт: «Писари бехтарин ва мӯҳтарамтаринҳоро бизан, ҳамон гуна, ки туро задааст».

Оре, мусулмонони садри аввал ба чунин шевае парвариш ёфта буданд ва дин қавитарин ва боқудраттарин ҳоким бар эҳсосоти онон буд ва ҳеҷ нуқтаи заъфе, ки боиси гирифтани эрод бошад, дар тарзи рафтор, гузашт ва сабаи садр бо муҳолифони динӣ аз эшон мушоҳида нагардид ва ҳатто баъдҳо, ки илм густариш ёфт ва нависандагону муҳаққиқон дар байни мусулмонон нубуғи худро

нишон доданд, хурдтарин тағйир вазъиятеро дар тарзи рафтор ва тасомӯҳи мусулмонон бо муҳолифони динии худ ба вучуд наоварданд, балки бар равнақу риояи бештари он афзуданд ва уламою донишмандони ғайриисломиро мавриди тафакқуд, эҳтирому ҳамкорӣ ва пуштибонӣ қарор доданд. Фуқаҳои аввалияи Ислום нисбат ба риояи ҳуқуқи аҳли зимма ҳеч гуна кӯтоҳӣ накардаанд ва бо сароҳат эълום доштаанд, ки бар мусулмонон воҷиб аст бо эшон бо мулоимат ва оромӣ рафтор кунанд ва аз таҷовузи дигарон ба ҳуқуқи аҳли зимма ва азияту озори эшон бояд чилавгирӣ шавад.

Шаҳоби Қарофӣ, ки яке аз уламои тирози аввал дар фикҳи исломӣ аст, дар китоби маъруфи худ ба номи «Ал-Фуруқ» мегӯяд: «Аҳди зимма ва паймон бо аҳли зимма ҳуқуқеро барои эшон бар мо воҷиб менамояд, зеро онон дар ҷивор ва таҳти ҳимояи мо қарор доранд ва дар зиммаю паймони Худо ва расули Худо ва дини Худо ҳастанд ва ҳар касе ба ҳуқуқи онон таҷовуз кунад, ҳарчанд ин таҷовуз бо гуфтани як сухани зишт ва ё беэҳтиромӣ нисбат ба шахсияти яке аз онон ва ё ҳар навъ азияти дигаре бошад ва ё ба касе кӯмак кунад, ки ғайри мусулмони зиммиро азият кунад, зимма ва паймони Худо ва Пайғамбари Худо ва мусулмонони воқеиро нақз кардааст».

Имом ибни Ҳазм дар «Маротиби иҷмоъ» мегӯяд: «Ҳар гоҳ афроде ба унвони аҳли зимма дар байни мусулмонон қарор гиранд ва душманон ба қасди таҷовуз ба онон ба кишвар ва шаҳри мо рӯй оваранд, бар мо воҷиб аст ба дифоъ аз онон бипардозем ва бо душманони эшон бичангем ва дар ин роҳ ҷони хешро фидо намоем, зеро ки эҳмолу кӯтоҳӣ дар ин маврид боиси нодида гирифтани аҳду паймони илоҳӣ мебошад».

ЭЪТИРОФ ВА ШАҲОДАТИ БАЪЗЕ АЗ ДОНИШМАНДОНИ ҒАРБ БАР ГУЗАШТУ ТАСОМӢҲ (МУДОРО) ДАР ИСЛОМ

Дар гузоришҳои калисо эътирофе сабт шудааст, ки самоҳату гузашт ва вусъати назари Ислумро тағйид манамояд. Ин эътироф ва шаҳодат аз забони яке аз раҳбарони он, яъне Ишӯба эълום шудааст, ки аз соли 647 то 657 ҳичрӣ бар курсии раёсат бар мақоми патриарх

бар калисо тасаллут дошт. ӯ чунин менависад: «Арабҳое, ки Худованд ононро бар ҷаҳон мусаллат кардааст, ҳамон гуна, ки медонед, бисёр хуб бо мо рафтор менамоянд, онон душмани насроният ва масеҳӣ нестанд, балки дини моро ситоиш мекунанд ва уламою рӯҳониёни моро эҳтиром мениҳанд ва дасти кӯмаку ҳамкорӣ ба сӯйи калисоҳои мо дароз менамоянд».¹

Патриархи фиркаи Яъқубӣ дар Антокия ба номи Михаили Бузург дар нимаи дувуми қарни дувоздахум муваффақ шуд ҳақиқатеро ба риштаи таҳрир дароварад, ки мавриди таъйиди бародарони динии худ воқеъ шавад. ӯ баъд аз панҷ қарн озмоиши ҳукумати исломӣ аз тарафи калисоҳои Шарқ эътироф мекунад ва мегӯяд: «Ман дасти Худоро дар пирӯзиҳо ва футӯҳоте, ки арабҳо ба он ноил шудаанд, мушоҳида менамоям».

Баъд аз баёни зулму таҷовузи Ҳирақл ва фишорҳои норавои ӯ чунин менависад: «Ба ростӣ, зулму таҷовузҳои Ҳирақл боис шуд, ки Худованди мунтақим, ки қудрату шавкат танҳо азони ӯ аст ва давлату ҳукумати башариро даст ба даст мекунад ва ба ҳар касе, ки бихоҳад, ато мефармояд ва заифҳоро қавӣ ва нерӯманд месозад, вақте зулму фасоди Румро дид, ки танҳо аз қудрату зӯр истифода мекунанд ва калисоҳои моро ғорат менамоянд ва тамоми сарвату амволро ба тороч мебаранд ва бе ҳеҷ раҳму шафқате ҳар балоеро бар сари мо меоваранд, ба манзури интиқом аз эшон яке аз фарзандони Исмоилро дар мамлакати ҷануб ба унвони пайғамбари худ ирсол дошт, то моро аз шарри Рум наҷот бахшад ва аз қабзаи қудрати он раҳо созад. Дар ҳақиқат, ҳарчанд мо аз даст додани калисоҳои католик ва таҳвил додани онҳо ба мардумони Халқидуния ва боқӣ мондани ин калонҳои муқаддас дар дасти онон мутаҳаммили зиёну хисоратҳо шудем. Зеро ҳангоме арабҳо бар шаҳрҳои Рум мусаллат шуданд, ҳар калисоро дар ихтиёри мардумоне қарор доданд, ки дар ҳавзаи қаламрави онон қарор гирифта буд ва дар он ҳангом буд, ки калисои бузурги шаҳри Хумси ва калисоҳои Ҳаррон аз мо гирифта шуд. Аммо бо ҳамаи инҳо набояд фаромӯш кунем, ки ба ҳеҷ ваҷҳ наҷоти мо аз шарри зулму хушунатҳои давлати Рум ва озору

¹ 1.(Thomas of marge: Books of Gore mots voz pis 6)

кинатӯзиҳои шадиди онон бароямон имконпазир набуд ва фикр намекардем, ки рӯзе худро дар чунин амну амонӣ ва осоишӣ мушоҳида кунем.¹

Сер Т.В.Арнолд дар китоби худ ба номи «Ал-даъвату илал Ислому» чунин мегӯяд: «Бо тавачҷӯх ба намунаҳои гузашт ва тасомӯҳи исломӣ, ки мусулмонони пирӯзманд дар қарни аввали ҳиҷрӣ нисбат ба арабҳои масеҳӣ таҳти ҳукумати худ риоя мекарданд ва қарнҳои мутаволи идома дошт, ба ҳақиқат, метавонем ба таври хулоса бигӯем, ки арабҳои масеҳӣ, ки ба дини Ислому гаравиданд, бо ихтиёр ва хостаи қаблии худ ба чунин коре рӯй оварданд ва ҳеҷ иҷборе дар байн набуд ва вучуди арабҳои масеҳӣ, ки ҳамин альюн дар байни миллионҳо мусулмон ба зиндагии ороми худ идома медиҳанд, беҳтарин далелу шохид бар ин амр мебошад».

Ва каме пештар дар саҳифаи 48 ҳамин китоб боз чунин менависад: «Бо тавачҷӯх ба равобити маҳкам ва дӯстонае, ки дар байни масеҳиён ва мусулмонони араб вучуд дошт, метавонем бигӯем, ки қудрат омили асосӣ дар рӯй овардани масеҳиён ба дини Ислому набудааст, чаро ки Муҳаммад худ паймонҳое бо бархе аз қабоиلى масеҳӣ барқарор сохта ва ҳифозату ҳимоят аз эшонро ба ўҳда гирифтааст ва ононро дар анҷоми маросим ва шаоири дини худ озод гузоштааст ва ба роҳбарони калисоҳо иҷозат дод аз ҳуқуқ ва нуфузи худ истифода кунанд ва баҳраманд шаванд .

Эътироф ва шаҳодати дигареро аз устод Метез мешунавем, ки мегӯяд: «Чизе, ки боиси мутамоиз будани мамлақати исломӣ аз Аврупои масеҳӣ дар асрҳои миёна мебошад, ин аст, ки дар мамлақати Ислому шумори зиёде аз ғайри мусулмонҳо зиндагӣ мекарданд, дар ҳоле ки дар Аврупои асрҳои миёна чунин набуд. Дар мамлақати исломӣ калисоҳо ва дигар маобиди ғайриисломӣ ба сурате даромада буданд, ки гӯё хориҷ аз ҳукумати исломӣ қарор гирифтаанд ва чӯзӣ мамлақати Ислому намебошанд ва ин озодии комилро дар сояти аҳду паймонҳое, ки бо мусулмонон доштанд, ба даст оварда буданд ва зарурат эҷоб мекард, ки яҳудиён ва масеҳиён дар канори мусулмонон ба таври мусолимамомез зиндагӣ кунанд. Ин

¹ «Даъват ба сӯи Ислому». Таълифи Т.В.Арнолд. - С.53.

амр боиси ба вучуд омадан фазое аз тафоҳум ва тасомӯҳ шуда буд, ки Аврупои асрҳои миёна аз он бегона буд. Дар мамлакати исломӣ яҳудиён ва масеҳиён озод буданд, ки дини худро ҳифз ва ошкор намоянд, вале ҳар гоҳ мусулмон мешуданд, ҳаққи баргашт аз онро надоштанд ва дар сурати баргашт аз дини Ислом ба ҷазои марг муҷозот мешуданд».¹

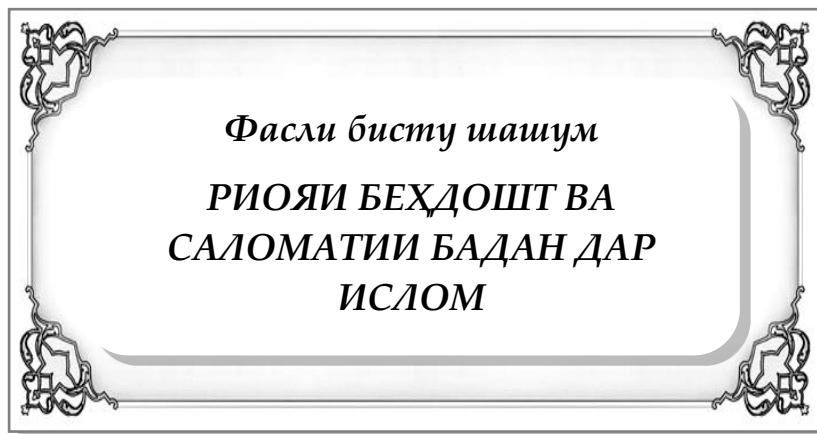
Боз яке дигар аз донишмандони бузург ба номи Шукри Қарадоғӣ бар тасомӯҳ ва гузашти исломӣ гувоҳӣ медиҳад ва дар китобе, ки ба забони фаронсавӣ мунташир сохта ва онро «Татбиқи қонуни байналмилалии хос дар мамолики исломӣ» ном ниҳодааст, роҷеъ ба авзои ғайримусулмонон дар мамолики исломӣ сухан мегӯяд ва ба баҳсу баррасии давраҳои мухталифи таърих мепардозаду ба тафсил ҳолатҳои гуногунро, ки бар бегонагони ғайримусулмон гузаштааст, ибтидо дар даврони ҳукумати арабҳо ва сипас дар замони тасаллути туркҳо дар мамолики исломӣ мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор додааст ва ночор эътироф менамояд, ки зиндагию муомила бо бегонагони ғайримусулмон дар кишварҳои исломӣ аз огоҳӣ ва имони онон ба тасомӯҳ ва гузашти содиқонаи Ислом сарчашма мегирад, ки назари он ба ҳеҷ вачҳ дар кишварҳои ғарбӣ вучуд надорад. Аммо замоне, ки низоми додани имтиёзот бо бегонагон бо фишор ва исрори давлатҳои ғарбӣ дар мамолики исломӣ ба вучуд омад, ҳамон низоме, ки мушобеҳи наҷодпарастӣ ва опортоит дар асри ҳозир мебошад, чизҳое ба вуқӯъ пайваст, ки интизори онҳо намерафт ва ба ҳубӣ маълум шуд, ки авзои бегонагон таҳти риояи низоми имтиёзи ғарбӣ аз ҳар ҷиҳат бисёр ноҳамоҳангтар ва бомулоимтар нисбат ба ҳоли эшон дар даврони ҳукумати исломӣ мебошад ва тасомӯҳе, ки аз рӯйи меҳру муҳаббати исломӣ бо онон мешуд, бисёр муфидтар аз низоми имтиёзӣ ва ҳимояие буд, ки акнун аз он бархурдор ҳастанд.

Ин буд эътирофи баъзе уламои ғарбӣ дар бораи тасомӯҳ ва гузашти исломӣ, ки дар ҳақиқат, сира ва равише аст, ки назари он дар ҳеҷ миллате чи қадим ва чи нав пайдо намешавад.

¹ “Зуха-л-ислом”. Таълифи Аҳмад Амин. Ба нақл аз китоби «Наҳзату-л-ислом»-таълифи устод Метез, ки Худобахш онро аз олмонӣ тарҷума кардааст.

Тасомӯҳ ва гузашт дар Ислом яке аз далоили бисёр қавӣ ва собит мекунад, ки Қуръон каломи Худо аст ва сохтаи фикри башар нест, вагарна чӣ тавр мумкин аст миллате, ки дар авҷи ифтихор ба қавмияту наждпарастӣ қарор гирифтааст, ба осонӣ битавонад бар ҳавои нафсу тамоюлоти он ғалаба кунад ва низомеро барои зиндагӣ поярезӣ намояд, ки тамаддуни ҷадид баъд аз қарнҳои мутамодӣ ва баъд аз хунрезии зиёд ва баъд аз дастбӣ ба чунон илму донише, ки гузаштагон, ҳатто хоби онро тасаввур намекарданд, ҳанӯз натавонистааст, ба он дастрасӣ пайдо намояд.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммад ва олиҳи ва асҳобиҳи аҷмаин.

1. Фоидаи вузӯ. 2. Фоидаи рафтан ба ҷаммом. 3. Тоза кардани дандонҳо. 4. Кӯтоҳ кардани нохунҳо ва мӯйҳо. 5. Таҳорат. 6. Ҳаром намудани гӯшти мурдор ва анвоъи он. 7. Зиёни хӯрдани гӯшти ҳайвоноти дарранда ва паррандагони шикоркунанда. 8. Зиёни хӯрдани хун. 9. Зиёни хӯрдани гӯшти хук. 10. Зиёни нӯшидани шароб. Наҳй аз пурхӯрӣ. 12. Фавоиди рӯза. 13. Фавоиди асал. 14. Табобат. 15. Карантин. 16. Дурӣ аз зан дар ҳолати одати моҳона. 17. Зарари зино. 18. Наҷас ва палид будани саг. 19. Фоидаи намоз. 20. Наҳй аз фишор овардан ва сахтгирӣ дар ибодат.

ТАВАҶҶҶҶҶ ИСЛОМ БА САЛОМАТИИ ҚИСМ ВА РИОЯИ БЕҲДОШТ

Ислом барои ҳифзи саломатии инсон муқаррароти махсусро вазъ кардааст, ки риояи онҳо боиси ҳифз шудани он аз бемориҳои гуногун хоҳад шуд. Ислом ба ҳубӣ медонад, ки иртиботи муҳкам ва мустақим дар байни рӯҳу қисми инсонӣ вучуд дорад. Касе, ки дорои қисми заиф ва бемор аст, наметавонад ба ҳубӣ дар муборизоти зиндагӣ ширкат кунад ва маншаи корҳои муфид воқеъ шавад ва ба унвони як узви ҷомеа вазифаи худро ба наҳви аҳсан анҷом диҳад.

Инсонии мариз иродааш заиф, асабҳои сусти ва фикраш парешону пароканда аст, дилтангу асабонӣ аст. Ҷомеа наметавонад аз вучудаш ҳамон истифодаеро, ки аз инсонҳои қавӣ ва нерӯманд менамояд, бикунад. Ба ҳамин ҷиҳат аст, ки Худованди мутаол дар Қуръон аз қудрати бадан, ки ҳамроҳ бо саломатии рӯҳ ва ҳусни ахлоқ

бошад, таъриф ва тавсиф мекунад ва аз қавли духтари ҳазрати Шуайб дар бораи Мӯсо мефармояд:

﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ﴾ [القصص: ٢٦]

«Эй падар, ўро ба кор гир, зеро беҳтарин касе, ки бояд аҷир кунӣ, шахсе аст, ки нерӯманд ва дурусткор бошад» (Қасас, 26).

Ба ҳамин тартиб, ояти дигаре аз Қуръон далолат менамояд, ки қудрати ҷисмӣ як имтиёзи неқӯ ва писандида аст ва мефармояд: «**Ба дурустӣ, Худованд ӯ (Толут)-ро бар шумо баргузидааст ва донишу қудрати ҷисмии ӯро вусъат бахшидааст ва Худованд мулки худро ба ҳар кас, ки бихоҳад, мебахшад. Худованд дорои қудрату тасаллут, бахшанда ва огоҳ аст»** (Бақара, 247).

Худованд дар ин оят хитоб ба Бани Исроил мефармояд, ки Толутро ба хотири ду сифат бар шумо бартарӣ додам ва дар байни шумо ӯро ба унвони подшоҳ ва раҳбар интихоб кардам:

Аввал. Толут дорои илми фаровон аст. Мусалламан, илми фаровон боиси тафаккур ва иродаи беҳтар ва расидагии хубтар ба корҳои мардум мебошад.

Дувум. Дорои камоли ҷисмонӣ ва қудрати фаровони баданӣ аст. Сихат ва қудрати ҷисмӣ маншаи фикри саҳеҳ мебошад.

Аҳодиси шарифи Пайғамбар (с) низ мӯъминони қавӣ ва нерӯмандро бар мӯъминони заиф имтиёз бахшида мефармояд: «**Мӯъмини қавӣ ва нерӯманд ба назди Худо беҳтар ва маҳбубтар аз мӯъмини заиф аст, ҳарчанд ҳар ду хуб ва дорои хайру баракатанд»** (Муслим).

Касоне, ки қавонин ва муқаррароти исломиро дар мавриди беҳдошт баррасӣ мекунанд, ба хубӣ мутаваҷҷеҳ мешаванд, ки Ислому усулу муқарраротеро бар пайравонаш воҷиб намудааст, ки илми ҷадид низ онҳоро ҷузъи қавоиди аввалияе қарор додааст, ки риояи онҳо барои ҷилавгирӣ аз гирифторӣ ба беморӣ ва ё костан аз шиддати нороҳатии он зарурӣ аст. Ислому меҳодад аз вуқӯи беморӣ ҷилавгирӣ кунад. Аз ин рӯ, дастуроти марбут ба беҳдоштро содир мекунад ва баъд аз баёни муқаррароти беҳдошт қавонини марбут ба муолиҷаро баён

менамояд, то дар асари муолиҷа аз шиддати нороҳатии беморӣ коста шавад ва шумо дар ин баҳс бо ин муқаррароти исломӣ ошно хоҳед шуд.

Қавонини ҷилавгирӣ. Беҳтарин муолиҷаи ҳар беморӣ ҷилавгирӣ аз мубтало шудан ба он аст ва тибби ҷадид низ таъкид дорад, ки ҷилавгирӣ беҳтар аз муолиҷаи он аст. Барои ҳамин, мебинем, ки тибби ҷилавгирӣ ва риояи беҳдошт рӯз ба рӯз дар кишварҳои мутараққӣ дар ҳолати пешрафту шукуфой аст ва ҳукуматҳои мутамаддин усули беҳдошт ва ҷилавгирӣ аз беморию монанди як амри вочиб ба донишомӯзон ва дигари мардуми мамлақати худ таълим медиҳанд. Усули беҳдошти исломӣ ба чаҳор қисми асосӣ тақсим мешавад, ки ҳар як дорои қисматҳои ҷузъӣ мебошанд: 1. Назофат; 2. Хӯрданиҳо ва нӯшиданиҳо; 3. Муҳофизат аз саломатии мавҷуд; 4. Варзиш.

НАЗОФАТ

Ислом аҳамияти бисёр фаровоне ба назофат додааст ва Пайғамбар (с) мефармояд: «*Назофат ва покизагӣ ҷузъи имон аст*».

Иноят ва тавачҷӯҳи Ислом ба назофат ва покизагӣ ба хубӣ дар мавридҳои, ки риояи онҳоро бар пайравонаш лозим намудааст, равшан мегардад.

ВУЗӢ ВА ФОИДАҲОИ ОН

Ислом гирифтани доштани вузӯро қабл аз анҷоми намоз вочиб донистааст ва мефармояд:

﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا

بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ﴿٦﴾ [المائدة: ٦]

«Эй имондорон, ҳар гоҳ барои иқомаи намоз баланд шудед, рӯй ва ду дасти худатонро бо оринҷҳоятон бишӯед ва қисмате аз саратонро бо дасти тар масҳ кашед ва пойҳоятонро то бучулҳоятон бишӯед» (Моида, 6).

Илова бар воҷиб будани вузӯ Пайғамбар (с) ба унвони суннат дастур фармудааст: Касе вузӯ мегирад, беҳтар аст қабл аз шустани рӯ бо об ғарғара кунад ва гулӯяшро тоза намояд ва ҳамчунон об дар бинӣ гирад ва онро бишӯяд ва ба ҳангоми масҳи сар гӯшҳояшро бо дасти тар масҳ ва тоза кунад, даст бар ҷойҳое, ки оби вузӯ бар онҳо ҷорӣ мешавад, бимолад ва бо ангушт байни ангуштҳои дасту поҳояшро пок намояд, ҳар як аз аъзои вузӯро се бор бишӯяд.

Бинобар ин, вақте лозим аст, намозгузор ҳадди ақалл панҷ бор дар шабу рӯз намоз бихонад ва барои ҳар намоз воҷиб аст вузӯ дошта бошад, пас ҳар намозгузоре мукаллаф аст ҳар рӯз чанд бор ба тартиби фавқ вузӯ бигирад.

Вузӯ аз гирифтори ба дарди чашм ҷилавгирӣ менамояд, зеро рӯзе чанд бор чашм бо оби покиза шуста мешавад ва ҳар чашме, ки рӯзе чанд бор бо оби тоза шуста шавад, камтар ба беморӣ мубтало хоҳад шуд ва ҳамчунин шустани бинӣ ва тоза кардани он бо оби покиза чанд бор дар рӯз яке аз муҳимтарин омилҳои ҷилавгирӣ аз ибтило ба зуком аст. Фоидаи шустани рӯй ва гӯшҳою дастҳо ҳам бар касе пӯшида нест, зеро ағлаби рӯй ва дигари аъзоҳое, ки одатан бараҳна ва намоён мебошанд, дучори бемориҳои пӯстӣ ва ҳассосият мешаванд.

Ахиран собит шудааст, ки микробҳо аз тариқи шикофҳое, ки дар пӯст ба вучуд меояд, вориди бадан мешаванд. Тардиде нест, ки шустани рӯй ва дасту по ва тоза кардани онҳо чанд бор дар рӯз аз омилҳои бисёр муҳим ва содда барои ҷилавгирӣ аз нуфузи микроб ба бадан мебошад. Зеро қисмати зоҳирии пӯсти бадан аз нуфузи ҳар микробе ба дохили он ҷилавгирӣ менамояд, аммо микробҳое, ки аз тариқи даҳон вориди бадан мешаванд, ағлаб ба василаи дасти олуда ворид мешаванд, вақте ки даст рӯзе чанд бор бо об тоза шавад, микробҳо наметавонад ба бадани инсон нуфуз кунанд ва боз ин муҳимтарин омилҳои ҷилавгирӣ аз мубтало шудан ба беморӣ аст.

ҶОИДАИ ҲАММОМ РАФТАН

Шариати Ислом бар марду зан воҷиб намудааст, ки баъд аз тамоси ҷинсӣ ва ё эҳтилом бадани худро бо оби покиза бишӯянд. Қуръон мефармояд: **“Агар дар ҳолати ҷанобат қарор гирифтаед (хоҳ ин ҷанобат дар асари тамоси заносӯӣ бошад, ё дар асари эҳтилом) бояд фавран бадани худатонро пок кунед (ва бо оби покиза онро бишӯед)”**. (Моида, 6).

Ғусл ва тоза кардани бадан дар ин ҳолат коре аст бисёр муфид, ҳам барои зан ва ҳам барои мард, зеро аз назари тиббӣ ва аз тариқи таҷриба собит шудааст, ки бадани инсон баъд аз барқарор шудани иртиботи ҷинсӣ миқдоре аз тавон ва нерӯи худро аз даст медиҳад ва ҳеҷ чизе наметавонад монанди шустани тамоми бадан ва ҷорӣ шудани оби покиза бар ҳамаи аъзои он ин камбудиро ҷуброн кунад.

ТОЗА КАРДАНИ ДАНДОНҲО

Ислом мусулмононро ба тоза намудани дандонҳо бо мисвок ва ё ғайримисвок ба таври ҷиддӣ ташвиқ мекунад ва дар ин бора Пайғамбар (с) мефармояд: **«Агар ба хошири эҷоди нороҳатӣ ва машаққат барои умматам намебуд, ба онон дастур медодам, ки қабл аз баргузориш ҳар намозе (ба таври ҳатмӣ дандонҳояшонро) мисвок бизананд»** (Бухорӣ, Муслим, Тирмизӣ ва Ибни Моҷа).

Мисвок ҷӯбе аст аз шоҳаҳои дарахти арок, ки дорои торҳои нозук аст ва барои тоза кардани дандонҳо аз он истифода мешавад. Агар моддаи аслии ҷӯби мисвокро маврид таҷзия ва таҳлил қарор диҳем, мебинем, ки дорои лифҳои тселлюлоза ва миқдоре равған, ки ба тадриҷ бухор мешавад, роиҳаи муаттар ва низ намакҳои маъдании фаровон мебошад, ки муҳимтарини онҳо клорисадий (натрий хлор) ва патосим (калий хлор) аст, ки тамоми ин мавод барои ҳифзи сиҳат ва саломатии дандону даҳон аз омилҳои бисёр судманд мебошанд.

Дар ҳақиқат ҷӯби мисвок як навъи мисвок ва хаамири дандони табиӣ аст, ки шомили маводи лозим барои назофати дандон мебошад. Мебинем, ки Пайғамбар (с) ва асҳобаш дар чаҳордаҳ қарн пеш аз як хаамири дандони табиӣ истифода кардаанд, дар ҳоле ки кишварҳои пешрафта барои аввалин бор дар соли 1800 мелодӣ аз

хамири дандон барои покизагии дандон истифода намуданд. Ин аст дастури Ислому дар бораи назофати дандон, ки агар дар ин бора эҳмол ва бетаваҷҷӯҳӣ шавад, дандон пӯсида мегардад ва маводи зохириро тарашшӯх менамояд, ки боиси бемориҳои фаровон хоҳад шуд.

Албатта, бо истифода аз мисвок ва хамири дандони маснуъӣ низ ҳадафи ҳадиси фавқуззикр, ки покизагӣ ва ҳифзи саломати инсон аст, ба хубӣ таъмин мешавад.

КЎТОҲ ҚАРДАНИ НОХУНҲО ВА МЎЙҲОИ БАДАН

Пайғамбар (с) дастур додааст, то ба покиза нигоҳ доштани тамоми аъзои бадан аҳамият дода шавад, аз ҷумла мегӯяд: *“Бояд мӯйҳои зоиди бадан тарошида шавад ва нохунҳо кӯтоҳ гардад ва мефармояд: «Панҷ чиз ҷузъи суннати қадимае аст, ки ҳамаи пайғамбарон ба онҳо амал кардаанд: 1. Тарошидани мӯйҳои аъзои таносулӣ; 2. Хатна; 3. Кӯтоҳ кардани мӯйлабҳо. 4. Чидан ва тарошидани мӯйҳои зери бағал; 5. Гирифтани нохунҳо”* (Бухорӣ ва Муслим).

Манзур аз калимаи **фитрат** дар ин ҳадис суннати қадима ва мавриди писанди анбиё ва шариатҳои пешин аст, гӯё чун мавриди писанди ҳама аст, ҷузъи фитрати инсонӣ мебошад, баъзе гуфтаанд, фитрат ба маънои дин аст.

ХУДРО ПОК АЗ НАҶОСАТ ВА ЧИРКИНӢ НИГОҲ ДОШТАН

Ҳар чизе, ки касифу олуи ба микроб бошад ва ё ба унвони омили интиқоли беморӣ шинохта шавад ва маълум гардад, ки барои саломатии инсон музир аст, Ислому онро наҷис медонад ва дастур додааст, ки мусулмонон худро аз он дур ва пок нигоҳдоранд. Аз ҷумла муқаррар дошта, ки хун, фузулоти инсонӣ, идрор ва чирк ҳар гоҳ аз ҷисми инсон ҷудо шуданд, наҷасу касифанд. Ҳамчунон ҷасади ҳайвони мурдор ва ҳар чизи касифи дигаре, ки саломатии инсонро ба хатар меандозад, наҷис медонад ва бар мусулмонон воҷиб намудааст, то аз наҷасот дурӣ ҷӯянд ва худро аз он пок намоянд. Ба ҳамин ҷиҳат, бар мусулмонон воҷиб аст либоси тоза бипӯшанд ва

намоз бо либоси наҷис ва олударо ботил медонанд. Худованд мефармояд:

﴿وَتِيَابِكَ فَطَهَّرَ﴾ [المدثر: ٤]

«Либосатро пок ва покиза ниғаҳ дор» (Муддасир, 4).

Яке аз суннатҳои исломӣ барои риояи назофат ин аст, ки бар ҳар мусулмон воҷиб аст баъд аз қазои ҳоҷат худро бо оби пок тоза кунад ва наҷосатро аз худ дур намояд. Агар оби пок пайдо нашуд, бо санг ё коғаз ва амсоли онҳо худро пок кунад. Ислому дастур додааст, то инсон ба дасти чап худро тоза кунад ва дасти росташро, ки бо он ғизо меҳӯрад ва бо он бо мардум мусофиҳа ва салому худоҳофизӣ мекунад, ба наҷосат олула накунад. Пайғамбар (с) мефармояд: *«Вақте об менӯшед, набояд дар зарфи об пуф кунед ва ҳар гоҳ ба ҳоҷатхона меравед, набояд даст ба олати таносулии худ бизанед ва набояд бо дасти рост худро тоза намоед»* (Бухорӣ).

Ҳамин тавр, Пайғамбар (с) ба мусулмонон супориш кардааст, ки вақте аз хоб бедор мешаванд, дастҳояшонро бишӯянд ва мефармояд: *«Шумо вақте аз хоб бедор мешавед, набояд дастҳояшонро дохили зарфи ғизо намоед, то ин ки се бор бо об онро бишӯед, зеро шумо хобидед, намедонед дастҳоятон куҷо қарор мегиранд»* (Бухорӣ ва Муслим).

Аз ҷумлаи супоришоти дигари Пайғамбар (с) дар мавриди назофат ин аст, ки мефармояд: *«Набояд ҳеҷ касе аз шумо дар оби рокиде, ки қараён надорад, идрор кунед ва сипас маҷбур ҳам шавед, дар он гусл намоед»* (Бухорӣ ва Муслим).

Пайғамбар (с) бо ин супориши худ аз ибтилои мусулмонон ба аксари бемориҳои воғир ҷилавгирӣ намудааст, зеро олула шудани оби рокид ба бавлу идрор, махсусан идрори ашхоси мариз боиси густариши бемориҳои гуногун, ба хусус бемориҳои воғир мешавад ва аз тарафи дигар, боиси тағйири рангу бўй ва тааффуни об мегардад. Ин ки Пайғамбар (с) танҳо ба олула насохтани оби рокид супориш фармудааст, ҳикматаш ин аст, ки оби ҷорӣ камтар боиси интиқоли беморӣ аз шахсе ба шахси дигаре мешавад.

ХҲҮРДАНИҲО ВА НҲШИДАНИҲО

Мусаллам аст, ки җисми инсон барои идомаи ҳаёт ва анҷоми вазифае, ки ба ўҳда дорад, ниёзи шадиде ба тағзияи комил дорад. Барои ҳамин, Ислому ба инсон дастур медиҳад, то аз ғизоҳои покизае, ки Худованд ба ў бахшидааст, бихӯрад ва аз ғизоҳои нопоку наҷас дури намояд ва Худованд мефармояд:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَالْحُمَّ الْخَنِزِيرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لِيُغَيَّرَ اللَّهُ فَمَن أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاطِلٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾﴾ [البقرة: ١٧٢، ١٧٣]

«Эй имондорон! Аз ғизоҳои покизае, ки мо онҳоро насиби шумо намудаем, бихӯред ва шукру сипоси Худо кунед, агар ба ростӣ танҳо ўро парастид менамояд. (Он чиро, ки мушрикони ва яҳудиён ва дигарон ҳаром медонанд, ҳаром нест, балки Худованд) танҳо мурдор, хун, гӯшти хук ва он чиро, ки номи ғайри Худо (ба ҳангоми забх) бар он гуфта шуда бошад, ҳаром кардааст» (Бақара, 172-173).

Қуръони карим бо сароҳат мурдор, хун ва гӯшти хукро ҳаром кардааст. Лозим аст ба баёни иллоти ҳар яке аз онҳо таваҷҷӯҳ фармояд.

ЗИЁНИ ХҲРДАНИ ГҲШТИ МУРДОР ВА АНВОЪИ МУРДОР

Мурдор ҳайвоне аст, ки ба тарви табиӣ ё дар асари ҳодисае бимирад. Ҳайвоне, ки дар асари марги табиӣ мурда бошад, ҳатман маргаш аз иллоте аст. Агар ин иллат беморӣ бошад, мусалламан, осори ин беморӣ дар ҷасади мурдор боқӣ аст ва гӯшти он захролуд ва музир мебошад, ҳатто баъд аз пухтан ҳам барои инсон зиёновар аст. Гӯшти мурдор дар ҷунин ҳолате шабеҳи ғизоҳои кӯҳна ва фосидшудае мебошад, ки ҳар андоза ба василаи ҳарорат аз микроб пок шаванд, боз барои инсон музир ҳастанд ва ағлаб хӯрдани онҳо мӯҷиби таваллуди беморӣ ва гоҳе марг мешавад.

Ва агар марги ҳайвон дар асари пирӣ ва фарсудагии аъзои он бошад, гӯшташ монанди гӯшти ҳайвоне, ки бар асари беморӣ мурдааст, музир ва зиёновар аст, зеро пирӣ, яъне, нобуд шудан ва ба таҳлил рафтани бофтаҳои бадан яке баъд аз дигаре ва саранҷом ба таҳлил рафтани ҳамаи бофтаҳо ва фаро расидани марг мусалламан ба таҳлил рафтани ҳар бофтае, ё дар асари заъфи табиӣ ё дар асари беморӣ аст ва дар ҳар ду сурат боиси тағйирот дар гӯшти ҳайвон мегардад ва аз арзиши ғизоии он коста мешавад ва қобилияти ҳазми он коҳиш меёбад.

Шояд баъзе ба эрод бигӯянд: дар нуқоти сард ҳар рӯз гӯшти мурдор хӯрда мешавад, ё хуни ҳайвонотро мехӯранд ва ё бидуни ин ки ҳайвонеро забҳ кунанд, онро мекушанд ва гӯшташро мехӯранд, зоҳиран ҳам зарару зиёне эҷод намекунад? Дар ҷавоб мегӯем: маълум аст, ки зиён тағйир ва фосид шудани гӯшт дар нуқоти сард ба маротиб камтар аз зарари он дар нуқоти гарм мебошад, вале дастуроти Ислому барои ҳамаи мардум, аҳолии манотиқи сард ва гарм, ки басуръат ғизо, махсусан гӯшт дар он мутааффин мешавад, нозил шудааст. Аз тарафи дигар, тардиде нест, ки аз лиҳози беҳдошти гӯшти ҳайвони солиме, ки забҳ мешавад ва хунаш аз он ҷудо мегардад, беҳтар ва безарартар аз гӯшти ҳайвони мурдоре аст, ки дар асари беморӣ ё пирӣ мурда ва хуну гӯшташ бо ҳам омехта шудааст.

АНВОЪИ МУРДОРҶО

Яке аз анвоъи мурдорҷо ҳайвоне аст, ки дар асари ҳодисае мемирад, Ислому гӯшти онро ҳаром карда ва мефармояд: «**Ҳаром шуда бар шумо хӯрдани гӯшти мурдор ва хӯрдани хун ва гӯшти хук ва гӯшти ҳайвоне, ки (ба ҳангоми забҳ) номи ғайри Худо бар он гуфта шуда бошад ва гӯшти ҳайвоне, ки хафа шудааст ва ҳайвоне, ки дар асари зарбат мурда бошад ва гӯшти ҳайвоне, ки дар асари афтодан аз ҷое, ба ҳалокат расида ва гӯшти ҳайвоне, ки дар асари ҷанг бо ҳайвони дигаре ба зарбаи шохи он бимирад ва гӯшти ҳайвоне, ки ҳайвони даррандае онро кушта ва аз он хӯрдааст**» (*Моида*, 3).

Калимаи **мунханиқа** дар ин оят ҳайвоне аст, ки хафа ва буғӣ мешавад. Бинобар ин, Қуръон сароҳатан гӯшти онро ҳаром карда, зеро хафа шудан боис мешавад, ки гӯшти ҳайвон ба суръат фосид ва мутааффин шавад, аз лиҳози беҳдошти ҳам гӯшти ҳайвони хафашуда салоҳияти ғизоиро надорад, чун рангаш тағйир меёбад ва ба ҳангоми майда кардан, сиёҳ мешавад, бӯи он нохуб ва худи гӯшт часпак мебошад.

Яке дигар аз анвои мурдорҳо ҳайвоне аст, ки дар асари зарба ё зарбате кушта мешавад, ки Қуръони карим ба исми **мавқуза** аз он ном бурда ва онро ҳаром кардааст. Қисми дигар аз ақсоми мурдорҳо ҳайвоне аст, ки аз ҷойи баланд ба поин меафтад ва ба ҳалокат мерасад ва дар оят ба исми **мутараддия** аз он ном бурда шуда ва гӯшти он таҳрим гардидааст.

Навӣ дигар аз анвои мурдорҳо ҳайвоне аст, ки дар ҷанг бо ҳайвони дигаре ва дар асари зарба ва захм ношӣ аз ҷанг мемирад ва Қуръон бо калимаи **натиҳа** онро зикр ва таҳрим намудааст. Табибон ҳам таъкид кардаанд, гӯшти ҳайвоноте, ки дар асари зарба ё афтодан аз ҷойи баланд ба поён, ё дар асари ҷанг бо ҳам ба ҳалокат мерасанд, набояд хӯрда шаванд. Чун ранги он сиёҳ ва бӯяш кареху номатбӯъ ва часпак муҳолиф бо таби солим мешавад. Ба хусус, ҳангоме ки бадани ҳайвон захмӣ гашта ва микроб аз тариқи ин захмҳо вориди бадан шуда бошад, хӯрдани он ба кулӣ хатарнок хоҳад шуд.

ЗИЁНИ ХҶРДАНИ ГҶШТҶОИ ПАСМОНДА АЗ ҶАЙВОНОТИ ДАРРАНДА

Ислом хӯрдани гӯштҷоеро, ки пасмондаи ҳайвони дарранда аст, ҳаром кардааст. Дарранда ҳайвоне аст кушанда, ки ағлаб ба галлаҳо ҳамла мекунад ва саҳми худро аз онҳо мегирад ва маъмулан ҷӯпонҳо онро дунбол мекунад, то ҳайвони рабудашударо аз он пас бигиранд. Гоҳе қабл аз ин ки ҳайвонро пора кунад ва онро бикӯшад, ба он мерасанд ва ҳайвонро аз ҷанголаш хориҷ месозанд, вале баъзе вақтҳо, ки ба он мерасанд, мебинанд, ки ҳайвонро хафа карда ва ё ба тарзе онро ба ҳалокат расонидааст ва гоҳе мулоҳиза мекунад, ки миқдоре кам ё зиёд аз гӯшташ боқӣ мондааст, дар тамоми ин ҳолатҳо, модоме

хайвон мурда бошад, гӯшти он ҳаром аст. Зеро ҳайвоноти дарранда маъмулан аз чизҳое наҷасу нопок тағзия менамоянд ва хӯрдани пасмондаи онҳо боиси гирифторӣ ба бемориҳои мухталиф мешавад (Аз тарафи дигар, пасмондаи ҳайвонот шоистаи мақоми инсон нест).

ЗИЁНИ ХҶРДАНИ ГҶШТИ ҶАЙВОНОТ ВА ПАРРАНДАҶОИ ДАРРАНДА

Ислом хӯрдани гӯшти ҳар паррандаеро, ки дорои чанголи буранда бошад ва ҳар ҳайвонеро, ки дорои ноб ва дандонаҳои дарранда бошад, ҳаром намудааст, чун паррандаҳои чанголдор ва гӯштхор ва ҳайвоноти дарранда дорои рагу пайванд ва мушакҳои сахт ва муҳкам ҳастанд ва ранги гӯшташон мутағаййир ва бўйи номатбӯъ дорад. Пайғамбар (с) мефармояд: *«Ҷаром гардонида шуда бар шумо ҳар паррандае, ки дорои чанголи дарранда аст ва ҳар ҳайвони даррандае, ки дорои дандонҳои буранда бошад».*

Зеро гӯшти ин ҳайвонот бо меъда созгор нест ва ба иллати ин ки барои шикори дигар ҳайвонот дар талош ва ҷунбучӯли фаровон ҳастанд, мушакҳояшон бисёр қавӣ ва сахту муҳкам аст ва ҳазми онҳо бисёр мушкил мебошад.

ЗАРАРҶОИ ХҶРДАНИ ХУН

Ислом хӯрдани хунро ҳаром кардааст, зеро хун муносибтарин макон барои рушди анвои микробҳо ва интишори онҳо аст ва хун ҳамеша ҳомили захрҳо ва тарашшӯхоти хатарноке аст, ки иҷтиноб аз онҳо зарурӣ аст. Аз тарафи дигар, хун шомили таркиби бавл ва идрор аст, махсусан агар хун марбут ба ҳайвони бемор бошад, дар ин сурат хатари он ба ҳадди аълои худ мерасад ва мусаллам аст, ки ҷузъи физо маҳсуб намешавад.

ЗАРАРҶОИ ХҶРДАНИ ГҶШТИ ХУК

Ислом гӯшти хукро ҳаром намуда ва мусулмононро аз шарри кирме, ки маҳсуси он аст, наҷот бахшидааст. Бити ва Доксон меғӯянд:

«Ибтило бо кирме бо номи **таршан**, ки махсуси гӯшти хук аст, дар баъзе манотик, махсусан дар Фаронса, Олмон, Италия ва Британия умумият дорад. Вале ин кирм дар мамолики шарқӣ ба нудрат дида мешавад, зеро дини Ислom хӯрдани гӯшти хукро бар мусулмонон ҳаром намудааст».

Хӯрдани гӯшти хук боиси ибтило бар кирми таршан ва густариши он мешавад. Лозим аст дар мавриди бемории таршан ба ҳақоқиқ зер таваҷҷӯҳ фармод:

Аввал. Ҳеҷ озмоишгоҳе наметавонад бигӯяд гӯшти чӣ хуке аз кирмҳои таршан холӣ аст, зеро вақте метавонад ин иддаоро бикунанд, ки тамоми аҷзои ҷасади хукро мавриди озмоиш қарор диҳад ва ин кори ғайримумкин аст, чун агар чунин кореро анҷом диҳад, тамоми гӯшт зоеъ мешавад ва қобили истифода нахоҳад буд ва низ имкон надорад ба василаи озмоиш маълум сохт, ки кадом қисмат аз гӯшт аз кирми таршан холӣ аст ва хӯрдани он биломонеъ аст.

Дувум. Касоне, ки ба ин беморӣ мубтало мешаванд, ҳар кирм аз кирмҳои мода дар бадани онҳо 1500 тухм тавлид менамояд ва дар як ҷараёни хун миллионҳо кирми мода дар тамоми аҷзои бадани инсон мунташир мегардад. Ин кирмҳо дар мушакҳо таҷаммӯъ пайдо мекунанд ва боиси дарди шадид ва ташаннучоте мегарданд. Дар натиҷа, бофтаҳои мушакӣ варам мекунад ва тасаллӯб (сахтӣ) пайдо менамояд.

Севум. Ин мараз ба далоили фанӣ муолиҷаи қатъӣ надорад ва мудовои он чандон фоидабахш нест. Аз тарафе гӯшти хук бархе аз микробҳои уфунатӣ ва тифуидро ба инсон интиқол медиҳад, ки боиси захролудии ҳамроҳ бо ташаннучот дар ҷиҳози ҳозима (меъда) мегардад, ки баъзе вақтҳо пас аз чанд соат маризро ба коми марг мекашонанд. Илова бар ин, гӯшти хук холестерини хунро афзоиш медиҳад.

Уламо ва мутахассисони таҳқиқот ва таҳлили кимиёӣ, ки аз гӯшти хук ба амал овардаанд, бар эшон маълум шудааст, ки гӯшти хук дорои чарбии зиёде чанд баробари чарбии гӯшти оддӣ аст. Аз ин рӯ, дар бадани касоне, ки онро масраф мекунанд, ба миқдори

фаровоне русуботи чарбӣ вучуд дорад. Табибон ҳам ба ин ҳақиқат пай бурдаанд, ки холестирин дар асари чарбиҳои изофие, ки дар хун ҷараён дорад, ба вучуд меояд ва ҳар гоҳ маводи чарбӣ аз қабиле кара (равғани ях) ва равғанҳои дигар бештар сарф шавад, миқдори он дар хун афзоиш меёбад.

Афзоиши холестерин боиси тасаллӯ ва танг шудани рағҳои калони хунгард ва бемориҳои қалбӣ мешавад.

ЗАРАРҲОИ ШАРОБХҶҶРӢ

Ба хотири ҷилавгирӣ аз бемориҳои зиёд Ислон нӯшидани шаробро ҳаром кардааст ва мефармояд: **«Бегумон, майхорагӣ ва қимору бутҳо (санге, ки дар канори онҳо қурбонӣ мекунанд) ва тирҳо (ва сангҳо ва авроқе, ки барои бахтозмой ва ғайбгӯӣ ба кор мебаред, ҳама ва ҳама аз лиҳози маънавӣ) палиданд ва аз фиребу амали шайтон мебошанд. Пас аз ин корҳои палиди шайтонӣ дурӣ кунед, то растагор шавед»** (Моида, 90).

Пайғамбар (с) мефармояд: **«Ҳар чизи масткунандае шароб аст ва ҳар шаробе ҳаром аст»** (Муслим).

Ва боз дар мавриди таҳрими қатъии шароб мефармояд: **«Худованди мутаол шаробро лаън ва нафрин кардааст, ҳамчунин касеро, ки шароб менӯшад, касеро, ки ба унвони соқӣ ба дигарон шароб медиҳад, касеро, ки онро мехарад, касеро, ки онро мефурӯшад, касеро, ки онро месозад, касеро, ки барояш сохта мешавад, касеро, ки онро ҳамл мекунад ва касеро, ки шароб ба сӯяш ҳамл мешавад, лаън ва нафрин кардааст»** (Абӯдовуд ва Ҳоким).

Пайғамбар (с) мефармояд: **«Аз майхорагӣ ва хӯрдани шароб дурӣ кунед. Ба ростӣ, шароб омили тамоми шарру фасодҳо аст»** (Байҳақӣ).

Асоси шароб бар алкул (таркиботи алкоғолӣ) аст ва миқдори фаровоне аз алкул дар шароб вучуд дорад. Албатта, миқдори бисёр каме аз алкул барои ҳазми қанди хун ба таври табиӣ дар бадани инсон офарида шудааст ва вучуди алкул дар ин ҳадди кам барои ҷисм

муфид аст, вале ба ҳеч вачҳ набояд бар мизоне, ки Худованд ба таври табиӣ онро дар бадан офаридааст, изофа шавад, зеро мазаррот ва зиёнҳои фаровонеро ба вучуд меоварад, махсусан агар барои муддати тӯлонӣ идома дошта бошад, шароб боиси эҷоди ташаннучи шадид дар системаи асаб ва гурда мегардад ва рағҳоро хушқу сахт менамояд ва ҷигарро сахт месозад ва мӯҷиби заъфи қалб мешавад.

Аксар мегӯянд: чаро бояд миқдори каме аз шароб ҳам ҳаром бошад? Дар ҷавоби эшон мегӯем: алкул бо маводи дигар фарқ мекунад, ҳатто камтарин миқдори он бар идора ва тасмим ва қазовати инсон асар мегузорад ва онҳоро заиф менамояд ва ташаннучоти рӯҳиро эҷод мекунад, ки ин амр хатари бисёр ҷиддӣ аст, зеро шахс ба куллӣ иваз мешавад ва ба сурати дигаре дармеояд, иродаю тасмимоташ таҳти таъсир қарор мегирад ва ба ҳолати табиӣ боқӣ нахоҳад монд, то ҷое ки шаробхор дар ҳолати оддӣ яқин дорад, ки шароб барои ӯ зиёновар аст, вале иродааш заиф гашта ва наметавонад нафси худро аз хӯрдани он миқдори кам манъ намояд. Вақте таҳти таъсири он миқдори кам қарор гирад ва натавонад аз он дурӣ намояд, аксар дар ин ҳадди кам боқӣ наметавонад ва мизону андозаи мушаххасро риоя нахоҳад кард ва ҳар андоза, ки мақдур бошад, менӯшад. Аз тарафи дигар, миқдори шароб ва алкул ҳар андоза ҳам кам бошад, ларзиш ва иртишро дар асабҳо эҷод менамояд ва бадтар аз ҳама он аст, ки иродаи инсонро ба андозае заиф месозад, ки ӯро ба сурати бардаи залил дар муқобили одати майхорагӣ дармеоварад.

Ҳар гоҳ аз хӯрдани шароб даҳ грамм алкул ворида хуни инсон шавад, асароти номатлуби он ошкор мешавад. Озмоишҳои анҷомшуда дар ин маврид нишон медиҳанд, ки як пиёла шароби «Виски» ё «Коняк» беш аз даҳ грамм алкул ба ҳамроҳ дорад. Гоҳе майхор бо хӯрдани пиёлае ба ҳолати мастӣ дарнамеояд, вале ба таври куллӣ бар хусусиятҳои ҷисмӣ ва ақлии ӯ таъсир мекунад. Агар авзоъ ва хусусиятҳои мизочию фикрии ин гуна афродро дар чунин ҳолатҳо мавриди баррасӣ қарор диҳем, маълум мешавад, ки дараҷаи дарк ва шууру тасмим ва қазовату андозагирӣ ва баровардашон амалан тағйир ёфтааст. Масалан, агар нависанда бошад, мизони иштибоҳот нисбат ба ҳолати оддӣ дар вай бештар мегардад ва агар ронанда

бошад, муқаррароти ронандагиро риоят намекунанд. Оморҳо нишон медиҳанд, ки 13% қулли тасодуфот ба иллати шаробхорӣ ва мастӣ аст, ҳатто як чуръа шароб боиси боло рафтани фишори хун мешавад, агарчи гоҳе ин боло рафтани фишори хун ба танҳои зиёд музир нест, вале агар шахс худ мубтало ба фишори хун бошад ва шароб ҳам бихӯрад, он гоҳ хатари он қиддӣ мегардад. Агар дар ин ҳолат миқдори бештаре бихӯрад, боиси эҷоди ҳаяҷон мешавад ва ин ҳаяҷон дараҷаи фишори хунро ба ҳадде боло мебарад, ки ғолибан хунрезии мағзиро ба ҳамроҳ дорад, ки шахс ё фалаҷ мешавад ва ё мемирад.

Бадеҳӣ аст касоне, ки фишори хунашон боло аст, лозим аст дар оромиши рӯҳӣ ва зиндагии оромӣ ба сар баранд ва ҳар изтиробу ҳаяҷоне дараҷаи фишорро афзоиш медиҳад, то ҷое ки ба марҳалаи қатъи рағҳо ва хунрезия сакта мунтаҳӣ мегардад. Ин дар ҳолате аст, ки инсон маст наметавонад эҳсосот ва авотифи худро назорат кунад ва муҳити ороме барои худ ба вучуд оварад.

Шароб барои касоне, ки ба он мӯътод нестанд, захми меъда ба вучуд меоварад, гоҳе боиси хунрезии меъда ё истифрӯғ мешавад ва ҳар гоҳ чуръа шароб бузург бошад, меъдаро муташанниҷ месозад ва ҳозимаро кунду заиф менамояд. Бархе аз пизишкон мӯътақиданд, ки шароб ҳарчанд кам ҳам бошад, барои маводи мутарашшиҳае, ки дар тӯли каналҳои гувориш мавҷуд аст, музир ва хатарнок аст ва боиси аз байн бурдани онҳо мегардад. Ин дар ҳолате аст, ки вучуди ин мавод барои идомаи ҳаракати ҳазм ба ҳолати табиӣ зарурӣ аст.

Шароб бар виросат ва тавлиди насл ҳам асар мегузорад. Таҷриба нишон додааст, ки фарзандони одамони шаробхӯр аксар носолим ва заиф ҳастанд ва дараҷаи фаҳму шуурашон поин аст ва табъан алоқа ба чурм гуноҳу фасод доранд. Касоне, ки дар китобҳои тиббӣ зарарҳои шаробро меҳонанд ва бо маразҳои гуногуне, ки аз он ношӣ мешаванд, шинос мешаванд, ба хубӣ медонанд шароб то чӣ андоза мояи бадбахтии фардӣ ва иҷтимоӣ аст. Бояд таваҷҷӯҳ фармоед, ки илм собит кардааст шароб ҳеҷ ғоидае давоӣ надорад ва ин тасаввур, ки шароб барои баъзе дардҳо даво аст, ғалат ва нодуруст мебошад. Албатта, қабл аз ин ки илм ин ҳақиқатро таъйид кунад, Ислому онро

эълум намудааст (Аз Торик ибни Сувайд ривоят шудааст, ки ӯ дар бораи шароб аз Пайғамбар (с) суол кард ва Пайғамбар (с) Торикро аз шароб манъ намуд. Торик гуфт: «Ман шаробро ба хогири даво месозам». Пайғамбар (с) фармуд: *«Бегумон, шароб даво нест, балки дарду беморӣ аст»* (Муслим).

Баъзе нависандагони Ғарб ба таъриф ва тамчиди шариати Ислом дар мавриди таҳрими шароб пардохтаанд. Яке аз онон ба номи Бетном дар китоби худ ба номи «Усули шароеъ» чунин мегӯяд: «Шароб дар мамолики шимоли инсонро ба сурати аблаҳу нодон ва дар мамолики ҷанубӣ ба сурати девона дармеоварад, вале шариат ва дини Муҳаммад тамоми анвои шаробро ҳаром кардааст, ки дар ҳақиқат, таҳрими шароб яке аз маҳосин ва бартариятҳои дини ӯ аст».

НАҲӢ АЗ ПУРХӢРӢ

Барои ин ки ҷиҳози ҳозима аз мубтало шудан ба бемориҳо маҳфуз бошад. Ислом як асли куллиро муқаррар намудааст, ки мефармояд: *“Бихӯред ва бинӯшед (вале дар хӯрдан ва нӯшидан) исроф накунад”*. (Аъроф, 31).

Ин ояти шарифа бо вучуди калимоти кӯтоҳ ва башуморе, ки дорад, яке аз қавонини куллӣ ва муҳим барои ҳифзи саломатии бадан мебошад, ки ҳар кас ба он амал кунад, саломатии бадани худро тазмин ва дарду беморию аз он дур месозад.

Дар ин бора Пайғамбар (с) мефармояд: *«Барои банӣ Одам пур кардани ҳеҷ зарфе бадтар аз пур кардани шикам нест. Кофӣ аст, ки инсон чанд луқмаи кӯҷакро, ки боиси ниғаҳдориш камар ва идомаи ҳаёт аст, бихӯрад ва агар маҷбур ба хӯрдани гизои бештар шуд, як сеvуми меъдааш барои гизо ва як сеvуми дигараш барои об ва як савуми охир барои нафас кашидан холӣ бошад»* (Аҳмад, Тирмизӣ, Ибни Моҷа).

Мулоҳиза мефармояд, ки Пайғамбар (с) мусулмононро супориш менамояд, ки ҳатто агар ночор ба хӯрдани хӯрок бештар ҳам бошанд, набояд аз ин ҳад таҷовуз намоянд. Бояд меъдаи худро ба се қисмат тақсим кунанд, қисмате барои гизо ва қисмати дигар барои об ва як

қисмат ҳам барои кашидани нафас ба роҳати бояд холи бимонад. Ҳар гоҳ инсон пурхӯрӣ кунад, наметавонад ғизоро ҳазм кунад ва дар натиҷа меъдааш турш мешавад ва ба бемории сӯи ҳозима дучор мешавад. Баъзе вақтҳо дар асари пурхӯрӣ меъдаи инсон кушод ва ё дароз мегардад ва иштиҳоро аз даст медиҳад ва агар ғизо ҳам бихӯрад, қодир ба ҳазми он намебошад ва дар асари он гоҳе мубтало ба исҳол ва истифрӯғ мешавад ва гоҳе ба **ябусат** ва сардард дучор мегардад.

Пурхӯрӣ фарбеҳиро ба дунбол дорад ва фарбеҳӣ инсонро дар маърази гирифтور шудан ба бемориҳои қалбӣ қарор медиҳад, фишори хунро афзоиш медиҳад ва гурдари мариз ва танбал месозад ва мӯҷиби бемории қанд (диабет) мешавад.

МАНФИАТҲОИ РӯЗА

Ба манзури ҷилавгирӣ аз мубтало шудан ба бемориҳои гуногун шариасти Ислому рӯзаро воҷиб намудааст. Имрӯз барои муолиҷаи бемориҳои зер аз рӯза истифода мешавад.:

1. Рӯза барои мудовои изтиробот ва ташаннучоти музмини меъда ва рӯдаҳо, ки ҳамроҳ бо турш шудани маводи мутарашшиҳаи он бошад, бисёр муфид аст, махсусан нахӯрдани об дар фосилаи байни ду навбати ғизо, ба хусус, агар ин фосила тӯлонӣ ҳам бошад, дар муолиҷаи ин ташаннучот таъсири қатъӣ дорад, ки ин режим ба таври комил дар рӯза мавҷуд аст.

2. Рӯза аз фарбеҳӣ ва афзоиши вазн, ки аз пурхӯрӣ ва камҳаракатӣ ба вуҷуд меояд, ҷилавгирӣ мекунад. Беҳтарин роҳи ҷилавгирӣ аз фарбеҳӣ рӯзае аст, ки инсон ба ҳангоми ифтор пурхӯрӣ накунад ва сахарӣ ҳам танҳо ба нӯшидани об қаноат намояд.

3. Рӯза аз фишори хун, ки дар асари хушгузаронӣ ва изтироботи рӯҳӣ густариши фаровоне пайдо кардааст, ҷилавгирӣ мекунад. Рӯзаи моҳи Рамазон барои таъдили фишори баланд неъмат ва баракати бузурге аст, махсусан агар вазни шахс аз ҳадди маъмул бештар бошад.

4. Рӯза аз боло рафтани қанди хун ва пешоб ҷилавгирӣ мекунад. Бемории қанд (диабет) ҳам монанди фишори хун густариш дорад. Ин беморӣ дар авоил қабл аз ин ки ошкор шавад, ҳамроҳ бо афзоиши вазн аст, беҳтарин ҷилавгирии он рӯза аст. Зеро рӯза боиси кам шудани чарби бадан мешавад ва вақте чарби бадан кам шуд, қанд ҳам поин меояд. Ҳангоме ки бемории қанд сабук бошад, агар панҷ соат аз хӯрдани ғизо худдорӣ шавад, қанди хун ба камтарин дараҷаи табиӣ худ коҳиш пайдо менамояд ва баъд аз даҳ соат худдорӣ аз ғизо, ҳатто аз мизони табиӣ ҳам поинтар меояд. Рӯза ҳатто баъд аз кашфи инсулин ҳам яке аз беҳтарин равишҳои муолиҷаи бемории қанд аст, ба шарти ин ки ба ҳангоми ифтор ва саҳарӣ риояти ҳадди эътидол дар хӯрдан ва низ баъзе мулоҳизоти дигари ғизоӣ ба амал ояд. Қабл аз кашфи инсулин ҳангоме, ки мариз вазнаш аз ҳадди табиӣ бештар мешуд, ҷуз рӯза роҳи илоҷи дигаре вучуд надошт.

5. Рӯза нороҳатиҳои тез ва музмини гурдaro, ки ҳамроҳ бо тарашшухот ва варами он аст, муолиҷа менамояд.

6. Рӯза барои бемориҳои қалбӣ ҳамроҳ бо варам бисёр муфид аст.

7. Рӯза нороҳатиҳои музмини мафосилро аз байн мебарад, махсусан агар ин нороҳатӣ ҳамроҳ бо фарбеҳӣ ва афзоиши чарби бадан бошад. Мебинем, ки ағлаби занон баъд аз синни чиҳилсолагӣ ва афзоиши чарби баданашон ба нороҳатиҳои пайвандҳо мубтало мешаванд.

Баъзеҳо мегӯянд: истифода аз рӯза дар тамоми ин мавридҳо ниёз ба роҳнамоии пизишк дорад ва бояд пизишк мушаххас кунад, ки барои ҳар навъ маразе чанд рӯз рӯза лозим аст. Аз тарафе рӯзае, ки бар мусулмонон воҷиб аст, танҳо бар касоне воҷиб аст, ки солим бошанд, на бар беморон.

Дар ҷавоб мегӯем дуруст аст, ки рӯза бар инсони солим воҷиб аст, вале фоидаи он барои инсони солим ҷилавгирӣ аз мубтало шудани ӯ ба бемориҳои гуногун, махсусан бемориҳои аст, ки ба онҳо ишора кардем, мебошад. Тамоми ин бемориҳо ба сурати тадриҷӣ ба вучуд меоянд ва дар авоил наметавон ба таври қатъӣ онҳоро ташхис дод,

вале аз лиҳози тиббӣ собит шуда, танҳо ҷилавгирӣ аз онҳо гирифтани рӯза аст ва мусаллам аст қабл аз ин ки эълони ин бемориҳо ба хубӣ ошкор шавад, ҷилавгирӣ аз онҳо бисёр осонтар ва муфидтар аст. Оморҳои дақиқ нишон додаанд, ки ҳар андоза чарби бадан афзоиш ёбад, истеъдоди он барои бемории қанд ва фишори хун ва ташаннучу нороҳатии пайвандҳо ва ғайра бештар аст ва бо кам шудани вазни бадан ба ҳамон нисбат омодагии бадан барои мубтало шудан ба ин бемориҳо камтар мегардад.

АСАЛ ВА ФОИДАҲОИ ОН

Қуръон дар бораи фоидаи асал мегӯяд:

﴿وَأَوْحِي رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾﴾ [النحل: ٦٨، ٦٩]

“Парвардигорат ба занбӯрони асал (роҳи зиндагӣ ва шеваи маишатро) илҳом кард, ки аз кӯҳҳо ва дарахтҳо ва дорбастҳое, ки мардумон месозанд, хонаҳое баргузинанд, сипас (мо ба онҳо илҳом кардаем, ки) аз ҳамаи меваҳо бихӯред ва роҳҳоеро бипаймод, ки Худованд барои шумо таъйин кардааст, ки бисёр дақиқу саррост ва рому ҳамворанд. Аз даруни занбӯрони асал моеъе таровиш мекунад, ки дорои рангҳои мухталиф аст. Дар ин моеъ шифо ва беҳбудии мардумон қарор дода шудааст. Бегумон, дар ин (барномаи зиндагӣ, ки барои занбӯрони асал танзим шуда ва ин армуғоне, ки онҳо ба инсон тақдим медоранд, ки ҳам ғизо ва ҳам шифо аст) **нишонаи бас равшане** (аз азамату қудрати Парвардигор) **аст, барои касоне, ки** (дар бораи падидаҳо) **меандешанд»** (Наҳл, 68-69).

Қуръони карим эълон медорад моеъе, ки аз даруни занбӯри асал таровиш менамояд, мӯҷиби шифо ва беҳбудии мардум аз баъзе бемориҳо аст ва ин яке аз мӯъҷизоти тиббӣ ва илмии Қуръон аст, ки илми ҷадид ба тозагӣ онро кашф кардааст. Ҳар гоҳ таркиби шимии асалро таҷзия кунем, мебинем, ки он шомили 25-40 дарсад глюкоза мебошад, ки ба унвони моддаи асли мавриди тавачҷӯҳ мебошад, зеро

ба сурати аслиҳаи худкори пизишк барои мубориза бо ағлаби бемориҳо даромадааст ва ҳарчи илми пизишкӣ пешрафт менамояд, мавридҳои истеъмоли глюкозаи асал бештар мешавад.

Ин глюкоза ба сурати шарбат ва ампулҳое, ки дар мушакҳо ва ё варид (вена) тазриқ мешавад, мавриди истифода қарор мегирад ва гоҳе ба унвони доруи тақвиятӣ ва ё ғизоӣ истеъмом мешавад доруи захролудӣ аст, ки аз баъзе бемориҳо пайдо мешавад, монанди захролудшавӣ, ки аз бемории чигар ва изтиробу ташаннуҷоти меъда ва рӯдаҳо ба вучуд меоянд. Он ҳамчунин барои тақвияти қалб ва мудовои нороҳатии шуш ва бемориҳои гуногуни дигар низ мавриди истифода қарор мегирад. Аз тарафе асал дар нарм сохтани мушакҳои даҳон ва афзоиши тарашшӯҳоти он низ муассир аст. Аз ин рӯ, ҳангоме ки даҳон хушк бошад ва ғизо ба саҳтӣ аз гулӯ фурӯ равад, хӯрдани асал бисёр муфид аст, ҳамчунин барои мудовои хушкӣ гулӯ ва дарди он барои асал дар таркиби доруҳо ва шарбатҳои гулӯ масрафи фаровон дорад. Асал шарбате нармкунанда аст. Тавсия мешавад, ки субҳона қабл аз ҳар чиз як қошуқи бузург аз он масраф шавад, ки ҳам нармкунанда аст ва ҳам ғизоӣ хуб ва муқаввӣ аст.

РИОЯИ БЕҲДОШТИ УМУМӢ

Яке аз назариёти собитшудаи илмӣ ин аст, ки **чилавгирӣ аз гирифторӣ ба бемориҳо беҳтар аз муолиҷаи он аст**. Ислом ҳам ин ҳақиқатро таъйид кардааст. Барои равшан шудани мавзӯ ба мавридҳои зер таваҷҷӯҳ фармоед.

ДАЪВАТ БА ТАБОБАТ

Ислом муслмононро ба табобати бемориҳои худ ташвиқ мекунад ва Пайғамбар (с) мефармояд: *«Ҳар дарде давое дорад. Ҳар гоҳ давои дард ташхис дода шавад, бемор ба хости Худованди азда ва ҷалла, беҳбуд меёбад»* (Муслим).

Ислом бо найранг ва авҳому хурофот ва тилисму навиштаҳое, ки шӯъбадабозону коҳинон дар даврони ҷоҳилият барои беҳбудии бемориҳо ба кор мегирифтанд, ба мубориза бархост ва онҳоро ботил

эълон намуд ва афкореро, ки баъзе аз бемориҳоро ба чинну шайтон нисбат меоданд, комилан нодуруст донист. Дини Ислом ба инсон фурсат дод ва ӯро озод намуд, то ба шиносоии ангега ва асаби бемориҳо бипардозад ва шеваи илоҷи онҳоро кашф намояд.

КАРАНТИН ДАР ИСЛОМ

Ислом буд, ки аввалин бор қонуни карантинро вазъ кард ва аз ин ҷиҳат низ аз илм пешӣ гирифтааст. Дар ин маврид Пайғамбар (с) мефармояд: *«Ҳар гоҳ шунидед, ки дар минтақае тоун вуҷуд дорад, вориди он минтақа нашавед ва агар тоун дар минтақае шуйӯ пайдо кард, ки шумо дар он қарор доред, аз он минтақа хориҷ нашавед»* (Бухорӣ, Муслим ва Аҳмад).

Агар Аврупо аз қонуни карантин огоҳ мебуд, дар миёнаҳои қарни чаҳордаҳуми мелодӣ, ки тоъун мардуми Аврупоро ба таври дастаҷамъӣ ба коми марг мефиристонд, онро ба марҳалаи иҷро медароварданд, то аз шиддати фоҷиа коста мешуд ва омори кушташудагони тоун ба 25 миллион нафар намерасид.

Иллоти шуюъи тоун дар Аврупо ин буд, ки қавми тотор дар соли 1346 мелодӣ онро бо худ ба ҷануби Русия бурданд ва то солҳои 1370 ва 1374 дар ҳоли интишору густариш буд, то ин ки дар ҳамон ҳол, ки тоун мардуми Аврупоро дарав мекард, дар шаҳри Милана ва Венез муқаррароте вазъ шуд, сипас яке аз иёлаҳои Югославия ин муқарраротро ислоҳ ва ба шеваи беҳтаре онро ба марҳалаи иҷро даровард ва дар хориҷи шаҳрҳо сохтмонҳоеро сохт, то касоне, ки машқук ба ибтило ба тоун буданд, барои муддати 30 рӯз дур аз мардум дар он сохтмонҳо боқӣ мемонанд. Баъдҳо ин муддатро ба 40 рӯз афзоиш доданд.

Ислом муқаррароти карантини ҳайвонотро низ вазъ кардааст. Дар ин маврид Пайғамбар (с) мефармояд: *“Касоне, ки шутурҳои мариз доранд, онҳоро бо шутурҳои солим ҳамроҳ накунанд, то шутурҳои солим ҳам мариз нашаванд”*.

Яке аз таълимоти Ислом барои пешгирӣ аз беморӣ ин аст, ки Пайғамбар (с) мефармояд: «*Аз ҷузом фирор кун, ҳамон гуна, ки аз шери дарранда фирор мекунӣ*» (Бухорӣ ва Муслим).

ТАЪЦИЛ ДАР КАФАН ВА ДАФН КАРДАНИ МУРДАҲО

Ба манзури пешгирӣ аз паҳн гаштани беморӣ Ислом мусулмононро ташвиқ менамояд, то дар ба хок супурдани мурдагон шитоб кунанд. Чун ҷасади одам баъд аз марг ба суръат мутааффин мешавад ва бими интишори бемориҳои воғир ва гирифтор шудани афроди солим бештар мегардад.

АЗ ҲАМБИСТАРӢ БО ЗАНОН ДАР ҲОЛАТИ ҲАЙЗ ДУРӢ ҶУСТАН

Яке аз корҳое, ки Ислом ба манзури пешгирӣ аз бемориҳо ҳаром намудааст, омезиш бо занон дар ҳолати одати моҳонаи онҳо мебошад ва Қуръон мефармояд: «*Аз ту дар бораи омезиш бо зан ба ҳангоми ҳайз мепурсанд, биғӯ ин амал зиён ва зарар аст (ва боиси бемориҳои фаровон аст), пас дар ҳолати узри моҳона аз омезиш бо занон худдорӣ намоед, то замоне ки пок шаванд*» (Бақара, 222).

Бояд таваҷҷӯҳ фармояд, ки тарашшӯҳоти бадани инсон ду навъ аст, яке аз онҳо дорои фоида ва нафъ аст, монанди тарашшӯҳоте, ки ба ҳазми ғизо ва ё таносулу таволуд кӯмак менамояд ва ё тарашшӯҳоти дохилие, ки ҷиҳоз ва бофтаҳои ҷисмро танзим мекунад. Ин навъ тарашшӯҳот барои ҳаёт ва давоми он зарурӣ ва бидуни зарар мебошад.

Навъи дувум тарашшӯҳоте аст, ки бидуни фоида аст ва лозим аст онро аз ҷисм дур сохт, он аз маводи захрӣ ташкил шудааст ва модоме дар ҷисм боқӣ бимонад, ба он зиён мерасонад, монанди пешоб, мадфӯъ, арақ, ҳайз ва ғайра.

Дар ҳақиқат, ин ҳукми Қуръони карим, ки омезиш бо занро дар ҳолати ҳайз ҳаром кардааст, яке аз мӯъҷизоти илмии Қуръон аст,

зеро қабл аз ин ки инсон чизе дар бораи тарашшӯхоти бадан бидонад, Қуръон ба ӯ омӯхт, ки ҳайз тарашшӯхе аст азиятовар ва фоидае барои ҷисм дар бар надорад.

Аммо қисмати дувуми оят, ки мефармояд: «**Ба ҳангоми ҳайз аз омезиш бо занон худдорӣ кунед**». Бояд бигӯем: илми тиб низ омезиш бо занро ба ҳангоми ҳайз манъ карда ва онро барои зану шавҳар зиёновар медонад, зеро хуни ҳайз хуне аст фосид ва начас, дорои микробҳое аст, ки дар сурати омезиш ба мард мунтақил мешавад ва боиси эҷоди нороҳатиҳо ва ташаннуҷот мебошад, лоятҳои раҳм ба ҳангоми ҳайз захмӣ ва заиф мешаванд, ки ағлаб омезиш дар ин ҳолат мӯҷиби пора шудани онҳо ва интишори микробҳое, ки дар онҳо вучуд дорад, мегардад ва саломатии занро мавриди таҳдид қарор медиҳанд ва баъзе вақтҳо омезиш дар ҳолати ҳайз аз хорич шудани хуни ҳайз ҷилавгирӣ менамояд. Омезиш дар ин ҳолат ағлаб боиси нороҳатӣ ва ташаннуҷоти асабҳо хоҳад шуд.

Хонандаи мӯхтарам, таваҷҷӯҳ фармоед, чӣ гуна илми тиб ба дунболи Қуръон ҳаракат мекунад ва аз нури ҳидояташ истифода менамояд ва ба ҳаққонияти дастуроти он эътироф мекунад.

ЗАРАРҲОИ ЗИНО

Ба манзури пешгирӣ аз бемориҳои гуногуни ҷинсӣ Ислом зиноро ҳаром кардааст. Қуръон мефармояд:

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنٰٓىۤنَّ اِنَّهٗنَّ كَاٰنَ فٰحِشٰةٍ وَّسَآءَ سَبِيْلًا ﴿٣٢﴾﴾ [الاسراء: ٣٢]

«**Ба иртиқоби зино наздик нашавед, зеро он гуноҳе аст бас бузург ва роҳе аст бисёр бад**» (Исро, 32).

Албатта, таҳрими зино танҳо ба хотири зиёнҳои иҷтимоии он нест, балки бемориҳои ҷисмӣ ва рӯҳию ахлоқии фаровоне, ки аз иртиқоби зино ба вучуд меоянд, нақши муҳиме дар таҳрими он доранд. Дар ин маврид кофӣ аст бигӯем, яке аз осори зино мубтало шудан ба бемории сифлис аст, ки тамоми ҷиҳозу бофти ҷисмро ҷиҳози асабӣ ва лимфавӣ ва гуворишӣ ва туносулиро мавриди таҳдид қарор медиҳад ва тамоми устухону мафосил ва ғадудҳои ҷисмиро

ғадуди дарунрезу берунрез дучори дарду нороҳатӣ месозад ва пӯсти бадан ва чашму гӯшро бо хатарҳои бисёр ҷиддӣ рӯ ба рӯ мекунад.

Зино мӯчиби гирифтори ба бемориҳои гуногун ва хатарноки бисёр ҷиддӣ аст. Лозим аст барои огоҳии комил ба маззарот ва хатароти зино ба китобҳои махсусе, ки дар ин бора навишта шудааст, мууроҷиат намоед, то маълум шавад дини Ислому то чӣ андоза ба ҳифзи саломати инсон иноят намудааст.

Ва гоҳе иртиқоби зино боиси мубтало шудан ба бемории сӯзук мешавад, ки ин беморӣ ҷаҳониёнро ба хатари бузург таҳдид мекунад ва сабаби ин беморӣ микроби хурде аст, ки ҷуз бо микроскоб дида намешавад ва омили интишори он муқорибати ҷинсӣ аст. Ҳар гоҳ мард бо зане, ки мубтало ба бемории сӯзук аст, иртиботи ҷинсӣ ҳосил кунад, ба он мубтало мешавад.

НАҶАС БУДАНИ САГ

Ба манзури ҳифзи саломати инсон ва пешгирӣ аз мубтало шудани он ба бемориҳои гуногун Ислому ҳукм ба наҷосат ва палид будани саг кардааст ва Пайғамбар (с) мефармояд: *«Ҳар гоҳ саг ба коса ва зарфи шумо забон зад ва обу гизоеро, ки дар он аст, олуида сохт, чизҳои дохили онро дур андозед, сипас ҳафт бор он зарфро бишӯед, ки як бори он бо хок бошад, яъне як бор бо оби гилолудшуда зарфро шустушӯ дихед»* (Муслим, Аҳмад ва Ибни Ҳиббон).

Ин дастури Пайғамбар (с) ба ин маъно аст, ки набояд инсон дар зарфе ғизо бихӯрад, ки саг онро бо даҳонаш олуида сохта ва микробҳои гуногунро дар он мунташир намудааст.

Ин ҳам яке аз мӯъҷизоти дигари илмии Ислому аст, ки ба василаи он аз илми тиб пешӣ гирифтааст. Илми тиб ба тозагӣ кашф кардааст, ки саг омили интишори бемориҳои мухталиф ва интиқоли онҳо ба инсон аст. Дар маҷаллаи «Космос»-и олмонӣ доктор Ҷарод Фентсар дар мақолае таҳти унвони «Хатароти тамос бо саг ва наздикию иртибот бо он» чунин менависад: «Афзоиши рӯзафзуни алоқаи мардум ва иртиботу тамос бо саг дар асри ахир моро маҷбур сохт, то тавачҷӯҳи ононро ба мухотироти ношӣ аз ин тамосу иртибот ҷалб

намоем. Махсусан ҳангоме ки ин тамос мунҷар бо бозӣ кардан бо сағ ва бўсидани он шавад, ба сағ иҷозат дода шавад бар дастони соҳибаш забон бимолад ва ё таҳмондаи ғизоро бо забон аз зарфҳо ва деги ғизо билесад. Дар ин ҳолатҳо воқеан фочеа ба бор меояд. Ин гуна корҳо илова бар ин ки завқи солим аз он мутанаффир аст ва бо одобу ахлоқ муғоир аст ва бо қонуни беҳдошти низ комилан носозгор мебошад, бидуни шак, хатароте, ки аз тамос бо сағ ҳосил мешавад, саломатии инсон ва ҳатто идомаи ҳаёти ӯро таҳдид менамояд, аз ин рӯ, ба ҳеҷ ваҷҳ набояд зарарҳои ин рафтори зишт кам гирифта шавад.

Сағҳо дорои кирмҳои занҷирмонанд (ҳалқашакл) ҳастанд, ки дар асари тамос бо онҳо ба одам мунтақил мешаванд ва инсонро ба бемории бисёр хатарноке мубтало месозанд, ки ағлаб бо марг ҳамроҳ аст. Аз лиҳози тиббӣ собит шудааст, ки ҳатто кӯчақтарин сағҳо аз лиҳози ҳаҷм ва вазне аз мубтало будан ба ин кирмҳои ҳалқашакл маҳфуз нестанд.

Дар минтақаи Фаризланди Ҳоланд, ки аз сағ ба унвони василаи нақлия исифода мешавад, аз ҳар сад нафар 12 нафар ба ин беморӣ мубтало мебошанд ва дар Исландия аз ҳар 43 нафар як нафар ва дар Австралия аз ҳар 39 нафар як нафар ба он мубтало аст ва боз собит шудааст, ки дар манотиқи дигар сағ омили мустақими густариши бемориҳои фаровон мебошад. Аз ин рӯ, ба манзури ҳифзи беҳдошт ва саломатӣ бар инсон воҷиб аст аз тамосу бозӣ бо сағ худдорӣ кунад ва бачаҳоро тавре тарбият кунанд, ки аз ихтилоту тамос бо сағ иҷтиноб варзанд ва иҷозат надиханд, ки сағ дасти ононро билесад. Бояд сағ аз муҳити гардиш ва бозии кӯдакон дур бошад ва ба ҳеҷ ваҷҳ ҷоиз нест, ки сағ дар зарфе ғизо бихӯрад, ки инсон дар он ғизо мехӯрад ва боз набояд сағ дохили супермаркетҳо, мағозаҳои хӯрокфурӯшӣ, бозорҳои умумӣ, ё салонҳои ғизохӯрӣ шавад. Ба таври қулӣ бояд сағ ҳеҷ робитае бо маҳалли об ва ғизои инсон надошта бошад».

ВАРЗИШ

Ислом эҳтимоми фаровоне ба варзиш додааст, ки ин эҳтимом ва тавачҷӯҳ дар мавридҳои зерин маълум мешавад.

ҲОИДАҲОИ НАМОЗ

Намоз варзиши иҷборӣ аст, ки бар ҳар мусулмоне воҷиб аст рӯзона панҷ бор бидуни фишору ачала онро анҷом диҳад ва аз беҳтарин омилҳо барои тақвияти бадани ӯ аст, ки боиси фаъолияти ҷиҳози ҳозима мегардад, бофтаҳои чашму мафосилро тақвият менамояд. Ҳар гоҳ ба диққат ҳаракоти намозро мавриди таваҷҷӯҳ қарор диҳем, мебинем, ки дар байни онҳо ва низоми варзиши Швейсӣ шабоҳат вучуд дорад. Низоми варзиши Швейсӣ беш аз сад сол аз умраш намегузарад, дар ҳоле ки ҳазору чаҳорсад сол аз воҷиб шудани намоз гузаштааст.

Вақте дар байни ҳаракоти намоз ва низоми варзишӣ, ки Ланҷи Швейсӣ онро вазъ кардааст, муқоисае анҷом диҳем, мебинем ҳаракоти ҷисм ҳангоми намоз бисёр мавзун ва барои ҳар синне муфиду созгор аст.

Намоз бо такбир ва боло бурдани дастҳо шуруъ мешавад ва кафи дастон ба тарафи боло ба ҳаракат дармеоянд, боло бурдани дастҳо ва ҳаракати пайвандҳои онҳо ҷузъи ҳаракоте аст, ки низоми Швейсӣ барои боз шудани қафаси сина бар он таъкид менамояд, баъд хондани сураи «Фотиҳа» ва ояте баъд аз он намозгузор миёнашро ҳам мекунад ва синашро ба пеш меоварад ва дастҳояшро бар зонуҳояш қарор медиҳад. Ҷисм, ки дар чунин ҳолате қарор гирифт, оромиш меёбад ва бо қарор гирифтани дастҳо бар рӯи зонуҳо пайвандҳои зонуҳо ба ҳаракат дармеоянд ва сутунмӯҳра кашиш пайдо мекунад, вақте ки намозгузор ба зонуҳояш фишор меоварад ва онҳоро муҳкам бо даст ба ақиб фишор медиҳад, сутунмӯҳраашро кашиш медиҳад. Низоми варзиши швейсӣ ҳам қарор додани дастҳо бар рӯи зонуҳо ва фишор додани онҳо ва кашиш додани сутунмӯҳраро ҷузъи барномаи худ қарор додааст.

Варзишгарон низ камари худро ҳам мекунанд ва синаро ба тарафи пеш ҳаракат медиҳанд, вале ҳеҷ низоми варзишӣ тамоми ин аъмоли муфидро ҳамроҳ ва якҷоя анҷом намедиҳад. Ин амр нишон медиҳад, ки ҳаракоти мавҷуд дар намоз куллан дорои ҳикмат ва фалсафаи комил мебошад. Аммо сачдаи намоз ҳаракате аст ҷомеъ, ки барои аксари ҷиҳоз ва бофтаҳои ҷисм муфид аст, ҳам кардани

зонуҳо ба таври комил аз саҳт шудани пайвандҳо ҷилавгирӣ мекунад ва ҳам кардани пушт ва гузоштани пешонӣ бар замин ба ҳангоми сачда яке аз ҳаракоти бисёр муфид барои молиши меъда ва ҷихози ҳозиме мебошад, ки ба ҳазми ғизо ва ҷилавгирӣ аз турш шудани меъда кӯмак мекунад. Сачда барои хонумҳо бисёр муфид аст, ки мӯҷиб мегардад раҳм дар макони табиии худ боқӣ бимонад ва инҳирофе дар он ҳосил нашавад. Илова бар ин, сачда аз поён омадани меъда пешгирӣ менамояд ва пизишкони муосир эътироф кардаанд, ки беҳтарин роҳ барои пешгирӣ аз лағзиш ва поин омадани меъда сачда аст.

Яке аз ҳикматҳои дини Ислому ин аст, ки ба ҳар як аз аъзои бадан ба ҳангоми намоз ҳаракату варзиш ва вазифае воғузур кардааст, ба ҳамин ҷиҳат аст, ки Пайғамбар (с) мефармояд: *«Бадтарини мардум касе аст, ки аз намозаш дӯзӣ мекунад»* (Аҳмад ва Ҳоким).

Ба ин маъно, ки таваққуф ва рукӯъ ва сучуд ва нишастанро ба тамоми риоя намекунад. Албатта, набояд фаромӯш кард, ки ин ҳаракоти ҳаққи бадан аст, бояд ҳамроҳ бо риояи ҳаққи қалб, ки хушӯъ ва хузӯъ ва таслим дар пешгоҳи Парвардигор ва ҳузури қалб ва таваҷҷӯҳи он ба Зоти Аллоҳ дар ниҳояти ихлос аст, ҳамроҳ бошад, зеро Худованди мутаол касонеро, ки риояи хушӯъ ва хузӯъ ва таслим дар намоз намекунад, мавриди сарзанишу мазаммат қарор медиҳад ва мефармояд:

﴿وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ [النساء: 114]

«Ҳар гоҳ барои намоз ба по бархостанд, бо ҳолати танбалӣ ва беалоқа бармехезанд» (Нисо, 142).

Бидуни тардид, беҳтарин варзиш он аст, ки ба таври ҳамешагӣ ва ҳамарӯза бидуни фишори шадид бошад, ба тавре ки тамоми мушакҳо ва пайвандҳои бадан ба ҳаракат дароянд. Варзише бошад, ки дар ҳар маконе муяссар гардад ва дар вақтҳои мухталифи рӯз анҷом гирад. Қабл аз тулӯи Офтоб ва баъд аз заволи он аз нисфуннаҳор ва баъд аз ғуруб ва қабл аз хоб ва низ ин ҳаракату фаъолиятҳо бояд ҳамроҳ бо назофат бошад. Мусалламан, тамоми ин

фавоид дар намози панҷгона илова бар тасфияи қалб барои тақвияти ҷисм низ вучуд дорад.

НАҲӢ АЗ ФИШОР ОВАРДАНИ ФАРОВОН БАР ҶИСМ

Ислом риояи ҳаққи ҷисм ва баданро бар инсон вочиби намуда ва ба ӯ дастур додааст, то ҳаққи баданро аз ибодатҳои амалӣ риоят кунад ва ба ӯ маҷол додааст то ҳар андоза, ки меҳодад, ибодат кунад, ба шарти ин ки ҳамроҳ бо фишоре набошад, ки ибодатро аз маъноӣ воқеии худ дур намояд ва онро ба сурати ҳаракоти зиёновар ва ҳолӣ аз хулус дароварад. Қуръон мефармояд: **«Худованд ҳеҷ нафсеро мукаллаф ба чизе намекунад, магар он чи дар тавонаш бошад»** (Бақара, 286).

Намоз як ибодати ҷисмию рӯҳӣ аст, бар ҳар инсони мукаллафу солим ва мариз вочиби аст намозро бихонад, ҳатто агар мариз натавонад тамоми ҳаракотро истода анҷом диҳад, Худованд ба ӯ иҷозат додааст, ки нишаста ё хобида бар паҳлӯ намозро бихонад. Аз Умрон ибни Хусайн ривоят шудааст: Ман ба нороҳатии бавосир мубтало будам ва аз Пайғамбар (с) дар бораи намоз бо ин ҳолат пурсидам. Пайғамбар (с) фармуд: **«Истода намоз бихон, агар натавонистӣ, нишаста намоз бихон, боз агар натавонистӣ, бар паҳлӯ намоз бихон»** (Бухорӣ)

Ислом дини роҳату саҳлгир аст ва аз фишору саҳтгирӣ безор аст. Барои ҳамин, ба мусофир ва мариз иҷозат додааст, то дар моҳи рамазон рӯза надоранд ва баъд аз беҳбудӣ ва поёни мусофират рӯзаро қазо доранд. Худованд мефармояд: **“Пас касе аз шумо бемор ё бар сафар бошад, (ба ҷойи он чанд рӯзи дигар рӯза бидорад)”**. (Бақара, 184).

Ва ҳамчунин Ислом касонеро, ки ба ҳеҷ ваҷҳ аз лиҳози ҷисмӣ қодир ба анҷоми ҳаҷ нестанд, аз анҷоми ин фаризаи динӣ муъоф кардааст. Ҳамон гуна, ки ашхоси маризро аз рафтан ба ҷиҳод ва мубориза бо куффор муъоф намудааст ва мефармояд:

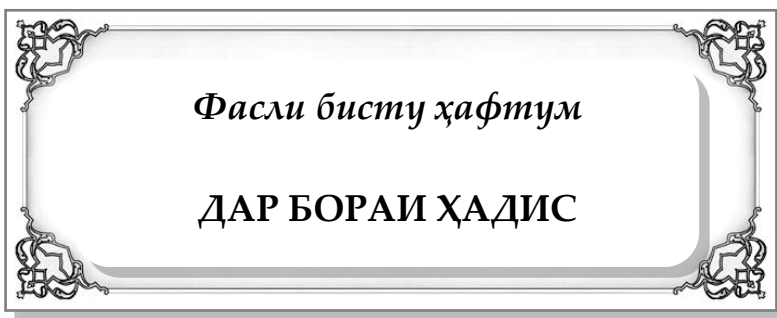
﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ﴾ [الفتح: ١٧]

“Бар одами кӯр, чӯлоқ ва бемор ҳараче нест”. (Фатҳ, 17).

Мулоҳиза фармояд, Исломи манофеи рӯҳӣ ва ҷисмиро бо ҳам ҳамоҳанг намуда, онҳоро бо ҳам дармеомезад, то инсон аз ҳарду лиҳоз саодатманд гардад. Ҷисмаш солиму қавӣ ва омодаи хидмат ба ҳуду ҷомеа бошад ва рӯҳаш бо малакути аъло иртибот барқарор намояд. Имрӯз саломатӣ ва тақвияти ҷисмиро мӯҷиби саломатӣ ва тақвияти ақлу фикр қарор додаанд, то ҷое, ки меғӯянд: «Ақли солим танҳо дар бадани солим қарор дорад». Бидуни шак, мардум дар оянда мефаҳманд, ки Исломи бузургтарин ташвиққунандаи инсон ба саломати ҷисм аст.

Ин фасро ба поён мерасонем ва меғӯем: Мӯъҷизоти илмӣ ва тиббии фаровоне дар матни Қуръон ва ҳадис омадааст, ки илм танҳо дар ин авохир онҳоро кашф кардааст ва ин аз бузургтарин далоил бар сидқ ва ҳаққонияти рисолати ҳазрати Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам мебошад.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммад ва олиҳи ва асҳобиҳи аҷмаин.

ҲАДИС ДУВВУМИН АСЛ АЗ УСУЛИ ШАРИАТИ ИСЛОМӢ АСТ

1. Мақом ва арзиши ҳадис дар Ислом. 2. Тадвин ва навиштани ҳадис. 3. Талош барои дасиса дар ҳадис. 4. Эътимод бар услуб ва шеваи илмӣ дар поксозии ҳадис. 5. Санади ҳадис ва ақсоми санад. 6. Дараҷаи сиҳати ҳадис. 7. Нақду баррасии матн ва насси аҳодис. 8. Маишхуртарин китобҳои мавриди эътимод дар ҳадис. 9. Ҳадис масдар ва сарҷаишае аст барои таширр ва қонунгузорӣ.

Маънои калимаи ҳадис. Ин калима дорои як маънои умумӣ аст, ки иборат аст аз хабару баҳс ва гуфтугӯ, хоҳ дар бораи умури динӣ бошад, ё ғайри динӣ. Вале баъдҳо маънои бахусусе ба худ гирифтааст, ки иборат аст аз қавл ё феъл ё таъкид ва тақрире, ки аз Пайғамбар (с) ривоят шудааст, ҳадис ба ин маъно мутародифи суннат аст.¹

МАҚОМ ВА АРЗИШИ ҲАДИС ДАР ИСЛОМ

Иҷмои мусулмонон бар ин аст, ки ҳар гоҳ ривояти ҳадисе аз Пайғамбар (с) ба субут ва сиҳат бирасад, ин ҳадис далелу ҳуҷҷати динӣ аст ва яке аз далоили исботи аҳком мебошад. Бар мусулмонон воҷиб аст аз он пайравӣ кунанд, барои равшан шудани маосили динии худ ба он муроҷиат намоянд, бар асоси дастуроти он амал кунанд ва Қуръони карим дар аксари оятҳои худ ин ҳақиқатро бо сароҳат эълон медорад ва мефармояд: «**Ҳар чизеро, ки Пайғамбар (с) (аз аҳкоми илоҳӣ) барои шумо овард ва ба шумо гуфт, онро**

¹ Тақрир иборат аз ин аст, ки Пайғамбар (с) кореро дида ё шунида ва онро инкор накардааст.

анҷом диҳед, бояд анҷом диҳед ва аз чизҳое, ки шуморо аз онҳо манъ намудааст, бояд даст бикашед ва дурӣ кунед» (*Хашир*, 7).

Ва мефармояд: «Бигӯ, агар Худоро дӯст медоред, аз ман пайравӣ кунед, то Худо шуморо дӯст бидорад ва гуноҳонатонро бибахшояд ва Худованд омурзандаи меҳрубон аст. Бигӯ, аз Худо ва Пайғамбар (с) итоат кунед ва агар сарпечӣ намоед, Худованд кофиронро дӯст намедорад» (*Оли Имрон*, 31-32).

Ва Худованд хитоб ба Пайғамбар (с) мефармояд:

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ [النحل: ٤٤]

«Қуръонро бар ту нозил кардем, то равшан ва маълум кунӣ ончиро барои эшон фиристода шудааст» (*Наҳл*, 44).

Бинобар ин, ҳадис дувумин манбаъ ва далели аҳкоми шаръӣ ва амалию эктиқодӣ аст ва баъд аз Қуръон ҳадис маҳкамтарин ва мӯътабартарин далелу ҳуҷҷат аст. Мақому дараҷаи ҳадис баъд аз Қуръон дар мартабаи дувум қарор дорад. Барои фаҳм ва дарки маънои Қуръон ҳадис аз аҳамияти фаровоне бархурдор аст. Ҳадис аст, ки аҳкоми ҷузъиро, ки дар нусуси ом ва қавоиди кулӣ ниҳон ҳастанд, ошкор месозад ва уламоро роҳнамоӣ мекунад. Ба тавре ки агар ҳадис намебуд, ин аҳком пӯшида ва маҷҳул боқӣ мемонд.

Аз тамоми оятҳои Қуръон, ки дар ҳудуди шаш ҳазор оят аст, оятҳои марбут ба аҳком тақрибан ба дусад оят мерасад, дар ҳоле ки аҳодиси марбут ба аҳком наздик ба чаҳор ҳазор ҳадис аст. Ҳадис бо баён ва тафсили оятҳои муҷмал, тавзеҳи оятҳои мушкил, тахсиси оятҳои ом ва муқайяд сохтани оятҳои мутлақ аҳкоми шаръро баён ва равшан месозад. Масалан, Қуръон ба касе, ки меҳодад намоз бихонад, таҳоратро воҷиб намудааст, суннат ва ҳадиси Пайғамбар (с) иҷмоли Қуръонро баён фармуда ва ҳар навъ таҳоратро хоҳ бо об бошад ё хок, баён ва равшан сохтааст.

Ё Қуръон намозро воҷиб кардааст, вале ба сароҳат теъдоди намозҳои воҷиба ва теъдоди рукӯъ ва суҷуд ва вақтҳои онҳоро таъйин нанамудааст, танҳо муҷмалан ба онҳо ишора кардааст, вале суннат ба сурати қавлӣ ва амалӣ чигунагии онҳоро баён ва мушаххас кардааст,

Пайғамбар (с) бо мардум намоз мехонд ва мегуфт: «*Монанди ман намоз бихонед*».

Ё Қуръони карим дар оятҳои фаровоне ба воҷиб будани закот ишора карда, аммо чизҳоеро, ки закот дар он ҷо воҷиб аст ва ҷи миқдор воҷиб аст пардохт шавад, ба тафсил баён нанамудааст, вале суннати Пайғамбар (с) ҳамаи инҳоро баёну мушаххас кардааст. Ба манзури ҷилавгирӣ аз тӯлонӣ шудани баҳс танҳо ба мисолҳои боло иктифо менамоем.

Зимнан Паёмбар (с) дар ҳар мавзӯот ва ҳаводисе қазоват мекард ва ё суолҳое аз ӯ мешуд, ки ба онҳо посух меод ва ё чизҳоеро ба мардум мебахшид ва чизҳоеро мегирифт ва ё дар масоили марбут ба сулҳу ҷанг тасмимотеро иттиҳоз мекард ва ба корҳое даст мезад, дар ҳамаи ин мавридҳо гоҳе Қуръон нозил мешуд ва гоҳе нозил намешуд. Вақте ки Қуръон нозил намешуд, ҳадис ва суннати Пайғамбар (с) ба унвони марҷаъ ва далелу ҳуҷҷат қарор мегирифт. Эҳтимоми Қуръон ба ҳадис ва ин ки ҳадис ва суннати Пайғамбар (с) баёнгари Қуръон аст ва дар сурати набудани насси Қуръон ба танҳои ҳуҷҷат ва далелу марҷаъ аст, мӯҷиб гардид, ки муслмонон эҳтимом ва инояти фаровоне ба он бидиҳанд.

ТАДВИН ВА ҶАМЪОВАРИИ ҲАДИС

Дар замони Пайғамбар (с) он гуна, ки Қуръон ҷамъоварӣ ва навишта шуд, ҳадис ҷамъоварӣ ва навишта нагардид. Медонем, ки Пайғамбар (с) чандин нафарро ба унвони котиби ваҳй таъйин карда буд, то оятҳоро, ки нозил мешуд, бинависанд. Вале Пайғамбар (с) котиб ва нависандае барои гуфтаҳои ғайриқуръонии худ таъйин накард, ҳатто мебинем, ки баъзе аз аҳодис аз навиштан ва ҷамъоварии ҳадис наҳӣ менамоянд. Фалсафа ва ҳикмати тадвин нашудани ҳадис дар замони Пайғамбар (с) бими илтибос ва иштибоҳ кардани Қуръон бо ҳадис буд. Чун ваҳй то замони ғавти Пайғамбар (с) мунқатеъ нагардид, барои ин ки ин иштибоҳ пеш наояд, ҳадис тадвин нагардид. Дар натиҷа, замоне ки Пайғамбар (с) ғавт кард, танҳо китоби мудаввани исломӣ Қуръон буд ва на ғайр, вале аҳодис ба сурати ғайримудавван аз Пайғамбар (с) ривоят мешуд ва ағлаб

ривояти он аз рӯйи ҳофиза буд, на навишта; ҳар гоҳ ҳодисае пеш меомад ва ҳукми он дар Қуръон вучуд надошт, баъзе асҳоб, ки огоҳ буданд, назирӣ ин ҳодисаро дар замони Пайғамбар (с) ривоят мекарданд, ҳамчунин асҳоб мавзӯотеро, ки дар замони Пайғамбар (с) воқеъ шуда буд, аз қабилӣ ғазавот ва ваъдаю ваидҳо ривоят мекарданд.

Ҳадис, чи дар замони Пайғамбар (с) ва чи дар даврони хулафои рошидин ва муддате дар даврони хилофати Уммавиён, ба сурати шифоҳӣ нақл мешуд, то ин ки хилофат ба Умар ибни Абдулазиз расид. ӯ ба намояндаи худ дар Мадина дастур дод, то аҳодиси Пайғамбар (с)-ро ҷамъоварӣ намояд. Бухорӣ дар «Саҳеҳ»-и худ дар «Китоби илм» ривоят мекунад: Умар ибни Абдулазиз ба Абӯбакр ибни Ҳазм навишт: «Диққат кунед, ҳарчи ҳадиси Пайғамбар аст, бинависед, чаро ки ман аз ин бимнокам, ки аҳодис аз байн биравад ва уламою муҳаддисон боқӣ намонанд».

Медонем, давраи хилофати Умар ибни Абдулазиз аз соли 99 ҳиҷрии қамарӣ то соли 101 будааст, пас бояд ибтидои тадвини ҳадис тақрибан дар соли 100 ҳиҷрӣ шурӯъ шуда бошад. Умар ибни Абдулазиз танҳо ба навиштани нома ба намояндаи худ дар Мадина иктифо накард, балки ба тамоми уламои мамолики исломӣ нома навишт ва ба онон дастур дод, то дар мавриди аҳодиси Пайғамбар (с) таҳқиқ намоянд ва онҳоро ҷамъоварию тадвин кунанд.

ТАЛОШ БАРОИ ДАСИСА ДАР ҲАДИС

Дар асари навишта нашудани ҳадис дар китоби махсусе дар асри аввал ва иктифо кардани мусулмонон ба таъя бар ҳофиза дар ривояти он ва душвор будани мушаххас сохтани тамоми гуфторҳо ва рафторҳои Пайғамбар дар даврони рисолаташ иддае ба худ ҷуръат доданд, ки гуфтаҳоеро вазъ кунанд ва бардурӯғ ба Пайғамбар (с) нисбат диҳанд. Чунин пайдо аст, ки ҷаъли (бофтани) ҳадис дар замони худ Пайғамбар (с) оғоз шуда буд, зеро Пайғамбар (с), ки мефармояд: *«Ҳар касе амдан дурӯғе ба ман нисбат диҳад, бояд ҷойи худро дар оташи дӯзах омода кунанд»*. (Бухорӣ ва Муслим)

Аз ин ҳадис чунин истинбот (бармеояд) мешавад, ки мавзӯе пешомада ва бардурӯғ гуфтаеро ба Пайғамбар (с) нисбат додаанд, ки он ҳазрат дар таҳдиди шахси дурӯғӯ ҳадиси фавқро фармудааст. Сипас ҳангоме ки футӯҳоти исломӣ густариш ёфт ва миллатҳои беҳадду ҳасре, бо фарҳангҳои мухталиф ба дини Ислом гаравиданд, форсу руму барбар, мисрию суриягӣ ва ғайра гурӯҳ-гурӯҳ ба Ислом рӯй оварданд ва дар байни онон афроде буданд, ки имонашон аз ҳалқашон таҷовуз накарда буд. Аз ин рӯ, ҷаъли аҳодиси дурӯғ ба шеваи такондихандае густариш ёфт. Ин аҳодиси дурӯғин куллан гумроҳкунанда ва дар бораи ташбеҳ дар улуҳият буданд. Дар баъзе аз онҳо тағйири аҳкоми шариат вучуд дошт, барои ин ки бидонед, то чӣ андоза ҷаъли ҳадис густариш ёфта буд, кофӣ аст, ки ба ин гуфтаи Имом Аҳмад ибни Ҳанбал дар мавриди аҳодиси тафсирунунандаи Қуръон тавачҷӯҳ фармод, ки мегӯяд: «Ҳазорҳо ҳадиси тафсирунунандаи Қуръон ҷамъ шудааст, вале ҳатто як ҳадис аз онҳо дар назди ман ба сикҳат нарасидааст».

Ва ё кофӣ аст ба ин матлаб тавачҷӯҳ фармод, ки уламо мӯътақиданд муҳаддиси бузург Бухорӣ китоби худро, ки шомили ҳафт ҳазор ҳадис мебошад ва се ҳазори онҳо мукаррар аст (ва дар ҳақиқат «Саҳеҳ»-и Бухорӣ чаҳор ҳазор ҳадис аст) аз байни шашсад ҳазор ҳадиси мутадовил дар замони худ интиҳоб ва истихроҷ кардааст.

Чандин амр боис шуд, ки ҷоҳилон ва вазъкунандагони ҳадис ба ин кор иқдом кунанд, ки муҳимтарини онҳо ба шарҳи зер аст:

Аввалин ихтилофоти сиёсӣ буд, монанди ихтилофоте, ки дар байни Алӣ ва Абӯбакр ё Алӣ ва Муовия ё дар байни Абдуллоҳ ибни Зубайр ва Абдулмалик вучуд дошт ва ё ихтилофе, ки баъдан дар байни Уммавиён ва Аббосиён падида омад, тамоми ин масоил боиси дурӯғбандии ҳадис шуд ва аҳодиси зиёде дар тағйид ва бартарии дастае бар дастаи дигар вазъ шуд. Қабоиلى араб ҳар як барои ба даст овардани раёсат ва ифтихор бо ҳам дар ҳоли мубориза буданд, роҳи ҷаълии (дурӯғбандии) ҳадисро бар рӯи худ боз диданд ва барои ифтихор бар ҳамдигар аз он ворид шуданд ва аҳодиси фаровоне дар бораи ин вазъ карданд, ё аҳодисе дар бартарии араб бар ғайри араб

вазъ шуд ва ё таассуб нисбат ба шаҳре боиси вазъи ҳадис дар бартарӣ додани он бар дигар шаҳрҳо шуд. Ба ҳамин далел аст, ки шояд шумо натавонед шаҳри бузургро пайдо кунед, ки аҳодисе дар бораи фазилати он ривоят нашуда бошад.

Дувумин омили муҳими вазъи ҳадис ихтилофи каломӣ ва фикҳӣ аст. Масалан, уламои калом дар масоиле, монанди қадар, ҷабр ва ихтиёр бо ҳам ихтилоф доштанд. Гурӯҳе ба худ иҷозат доданд, ки аҳодисеро вазъ кунанд ва мазҳаби хешро бо ин аҳодиси мавзӯя таъйид намоянд, иддае аз уламои фикҳӣ ҳам даст ба чунин коре заданд, ба ин ҷиҳат аст, ки ҳар масъалаи фаръии фикҳии мухталафун фикхро мебинед, ки ҳадисе дар он ривоят шуда, ки мазҳабро таъйид менамояд ва ҳадиси дигаре ҳам ривоят шудааст, ки мазҳаби дувумро таъйид мекунад.

Севумин омили ҷаъли ҳадис пайравӣ ва табаияти иддае олимнамо аз ҳаво ва тамоюлоти умаро ва хулафо буд, ки ба хотири тамаъ ва ба даст овардани моддиёт аҳодисеро, ки боиси хушнудии онон буд, вазъ мекарданд.

Чаҳорумин омили вазъи ҳадис саҳлангории баъзе дар ташвиқ тарғиб ба корҳои хуб ва дигар чизҳои буд, ки марбут ба ҳалол кардан ва ҳаром кардан намешуд. Ин амр боис гардид, ки ин идда ба худ иҷозат диҳанд дар ин мавридҳо ҳадисе вазъ кунанд. Дар натиҷа онҳо китобҳои ҳадисро бо аҳодиси марбут ба бартарӣ бахшидани ашхос, ё фазоили оятҳо ва сураҳои Қуръон пур карданд. Дар ин бора аз Абӯисмат Нӯх ибни Марям ривоят шуда, ки гуфтааст: «Аҳодисеро дар фазилати Қуръон ва сураҳои он вазъ кардааст ба ин унвон, ки ҳар кас фалон сураро бихонад, ин аҷрро дорад, ки ин аҳодиси мавзӯя ҳамон аҳодисе ҳастанд, ки дар тафсири Хозин ва Байзовӣ дар охири ҳар сура зикр шудааст».

Ба ҳамин тавр аҳодиси мавзӯяи фаровоне, дар китобҳои тасаввуф ва ахлоқ дар мавриди тарғибу ташвиқ ба кори хайр ё таҳдиду таҳзир аз кори бад ворид шудааст.

ЭЪТИМОД БАР УСЛУБ ВА ШЕВАИ ИЛМӢ ДАР ПОКСОЗИИ ҲАДИС

Ин дасиса ва хиёнат дар ривоят ва нисбат додани гуфтаҳое ба Пайғамбар (с) ҷамоате аз уламои мухлис ва содиқу мӯъминро бимнок намуд. Аз ин рӯ, бо тамоми тавону ҳиммат барои поксозии ҳадис аз аҳодиси мавзӯъ қиём карданд ва аҳодиси саҳеҳро аз ғайрисаҳеҳ ва мавзӯъ ҷудо намуданд ва барои ин кор шева ва услуби бисёр дақиқи илмиро бақор гирифтанд, ки ба ҳеч вачҳ ҷоиз нест онро дастикам гирифт ва ё нисбат ба он бетаваҷҷӯҳӣ шавад.

Доктор Асад Рустам – яке аз устодони таърихи донишгоҳи Амрико дар Бейрут дар китоби худ ба номи «Мусталаҳи таърих» мегӯяд: «Дар ҳақиқат, усул ва қавоиде, ки уламо ва пешвоён дар ҳадис аз қарнҳо пеш барои шиносоии ҳадис ва расидан ба ҳақиқат дар он поярезӣ кардаанд, чи аз лиҳози моҳият ва чи аз лиҳози ҳадаф ва назму равиш, комилан мувофиқ бо усул ва қавоиде аст, ки уламо дар Аврупо қарнҳо баъд дар бунёнгузори илми методология¹ ба қор гирифтаанд. Агар муаррихони аврупоӣ дар асрҳои миёна ва асри ҷадид аз навиштаҳо ва китобҳои уламои ҳадис иттилоъ пайдо мекарданд, бидуни шак, дар ба вучуд овардани илми равишшиносӣ (методология) то ин андоза ба таъхир намеафтанд ва таъсиси он то авохирӣ қарни ҳаждахум ба таъхир намеафтод. Метавонем бо шаҳомат ва садои расою баланд муаккадан ба ҳамкорони муаррихи худ дар Ғарб бигӯем, ки он илме, ки шумо ифтихор мекунад ва иддао доред, ки бунёдгузори он будаед, дар ҳақиқат, қарнҳо пеш уламои ҳадис онро дар мамлақати мо ба вучуд оварда ва ба авҷи тараққӣ ва шукуфӣ расонидаанд».

Яке аз шеваҳои илмие, ки уламои ҳадис ба қор гирифтаанд, ин аст, ки номи тамоми ровиёни ҳар ҳадис, ки яке аз дигаре онро нақлу ривоят кардааст, мушаххас ва маълум намудаанд, ин қор дар истилоҳи уламои ҳадис ба исми иснод ё санад маъруф аст. Санад ё иснод ба маънои далел ва бурҳон бар сиҳҳати ривоят мебошад, зеро

¹ Методология илме аст, ки тамоми вақоъ ва ҳавадис ва гуфтаҳои таърихи қатъи назар аз сиҳҳату сақами он забт мекунад ва онҳоро мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор медиҳад, то ононро равшан созад ва низ усули қадимаеро, ки ба мо расидаанд, нақд мекунад, то дараҷаи сиҳҳати онҳоро ёбад.

касе, ки ҳадисеро ривоят мекард, мегуфт, ки аз фалонӣ шунидам, ё фалонӣ ин ҳадисро бароям нақл намуд ва охирин нафар, ки ҳадисро ривоят мекунад, иснод ё санадро шуруъ менамояд, сипас тамоми афроде, ки дар силсилаи ривояти ин ҳадис қарор доранд ва яке аз дигаре онро ривоят кардааст, яқояк зикр мешаванд, то мерасад ба масдари аввали ҳадис, ки Пайғамбар (с) аст, мушаххасӣ ва шиносӣ мешаванд.

Шеваи таҳқиқи иснод ба ҳадде дақиқ буд, ки уламои Ислом тавонистанд дар ин маврид пирӯзӣ ва муваффақияти куллиро ба даст оваранд, зеро уламо худро мулзам сохтанд, то бар авзои тамоми ровиён дар силсилаи ривояти ҳар ҳадисе бохабар шаванд ва айбҳо ва навоқиси ҳар ровӣ ва нақлкунандаи ҳар ҳадисеро кашф намоянд. Ин амр мусталзими шиносоии шарҳи ҳол ва зиндагии ровиён ва баррасии ахлоқ, сифот ва истеъдодҳо ва ташҳиси дараҷоти заковати онон мешуд. Ба ҳамин иллат буд, ки уламои Ислом тавонистанд тарочимро, ки маъруф ба илми «ҷарҳу таъдил» аст, поягузорӣ намоянд, то дар партави он аҳвол ва авзои ҳар як аз ровиёни ҳар ҳадисро баррасӣ кунанд ва замонеро, ки дар он зиндагӣ кардаанд, бишиносанд, ба тарзи зиндагӣ ва сатҳи даромади онон ошно шаванд ва маҳалли зиндагии ононро шиносӣ намоянд ва мушаххас намоянд дар байни кадом як аз ровиёни ҳадис ташобуҳи (монандии) исмӣ вучуд дорад ва ҳамчунин уламои ҳадис бо диққати фаровон дар бораи шахсияти ҳар ровӣ ба таҳқиқ ва баррасӣ пардохтанд, то бидонанд, то чӣ андоза ростгӯ ё дурӯғгӯ аст ва то чӣ андоза риояти диққату амонат дар нақли матни ҳадис дорад, то пас аз баррасии тамоми ҷанбаҳои шахсӣ ва иҷтимоии ҳар ровӣ ва шиносоии дақиқи он ҳукм кунанд, ки ин ровӣ дар ривояти худ амин ва дақиқ ва мавриди эътимод аст, ё не. Ба ин чиҳат аст, ки уламои ҳадис ҳеҷ ровиеро қабул намекарданд, магар ин ки дар дараҷаи боло ва фавқулодае аз садоқат, диёнат ва шахсият ва дорои гузаштаи пок қарор мегирифт ва ба хоҳири диққат ва саҳтгирӣ дар қабули ривоят уламои ҳадис ҳар гоҳ камтарин шубҳае дар ровӣ аз лиҳози шахсият ва гузаштаи ӯ мушоҳида менамуданд, ӯро заиф қаламдод мекарданд ва агар дар садоқату ростгӯии ӯ ба як шак меафтанд ва пас аз таҳқиқ маълум мешуд, ки гоҳе вақтҳо дурӯғ мегӯяд, ривояти ӯро ба унвони

мавзӯъ дур меандохтанд, ҳарчанд ин дурӯғ ба ривояти ҳадис марбут ҳам намешуд ва маълум ҳам набуд, ки ровӣ дар равояти ҳадис ҳам дурӯғ гуфта бошад.

Дар ин бора Имом Молик ибни Анас (179 ҳиҷрӣ) мегӯяд: «Илм¹ аз чаҳор навъ афрод гирифта намешавад ва аз ғайри ин чаҳор навъ пазируфта мегардад: 1. Одами сафех ва девона; 2. Инсоне, ки аз ҳавои нафс пайравӣ мекунад ва аҳли бидъат аст ва мардумро ба ҳавои нафс ва бидъат даъват мекунад; 3. Инсоне, ки ба ҳангоми сухан гуфтан бо мардум дурӯғ мегӯяд, ҳарчанд ин шахс муттаҳам ба дурӯғ дар ривояти ҳадиси Пайғамбар (с) ҳам набошад. 4. Марди пире, ки дорои фазлу хайр ва салоҳ аст, вале ба ривояте, ки нақл мекунад, тасаллут надорад ва ба он огоҳ нест».

Ҳамин тавр, уламои ҳадис ба диққат мизони қудрати ҳофизаи ҳар ровиро мавриди баррасӣ қарор медоданд ва дар ин маврид итминон ба даст меоварданд ва ривоёти ҳар ровиро бо ривоятҳои дигари ӯ ва ривоятҳои дигарон муқоиса менамуданд ва агар дар ин муқоиса хато ва иштибоҳе медиданд ва медонистанд, ки ровӣ дорои ҳофизаи хубу қавӣ нест, ривоят ва ҳадиси ӯро заиф муаррифӣ менамуданд. Ҳарчанд ин ровӣ аз лиҳози садоқат ва шахсият ҳеҷ эроде ҳам надошт, боз ривоятшро қабул намекарданд, чун метарсиданд ривояташ дар асари заъфи ҳофиза иштибоҳ ва хато бошад.

Яке дигар аз шеваҳои таҳқиқ ва баррасии уламои ҳадис ин аст, ки иборот ва матн ва насси ҳадисро мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор додаанд. Доктор Асад Рустам дар ин бора мегӯяд: «Ин кор ифтихоре аст аз ифтихороти уламои ҳадис, зеро онон ба риояи амонат ва диққат дар нақлу ривояти матни ҳадис мӯътақид буданд ва бар худ воҷиб медонистанд, ки иборот ва насси матни ҳадисро ба диққат баррасӣ кунанд, то бар асли калимот ва алфози ҳадис, ҳамон тавре, ки риоят шудааст, огоҳӣ ёбанд. Баъзе аз уламои ҳадис ба ҳадде ба ин асл пойбанд буданд, ки ҳатто агар хато ва иштибоҳе дар калима ё эъроби он медиданд, аз ислоҳи он худдорӣ мекарданд ва ба

¹ Бояд бидонем, ки асҳоб ва тобеин вақте калимаи илмро зикр мекарданд, манзурашон ҳадиси Пайғамбар (с) буд. Мутарҷим.

навиштани назари худ дар ҳошияи китоб қаноат менамуданд. Ин равиш, ки уламои ҳадис дар қарнҳои аввал ба он даст ёфтанд ва бар асоси он ба таҳқиқу баррасӣ мепардохтанд, мавриди амал ва эътимои муаррихони муосир мебошад».¹

Уламои ҳадис боз барои қабули ҳадис усул ва қавоиди чунон мушаххасеро вазъ кардаанд, ки ҳанӯз ҷузъи дақиқтарин ва саҳеҳтарин қавоид барои исботи масоили таърихӣ ба шумор меоянд. Китобҳои, ки шомили ин усул ва қавоид ҳастанд, мусталаҳи ҳадис ном доранд. Баъд аз ҳамаи ин таҳқиқот ва баррасии ривоятҳо ба шеваҳои дақиқи илмӣ баъзе аз уламо ва имомон ва пешвоёни ҳадис тамоми ривоятҳои, ки ба эшон расида буд, ривоятҳои саҳеҳ ва заиф ҷамъоварӣ карданд ва дараҷаи қуввати сиҳат ё заъфи ҳар ривоятро дар аксари мавридҳо баён намуданд ва баъзе дигар аз уламои ҳадис, монанди Бухорӣ ва Муслим, танҳо аҳодиси саҳеҳро дар китоби худ ҷамъ карданд. Иддаи дигар аз уламо барои ошно шудани мардум бо аҳодиси мавзӯя ва дурӯғин ва дурии мардум аз онҳо танҳо ривоятҳои мавзӯяро дар китобҳои махсусе ҷамъ намуданд ва ҳамчунин иддае аз уламо вақте ҳадисеро менавиштанд, тамоми иттилооти марбутаро, аз қабиле исми ровиёни ҳадис ва вазъ ва аҳвол ва дараҷаи шахсият ва ахлоқу истеъдоди онро менавиштанд, то касоне, ки дар бораи ҳадис таҳқиқ мекунанд, аз рӯйи далелу бурҳон ба мадраки сиҳати ҳадис ё заъфи он итминон пайдо кунанд ва дар натиҷаи ин заҳамот ва талошҳои фаровон буд, ки дар ҳар як аз ин матолиб садҳо ва балки ҳазорҳо чилд китоби хурду бузург таълиф шудааст, ки дар назди ҳеҷ миллати дигаре намунаи ин талошу таҳқиқ ва баррасӣ ва таълифот ҳатто дар сатҳи бисёр поинтаре дида нашудааст.

САНАДИ ҲАДИС ВА АҚСОМИ ОН

¹ Китобҳои, ки шомили қавоиди поксозии ҳадис ҳастанд, мусталаҳулҳадис меғоянд. Яке аз онҳо рисолаи Қозӣ Аёз дар мусталаҳулҳадис мебошад. Доктор Асад Рустам дар таърифи он меғояд: «Ин рисола нафистарин китобе аст, ки дар ин бора навишта шудааст ва Қозӣ Аёз бо навиштани он ба дараҷаи аъло ва мақоми илмӣ ва диққат даст ёфтааст. Дар ҳақиқат, ҳеҷ як аз уламои бузурги Аврупо ва Амрико то ба ҳол тавоноии онро надоштаанд, ки китобе беҳтар аз он дар масоили таърихӣ бинависанд. Ин дар ҳоле аст, ки ҳафт қарн аз навишта шудани ин китоб мегузарад».

Уламо аз лиҳози иснод ҳадисро ба қисмҳои зерин тақсим кардаанд:

Мутавотир. Ҳадиси мутавотир он аст, ки ҷамоати зиёде онро ривоят карда бошанд, ба тавре ки имкони ин ки ин ҷамоат бар ҷаъал ва вазъи он тавофуқ карда бошанд, вучуд надошта бошад ва бояд дар ҳар табақа аз табақоти ровиён ин теъдод вучуд дошта бошанд, то ин ки силсилаи ривоятҳо ва иснод ба Пайғамбар (с) бирасад.

Ҳадиси мутавотир худ низ ба ду қисм тақсим мегардад: навъи аввал ҳадисе аст, ки аз лиҳози лафзу маъно мутавотир бошад. Ин навъ ҳадиси мутавотир бисёр кам аст. Навъи дувум ҳадисе аст, ки танҳо аз лиҳози маъно мутавотир аст, монанди теъдоди намози рӯзона ва теъдоди ракаоти ҳар намоз ва ғайра. Ҷамоате аз муҳаддиссон ва ҳофизони ҳадис китобҳои дар бораи ҳадиси мутавотир навиштаанд, ки охиринаи онон Аллома ва муҳаддиси бузург Сайидмуҳаммад ибни Ҷаъфарӣ Каттонӣ аст, ки китоби худро «Назми мутаносир дар бораи ҳадиси мутавотир» ном ниҳодааст ва аҳодиси он пансад ҳадис аст.

Ҳадиси оҳод ҳадисе аст, ки теъдоди ровиёни он ба ҳадди тавотур нарасида бошад, хоҳ ровии он як нафар бошад ё бештар ва ҳадиси оҳод ҳам дорои чандин қисм мебошад.

ДАРАҶОТИ ҲАДИС АЗ ЛИҲОЗИ СИҲАТ ВА ЗАЪФ

Аз лиҳози сиҳат ва заъф уламо ҳадисро ба се қисм тақсим кардаанд:

Аввал ҳадиси саҳеҳ. Ҳадиси саҳеҳ он аст, ки аз хато ҳолӣ бошад ва иллату эроде дар исноди он вучуд надошта бошад ва ровиёни одиле бо қудрати забт ва ҳифзи қавӣ ва мавриди эътимод онро аз афроди монанди худ ривоят карда бошанд, то силсилаи ривоят ва санад ба Пайғамбар муттасил мешавад ва ҳеҷ иллату шузузе дар он набошад.

Дувум ҳадиси ҳасан. Ҳадиси ҳасан он аст, ки дар силсилаи ривоят ва исноди он ровиёне, ки ба дурӯғ муттаҳам бошанд, вучуд надошта бошад, вале касоне бошанд, ки аз лиҳози қудрати забту ҳифз

монанди ровиёни ҳадиси саҳеҳ қавӣ ва нерӯманд набошанд ва ҳамин тавр, силсилаи ривоят бидуни вучуд ровии муттаҳам ба кизб ба Пайғамбар (с) бирасад.

Севум ҳадиси заиф. Ҳадиси заиф он аст, ки дар сиҳхати он шак вучуд дошта бошад. Масалан, матну иборати ҳадис ҷои шак бошад ва ё як ё чанд нафар аз ровиёни он ашхосе бошанд, ки шоистагии онро надошта бошанд, ки ҳадис аз онон ривоят шавад.

Аммо ривояте, ки бар дурӯғ ба Пайғамбар (с) нисбат дода шуда бошад, онро **мавзӯ** мегӯянд ва ба ҳеҷ вачҳ ҳадис ба шумор намеояд ва итлоқи ҳадис бар он то замоне ҷоиз аст, ки мавзӯ будани он собит нашуда бошад ва ҳамин ки собит шуд, бояд фақат лафзи мавзӯ бар он итлоқ шавад. Ривояти мавзӯ ҳаром аст, магар ба манзури муаррифӣ кардан ва барҳазар доштани мардум аз он.

НАҚД ВА БАРРАСИИ НАСС ВА МАТНИ ҲАДИС

Уламои ҳадис дар нақду баррасии худ танҳо ба нақди исноди ҳадис қаноат накардаанд ва танҳо сиҳхати санадро мелоки қабули ҳадис қарор надодаанд, балки ба нақду баррасии насс ва матни ҳадис низ пардохтаанд ва барои он усул ва қавоиде вазъ кардаанд, ки арзиш ва мизони дақиқии онҳо ба ҳеҷ вачҳ аз арзиш ва дақиқии қавоиде, ки имрӯза дар асри мо барои нақду баррасӣ ба кор гирифта мешавад, камтар нест. Шоҳ Абдулазиз хулосаи ин усул ва қавоидро дар китоби худ ба номи **саридастии нафъовар** овардааст ва аҳодисеро, ки бар асоси ин қавоид қобили қабул нестанд, баён намудааст, ин қавоид иборатанд:

Аввал. Ҳар гоҳ насси ҳадис бо як воқеияти таърихӣ таоруз дошта бошад, қобили қабул аст.

Дувум. Ҳар гоҳ ровӣ аҳли бидъат бошад ва ривояти ӯ яке аз асҳоби пайғамбарро мавриди таън қарор диҳад ва ё ҷузъи хаворич бошад ва ҳадисе, ки ривоят мекунад, нисбат ба аҳли байти Пайғамбар (с) таън дошта бошад, ин навъ ривоятҳо зотан мардуд аст, вале агар

бо ҳадиси саҳеҳи дигаре, ки ровии он бетараф аст, таъйид гардид, қобили қабул мебошад.

Севум. Ривояте аст, ки танҳо як нафар онро аз Пайғамбар (с) ривоят карда бошад ва мафҳуми он ба андозае муҳим бошад, ки бар ҳамаи мусулмонон воҷиб бошад аз он пайравӣ кунанд, чунин ривояте ҳам қобили қабул нест, чун мавзӯе ба ин муҳимӣ чӣ тавр мумкин аст танҳо як нафар онро аз Пайғамбар (с) шунида бошад?

Чаҳорум. Ҳар гоҳ зоҳири ривоят нишон диҳад, ки ин ривоят дурӯғ аст, қабул нест.

Панҷум. Ҳадиси муҳолиф бо ақл ва таълимоти собитшудаи Ислом қобили қабул нест.

Шашум. Агар танҳо як ровӣ ҳадиси марбут ба ҳодиса ва воқеаеро ривоят кунад, ки агар вуқӯи ин ҳодиса рост мебуд, ҳамаи мардум аз он огоҳ мешуданд ва ҷамоати фаровоне онро ривоят мекарданд, ин навъ ривоят ҳам мавриди қабул намебошад.

Ҳафтум. Ҳар гоҳ мавзӯи ривоят беарзиш бошад ва бо азамати Пайғамбар (с) тавофуқ надошта бошад ва калимоти он нофасеҳ ва бофасоҳат ва балоғати Пайғамбар (с) ҳамоҳангӣ надошта бошад, мавриди қабул нест.

Ҳаштум. Ҳар гоҳ ривоят мутазаммини муҷозоти шадид барои гуноҳони хурд бошад ва ё аҷру подоши бузургро барои корҳои содда дар бар дошта бошад, қобили қабул нест.

Нӯҳум. Ҳар гоҳ ривоят дар бораи анбиё ва пайғамбарон баҳс кунад ва бигӯяд: ин пайғамбарон дар муқобили аъмоли солеҳи мардум ба онон савоб мерасонданд, ин навъ ривоят қобили қабул нест, чун танҳо Худованд аст, ки ба мардум савобу иқоб мерасонад.

Даҳум. Ҳар гоҳ ровӣ эътироф намояд, ки фалон ривоятро вазъ кардааст.

МАШҲУРТАРИН КИТОБҲОИ МАВРИДИ ЭЪТИМОД ДАР ҲАДИС

Қаблан гуфтем, ки дар итбидои қарни дувуми ҳичрӣ чамъ ва тадвини ҳадис шуруъ шуд ва китобҳои зиёде тадвин гардид. Аз машҳуртарин китобҳои таълифшуда дар қарни дувум «Муваттаъ»-и Имом Молик (вафоташ соли 179 ҳичрӣ) мебошад. Баъдҳо тадвини ҳадис суръати бештаре ёфт ва дар миёнаҳои қарни дувум китобҳои бештаре тадвин шуд. Аммо тадвини ҳадис ва таваҷҷӯҳ ба он ба унвони як илми махсус ва ҷудо аз дигари улум ва тартиби аҳодис ба сурати муназзам ва дорои бобҳои махсус танҳо дар қарни сеум комил гардад. Албатта, китобҳои таълифшуда дар ҳадис бисёр зиёд аст, вале саҳеҳтарини онҳо аз назари уламои Исломи китобҳои зер мебошанд:

Аввал. «Саҳеҳ»-и Бухорӣ – таълифи Муҳаммад ибни Исмоили Бухорӣ, мутаваффои соли 256 ҳичрӣ.

Дуввум. «Саҳеҳ»-и Муслим – таълифи Муслим ибни Ҳаҷҷоҷ, мутаваффои соли 261 ҳичрӣ.

Сеюм. «Сунан»-и Абӯдовуд, мутаваффои соли 275 ҳичрӣ.

Чаҳорум. «Сунан»-и Тирмизӣ, мутаваффои соли 279 ҳичрӣ.

Панҷум. «Сунан»-и Ибни Моҷа, мутаваффои соли 273 ҳичрӣ.

Шашум. «Сунан»-и Насоӣ, мутаваффои соли 303 ҳичрӣ.

Дар байни китобҳои саҳеҳ «Саҳеҳ»-и Бухорӣ ва Муслим аз аҳамият ва эътибори ҳосе бархурдор мебошанд ва уламои Исломи ин ду китобро “Саҳеҳайн” меноманд ва ин ду китоб ҷуз аҳодисе, ки ҳама бар сӣҳати онҳо иттифоқ доранд, ҳадиси дигареро дар бар надоранд.

Чаҳор китоби саҳеҳи дигар танҳо шомили аҳодиси саҳеҳ нестанд, балки дорои аҳодиси ҳасан низ мебошанд, маъмулан худ муаллифони ин китобҳо агар ҳадисеро ривоят карда бошанд, таваҷҷӯҳи хонандаро ба ин мавзӯ ҷалб кардаанд ва ба ин амр ишора кардаанд.

ҚИСМҲОИ ҲАДИСИ САҲЕҲ

Ҷумхури уламо аҳодисро бо тавачҷӯҳ ба тафовути авсоф ва хусусиятҳое, ки муқтазии сикҳати ҳадис ҳастанд, ба ҳафт қисм тақсим кардаанд, ки ба тартиби зер аст ва ҳар қисме аз қисм мобаъди худ саҳеҳтар мебошад.

Аввал. Ҳадисе, ки Бухорӣ ва Муслим ҳар ду онро истихроҷ кардаанд, ин ҳадис муттафақуналайҳ ном дорад.

Дувум. Ҳадисе, ки танҳо Бухорӣ онро ривоят кардааст.

Севум. Ҳадисе, ки танҳо Муслим онро ривоят кардааст.

Чаҳорум. Ҳадисе, ки тибқи шароити Муслим ва Бухорӣ ривоят шудааст, вале Бухорӣ ва Муслим онро ривоят накардаанд.

Панҷум. Ҳадисе, ки танҳо тибқи шароити Бухорӣ ривоят шуда бошад.

Шашум. Ҳадисе, ки танҳо тибқи шароити Муслим ривоят шуда бошад.

Ҳафтум: Ҳадисе, ки яке аз уламо ва пешвоёни ҳадис онро тасҳеҳ карда бошад.

ҲАДИС МАНБАЪ ВА МАСДАРИ ТАШРЕЪ ВА ҚОНУНИ ИСЛОМӢ АСТ

Мучтаҳидон аҳкоми шаръро танҳо аз аҳодиси саҳеҳ ва ҳасан гирифтаанд, вале ҳадиси заиф маншаъи аҳкоми исломӣ намебошад ва ҳеҷ ҳукме аз аҳкоми шаръӣ бар ҳадиси заиф бино наёфтааст. Ҳадиси заиф ҳукмеро ифода намекунад. Танҳо баъзе аз уламо гуфтаанд, ки дар нишон додани ғазои аъмоли ба ҳадиси заиф амал мешавад, монанди аҳодиси заифе, ки мардумро ба ахлоқи ҳасана ва амали солеҳ даъват менамоянд, ҳамон тавре ки Ғазоли дар китоби худ «Эҳёи-л-улум» аз аҳодиси заиф барои ташвиқ ба корҳои нек ва ахлоқи писандида истифода кардааст.

Бояд ба ин ҳақиқат тавачҷӯҳ намоем, ки аҳодиси заифе вучуд доранд, ки ҳарчанд то мартабаи мавзӯ таназзул накардаанд, вале арзиши онҳо аз мавзӯ чандон бештар нест. Баъзе аз аҳодиси заиф дар баёни ҳақиқат низ бо рӯҳи Қуръон муҳолиф ва муғоир аст. Аз ин

рӯ, вочи́б аст нисбат ба ҳадиси заиф эҳтиёт шавад, ҳарчанд беҳтар ин аст, ки дар ҳеч мавриде дастовез ва мавриди таваҷҷӯҳ қарор дода нашавад.

БА ҲЕЧ ВАҚҲ БАР ҲАДИСИ МАВЗӢЪ ҲУКМ БИНО НАМЕӢБАД

Ривояти мавзӢъ на танҳо масдар ва сарчашмаи аҳкоми шаръӣ нест ва муфиди ҳукм намебошад, балки нақли он ҳам дар китоб ё дар вазъ ва хитоба ҳаром аст, магар ба манзури огоҳ сохтани мардум бар ин ки ин ривоят мавзӢъ аст. Касоне, ки «Доиратулмаорифи исломӣ»-ро таълиф кардаанд, мегӯянд: «Бо вучуди ин ки мусулмонон ҷоилин ва вазъкунандагони ҳадис ва касоне, ки мавзӢъро аз рӯи нияти бад дар байни мардум интишор медиханд, малъун медоданд ва ононро лаъну нафрин кардаанд, вале дар баъзе маворид эътибороте вучуд дорад, ки аз шиддати ҷурми амал ба мавзӢъ мекоҳад, махсусан агар шомили мавоиз ва таълими ахлоқӣ бошад».

Ин гуфтаи соҳибони «Доиратулмаорифи исломӣ» муғоиру муҳолиф бо ҳақиқат аст ва ифтирое аст бар илми ҳадис, зеро улумои ҳадис аз қадим ин шубҳаро ботил ва рад кардаанд ва дар китоби «Илми ҳадис» маъруф ба «Муқаддима»-и Ибни Салоҳ (с.100) айнан чунин омадааст: «Вазъкунандагони ҳадис чанд даста ҳастанд, бадтарин ва хатарноктарини онон касоне ҳастанд, ба зӯҳду тақво маъруфанд ва бо нияти хайр иқдом ба вазъи ривоят кардаанд ва гумон бурдаанд чун мавриди итминони мардум ҳастанд, мавзӢоти эшон мавриди қабул воқеъ мешавад. Аммо баъдан уламои барҷаста ва нобиғаи ҳадис алайҳи онон қиём карданд ва парда аз рӯи хиёнат ва ори эшон бардоштанд ва осори нангу шармашонро ошкор ва нобуд сохтанд».

ҲАДИС ТАШРЕӢИ ВА ҒАЙРИТАШРЕӢИ АСТ

Бояд таваҷҷӯҳ дошт тамоми аҳодисе, ки аз Пайғамбар (с) ривоят шуда ва дар китобҳои ҳадис тадвин шудааст: ақвол, афъол ва тақриротӣ Пайғамбар (с) бар чанд қисм аст:

Қисми аввал аҳодисе ҳастанд, ки марбут ба ниёзҳои башарӣ, монанди хӯрдану нӯшидан, хобидан ва роҳ рафтани, диду боздид ва эҷоди мусолиҳа ба тариқи урфӣ ва маъмулӣ ва хариду фурӯши ашё.

Қисми дувум аҳодисе ҳастанд марбут ба таҷрибаҳо ва одати шахсӣ ё иҷтимоӣ, монанди аҳодисе, ки дар мавриди зироат ва тиб вучуд дорад.

Қисми сеум аҳодисе мебошанд, ки аз тадбири инсон ва бо таваҷҷӯҳ ба шароити хос нашъат гирифтаанд, монанди тақсими лашкар бар ҳасби мавқеият ва кайфияти ҷангӣ ва танзими сафҳа бар ҳасби иқтисоии мавқеият ва дигари корхое, ки бар ҳасби вазъият, шароит, маҳорату таҷриба ва тактикаи хос анҷом мешаванд. Тамоми аҳодисе, ки марбут ба ин се қисм ҳастанд, ташреъ намебошанд, ба ин маъно, ки аз мусулмонон хоста намешавад онҳоро анҷом диҳанд ё тарк намоянд, чун ин аҳодис марбут бар мухтассоти башарӣ ҳастанд, рафтори Пайғамбар (с) дар онҳо ба унвони масдар ва маншаи қонуни шаръӣ қарор намегирад ва мардум мулзам нестанд дар ин маврид ҳатман монанди Пайғамбар (с) рафтор кунанд. Масалан, агар Пайғамбар (с) ғизои ҳалолеро табиатан дӯст надошта бошад, бар мусулмонон воҷиб ё суннат нест, ки он ғизоро дӯст надоранд.

ҲАДИСИ ТАШРЕЪИИ ОМ ВА ХОС

Аҳодисе, ки марбут ба ташреъ ва баёни ҳукми шаръӣ ҳастанд, бар чанд қисм мебошанд:

Аввал. Аҳодисе аст, ки аз Пайғамбар (с) ба унвони ин ки Пайғамбар аст ва ҳукмеро баён ва ба мардум мерасонад, ривоят шуда, монанди ин ки Пайғамбар (с) мучмалеро аз Қуръон баён мекунад, ҳукми омеро аз аҳкоми Қуръон тахсис менамояд ва ё ҳукми мутлақе аз аҳкоми Қуръонро муқайяд месозад ва ё яке аз ҳолатҳои ибодатро баён мекунад ва ё ҳалол ва ё ҳаромро равшан месозад ва ақидаю ахлоқ ва ё чизи марбут ба масоили фавқро баён менамояд, ин навъ ҳадис ташреъии ом аст ва то рӯзи қиёмат собит буда ва ҳукми он боқӣ аст ва амал ба онҳо лозим аст. Агар ин аҳодис ба чизе дастур

диҳанд, бояд ҳар мусулмоне тибқи онҳо амал кунад ва агар аз коре наҳй намояд, бояд аз он дури ҷӯянд.

Қисми дувум аз аҳодиси ташреӣ аҳодисе аст, ки ба ин ҷиҳат аз Пайғамбар (с) содир шудааст, ки раис, имом ва пешвои ҳама мусулмонон будааст. Масалан, чун фармондеҳи кулли қиво буда, лашкарро ба ҷабҳаи ҷанг фиристодааст, амволи байтулмодро дар маворид ва ҷиҳоте, ки бояд сарф шавад, сарф намудааст ва ё байтулмодро ҷамъоварӣ кардааст ва чун раҳбари тамоми мусулмонон буда, қазоват ва фармондеҳонро худ таъйин кардааст, паймонҳои сулҳро бо душманон бастааст ва ё дигар корҳое, ки ҷузъи корҳои раҳбарӣ аст ва масолеҳи умумӣ онҳоро талаб менамояд. Ин навъ аз аҳодиси ташреӣ ҷанбаи умумӣ надорад, касе ҳақ надорад бигӯяд чун Пайғамбар (с) ин корҳоро анҷом додааст, ӯ ҳам бояд анҷом диҳад, магар ба иҷозати раҳбар ва раиси ҳукумати исломӣ.

Қисми сеюми аҳодиси тешреӣ аҳодисе ҳастанд, ки ба хотири ин ки Пайғамбар (с) қозӣ будааст, ин аҳодис аз ӯ содир шудааст, зеро Пайғамбар (с) ҳамон гуна, ки расули Худо буд ва аҳкоми Парвардигорашро ба мардум мерасонд, раҳбар ва раиси тамоми мусулмонон низ буд, ба корҳои онон назм мебахшид ва корҳои сиёсӣ иҷтимоӣ мусулмононро идора менамуд, илова бар ин дар ихтилофот ва даъвоҳои эшон ба қазоват менишасту додгарӣ менамуд. Ин навъ аҳодиси Пайғамбар (с) монанди қисми дувум ташреӣ ом надоранд. Бинобар ин, агар касе бар каси дигаре ҳаққе дошта бошад ва он шахс онро инкор кунад ва соҳиби ҳақ шоҳид ва ҳуҷҷат дошта бошад, ҳақ надорад бидуни ҳукм шахсан ҳаққашро аз тарафи даъво бигирад, чун Пайғамбар (с) шахсан ҳақро гирифтааст, ман ҳам ҳаққамро шахсан хоҳам гирифт, зеро Пайғамбар (с) ба хотири ин ки қозӣ буда, иқдом ба гирифтани ҳақ кардааст ва дар замони Пайғамбар (с) вақте шахсе иддаое мекард ва тарафи онро инкор менамуд, агар муддаӣ шоҳид ва ҳуҷҷатеро ҳозир мекард, ҳоким ҳаққашро аз тарафи даъво мегирифт, на худӣ шахс.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммад ва олиҳи ва асҳобиҳи аҷмаин.

ФЕХРАСТИ МАРОЦЕЪ ВА САРЧАШМАЮИ ИСТИФОДАШУДА

1. Қуръони карим
2. “Тафсирулоётил Қуръон”-и Колопум (тарҷумаи Муҳаммад Фуод Абӯлбоқӣ)
3. “Мӯъҷамул муфаҳрас ли алфозил Қуръонил карим”
4. Тафсири Замахшарӣ
5. Тафсири Ал-Манор
6. Тафсири Ал-Мароғӣ
7. Тафсири сураи “Фотиҳа”-и шайх Муҳаммад Абду
8. “Саҳеҳ”-и Бухорӣ
9. “Саҳеҳи”-и Муслим
10. “Доиратулмаорифил-исломия”
11. “Доиратулмаъорифи қарни ХХ-ум”- и Муҳаммад Фарид Ваҷдӣ
12. “Ал-фикҳу ӯал ал-мазоҳибил арбаати”
13. Маҷаллаи “Ал-Азҳар”
14. Маҷаллаи “Ливоулислом”
15. Маҷаллаи “Ал-муслимуна”
16. Маҷаллаи “Ал-манор”
17. “Эҳёу улумиддин”-и Имом Абӯҳомид Муҳаммад Ғаззоӣ
18. “Рисолатултавҳид”- и шайх Муҳаммад Абду
19. “Ал-ислом ваннасроят”-и шайх Муҳаммад Абду
20. “Аддинулисломи фил усули вал ӯақоид”-и аллома Мавлоно Муҳаммадалӣ
21. “Ал-ислому ваннизомулӯоламил ҷадид”-и аллома Мавлоно Муҳаммадалӣ
22. “Атғалоқу фил Ислом”-и аллома Мавлоно Муҳаммадалӣ
23. “Усулулфикҳ”-и аллома Абдулваҳҳоб Халоф
24. “Ассиёсатушшаръияту ва низомуддавлатилисломияти”-и аллома Абдулваҳҳоб Халоф
25. “Ал-аҳволушшахсияти”-и аллома Муҳаммад Абӯзаҳра
26. “Ҳазоратулӯараб”-и Густавлубун (тарҷумаи Муҳаммад Одил Зуъайтир)
27. “Ал-абтолу”-и Томус Корлил (тарҷумаи Муҳаммад Сабоъӣ)
28. “Таърихулараби”-и доктор Филлип Ҳаттӣ
29. “Аддину валъилму”-и Мушир Аҳмад Иззат (аз забони туркӣ тарҷумаи Муҳаммадҳамза Тоҳир)

30. “Ваҳии Муҳаммадӣ”-и шайх Муҳаммадрашид Ризо
31. “Фи сунаниллоҳил кавниятӣ”-и устод Аҳмад Ғамровӣ
32. “Ал-Қуръону вал қитолу”-и аллома Маҳмуд Шалтут
33. “Ал-ислому ваттиббул ҳадис”-и доктор Абдулазиз Исмоил
34. “Ал-Мадинату вал ислому”-и аллома Муҳаммадфарид Ваҷдӣ
35. “Ал-фалсафатул қуръонияту”-и устод Аббос Маҳмуд Аққод
36. “Аллоҳ”-и устод Аббос Маҳмуд Аққод
37. “Аррисолатул холидату”-и устод Абдурраҳмон Аззом
38. “Алахлоқ”-и доктор Аҳмад Амин
39. “Адабул исломи лил мадорисил санавиятӣ”-и Муҳаммад Абӯлак Иброҳимчӯ ва Муҳаммад Абдуррауф Баҳансӣ
40. “Алҷадолатул исломияту фи ислом”-и устод Сайид Қутб
41. “Аддину фӣ назарилҷақлиссаҳих”-и доктор Муҳаммад Тавфиқ Сидқӣ
42. “Аддину вал ваҳйу вал ислом”-и Аллома Мустафо Абдурраззоқ
43. “Алислому ва авзоъунал қонунияту”-и устод Абдулқодир Авда
44. “Алхилофату вал имоматулузмо”-и шайх Муҳаммадрашид Ризо
45. “Оётуллоҳи фил офоқӣ”-и аллома Муҳаммад Аҳмад Адавӣ
46. “Нидоул лил чинсиллатиф”-и шайх Муҳаммадрашид Ризо
47. “Ашшаръуддували филислом”-и доктор Начиб Арманозӣ
48. “Алислому вал авзоъул иқтисодияту”-и устод Муҳаммад Ғаззолии Мисрӣ
49. “Ақидатулмуслим”-и устод Муҳаммад Ғаззолии Мисрӣ
50. “Таърихулҷараби қаблал исломӣ”-и доктор Ҷавод Алӣ
51. “Мин балоғатил Қуръон”-и доктор Аҳмад Бадавӣ
52. Илова бо ин дигар сарчашмаҳое истифода шудаанд, ки номгӯйи онҳо дар поварақи сафаҳоти ин китоб оварда шудаанд.

ПОЁНИ КИТОБИ

«РӯҶИ ИСЛОМ»

Ва саллаллоҳу ало саййидино Муҳаммадин

ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва атбоиҳи аҷмаин

ИЛО ЯВМИДДИН.

Китоби «Рӯҳи ислом» асосҳои дини мубини исломро дар партави Қуръону ҳадис ва пажӯҳишҳои илмии нав баён намуда, каломии илоҳӣ будани Қуръони карим ва ҳаққонияти паёмбарии ҳазрати Муҳаммад (с)-ро бо далоили илмӣ бозгӯ менамояд.

